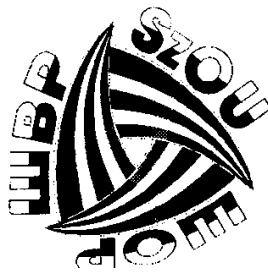

Кам'янець-Подільський національний університет
ім. Івана Огієнка (Україна)
Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут
ім. Тараса Шевченка (Україна)
Університет ім. Яна Кохановського у Кельце (Польща)
Технічно-гуманітарна академія у Бельсько-Бялій (Польща)
Новгородський державний університет ім. Ярослава Мудрого (Росія)
Studia Methodologica

**Міжнародний інтеграційний проект для студентів,
магістрантів і аспірантів**

**ШКОЛА ВІДКРИТОГО РОЗУМУ
SZKOŁA OTWARTEGO UMYSŁU
ШКОЛА ОТКРЫТОГО РАЗУМА**

Том 4

**ІНФОРМАЦІЙНА ДІЙСНІСТЬ:
ПРОБЛЕМИ ПРАВДИ І НЕПРАВДИ**

Збірник наукових праць

**Studia Methodologica
ТЕРНОПІЛЬ
2012**

УДК 82.09
ББК 87.256

Рецензенти:

Олександр Глотов, доктор філологічних наук, професор, Академія сухопутних військ імені Петра Сагайдачного (Україна)

Войцех Салетра, доктор історичних наук, професор, Університет ім. Яна Кохановського у м. Кельце (Польща)

Науково-редакційна Рада:

О. Лещак, професор, доктор філологічних наук
(голова, науковий редактор),

І. Папуша доцент, кандидат філологічних наук,
(відповідальний редактор)

О. Волковинський, професор, доктор філологічних наук,

В. Заїка, професор, доктор філологічних наук,

М. Лабашук, професор, доктор філологічних наук,

О. Марунько, кандидат філологічних наук

Р. Стефанський, ад'юнкт, кандидат філософських наук

Інформаційна дійсність: проблеми правди і неправди: збірник наукових праць, під ред. О. Лещака, І. Папуші, О. Волковинського та ін. — Тернопіль: Studia Methodologica, 2012. — 308 с. — (Школа Відкритого Розуму. — Том 4).

До збірника увійшли наукові праці учасників Міжнародного інтеграційного проекту для студентів, магістрантів і аспірантів «Школа Відкритого Розуму». Молоді науковці з українських, польських, російських і вірменських вузів презентують результати колективного інтердисциплінарного дослідження проблеми феномену інформаційної дійсності у мовному, суспільно-політичному, культурно-мистецькому, історичному, а також загально-епістемологічному та методологічному аспектах.

Збірник розрахований на широке гроно фахівців у галузі гуманітарних і суспільних наук, студентів вищих навчальних закладів, які цікавляться проблемами методологічних та інтердисциплінарних досліджень у гуманітарній сфері людського досвіду.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
МЕТОДОЛОГІЧНІ І ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ	
ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ	8
Євгенія Синюга. ІНФОРМАЦІЙНА РЕАЛЬНОСТЬ: СУТНІСТЬ І ПРОБЛЕМИ ІСТИНИ	8
Гжегож Доробек. ВКЛАД М. МАЗУРА І Ю. КОССЕЦКОГО В СОВРЕМЕННУЮ ФИЛОСОФИЮ КИБЕРНЕТИКИ	16
Piotr Szałaśny. MEMIZACJA INTERNETU	20
Dagmara Korczyńska. INFORMACYJNA RZECZYWISTOŚĆ TAŃCA	27
ДИСКУРСИВНИЙ АНАЛІЗ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЙСНОСТІ	
Александра Мьшка. ИНТЕРВЬЮ КАК СОЗДАНИЯ И УПРАВЛЯЕМАЯ ИНФОРМАЦИОННАЯ РЕАЛЬНОСТЬ	33
Paulina Tutaj. MEDIALNA KREACJA OBRAZU RZECZYWISTOŚCI. CASUS MADZI Z SOSNOWCA	38
Анна Бельская. ЭКЗАМЕНАЦИОННОЕ СОЧИНЕНИЕ КАК РАЗНОВИДНОСТЬ ИНФОРМАЦИОННОЙ ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ	47
Александра Цендровска. ПРЕЗЕНТАЦИЯ МУЗЫКАЛЬНОЙ ИНФОРМАЦИИ В НАУЧНОЙ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ МИРА	55
Вика Михайлова. СПОСОБЫ НОМИНАЦИИ МИЛИЦИОНЕРА/ПОЛИЦЕЙСКОГО В СОВРЕМЕННОМ ИНФОРМАЦИОННОМ ПРОСТРАНСТВЕ НОВГОРОДСКИХ СМИ	65
Дагмара Корчинска. ВЕРБАЛИЗАЦИЯ ТАНЦА КАК СОЗДАНИЕ ВТОРИЧНОЙ ИНФОРМАЦИОННОЙ ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ	76
Piotr Szałaśny. ODDZIAŁYWANIE GIER KOMPUTEROWYCH NA JĘZYK WSPÓŁCZESNEGO CZŁOWIEKA	82
Marta Szałaśna. TABLOIDYZACJA MEDIÓW. PREZENTACJA ZJAWISKA NA WYBRANYCH PRZYKŁADACH	89
ЕСТЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЙСНОСТІ	
Anna Plech. MANGA I KOMIKS JAKO POPULARNE FORMY ESTETYZACJI RZECZYWISTOŚCI	98
Роман Дубровський. ПРОБЛЕМА ХУДОЖНЬОГО АВТОБІОГРАФІЗМУ (на прикладі творів Галини Гордасевич)	110
Paulina Machulska. POZIOMY PRZESTRZENI INFORMACYJNEJ UTWORU PROZOWEGO (na materiale utworów Lwa Tolstoja)	115

Л.В. Винниченко. НОМИНАТИВНОЕ АНАГРАММИРОВАНИЕ “FOUR MIGHTY ONES IN EVERY MAN” В ЭПИЧЕСКОЙ ПОЭМЕ «THE FOUR ZOAS» У. БЛЕЙКА	122
Вікторія Рубінець. ПЕРЕКЛАД ІДІОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ: АВТОРСЬКА ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ПРАВДА (на матеріалі оригінальної та перекладної « малої» прози Ернеста Гемінгвея)	128
Karolina Bugajska. RZECZYWISTOŚĆ ESTETYCZNA UTWORÓW ROZCATKUJĄCYCH POETÓW	134
Ольга Горячая. «ТАРАС БУЛЬБА» Н. ГОГОЛЯ КАК ВОЛШЕБНАЯ СКАЗКА	144
Дарья Хохель. ЭПИТЕТНАЯ ОНОМАСТИКА: ЕДИНСТВО ТРАДИЦИИ ГОВОРЯЩЕГО ИМЕНИ И МОТИВА ИСТИННОГО ИМЕНИ В СОВРЕМЕННОМ ФЭНТЕЗИ	152
КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЙСНОСТІ	161
Lia Sayadyan. PECULIARITIES OF LINGUISTIC POLITENESS: EXTERNAL AND INTERNAL FACTORS PROMOTING LINGUISTIC POLITENESS.....	161
Paulina Machulska. RÓŻNICE W ŚWIATOPOGLĄDZIE POLAKÓW I ROSJAN ODZWIERCIEDLONE W PRZYSŁOWIACH I PORZEKADŁACH	168
Іван Прокіпчук. ЗАСОБИ МОВНОГО ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПТУ ПРАВДА В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	178
Mieszko Polak. POZYTYWNE I NEGATYWNE SKOJARZENIA WOBEC SYMBOLU SWASTYKI	184
А. Ю. Юрчишина. КОНЦЕПТ ШЛЮБУ В ЕПІТАЛАМАХ ЯК ІДЕАЛІЗАЦІЯ ДІЙСНОСТІ	192
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ І ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЙСНОСТІ	199
Karol Rębosz. INDYWIDUALIZM W MODELU LIBERALNYM.....	199
Віра Шульган. ІВАН ГНАТЮК НА ТЛІ ДОБИ: ПРАВДА І НЕПРАВДА	204
Віталія Ольхович. «ПОЗИТИВНИЙ» СТЕРЕОТИП НІМЦЯ В ПУБЛІЦИСТИЦІ УЛАСА САМЧУКА.....	212
Mieszko Polak. ФАКТУ І МІТУ W RELACJACH RUSKO-TATARSKICH ZA CZASÓW ALEKSANDRA NEWSKIEGO	217
Оксана Лівіцька. ВИКРИВАЛЬНИЙ ПАФОС ГРОМАДЯНСЬКОЇ ЛІРИКИ Д. ПАВЛИЧКА.....	223

Aleksandra Kobryn. MARKETINGOWY WIZERUNEK PAŃSTW. POMIĘDZY PRAWDĄ A FAŁSZEM	229
Katarzyna Krzysiek. WIRTUALNE WSPÓLNOTY W SPOŁECZEŃSTWIE INFORMACYJNYM	236
Aleksandra Kobryn. WPROWADZENIE W POLSCE WALUTY EURO – WADY I ZALETY	243
Kamila Witecka. SŁÓW KILKA O MANIPULACJI W XXI WIEKU .	253
Małgorzata Chrobak. „WODA Z MÓZGU” W RZECZYWISTOŚCI INFORMACYJNEJ NA PRZYKŁADZIE SOCJOTECHNIKI, MANIPULACJI I PROPAGANDY	264
ПЕРШИ КРОКИ	272
Antoni Kubiak. OBLICZA WŁADZY W POWIEŚCI „PODRÓŻE GULIWERA” J. SWIFTA	272
ГОСТІ. ПРАЦІ ВИКЛАДАЧІВ	277
Дарья Барашева. ОСНОВНЫЕ СВОЙСТВА ОЩУЩЕНИЙ КАК ИСТОЧНИКА ПОЗНАНИЯ И МЕХАНИЗМА ИДЕНТИФИКАЦИИ ЛИЧНОСТИ	277

ПЕРЕДМОВА

Збірник «Інформаційна дійсність: проблеми правди і неправди» є четвертим томом видавничої серії «Школа Відкритого Розуму», що відображає науково-дослідницьку діяльність молодих вчених України, Польщі і Росії у межах реалізації Міжнародного інтеграційного проекту для студентів, магістрантів і аспірантів з тією ж назвою. Проект був заініційований у 2008 році польськими і українськими вченими з університетів у Кельце і Кам'янці-Подільському. У наступних роках до проекту почали приєднуватись академічні установи з Севастополя, Тернополя, Львова, Білої Церкви, Кременця, Великого Новгороду, Москви, Самари, Лодзі, Бельсько-Бялої, Любліна, Кракова, Варшави.

Проект був задуманий одночасно як інтердисциплінарна і мультикультурна школа підготовки молодих наукових кадрів у дусі свободи думки і слова, толеранції і відкритості на інновації. Учасники Проекту двічі на рік збираються на інтеграційні з'їзди – у вересні у Польщі, а у травні – в Україні з метою обговорити якусь актуальну проблему, Проблеми для обговорення обираються таким чином, щоб можна було нею зацікавити якомога ширше коло початкуючих науковців, що представляють найрізноманітніші наукові дисципліни. У 2001-2012 навчальному році за таку було обрано феномен **інформаційної дійсності**, що в умовах входження усіх трьох наших країн у стадію інформаційного суспільства не повинно дивувати. Додатковим епістемологічним мотивом колективного інтердисциплінарного дослідження проблеми інформаційної дійсності було питання **правдивості інформації**, з якою людина має справу у різних сферах свого життя.

Виступи учасників Проекту під час інтеграційних семінарів завжди відбуваються у формі відкритої дискусії та т. зв. «мозкового штурму». Це запевняє критичне і самокритичне ставлення до виголошуваних тез, різно- та багатобічність розгляду обговорюваних питань, у тому числі у аспекті мовної та культурної різноманітності. Крім власне семінару підчас таких зустрічей учасники беруть участь у тренінгах і майстер-класах, які провадять професори українських, польських та російських вузів. Варто зауважити, що кожен учасник Проекту у своїй діяльності користується рідною мовою або мовою своїх партнерів. Тому даний збірник містить праці, написані українською, польською, російською і англійською мовою (лише одна праця).

Структура збірника відображає багатоаспектність та інтердисциплінарність досліджень. Тому всі праці було вміщено у наступні рубрики: «Методологічні і теоретичні аспекти дослідження

інформації», «Дискурсивний аналіз інформаційної дійсності», «Естетичні аспекти інформаційної дійсності», «Культурологічні аспекти інформаційної дійсності» та «Суспільно-політичні аспекти інформаційної дійсності». Традицією стало запрошення до збірки досвічених науковців у рубрику «Гості. Праці викладачів». Цього разу гостем Школи є доцент Севастопольського гуманітарного університету, психолог Дарія Барашева. Крім того від цього року Школа вирішила надати можливість розпочати свою наукову діяльність найбільш здібним школярам. Спеціально для них створено рубрику «Перші кроки».

Завершуючи вступне слово редакція збірки «Школа Відкритого Розуму» прагне виразити глибоку вдячність всім тим, хто надавав фінансову, предметну чи логістично-інформаційну допомогу нашому Проекту під час реалізації четвертого циклу. Це перш за усе ректорати усіх чотирьох вузів-організаторів – Технічно-гуманітарної академії у м. Бельско-Бяла, Кременецького обласного гуманітарного-педагогічного інституту ім. Т. Г. Шевченка, Університету ім. Яна Кохановського у м. Кельце та Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Окрім того суттєву підтримку ми отримали від органів студентського самоврядування Університету ім. Яна Кохановського у м. Кельце і генерального директора *TI Automotive Poland* пана Богуслава Мещака, за що висловлюємо їм нашу щирю вдячність.

Від редакції

**МЕТОДОЛОГІЧНІ І ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ
ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ**
**METODOLOGICZNE I TEORETYCZNE ASPEKTY BADAŃ
NAD INFORMACJĄ**

Євгенія Синюта
КОГПІ ім. Тараса Шевченка, Кременець, Україна

**ІНФОРМАЦІЙНА РЕАЛЬНОСТЬ: СУТНІСТЬ І ПРОБЛЕМИ
ІСТИНИ**

Інформаційна реальність: дійсне та можливе

Категорія реального включає в себе дійсне та можливе, причому, дійсне не має автономного значення само по собі та само в собі, а лише, як основа для визначення та наступного формулювання або формування можливого; дійсне є як першоумовою реалізації одного з варіантів можливого в наступну нову дійсність. Особливого значення така теза набуває в аналізі інформаційної дійсності з перенесенням акценту на проблеми правди і неправди, тобто на проблеми об'єктивної (істинної) інформації та дезінформації.

Інформаційна дійсність, як первинний вихідний елемент інформаційної реальності, має чітко визначену векторну спрямованість – на обрану або визначену суб'єктом (джерелом або носієм оприлюдненої, тобто здійсненої інформації) інформаційну можливість, а, точніше, на вигідний для цього суб'єкта варіант інформаційної можливості, в чому інформаційна можливість виступає вторинним, похідним, але основним (!) елементом інформаційної реальності [Горбатенко 2004, с. 241].

Можемо з впевненістю стверджувати: інформаційна дійсність – це лише підготовка до реалізації інформаційних можливостей, лише інструмент вибору та забезпечення вигідного варіанта інформаційної можливості. Звідси випливає, що важливим стає не сам зміст інформаційної дійсності (не сам оприлюднений факт!), а методологія його тлумачення (або методика оприлюднення факту).

Ілюстрація. Дійсний факт: у фінальному легкоатлетичному забігу брали участь спортсмени А і В, з яких першим до фінішу прийшов А. Оприлюднення факту: відбувся фінальний забіг легкоатлетів, в якому спортсмен В виборов почесне друге місце і здобув срібну медаль; спортсмен А прибіг передостаннім.

Так проблема співвідношення дійсного і можливого в інформаційній реальності приводить до розуміння опозиції «права-неправа» або «інформація-деінформація» в інформаційній діяльності.

Інформація та людина

Буття або людинобуття (або той світ, у якому здійснюється життєдіяльність людини) включає три основних субстанції – матерію, енергію та інформацію, з яких найбільш динамічно виступає інформація, бо саме вона є спонукою або першопитомком до зміни всіх без виключення систем – природних, економічних, духовних (або ідеологічних чи соціально-культурних).

У системі природи людина виступає як істота, яка на основі інформаційно-енергетичного обміну матеріальним продуктом здійснює процеси споживання та відтворення. Людина – природна істота є споживачем, який не порушує інформаційно-енергетичного балансу в системі природи через забезпечення гармонії кванту (порції) асиміляції та кванту дисиміляції. Простіше: людина як істота споживає з природи стільки, скільки природа їй дає, і «викидає» в природу стільки, скільки природа може «переробити». Проблем в інформаційно-енергетичному обміні не виникає [Багнюк 2008, с. 30–31].

У системі виробництва (соціально-економічній сфері) людина виступає як індивід, який, об'єднавшись у спільноти, здійснює процеси виробництва і спілкування (праця та мова!) не на основі простого обміну матеріальним продуктом природи, а на основі його докорінної переробки, причому, порушуючи інформаційно-енергетичний баланс між соціумом і природою. Людина-індивід стає виробником, який бере від природи більше матеріальних ресурсів, ніж природа може їх дати, і «викидає» в природу більше виробничих відходів, ніж природа може їх «переробити».

В інформаційно-енергетичному обміні між соціумом і природою виникає дисбаланс, причина якого в тому, що ігнорується інформаційна дійсність природи (фактичний стан природного довкілля) на користь інформаційно-енергетичних потреб, тобто і можливостей людини. Виникає екологічна криза, в якій природа «кричить» мовою екологічних проблем (глобальне потепління тощо), але соціум або залишається «глухим», або обмежується добрими намірами [Багнюк 2008, с. 31–33].

В духовній системі (соціально-культурній сфері) людина виступає як особа, яка здійснює інформаційно-енергетичний обмін нематеріальним продуктом у процесі пізнання та творчості, тобто в процесі духовного виробництва. Людина-особа піднімається на

найвищий рівень своєї діяльності – духовний, де найважливішим і фактично єдиним (лише у різних вимірах і різноманітних виявах) продуктом стає інформація.

На цьому рівні здійснюється «чистий» інформаційно-енергетичний обмін (без використання природних ресурсів і матеріальних благ): інформація перестає бути посередником в обміні квантами (порціями) енергії між людиною-істотою і природою, між людиною-індивідом і соціумом – інформація несе інформацію про саму себе в процесі обміну інформації на інформацію, в обміні себе самої на собі подібних [Багнюк 2008, с. 33-34].

Образно: відбулось своєрідне повернення до натурального ринкового обміну, а саме, якщо в природній чи виробничій сфері інформація виступає своєрідним «обмінником» («інформаційною валютою») та «мірилом вартості» матеріальних ресурсів і продуктів, то в духовній сфері вона стає самостійною цінністю, сама визначає свою вартість на ринку інформаційного обміну, що і породжує комплекс проблем.

Насамперед, проблему порушення балансу між конструктивною (позитивною, правдивою, істинною) інформацією та інформацією деструктивною (негативною, лживою, хибною). Якщо в загальному: на квант конструктивної (позитивної) інформації в інформаційному полі, що оточує людину, припадає кілька квантів інформації деструктивної (негативної).

Для підтвердження цього достатньо проаналізувати зміст повідомлень, що їх дають сучасні ЗМІ (засоби масової інформації), в яких негатив абсолютно домінує над позитивом. Внаслідок цього виникає проблема духовної екології: інформаційний (читай, духовний) простір забруднюється не лише енергетикою негативної інформації, а й наслідками духовної діяльності споживачів інформаційно-енергетичного негативу, що ускладнює, посилює негативний потенціал «духовного довкілля» сучасного соціуму.

Зауважимо, що питання «духовної санітарії» (прибирання «духовного сміття», породженого деструктивним інформаційним обміном) до актуальних поки-що не віднесли. Людство б'є на сполох щодо стану природного довкілля, а щодо духовного – ще не вдарив жоден дзвін, хоча проблем духовної екології має не менше [Багнюк 2008, с. 36–38].

Інформація та віртуальна реальність

У зв'язку з розширеним використанням електронних засобів масової інформації, особливо після формування «всесвітньої павутини» мережі Інтернет, в духовному секторі людської життєдіяльності, окрім вже згадуваної інформаційної реальності, що складається з дійсного та можливого, з'являється віртуальна реальність, яка не належить ні дійсності, ні можливості, а має своє, можна сказати, «ілюзорне буття». Бо, увійшовши в режим віртуальної реальності людина одержує ілюзію свободи вибору в інформаційному потоці, насправді використовуючи інформацію лише запрограмовану, дозовану та визначену стороннім, причім, невидимим і заангажованим агентом (учасником) інформаційного процесу.

Найнебезпечніше те, що ілюзія свободи вибору в процесі інформаційної гри породжує ілюзію правди чи істинності використаної інформації. Але віртуальна реальність, що не володіє ні дійсністю, ні можливістю, не може дати ні дійсної, ні можливої істини.

Це підтверджують негативи, які несе віртуальна реальність. По-перше, її об'єкти формуються лише в кіберпросторі, тому не мають впливу на реальний простір; по-друге, віртуальна герменевтика (тлумачення віртуальних об'єктів) ігнорує або може ігнорувати принципи герменевтики явищ реального світу; по-третє, віртуальна реальність дозволяє здійснювати з об'єктами реального світу перетворення, що виходять за рамки реальних можливостей цих об'єктів, а тому такі перетворення стають шкідливими або й небезпечними; по-четверте, віртуальна реальність дозволяє конструювати такі об'єкти (процеси, явища, технології тощо), функціонування яких в реальному світі може бути небезпечним і навіть руйнівним; по-п'яте, перебування споживача (користувача) інформації у віртуальному інформаційному просторі розмиває в нього (користувача) відчуття відмінностей між реальним і віртуальним, що рівнозначне втраті розуміння відмінностей між правдою і неправдою (істиною та хибною) в інформаційному потоці [Вінквіст 2003, с. 68–70].

Образно: подібно до того, як фізіологічний шунок людини, переробляючи харчовий продукт, виробляє енергію руху (діяльності), починає давати збої при перенасиченні заміниками чи нітратними продуктами, «духовний шунок» людини – мозок, переробляючи інформаційний продукт виділяє енергію управління, починає давати збої при перенасиченні віртуальною інформацією як духовним заміником або «духовним нітратом».

Інформаційна реальність та інформаційна культура

Невід'ємною складовою і навіть якісним показником інформаційної реальності виступає інформаційна культура суспільства, яка належить до загальної культури людини та являє собою сукупність усіх видів інформаційно-комунікативної діяльності, а також результатів такої діяльності. Суть інформаційної культури полягає у масовому залученні людини, розпочинаючи з дитинства, до найсучасніших засобів інформації, комунікації, до нових інформаційних технологій з метою формування відповідних і необхідних зразків сприйняття соціокультурних цінностей, способів сприйняття та реагування на різноманітні види інформації з різних сфер соціокультурного і політичного життя.

Основною інформаційної культури особи є знання про інформаційне середовище, про закони його функціонування та розвитку, і, найголовніше, вміння орієнтуватися в сучасному безмежному інформаційному просторі.

У вузькому розумінні, інформаційна культура – це система інформаційної освіти та виховання людини в напрямі засвоєння соціально-культурних цінностей людства. А в конкретному аспекті, поняття інформаційної культури приводить нас до поняття інформаційної грамотності людини, тобто до вміння конкретної особи споживати інформацію (чи навіть виробляти її).

В практичному вимірі, інформаційна грамотність – це здатність відрізнити «натуральний», істинний інформаційний продукт від штучного, хибного чи неправдивого інформаційного «замінника» правди, правдиву інформацію від лживої дезінформації.

Тут працює закон зворотного зв'язку інформаційної грамотності та якості (істинності чи хибності) інформаційного впливу на людину: чим вища інформаційна грамотність особи, тим нижчими є можливості її дезінформації, і, навпаки, низька інформаційна грамотність людини відкриває можливості або стає каналом для інформаційного обману, для споживання інформаційної неправди як правдивої інформації. Тим більше, що неправдива інформація, як гірка таблетка для дитини, має солодку оболонку [Андрущенко 2002, с. 263–264]. Отже, підвищення інформаційної культури суспільства виступає важливим або навіть вирішальним фактором утвердження правди в інформаційній практиці сучасного соціуму.

Ілюстрація. Високий державний посадовець у прямому ефірі повідомляє, що на його сайт у мережі Інтернет увійшла самотня бабуся з далекого села з проханням допомогти придбати дрова на опалення її

старенької хати. Цим поважний чиновник продемонстрував три речі: по-перше, бажання показати себе як гуманного і турботливого держслужбовця; по-друге, свою повну інформаційну безграмотність, бо озвучена ним інформація є неправдивою та алогічною від початку до кінця: яка самотня бабуся, не маючи коштів на придбання дров для опалення старенької хати, має комп'ютер або ноутбук з виходом в Інтернет, має кошти для оплати Інтернету та знає адресу і вміє зайти на сайт чиновника? Якщо хтось їй допоміг з комп'ютером та Інтернетом, то він, тим більше, допоміг би і дровами. По-третє, держчиновник і його помічники та радники переконані в повній інформаційній безграмотності громадян, якщо вважають, що люди можуть «проковтнути» таку примітивну, навіть безглузду інформацію.

Подібне маніпулювання інформацією тими агентами комунікації, які володіють засобами масової інформації, мають вільний доступ до них і перекривають цей доступ для інших учасників інформаційного процесу, актуалізує ще одну проблему інформаційної реальності – проблему інфократії. Інфократія – це не просто влада інформації, а влада тих людей, які володіють інформацією. Згадаймо загальновідому тезу: хто володіє інформацією, той володіє світом. Тож не дивно, що в сучасному світі найдорожчим товаром є інформація, бо вона – запорука влади, шлях до влади і знаряддя влади. Звідси, монополія на інформацію (а такої монополії добиваються всі владні структури) в умовах масової інформації суспільства загрожує посиленням владних авторитарних тенденцій і навіть переходом до своєрідної інформаційної диктатури, при якій на основі володіння даними про кожну людину і про кожну інституцію суспільства за допомогою комп'ютерних мереж владна еліта стане інфократією, яка слугує не народу, а власникам джерел інформації [Андрущенко 2002, с. 263].

Інформаційна реальність та інформаційний мир

Загроза утвердження інфократії буде залишатись доти, поки існуватиме інформаційне протистояння на інформаційному полі сучасного суспільства. Зрозуміло, що, з однієї сторони, інформаційне протистояння свідчить про наявність прогресивних сил і позитивних тенденцій в інформаційному просторі планети, а з другої сторони – підтверджує високий потенціал сил реакційних і тенденцій негативних.

Особливість сучасного протистояння людини й людини, людини й суспільства полягає в тому, що в цьому протистоянні все ширше застосовуються інформаційні та мас-медійні технології, все більше прискорюються інформаційні операції, спрямовані як на окремого

громадянина, так і на певні соціальні групи. Інформація стала не новою, але надсучасною супер-зброєю, найдієвішим способом досягнення будь-яких цілей [Смольц 2011, с. 124]. Відразу ж здійснимо понятійне розмежування: інформація, застосована з конструктивною метою (формування знань, виховання позитивних моральних якостей тощо), виступає способом або знаряддям досягнення прогресивних цілей; інформація, застосована з деструктивною метою (маніпулювання свідомістю, спотворення або приховування дійсних фактів, цілеспрямований обман або дискредитація тощо), виступає інформаційною зброєю для здійснення реакційних, антигуманних цілей.

У першому випадку маємо справу з інформаційною правдою, в другому – виникає проблема інформаційної неправди. Саме з причини та в царині інформаційної неправди закладаються підвалини та формуються сили, виростає потенціал інформаційної війни як антиподу інформаційної злагоди, як протидії творчій, конструктивній діяльності в сучасному інформаційному просторі.

Інформаційна війна не має явного фізичного прояву, її сфера не регулюється міжнародним правом жодним чином, що породжує небезпечний феномен безвідповідальності сильних світу цього (власників інформаційних центрів) за наслідки цього тотального інформаційного протистояння. А в такому протистоянні ми вже неодноразово ставали свідками інформаційних атак в кіберпросторі (або просто, в інформаційному просторі) на інформаційні системи іншої сторони або й на масову свідомість значних мас населення, навіть цілих країн [там же, с. 125].

Для припинення інформаційної руйнації як масової свідомості, так, і свідомості окремої людини, потрібне вирішення проблем інформаційної війни та інформаційного миру. Серед перешкод, які виникають у сфері врегулювання інформаційного протиборства, на перше місце виходить ідеологія, бо саме різні світоглядно-ідеологічні системи живлять суперечності та протистояння в сучасному світі. В такому протистоянні порушується об'єктивність в оцінці опонента (агента комунікації), а заідеологізованість інформаційного простору створює можливості для інформаційних атак на опонента.

Суттю всякої інформаційної атаки є зіткнення правди і неправди на інформаційному ристалищі (полі бою), точніше, інформаційна атака – це, як правило, завуальований, і в рідкісних випадках, явний наступ неправди на правду [там же, с. 130]. Кінцевим підсумком інформаційного протистояння виступає тотальне порушення прав людини і свобод громадянина з постійним звуженням можливостей їх відновлення.

Звідси, необхідність утвердження інформаційного миру, тобто перетворення глобального інформаційного простору з поля конфронтації на поле конструктивної взаємодії, образно кажучи, на поле, де засівають зерна і збирають врожай інформаційної правди та вишоложують бур'ян інформаційної неправди.

Література

1. Багнюк, А. Л. Соціальний капітал і квантифікація суспільних процесів: тлумачення і функції, в: Мультиверсум. Філософський альманах : Зб. наук. праць, вип. 71, Київ 2008.
2. Енциклопедія постмодернізму, за ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора; Київ 2003.
3. Політологічний енциклопедичний словник, упор. В. П. Горбатенко; Київ 2004.
4. Смоляк, С. П. Дослідження феномена інформаційного миру в контексті інформаційного протистояння у філософській традиції, в: Мультиверсум. Філософський альманах : Зб. наук. праць, вип. 107, Київ 2011.
5. Філософія політики. Короткий енциклопедичний словник, авт.-упор. Андрющенко В. П. та інші., Київ 2002.

Istota i problemy Prawdy

Informacyjna aktualność jako element rzeczywistości informacyjnej skierowany jest na potencjał informacyjny, a dokładniej, na podmiotowe warianty takiego potencjału. Informacyjna rzeczywistość to przygotowanie do realizacji potencjału informacyjnego, gdzie ważną rolę odgrywa nie tyle treść informacji, ile metoda jej prezentacji. W sferze społeczno-kulturowej człowiek występuje jako osoba dokonująca wymiany informacyjno-energetycznej niematerialnego produktu w trakcie twórczo-poznawczym, w którym informacja przestaje pośredniczyć albo być „miernikiem wartości” zasobów czy produktów materialnych. Staje się wartością samodzielną, czyli nabywa własnej wartości na rynku wymiany informacyjnej. Na rynku informacyjnym powstaje szereg problemów: zachwianie bilansu między informacją konstruktywną i destruktywną, negatywny wpływ na potoki informacyjne rzeczywistości wirtualnej jako bytu iluzorycznego, przekształcenie informacji w superbroń do osiągnięcia lokalnych i globalnych celów (w tym o charakterze antyhumanistycznym) zaostrenie przeciwdziałania informacyjnego. Rozwiązanie problemu rynku informacyjnego wymaga przejścia do pokoju informacyjnego, czyli przekształcenia przestrzeni informacyjnej z pola konfrontacji na pole wzajemnego oddziaływania konstruktywnego. Słowa kluczowe: Rzeczywistość informacyjna, możliwości informacyjne, realia informacyjne, informacja prawdziwa, informacja fałszywa, dezinformacja.

An essence and the problems of Thruth

Informational actuality as an opening element of informational reality is directed to informational possibility, more accurately, to an advantageous variant of informational

possibility for the subject-medium. That is informational actuality is a preparation to realisation of informational possibilities, where not the content of the informational fact is important, but methodology of its promulgation. In the socio-cultural sphere a man acts as a person who provides exchange of information and energy of immaterial product in the process of cognition and creation, in which information ceases to be a mediator or “measure value” of material resources or products, and becomes an independent value, which gets its own worth on the informational exchange market. There is the complex of problems on the informational market, such as imbalance between constructive and destructive information, negative impact on informational flows of virtual reality as illusory being, transforming information into ultramodern super weapon in achieving local and global goals sometimes of inhuman character, exacerbation of informational confrontation etc. We need an approach to informational peace for solving problems of informational market – converting the informational space from a field of confrontation to a field of constructive interaction.

Keywords: *Informational actuality, informational possibility, informational reality, true information, false information, misinformation.*

Гжегож Доробек

Университет им. Кардинала Стефана Вышинского,
Варшава, Польша

ВКЛАД М. МАЗУРА И Ю. КОССЕЦКОГО В СОВРЕМЕННУЮ ФИЛОСОФИЮ КИБЕРНЕТИКИ

Вопросы об обоснованности применения кибернетики для философских исследований такие же древние, как мысли древних греков. По Платону, такую мысль якобы выразил Сократ в высказывании: *«Кибернетика хранит от самых больших опасностей не только душу, но также тело и имущество»*. Философский подход к кибернетической проблематике представил Б. Трентовский в работе «Отношение философии к кибернетике. Избрание философских журналов с 1842–1845 годов».

Создателем современной кибернетики как научной дисциплины считается Н. Винер. В настоящее время была совершена попытка (определяемая как философская) создания нового подхода к кибернетике, учитывающая как количественные, так и качественные аспекты познания (М. Любаньский, М. Мазур, Ю. Коссецкий). На этом фундаменте можно создать понятие об информации, вводя его в гносеологические и онтологические исследования. Соответственно определённое, понятие об информации даёт возможность эффективной научной разработки общих понятий: знаний, познания, значения.

Однако нельзя этим ограничиться. Это был бы слишком слабый подход к философским проблемам. Поэтому в дальнейшей части представленной работы будут обсуждены некоторые философские вопросы с точки зрения кибернетического подхода.

Рассмотрим следующее определение: кибернетика (из гр. *kybernetes* ‘рулевой; управляющий’ от *kybernán* ‘рулить; контролировать’) – это наука о системах и процессах управления, а также связанных с этим обработкой и передачей информации.

В философии, в особенности в классической философии природы, многие века выделяли сущность вещи (субстанцию) и пытались выяснить взаимосвязи между единичными субстанциальными предметами. Кроме того, старались ответить на вопросы: чем является субстанция, чем являются вещи сами по себе и каким образом одна вещь воздействует на другую. В науке и современной философии всё больше внимания посвящается организации – исследуется структура различных множеств вещей и событий, находящихся в четырёхмерном пространстве известной нам вселенной, а также то, каким образом между ними передаётся информация. Именно здесь возникла кибернетика как наука, занимающаяся междисциплинарными проблемами и предлагающая решения, подходящие для многих узких отраслей современной науки – наука об управлении и связанной с этим обработке информации, а также о поведении систем. Она ввела в язык науки общую терминологию, позволяющую достигнуть согласия между специалистами из различных монодисциплин. Благодаря методам, разработанным кибернетикой, стало возможным описание явлений, до сих пор ускользающих от традиционных способов точного математического описания, напр., сознательное поведение отдельных людей, целых обществ или, наконец, действия сложных познавательных структур живых организмов.

В настоящей работе мы пытаемся доказать, что кибернетика необходима для решения важных проблем философии.

Еще одной целью работы является представление аксиоматически интегрированной системы науки, которую в XIX веке представил создатель позитивизма, Огюст Конт (уже тогда для этой цели Аристотеля было недостаточно, так же, как сегодня недостаточно Конта). Аристотелевскую систему можно, конечно, описать на языке аксиоматической теории познания, общей качественной теории информации, но не наоборот. У Аристотеля не появляется ни понятие количества информации, ни общественного значения информации, ни – что для философа самое важное, – общее понятие информации и кода (вообще в языке Аристотеля невозможно отличить информацию от кода или коммуникат от информации). Аристотелю можно, вероятно,

приписывать стремление к аксиоматизации тогдашней системы науки – что уже является явной свехинтерпретацией, то есть приписыванием ему намерений, которых он чётко не сформулировал.

Если создание такой интегрированной системы науки – это не философия, то ни Аристотель, ни тем более Платон, не были философами. И, конечно же, не было бы возможным для кибернетиков создание этой системы без того, что сделал Мариан Мазур (он выдвинул постулат интеграции науки, но до конца его не реализовал – напр., неизвестно, где бы он поместил физику). У Аристотеля такая аксиоматизация не могла бы получиться, поскольку он оперировал научным языком, недостаточным для этого, напр., на этом языке невозможно отличить передачу сообщения (коммуниката) от передачи информации. Даже в современном языке информатики нельзя найти такого отличия, не говоря уже о том, что только М. Мазур указал логически правильное определение понятия информации, отличающее это понятие от понятия коммуниката. При изучении информатики „информация” считается понятием первичным, чётко об этом не упоминая. А И. Коссецкий обобщил мазуровское понятие информации, вводя специфический язык аксиоматической теории познания, чтобы на этом основании построить аксиоматически-информационную логику, в которой простые предложения считаются коммуникатами, информация – отношениями между коммуникатами, а правдивость или неправдивость приписывается не коммуникатам, а информации.

На основе аксиоматически-информационной логики можно также легко решить старую, анализируемую, напр., И. Кантом проблему информации в себе и информации для себя или для адресата. Следовательно, информация в себе существует уже тогда, когда мы имеем два коммуниката – и она является отношением между ними. А информация для адресата требует существования как минимум трёх коммуникатов. Самая простая информация такого типа – это классическое определение (классическое как в понимании Юзефа Коссецкого, так и в традиционном понимании), которое является одним коммуникатом, однако для возникновения верного информирования, необходимо сопутствующее определение обоих множеств, указанных в определении (в традиционном классическом определении – определяемого и определяющего) [Kossecki 2010]. На примере процесса передачи информации это означает, что трансинформирование требует, чтобы адресату были переданы соответствующие дополнительные определения двух множеств, используемых для определения третьего, вместе с определением – тогда мы имеем трансинформирование, или до этого – тогда мы имеем верное паранформирование. Если мы

оперируем понятием первичным, третьим коммуникатом будет утверждение, что это – понятие первичное, которое не определяем [Kossecki 2008].

Следует отметить, что для передачи информации из всех представленных там отраслей науки достаточно только 8 первичных понятий и 8 первичных отношений (это нечто аналогичное первичному понятию, но относится только к отношениям, а не элементарным объектам – см. аксиомы аксиоматической теории познания, которые их тщательно разделяют)[Kossecki 2005].

Базируясь на приведенных замечаниях, можно предположить, что логика в сопоставлении в «Метакибернетике» Ю. Коссецкого) [Kossecki 2005, с. 55–56] была выделена напрасно (является редунданцией), поскольку она содержится включительно в аксиоматической теории познания и общей качественной теории информации, и все её понятия можно определить без принятия новых дополнительных первичных понятий и первичных отношений. Также понятие правдивости и неправдивости информации (не суждений) уместается в аксиомах общей качественной теории информации.

В качественной теории информации Мазура мы имеем дело с энерго-материальными трансформациями, и поэтому их недостаточно для того, чтобы записать абстрактные понятия и утверждения логики. Кроме того, оказывается, что редундантное вставление логики и связанное с этим напрасное добавление двух дополнительных первичных отношений следовало из того, что Коссецкий был как бы запрограммирован системой понятий и утверждений традиционной логики и хотел это учесть в системе (аналогично тому, как поступил со вставлением элементов науки о цивилизациях в общественную кибернетику).

И только после более глубокого анализа можно сказать, что Коссецкий напрасно множил первичные понятия и отношения. Искусство заключается в том, чтобы при помощи минимального количества первичных понятий и отношений описать как можно больше. Множить их можно, конечно, до бесконечности – и именно это делают постоянно представители монодисциплин, вдобавок, чаще всего не информируя читателей, что считают первичными понятиями или отношениями, а могут это делать во всех отраслях науки, которые не были аксиоматизированы. Поэтому аксиоматизация науки так важна. Добавлю, кстати, что даже не все отрасли математики аксиоматизированы – это сделано солидно, напр., в геометрии и теории вероятности. Поэтому неудивительно, что великие физические теории XX века базируются на них: общая теория относительности занимается

геометрией пространства-времени, а квантовая механика базируется на теории вероятности.

Литература

1. Kossecki, J. Wykład, 12.07.2008 r. Rychłocice.
2. Kossecki, J. Wykład, 23.01.2010 r. Rychłocice.
3. Kossecki, J. Metacybernetyka, Kielce–Warszawa 2005.

Wkład M. Mazura i J. Kosseckiego do współczesnej filozofii cybernetyki

Dzięki metodom rozwiniętym przez cybernetykę możliwe stało się opisanie zjawisk do tej pory wymykających się tradycyjnym sposobom ścisłego opisu matematycznego, np. celowe zachowania poszczególnych ludzi, całych społeczności czy wreszcie działania złożonych struktur poznawczych organizmów żywych. Autor artykułu pragnie wykazać, że cybernetyka w ujęciu Mariana Mazura i Józefa Kosseckiego jest konieczna do rozwiązywania ważnych problemów filozofii.

Kluczowe słowa: metacybernetyka, cybernetyka, filozofia, Mazur, Kossecki.

The contribution of M. Mazur and J. Kossecki in contemporary philosophy of cybernetics

With the methods developed by cybernetics became possible to describe the phenomena so far elude the traditional ways of strict mathematical description, such as intentional behavior of individuals, entire communities and, finally, measures of complex cognitive structures of living organisms. In this paper I show that cybernetics is necessary to solve important problems of philosophy in terms of Marian Mazur and Joseph Kossecki.

Keywords: metacybernetics, cybernetics, philosophy, Mazur, Kossecki.

Piotr Szałaśny

ATH, Bielsko-Biała, Polska

MEMIZACJA INTERNETU

Wstęp

Podobnie jak sam Internet, także pojęcie memu internetowego jest relatywnie nowym zjawiskiem. Nie znaczy to jednak, że jest zjawiskiem niszowym czy też marginalnym. Wręcz przeciwnie, mem internetowy stał się zjawiskiem masowym, powszechnym i kompletnym, a z drugiej strony mętnym, trudno klasyfikowalnym i trudno przewidywalnym. Właśnie dlatego stanowi interesujące i zajmujące pole badań, których na ten moment jest jeszcze bardzo niewiele. A należy nadmienić, że ze względu na swoją różnorodność, możliwości badań jest bardzo wiele. W swoim artykule

chciałbym pokrótce opisać, czym jest mem internetowy, wprowadzić pojęcia memizacji, czyli zjawisk zachodzących za pośrednictwem memu internetowego, a także prememu i zasobu memicznego. Wynikiem rozważań powinno być zastanowienie się nad tym, jak ważną funkcję w komunikacji internetowej pełni mem internetowy, czym jest memizacja oraz jak przebiega jego „życie” od powstania aż po całkowite wyeksploatowanie, z uwzględnieniem procesu komunikacji.

Definicja memu internetowego

Jako pierwszy pojęcie mem wprowadził Richard Dawkins w 1976 roku uzasadniając nazwę w następujący sposób: „We need a name for the new replicator, a noun that conveys the idea of a unit of cultural transmission, or a unit of imitation. 'Mimeme' comes from a suitable Greek root, but I want a monosyllable that sounds a bit like 'gene'. I hope my classicist friends will forgive me if I abbreviate mimeme to meme* If it is any consolation, it could alternatively be thought of as being related to 'memory', or to the French word meme. It should be pronounced to rhyme with 'cream'” [Dawkins 2006: s. 192]. [Dla nowego replikatora potrzebujemy nazwy, która zawierałaby pojęcie jednostki przekazu kulturowego, czy też jednostki naśladownictwa. Pasowałoby tu słowo „mimem” [mimesis - po grecku: naśladownictwo (przyp. red.)], gdyż wywodzi się z odpowiedniego greckiego rdzenia. Mnie jednak potrzebne jest słowo jednosylabowe, które choć trochę przypominałoby słowo „gen”. Mam nadzieję, że moi przyjaciele, którym bliska jest kultura klasyczna, wybaczą mi, jeśli słowo mimem skrócę do słowa mem.* Jeśli potrzebne byłoby jakieś dodatkowe uzasadnienie, słowo to można również uważać za spokrewnione z angielskim słowem memory (pamięć) lub francuskim merne (taki sam)] [Dawkins 1989: s. 192]. Faktycznie termin ten jest do dnia dzisiejszego wykorzystywany w memetyce. Zyskał rzecz jasna przez ten czas kilka alternatywnych definicji. Można jednak ogólnie ująć, że mem jest jednostką ewolucji kulturowej analogiczną do genu. Jest to jednostka informacji posiadająca zdolność kopiowania siebie z osoby na osobę. Richard Brodie próbuje w jasny sposób wyjaśnić fenomen memu w następujący sposób: „[...] zrobienie sterty fotokopii jakiegoś dokumentu nie daje mu dobrych memów. Ale kiedy zaczniesz je rozdawać, a ludzie będą uczyć się ich na pamięć i recytować, to będzie dobry mem” [(Brodie 1997: s. 23). Pokazuje tym samym, że powstanie memu jest związane w głównej mierze z jego dystrybucją. Być może w jeszcze bardziej przystępny sposób przedstawia to pojęcie Susan Blackmore: „Jeśli wasze irytujące nucenie przy pracy zaraża resztę biura obiema zwrotkami Jeruzalem Blake’a, memem jest cała ta

natchniona pieśń. Jeśli zarażacie ich samym tylko „Da da da dum”, memem są te właśnie stare dobre nuty” [Blackmore 2004: s. 12]

Mem internetowy odpowiada całościowo przedstawionym twierdzeniom, jednakże jest zjawiskiem węższym, odnoszącym się (przynajmniej teoretycznie), występującym i replikowanym wyłącznie w cyberprzestrzeni. Odnosząc się do tej opinii można stwierdzić, że mem jest zdigitalizowaną jednostką informacji kulturowej, mogącej mieć w zasadzie jakąkolwiek formę, od tekstu, przez film, obraz, dźwięk, stronę internetową aż do formy hybrydycznej łączącej np. obraz z dźwiękiem (formę tą można nazwać też kolażową).

Klasyfikacja memów

Wiktor Kołowiecki klasyfikuje memy internetowe na trzy główne kategorie:

- „szablonowe – czyli takie, które składają się z góry ustalonej formy, szablonu, który można uzupełniać własnymi treściami o określonym przez dany szablon charakterze.
- komentujące – czyli takie, które funkcjonują jako rodzaj komentarza, puenty najczęściej dla zdjęcia, bądź serii zdjęć, rzadziej tekstu.
- eksploatujące - Jest to najczęściej zdjęcie, wideo lub hasło charakteryzujące się brakiem konkretnego przekazu” [Kołowiecki 2012].

Nie jestem jednak w pełni przekonany co do tego, że powyższa klasyfikacja jest prawidłowa i wyczerpująca. Prawidłowa moim zdaniem nie jest z tego względu, że podane przez Wiktora Kołowieckiego jako dwie kategorie memy szablonowe i komentujące w praktyce najczęściej występują jako jedno medium przekazu informacji, korzystając z identycznego środka wyrazu a także trafiają do podobnych grup odbiorców. Tożsamy jest nawet sposób ich powstawania. Z tego względu w podanej przez Wiktora Kołowieckiego klasyfikacji wyodrębniłbym warstwę szablonową, eksploatującą a także hybrydyczną (tudzież kolażową). Dlatego, że memy przejmują coraz to nowe formy, a zmiany te zachodzą w bardzo szybkim tempie. Aby więc móc klasyfikować wszystkie powstające rodzaje memów należałoby dokonać właśnie takiego podziału. Jednakże nawet taki podział moim zdaniem nie jest wyczerpujący. Rozwiązaniem ułatwiającym klasyfikację memów jak i ich późniejsze badania byłaby klasyfikacja ich ze względu na formę. Wtedy możliwy stałby się podział na: obraz, film, muzykę, tekst oraz kolaż (hybryde). Przy takim rozgraniczeniu nie tylko występują jasno określone granice danej klasyfikacji (inaczej niż w przypadku np. zaproponowanego przez Wiktora

Kołowieckiego podziału między memem szablonowym a komentującym). Dzięki temu ułatwiona staje się klasyfikacja, a także badanie, gdyż dany typ (klasa) memu oddziałuje na z góry określone zmysły człowieka przez z góry określone bodźce i w z góry określony sposób. W memetyce istnieje termin Memplex (stworzony przez wcześniej cytowaną Susan Blackmore), który skupia w grupy (tzw. Memplexy) memy np. zależnie od religii, doktryny czy kultury. Memplex zawiera wzajemnie wspierające się memy, które razem mają większe szanse na sukces ewolucyjny. Jednakże trudno byłoby tę samą zasadę zastosować w przypadku memów internetowych, dlatego, że teoretycznie tworzą jeden, wspólny Memplex a w praktyce każdy mem z osobna może należeć do innego Memplexu. Z tego względu memetyczny podział w tym przypadku nie działałby właściwie i nie spełniałby swoich podstawowych funkcji.

Definicja pojęcia memizacja

Na potrzeby badania memów internetowych pozwoliłem sobie stworzyć pojęcie memizacji (ang. *memesation*), które występuje w tytule tego referatu. Termin ten określa wszystkie zjawiska zachodzące za pośrednictwem memów internetowych. Może występować w realnym świecie jak i w cyberprzestrzeni. Podzieliłem to pojęcie na trzy główne kategorie:

- memizacja komunikacyjna – obejmująca zjawiska komunikacji za pośrednictwem memów internetowych
- memizacja kulturowa – obejmująca wpływ memów internetowych na kulturę oraz kultury na memy
- memizacja językowa – obejmująca wpływ memów na język

Przy czym należy nadmienić, że nie istnieją ściśle granice między kategoriami ponieważ jeden mem może należeć jednocześnie nawet do wszystkich trzech kategorii.

Cykl życia memu

Aby w odpowiedni sposób móc badać memizację i jej przejawy niezbędne jest poznanie nie tylko samego pojęcia memu ale także cyklu jego życia. Pozwoliłem sobie dokonać krótkiej ilustracji cyklu życia mema:

stworzenie/odtworzenie/odnalezienie/modyfikacja zasobu (mema) → udostępnienie w Internecie → proces dystrybucji (popularyzacji) → proces reeksploatacji (kolejnych modyfikacji – nie występuje w każdym przypadku) → zakończenie eksploatacji (wyeksploatowanie materiału memicznego)

Właśnie materiał memiczny czy też zasób memiczny to kolejny termin, który stworzyłem na potrzeby artykułu. Jest to pojęcie szersze od memu, odnoszące się także materiałów, które zostały utworzone po to by stać się

memami (takowe można nazwać prememem), chcące zyskać rolę memu jak i na określenie materiału, który bez zamysłu twórcy stał się memem. Oczywiście mem także mieści się w tym terminie.

Tak naprawdę sam autor mema ma na niego wpływ jedynie w pierwszej fazie cyklu życia materiału memicznego. Jednak nawet po udostępnieniu zasobu w Internecie (istnieje wiele stron zajmujących się memami internetowymi, np.: 9gag.com, 4chan.org, fabrykamemow.pl, demotywatory.pl itp. itd. można by wymieniać bardzo długo), nie staje się on jeszcze memem. Najważniejszym etapem życia danego zasobu memicznego, który aspiruje do pozyskania miana memu jest proces dystrybucji. To od niego zależy, czy zasób stanie się na tyle rozpoznawalny w społeczeństwie by móc spełniać zadania memu internetowego (przed tym można właśnie nazywać go prememem). Gdy tak się stanie najczęściej zaczyna występować proces reeksploatacji (który zaczyna się krótko po zyskaniu przez mem rozgłosu), gdzie mem jest powielany, modyfikowany i na nowo rozpowszechniany przez internautów. Właśnie fazy dystrybucji i reeksploatacji są szczytowymi w cyklu życia memu. Po jakimś czasie kończy się faza reeksploatacji i zastępuje ją zakończenie eksploatacji memu. W praktyce wiele memów może podobny cykl przechodzić jednocześnie, nie zawsze też musi następować faza reeksploatacji, wtedy też po procesie dystrybucji bezpośrednio następuje faza zakończenia eksploatacji mema.

Przejawy memizacji

Przejawów memizacji jest bardzo wiele. Każdego dnia powstają miliony internetowych zasobów memicznych, po to by stać się memem. Rzecz jasna nie z każdym zasobem tak się dzieje. Przez wzgląd na ogrom tego zjawiska postaram się ograniczyć do kilku przykładów, które stosunkowo nie dawno pełniły rolę memu internetowego w środowisku polskim a które przez swoją różnorodność w jakiś sposób będą mogły naszkicować zjawisko memizacji.

W zeszłym roku niezwykle popularnym memem stało się hasło „ale urwał”. Można było się z nim spotkać w zasadzie wszędzie, na ulicy, w środkach komunikacji publicznej czy podczas normalnych rozmów. W zasadzie cała Polska, a przynajmniej jej młodsza część powtarzała „ale urwał, ale to było dobre”. Powiedzenie to miało swój początek w krótkim filmie, który został udostępniony na portalu YouTube i dzięki temu zyskał swoją popularność. W tym wypadku wyraźnie wystąpił proces memizacji, a mem w gnieniu oka wszedł do języka potocznego.

Kilka miesięcy temu natomiast ogólnokrajowym hitem został kot „co ja pacze”. Podobnie jak było z „ale urwał” także w tym przypadku młodzi Polacy zaczęli asymilować w języku zwrot co + ja + czasownik (najczęściej z błędem).

Stało się tak po popularyzacji obrazku z wizerunkiem kota przed monitorem, z podpisem co ja pacze, który miał sugerować, że kot zdaje sobie sprawę z tego, że ogląda w danym momencie coś wyjątkowo głupiego. Niemniej późniejsze reeksploatacje na różny sposób zmieniały znaczenie tego memu. Zyskał on tak ogromną popularność, że był także wykorzystywany np. jako wzór na koszulkach, kubkach czy kolczykach. Koniec jego świetności nastąpił w momencie walki z wprowadzeniem ACTA. Po tym nastąpiło całkowite wyeksploatowanie tego wizerunku.

Bardzo ciekawym przejawem memizacji są tzw. *rage faces* pochodzące z *rage comics*. Są to bardzo proste czarno-białe twarze wykonane najprostszymi możliwymi sposobami, które odzwierciedlają bardzo różne emocje. W internecie istnieją w niewyobrażalnie dużych zbiorach. Tworzą ogromną strukturę powtarzalnych internetowych memów. Są internacjonalizowane, występują jednak w różnych językach zależnie od miejsca, w którym są tworzone i osoby tworzącej. Są na tyle popularne, że można je spotkać na różnorodnych gadżetach. Należą do nich np. twarz *Forever Alone*, czyli twarz wyrażająca samotność. *Me gusta* czyli twarz która „Wskazuje na perwersyjne ukontentowanie w sytuacji, w której taka reakcja byłaby przez społeczeństwo uznana za nieodpowiednią lub przesadną.” [Kołowiecki 2012], *Poker face*, czyli twarz skrywająca emocje niezależnie od sytuacji czy też cieszący się ogromną popularnością „*Y U No*” *Gny* „Mem służący do wyrażania niezadowolonia przez zwrócenie się bezpośrednio do przedmiotu będącego powodem niezadowolonia. Przedstawia gniewną postać z uniesionymi rękami na granatowym tle. Tekst napisany jest z użyciem smsowych skrótów i „niedbalej” gramatyki. Pierwszy egzemplarz tego mema zawierał tekst „I text U, Y U no text me back?” (napisałem ci smsa, dlaczego nie odpowiadasz?)” [Kołowiecki 2012]. Przykłady tego typu można by mnożyć, ale nie to jest istotne, najważniejsze jest to, że ten typ memów cieszy się niesłabnącą ogromną popularnością. Codziennie powstają nowe i są oglądane (a także oceniane) przez bardzo dużą liczbę internautów. Tworzą praktycznie pewną formę komunikacji międzyludzkiej wykorzystywanej podczas pobytu w wirtualnej rzeczywistości (np. publikacja memów na forach, portalach społecznościowych, ocenianie, komentowanie). Memy te odzwierciedlają nastrój, wywołują rozbawienie i inne emocje, które – przez brak tradycyjnej komunikacji niewerbalnej – trudno jest przekazać za pośrednictwem cyberprzestrzeni. Pokusiłbym się o stwierdzenie, że początkowo, komunikacja niewerbalna była zastępowana emotikonami, wraz z powstaniem WEB 2.0, także wyrażanie emocji częściowo zmieniło się w używanie memów internetowych. Podobną funkcję pełnią także memy typu „*Mom, please*”, które mają pokazywać uwielbienie dla danej rzeczy i chęć jego posiadania.

O tym jak ważne jest to medium komunikacyjne wiedzą także agencje reklamowe. Nie wszystkie memy są tworzone przypadkowo lub też przez anonimowych internautów. Zdarza się, że firma chcąc zwrócić na siebie uwagę, zmienić czy ulepszyć swój wizerunek stara się to zrobić właśnie za pośrednictwem memów. Jest to szczególnie dobrze widocznie na profilach różnych marek na serwisie społecznościowym Facebook.

Zakończenie

Memy internetowe, chociaż są tworem stosunkowo nowym zyskały w środowisku Internetowym (i nie tylko) ogromną popularność. Może o tym świadczyć to, że codziennie powstaje ich ogromna ilość, oraz to, że strony z nimi (m.in. kwejk.pl, demotywatory.pl czy fabrykamemow.pl) są jednymi z najczęściej odwiedzanych portali w Internecie. Pełnią ważną rolę komunikacyjną w społeczeństwie informatycznym. Niejako kształtują kulturę sieci, uwidaczniają nurtujące internetowe społeczeństwo problemy. Błyskawicznie wręcz wchodzi do języka, zwłaszcza młodych ludzi. Są nośne ale jednocześnie ulegają niesamowicie szybkim przeobrażeniom. Właśnie te wszystkie zjawiska, z którymi związany jest mem internetowy warto badać – jest to nieskończenie wielkie źródło ciekawych informacji o nowym – zdigitalizowanym – społeczeństwie, gdzie memizację spotyka się na niemal każdym kroku.

Literatura

1. Blackmore, S. *Maszyna memowa*, Poznań 2004
2. Brodie, R. *Wirus umysłu*, Łódź 1997
3. Dawkins, R. *Samolubny gen*, Warszawa 1989
4. Dawkins, R. *The Selfish Gene*, Oxford 2006
5. Kołowiecki, W. *Memy internetowe jako nowy język Internetu*, [w:] Czasopismo Naukowe „Kultura i Historia” 03.03.2012r., <http://www.kulturalihistoria.umcs.lublin.pl/archives/3637>

The memesation of the Internet

As well as the internet itself the term „internet meme” is a relatively new phenomenon. It doesn't mean though, that it's a marginal or niche phenomenon. In fact it's absolutely on the contrary, meme became a mass phenomenon – common and complete yet blur, difficult to classify and to predict. That is the reason why it's such an interesting and preoccupying field of research not covered thoroughly so far. Most importantly, the article defines what an internet meme is, introduces the term memesation i.e. phenomena that occur as a response to a meme, pre-meme and meme resource – terms essential for further research on memesation of the internet. It presents examples of memes emerging in the Polish internet community and also draws attention to the communication process provoked by memes. Classification of the meme's life cycle is

not left out as well. The article argues with the classification of internet memes proposed by Wiktor Kolowiecki and hence introduces another classification. All in all, it comprises most important information concerning memesation and internet memes in a pill.

Keywords: internet mem, memezation, internet communication

Мемізація інтернету

Подібно до самого інтернету поняття інтернетного *мему* є відносно новим явищем. Однак це не означає, що це явище є частковим чи маргінальним. Навпаки, інтернетний мем став явищем масовим, спільним і повноцінним, але з іншої сторони явищем невизначним та мало здатним до класифікації і передбачення. Саме через це він є цікавим явищем для досліджень, яких на даний момент є дуже небагато. Стаття передусім визначає, чим є інтернетний мем, пропонує термін мемізація, тобто поняття явищ, пов'язаних з інтернетним мемом, а також термін та поняття премему та засобу мемічного, тобто понять, необхідних для подальшого дослідження мемізації інтернету. У статті подаються функціонуючі у польській інтернетній спільноті приклади інтернетних мемів, звертається увага на особливості пов'язаних з ними комунікаційних процесів. Звертається також увага на класифікацію циклів життя інтернетних мемів. У статті критикується класифікація інтернетних мемів, запропонована Віктором Коловецьким та взамін пропонується власна класифікація. Стаття у цілому представляє найважливішу інформацію про інтернетні мему

Ключові слова: інтернетний мем, мемізація, інтернет-комунікація.

Dagmara Korczyńska
UJK, Kielce, Polska

INFORMACYJNA RZECZYWISTOŚĆ TAŃCA

Żyjemy dzisiaj w rzeczywistości informacyjnej, gdzie narzędziami kształtowania ludzkich postaw i poglądów są wpływy wywierane przez innych ludzi, środki masowego przekazu, czy odgórnie narzucone normy [zob. Górny]. Punktem odniesienia w prezentowanym temacie jest wyżej wymieniony taniec. Temat traktuje o tańcu, nie jak o czymś materialnym, namacalnym, lecz o tym, co leży znacznie głębiej – w ludzkiej świadomości.

Najlepiej zobrazować to podpierając się konkretnym przykładem. Jako, że nie jest możliwe oddanie na papierze tego, co jest ruchem fizycznym, musimy użyć własnej wyobraźni. Zwróćmy uwagę na moment, w którym człowiek zaczyna swój taniec. Kwestia ta, bowiem, może być sporna i niejednoznaczna. Nie wiemy czy taniec w świadomości tancerza (nie koniecznie profesjonalisty) zaczyna się wraz z momentem wejścia na scenę, czy jego początkiem była chwila, w której zaczyna akompaniować muzyka, czy też

podczas wykonywania przez niego rytmicznych ruchów, czy też jest to dalsza kwestia. Błędnie można wskazać, iż wyznacznikiem tańca jest muzyka.

Taniec może być ujęty jako informacja. Ta z kolei jest znakiem, mającym charakter semiotyczny, a także formalny, ale nie materialny. Ktoś idąc, może potknąć się i upaść. Podczas gdy w momencie prezentacji choreografii może to być celowo zawarty element, wliczony do układu tańca i stanowi wówczas jego komponent. Najzwyklejsza prozaiczna kinetyka, która zostanie włączona w strukturę tańca automatycznie odbierana jest jako taniec i może (choć nie musi) przyjmować jego cechy (np. powtarzalność, ruchy rytmiczne).

Odrębną kwestią jest klasyfikacja tańców. Określona sekwencja ruchów, która wyznacza rodzaj tańca, może go charakteryzować i wpływać na jego rozpoznawalność. Tańcem jest także popularny ostatnio nowoczesny taniec tectonic, ale trudno usystematyzować go na równi z walcem czy polonezem (te z kolei należą do innej grupy tańców). Granica pojęcia tańca nie leży w ruchach, tylko w świadomości, zarówno tancerzy, jak i odbiorców. Człowiek poprzez najprostsze ruchy jakkolwiek częścią ciała może tańczyć, jeżeli leży to w istocie jego postrzegania. Każdy ma prawo odmiennie rozumieć, odczuwać granice tańca. Dlatego też jeden woli tańczyć staropolskiego oberka, a inny odnajduje się znakomicie w tańcu nowoczesnym. Zależne jest to od osobistego ustosunkowania się co do tej kwestii. Interpretacja tańca przez osobę wykonującą go, nie zawsze może być zrozumiała dla odbiorcy, który całkowicie odmiennie może go pojmować. Przykładowo, choreografia zawodowego tancerza jest bardziej czytelna i zrozumiała dla widza, gdyż zazwyczaj jest wcześniej przygotowywana i dopracowana oraz nastawiona jest na to, aby to odbiorca czerpał przyjemność z oglądania jej. Natomiast taniec wykonywany przez przeciętnego człowieka np. na dyskotecę jest raczej spontaniczny i ukierunkowany na czystą przyjemność i radość tancerza - nie widza. Dlatego można powiedzieć, że interpretacja tańca jest rzeczą bardzo względną, zależy od tego, kto jej dokonuje oraz do kogo taniec jest kierowany.

Niekwestionowaną rzeczą są ogólnie przyjęte zasady, którymi kierują się wyrefinowani tancerze. Pozwalają nam one odróżnić np. walca od cha-chy, czy rock&rolla. Co prawda każdy z nich może mieć nieskończoną ilość przeróżnych choreografii tanecznych, jednakże mają one żelazne fundamenty pozwalające na ich odróżnienie. O ile pojęcie tańca jest pojęciem bardzo ogólnym, tak jeśli rozpatrujemy go jako konkretny jego rodzaj, to ruchy jednak są istotnym aspektem w tej kwestii. Ta zasada pozwala nam nie tylko na jego rozpoznawanie, ale i ocenianie. Na turniejach tanecznych jury, owszem, zwraca uwagę na ogólną aparycję, jednakże są to w większości ludzie doskonale rozeznani w temacie tańca, podporządkowujący się jego kryteriom. Oceniając

tancerzy dogłębnie sprawdzają, na ile potrafią prawidłowo wykonać określone z góry ruchy, a na ile ich wykonanie odbiega od przyjętych standardów. Takie wnikliwe ocenianie techniki tańca leży jednak w gestii jedynie specjalistów, przeciętny widz nie dostrzeże pewnych braków czy niedociągnięć. Posłużyć się przykładem popularnego programu telewizyjnego, jakim jest „Taniec z gwiazdami”. Para tańcząca układ na scenie jest oceniana przez czteroosobowe jury. Profesjonaliści zwracają uwagę na technikę tańca, natomiast osoby mniej z nim związane zwracają uwagę na ogólną estetykę układu. Tym samym (estetyką) w większości kierują się widzowie w wyborze zwycięzców (całkowicie pomijając kwestię sympatii widzów do określonej pary). Patrzą bardziej na ogólne, widoczne piękno wykonania, na emocje, które się uwidaczniają, postawy tancerzy, nie zaś na to, czy prawa stopa kobiety została dokładnie wyprostowana, a ręka jej partnera zgięła się pod odpowiednim kątem. Tak więc można dostrzec różnicę w odbiorze układu tanecznego przez profesjonalistów i zwykłych odbiorców.

Czym jest więc taniec? Mówiąc nieprecyzyjnie, językiem amatorów, jest to zespół jakichś określonych ruchów, spontanicznych lub wcześniej przygotowanych, wykonywanych w odpowiednim rytmie. W ujęciu informacyjnym, taniec może być pewnym rodzajem komunikacji niewerbalnej. Nie tylko określone ruchy można nazwać tańcem, ponieważ można nim także nazwać bezruch, bardzo często z resztą pojawiający się w choreografiach tanecznych. Nie jest on znakiem: STOP, czy innym przerywnikiem. Włączając go do danego układu, nieprzerwanie pozostaje on tańcem. Pojęcie to mieści się jedynie w tym, jak my je postrzegamy. Sami określamy kryterium, którego granice wcale nie muszą pokrywać się z granicami będącymi w świadomości innych osób. Śmiało można zatem wysunąć wniosek, iż pojęcie tańca mieści się nie w ruchach, jak właśnie w głowie.

Popatrzmy na niektóre rodzaje tańca. Każdy z nich pokazuje coś innego, może wyrażać inne emocje. Jeden jest wolny, zmysłowy, ukazuje miłość i namiętność, inny zaś może być energiczny, wyrażając tym dziką radość i szaleństwo. Nie można jednak powiedzieć, że któryś z nich jest lepszy, a inny gorszy, każdy jest potrzebny, gdyż każdy pokazuje coś innego.

Na ten przykład weźmy taniec kankan. Pochodzi on z Francji i początkowo był wykonywany przez młode dziewczęta dla rozrywki oraz chęci przypodobania się. A teraz? Nadal wykonuje się go dla rozrywki, głównie w kabaretach i przedstawieniach. Z czym nam się kojarzy ten taniec? Pierwszą rzeczą, jaka nasuwa się na myśl o kankanie, jest wymachiwanie nogami. Warto uwagę zwrócić na jego otoczkę. Z kankanem kojarzą nam się głównie kobiety mające na sobie masywne, falbaniaste suknie. Ten przykład również bardzo dobrze pokazuje nam to, że właśnie w świadomości leży zarówno pojmowanie tańca, jak i tego, co nasuwa się na myśl o nim (stroje, określona struktura). To

całokształt charakteryzuje dany styl, rodzaj tańca. Nie tylko ruchy, ale wszystko, co mu towarzyszy, wprawia w odpowiedni nastrój. Aby wykonywać jakiś konkretny rodzaj tańca, np. omawiany kankan, należy mieć ku temu odpowiednie predyspozycje, nie każda osoba może podolać każdemu rodzajowi tańca. Charakterystyczne dla kankana są takie figury akrobatyczne, jak: szpagat, gwiazda, wyrzut prostej nogi do góry, dlatego śmiało można stwierdzić, że nie każdy da sobie z nimi radę [zob. *Kankan*].

Innym tańcem, w kontraście do kankana jest rumba towarzyska. Nazywana jest tańcem miłości lub namiętności. Rumba jest zaliczana do tańców latynoamerykańskich. Jest tańcem bardzo zmysłowym, w którym partnerka kusi i próbuje „uwieść” w tańcu swojego partnera [zob. *Rumba*]. Jak widzimy, w przeciwieństwie do kankana, który jest tańcem radosnym, rumba symbolizuje miłość i ukazuje emocje z nią związane – pożądanie i namiętność. Patrząc na parę tańczącą rumbę można powiedzieć, że patrzymy na pewnego rodzaju przedstawienie teatralne, pełne erotyzmu i bardzo przejmujące.

Te dwa tańce to kolejne przykłady na to jak różne emocje można wyrazić poprzez choreografię. Od radości – jak w kankanie, po pożądanie uwidocznione w rumbie. A przykładów jest o wiele więcej. Dzięki nim widać, o czym informuje nas taniec. O emocjach, które są obecne w tancerzach, o uczuciach, którymi chcą się podzielić z widzami. Rodzajów tańca jest wiele, każdy symbolizuje, pokazuje i wyraża coś innego. Cha-cha powinna być formą kokieterii, jest dużo bardziej energiczna i swawolna niż rumba, tango zazwyczaj powinno wyrażać smutek lub zawód miłosny, charakteryzuje się improwizacją i bliskością partnerów [zob. *Tango*], walc to elegancja i dostojność, rock&roll to swoboda, wolność i szaleństwo. Co innego symbolizują natomiast tańce narodowe, ludowe, czy plemienne.

Wykonawcy nie przekazują nam wprost informacji (której zresztą przekazać nawet w inny sposób nie można), dotarcie do niej leży także po stronie odbiorcy. Ruchami, mimiką, spojrzeniem, rytmem, a także muzyką taniec wyraża treść. Interpretacja jej leży po obu stronach – tancerzy i widza. Jeśli wykonawcy źle dobiorą formę tańca, ruchy oraz pozostałe elementy, odbiorca nie będzie w stanie prawidłowo zinterpretować informacji zawartej w tańcu, będzie ona źle przekazana. Działa to również w drugą stronę – jeśli widz nie dołoży pewnych starań, aby prawidłowo odczytać treść, jaką chce przekazać tancerz – także nie zostanie ona właściwie odebrana. Natłok szumów komunikacyjnych będzie wówczas zbyt duży. Tak więc taniec może być swoistym rodzajem kodu w komunikacji między ludźmi. Kodu, którego rozszyfrowanie wymaga zaangażowania dwóch stron – nadawcy (tancerzy) oraz odbiorcy (widza).

Taniec „rozpada się na kawałki?”. Jako całość może posiadać wstęp, rozwinięcie i zakończenie, aczkolwiek nie jest to żelazną regułą. Jest to bowiem

pojęcie bardzo szerokie, a zarazem indywidualne. Znamy wiele rodzajów tańca, jednakże ogarnięcie ich (usystematyzowanie) nie było by sprawą prostą, gdyż co rusz pojawiają się nowe jego rodzaje, a stare niekiedy zanikają. Owszem, są i te "ponadczasowe" jak twist, czy polonez. Pierwowzorem poloneza był taniec pochodzenia ludowego, który z biegiem czasu stał się znany wśród wszystkich warstw społecznych naszego kraju i otrzymał nazwę „taniec polski”. Od ludu taniec ten przejęły zaścianki szlacheckie, a stamtąd Polonez trafił na dwory magnatów i królów polskich. Inauguruje reprezentacyjne zabawy i bale, a tym samym podkreśla ich uroczystość [zob. *Polonez*]. Jest on bardzo ważnym punktem programu, jeśli chodzi o polskie studniówki.

Podsumowując: taniec nie jest czymś odgórnie narzuconym, trzymającym się żelaznych reguł i zasad. To, co leży w naszej świadomości zaliczamy, bądź nie zaliczamy do tańca. Z kolei, jeśli mowa o jego konkretnych jego rodzajach, to posiadają one charakterystyczne cechy pozwalające nam na jego odróżnienie, jak również profesjonalną ocenę.

Literatura

1. Górny, G. Granice sukcesu – pragmatyka zamiast etyki, <http://kongres.lublin.pl/ws/gorny.doc> [15.06.2012]
2. *Kankan*, [w:] Wikipedia, Wolna Encyklopedia, <http://be2be.com.pl/kankan.html> [25.07.2011]
3. *Polonez*, [w:] Wikipedia, Wolna Encyklopedia [http://pl.wikipedia.org/wiki/Polonez_\(taniec\)](http://pl.wikipedia.org/wiki/Polonez_(taniec)) [25.07.2011]
4. *Rumba*, [w:] Wikipedia, Wolna Encyklopedia <http://pl.wikipedia.org/wiki/Rumba> [20.07.2011]
5. *Tango*, [w:] Wikipedia, Wolna Encyklopedia http://pl.wikipedia.org/wiki/Tango_argentyńskie [20.07.2011]

Информационная действительность танца

Темой настоящей публикации является танец не как материя, а как информация. Автор обращает особое внимание на пределы концепта танца, которые находятся в человеческом сознании. В данной статье автор обращает также внимание на классификацию видов танца, их различение, а также на разные критерии оценки танца. В публикации содержится также информационное понимание танца как вида невербальной коммуникации.

■■■■■■■■■■ ■■■■■■: информационная действительность, классификация видов танца, критерии оценки, типология танцев.

Informing dance reality

Dance is the topic of this publication, not as something material, but as an information. The author takes notice on boundary of dance concept, which is in human consciousness. In this article, author takes notice on classification of different kinds of

dance, their distinction and guiding by specific criteria during the evaluation of the dance. The article contains also some information about approach of dance as a kind of non-verbal communication.

Key words: information reality, classification of dance, evaluation criteria, the distinction between dances.

ДИСКУРСИВНИЙ АНАЛІЗ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЙСНОСТІ

DYSKURSYWNA ANALIZA RZECZYWISTOŚCI INFORMACYJNEJ

Александра Мышка

Університет им. Яна Кохановского, Кельце, Польша

ИНТЕРВЬЮ КАК СОЗДАННАЯ И УПРАВЛЯЕМАЯ ИНФОРМАЦИОННАЯ РЕАЛЬНОСТЬ

Значительную роль в формировании общественного мнения играют средства массовой информации. Они влияют на сознание человека и формируют его представление о мире и обществе. Одним из средств наиболее действенных жанров публицистической (идеологической) журналистики является интервью.

Следует напомнить что интервью – это весьма специфическая форма сбора и представления массовой информации, служащая для представления конкретных идеологических, деловых, профессиональных или развлекательно-бытовых целей [Тертычный]. Жанр интервью является наиболее своеобразной разновидностью текстов, так как занимает пограничное положение сразу в нескольких отношениях. Интервью, с одной стороны, имеет черты информационных жанров (сообщение новостей, некоторыми исследователями интервью: считается разновидностью новостной журналистики [см. Иванова]), с другой – аналитических (обсуждение проблемы в динамике), с третьей – собственно публицистических (воздействие, манипуляция, развлечение, удовлетворение любопытства). Жанр интервью широко известен в практике межличностных коммуникаций. Иногда термином, «интервью» называют речевые жанры, характерные для экономических дискурсов: напр., разные методы полевого сбора определенной информации, собеседование при приеме на работу, опросы общественного мнения, опрос пациента на приеме у врача, служебные переговоры и др. [см. Тертычный]. Нас интересует только интервью как форма медийного дискурса.

Интервьюирование является одним из видов журналистской деятельности, с помощью которого журналисты ищут нужную для их работы информацию. Однако, в отличие от собственно новостных журналистов, интервьюеры представляют информацию в виде диалога,

своеобразного перформанса (с лингвистической точки зрения их текст совмещает характеристики прозы и драмы, поскольку часть текста представлена в виде монолога, а часть – в виде беседы, часто стилизованной под устную речь).

Успех или поражение работы интервьюера связаны с качеством его профессиональной и психологической подготовки, со степенью изученности темы, продуманностью плана коммуникативных действий, изобретательностью при составлении вопросов и т.д.

Каждый журналист который берет интервью, должен иметь осознавать цели, ради которых ведёт разговор со своим собеседником. В словаре польского языка читаем, что целью интервью является представление реципиенту личности, взглядов и мысли собеседника [см. *Wymiało*]. Цели интервью зависят от многих факторов: от особенности характера партнера, его роли в данной ситуации, от социально-политических обстоятельств и масштаба проблем, которые с ним связаны.

От других жанров публицистической литературы интервью отличается динамизмом своей семантики, а также легкостью восприятия. Иногда также говорят об объективности интервью, т.к. считается, что информация, представленная в нем, восходит непосредственно к интервьюируемому. С этим, однако, можно спорить. Журналист является активным субъектом в процессе создания текста интервью. Фактически это он решает, что будет темой беседы, что войдет, а что не войдет в его текст, обрабатывает полученную информацию как в семантическом или формальном, так и в прагматическом отношении, интерпретирует ответы собеседника и расставляет необходимые акценты. Сразу же возникает вопрос, насколько данная информация отражает действительность (т.е. представления интервьюируемого)? В этой статье постараемся показать, что интервью – это прежде всего реальность, созданная и контролируемая журналистом.

Самым важным является текст интервью. Вопросы в интервью отражают взгляды, характер и профессионализм журналиста. Составляя вопросы, важно не забывать, что главную роль в ходе интервью в общем должен играть не журналист, а собеседник. Во всяком случае, такое впечатление должно оставаться у читателя (слушателя). Журналиста обычно считают лишь транслятором, связующим звеном между своим собеседником и обществом. Это интервьюируемый, а не журналист, является специалистом в вопросе, являющимся предметом разговора. Он является основным источником информации, и в принципе, он волен поступить с ней как угодно. может как придерживаться темы, так и

отвлекаться от нее, поэтому реакции интервьюируемого на вопросы журналиста могут быть разными [см. Лукина].

Популярные личности, привыкшие часто давать интервью, умеют отвечать на вопросы, не сообщая при этом ничего по сути дела или просто избегают ответов. Особенно любят эту практику политики. Это так называемый уход от ответа.

Примеры:

– Много шума вызвали планы по созданию финансовой полиции. Говорят, ее полномочия будут неограниченны. Вы поддерживаете эти планы по созданию финансовой полиции?

– Вы знаете, у меня своих проблем — начать да кончить!

– Помните ли вы какой-нибудь смешной эпизод из вашей практики?

– На такие вопросы не отвечаю.

На практике интервью выглядит иначе, обычно в центре «беседы» в действительности не информатор, а журналист. Разговор в результате концентрируется не на ответах, а на вопросах

Авторскими являются только вопросы, поскольку чаще всего ответы так или иначе препарируются журналистом и подаются в несколько измененном виде (это зависит от нескольких факторов). Можно встретить ситуации, когда журналист не понял информации, которую ему передал собеседник. Так бывает, когда собеседником является образованный человек, специалист в данной области, а журналист не подготовился к теме (результатом чего изменяется интервью). Интервью должно заинтересовать реципиента, создать у него определённый взгляд на событие, о котором информирует журналист. Поэтому интервьюер часто удаляет или добавляет какую-то информацию при публикации текста интервью. Например, вместо «подозреваемый в убийстве» пишет «убийца» Бывают тоже случаи когда слова сказанные журналистом приписывается собеседнику. Например:

Elżbieta Jakubiak: Nie wiemy, co robić z zarodkami, które są zamrażane, a ich rodzice nie zamierzają mieć więcej dzieci. W Polsce jest zamrożonych kilka albo kilkanaście tysięcy zarodków

Monika Olejnik: A potem są one przerabiane na kremy tak?

E. Jakubiak: Nie wiem czy są przerabiane na kremy, ale chciałabym wiedzieć co się z tym dzieje.

Журналистка Моника Олейник высказала предположение, после чего интервьюируемая повторила эту версию и, хотя прагматика ее высказывания не была утвердительная, но не была и отрицательной, что сделало ее соавтором этой версии.. Так бывает когда журналист хочет обострить или оживить интервью с целью удовлетворения потребностей

своих работодателей (или идеологических заказчиков – в ангажированных СМИ) или же заинтересовать реципиента (в СМИ бульварного типа). В настоящее время намного меньше журналов, в которых журналисты самостоятельно выбирают тему и чувствуют себя соучредителями газеты. Преобладают газеты, в которых журналист является только обычным лишенным индивидуальности «чиновником письменного слова». С уверенностью можем также сказать что люди масс-медиа являются «продавцами слов» они относятся к информации прежде всего в экономических категориях.

Во время подготовки интервью для печати встает вопрос о пределах монтажа, о том, до какой степени можно изменять первоначальный вариант разговора. Решая эту в некотором смысле этико-правовую задачу, надо учесть два ее аспекта. Во-первых, разговор ведут два участника, и редактирование их речи должно подчиняться разным правилам и нормам. Во-вторых, вмешательство и «перекройка» текста беседы – более серьезные, чем просто литературная правка, – неизбежно обостряют проблему цитирования. По первому вопросу мнения журналистов разделились. Одни считают, что у текста интервью два автора – журналист и его собеседник. Первый может как угодно модифицировать свою часть, т.е. вопросы, но не имеет права на вмешательство в речь своего собеседника. По мнению других, у интервью один автор, журналист и его инициатива – опубликовать или не публиковать, править или отдать текст в печать без правки, чтобы видны были изъяны речи собеседника [Лукина].

Следует помнить что интервью это не только текст, это также дискурсивное событие. В сегодняшнем мире наш взгляд на происходящие события формируют политики и другие общественные люди посредством СМИ в том числе тоже посредством интервью. СМИ решают, о чём следует писать или что надо показывать, поэтому для журналиста интересно только то, что необычно, часто то, что трагично. Сама семантика не обязательно должна отражать действительность. События, о которых информирует журналист, могут быть вымышленными, но важно, чтобы они создавали видимость реальных.

Интервью публикуются в газетах, на радио и телевидении. Газетное интервью отличается особой субъективностью подачи материала. Здесь журналист вправе опустить вопросы и ответы, которые он считает менее важными для достижения намеченной цели, и более полно и ярко изложить другие. Он может поменять порядок вопросов, если это необходимо, или просто представляет определенную информацию в виде интервью,, но всегда в какой-то степени пропускает эту информацию «через себя». И в этом случае интервью, вышедшее на

страницах газеты, всегда «сконструировано». В этом случае мы получаем уже модифицированную информацию, являющуюся созданной реальностью [см. *Специфика*].

Подводя итог, надо подчеркнуть, что целью интервью является, прежде всего, представление определённой проблемы с точки зрения специалиста, но в доступной и интересной публицистической форме. К сожалению, обычно интервью являются лишь видимостью такого представления, на деле выражая лишь мнение журналиста. По мнению некоторых теоретиков журналистики, ситуации, в которых в центре разговора находится журналист ведет к так называемой профессиональной «глухоте», неумению слушать, когда журналист слышит только то, что хочет и способен услышать, задаваемые вопросы не вытекают из ответов интервьюируемого.

Литература

1. Иванова, И. В. Специфика функционирования языковых средств при трансформации публицистического текста из устной формы в письменную, в: ЯРУС, Портал русского языка, <http://www.yarus.aspu.ru>. [27.04.2012]
2. Лукина, М. Технология интервью, <http://evartist.narod.ru/text5/36.htm> [25.05.2011].
3. Специфика жанра интервью в печатных и электронных СМИ, <http://www.petaref.com/?page=viewref&id=5994> [05.05.2012]
4. Тертычный, А.А. Жанры периодической печати, <http://evartist.narod.ru/text2/01.htm> [26.04.2012]
5. Wywiad [w:] Słownik języka polskiego, <http://sjp.pwn.pl/szukaj/wywiad> [27.04.2012]

Wywiad jako kreowana i kierowana rzeczywistość informacyjna

Представленный артикул poświęcony jest jednej z najbardziej popularnych form wypowiedzi dziennikarskiej, jaką jest wywiad. Obiektem analizy został problem kreowania rzeczywistości informacyjnej i sterowania nią w wywiadzie.

Słowa kluczowe: wywiad, dziennikarz, współrozmówca, rzeczywistość informacyjna, pytania, odpowiedzi.

Interview as a created and controlled reality of information

This article is devoted to one of the most popular forms of expression that is the journalistic interview. The object of analysis is a problem of creating reality and controlling information in the interview.

Keywords: *interview*, journalist, *interviewer*, the reality of *information*, questions, *answers*.

Paulina Tutaj
UJK, Kielce, Polska

MEDIALNA KREACJA OBRAZU RZECZYWISTOŚCI. CASUS MADZI Z SOSNOWCA

Żyjemy w czasach rzeczywistości informacyjnej, gdzie środki masowego przekazu, stają się czynnikiem kształtującym kulturę i postawy ludzi, przy czym większość z nich to media komercyjne, w których przedstawiany jest model człowieka, w którym życiowe sukcesy i porażki są miarą oceną wartości. Odbiorcy często są zainteresowani sprawami, które dotyczą innych ludzi, tym samym odbiegają od własnych problemów. Stwierdzenie, które teraz zostanie zaprezentowane dobrze zobrazuje to, co obecnie dzieje się w świecie mediów, a mianowicie: *Media to nasze oczy na świat*. Sądzę, że jest to trafne stwierdzenie, ponieważ to media pozwalają nam kreować postawy, wartości, opinie i fakty. Ale na ile jest ona rzeczywista, a na ile odbiega od faktycznego stanu rzeczy, niezwykle ciężko jest określić. Patrząc na szklany ekran wydaje nam się, że wiemy już wystarczająco dużo z tego, co właśnie zobaczyliśmy, usłyszeliśmy. Nie staramy się analizować zaczerpniętych informacji. Natłok wszelkich komunikatów sprawia również problem z ich przyswojeniem i analizą. Potwierdzeniem tej wypowiedzi mogą być słowa J. Keane'a, który stwierdził, iż w telewizji „nie ma czasu na pogłębianie omawianego tematu, wszelkie sprawy muszą być przedstawione skrótowo, aby przyciągnąć uwagę widzów i zrobić miejsce dla kolejnej serii reklam. W tym celu należy zredukować długość ujęć; ilustracja dźwiękowa musi być niezwykle krótka; dramatyczne opowieści należy splotać” [Karcz 2007, s. 214-216]. Tym samym jesteśmy w stanie zauważyć, że najważniejszym czynnikiem jest przyciągnięcie przed ekrany jak największej ilości osób, przez co jakość „informacji” ulega znacznym zmianom. Bardzo prostą drogą ku temu jest *news*, która wzbudzi sensację, zaszokuje, pokaże katastrofalne skutki. Obecnie wszelkie fakty muszą mieć zabarwienie emocjonalne, ponieważ newsy są towarem. Media starają się odpowiednio oprawić i dowartościować na swój własny użytek wiadomości, a sam ich przekaz ma być łatwy, prosty i przyjemny. Sposób przekazu pozwala w dużej mierze wzbudzić w nas odpowiednie emocje. To one są także elementem pola walki między środkami masowego przekazu o gusta, nasze pragnienia [Media 2006, s. 280-294]. Same postawy ludzkie oraz ich zachowanie zależą od tego, co w danej chwili usłyszeliśmy, zobaczyliśmy. Populizm rządzi współczesnymi mediami. Medialny świat może być porównywany do widowiska scenicznego, który przyciąga nas informacjami o niecodziennym zabarwieniu. Różnice między

obrazem rzeczywistości, a czymś w rodzaju spektaklu odgrywanego przez tych, których widzimy na ekranie są znikome.

Wiadomości, które czerpiemy pochodzą z bardzo różnorodnych źródeł, są powszechnie ogólnodostępne: Internet, radio, telewizja, czy też prasa. Przeglądając nagłówki w poszczególnych źródłach możemy często zauważyć jak bardzo sposób przekazu różni się od siebie. Każde z tych medialnych środków inaczej prezentuje fakty, co tak naprawdę pokazuje nam, na co dziennikarze zwracają uwagę i czym chcą nas do siebie przyciągnąć. Natłok wiadomości, szybkość zmieniającej się rzeczywistości, spowodowały sytuację, w której możemy nazwać się „konsumentami informacji”, sprytnie kontrolowanymi przez media, bo to one determinują w znacznej części nasze potrzeby. W końcu konsumenci muszą być jakoś zaspokajani.

Wielu odbiorców chciałoby poznać „obiektywne informacje”, rzetelne i wiarygodne. Jednak, jeśli sami musielibyśmy określić, co rozumiemy poprzez obiektywizm informacji. Należałoby zasięgnąć opinii jakiegoś zaufanego źródła, a tymczasem na co się napotyka? Na media populistyczne, plotkarskie, takie, które żyją z dość płytkich nowinek, i tym samym potrafią już korzystać, z naszych „wyobrażeń”. Jednak w tym miejscu warto zaznaczyć, że sami coraz częściej stajemy się bardziej krytyczni w stosunku do podobnych źródeł informacji. Uważnie śledząc doniesienia z serwisów plotkarskich poznajemy coraz częściej mechanizmy rządzące tym światem i nie dajemy się nimi zaskoczyć. Wiemy, czego możemy się spodziewać i nie przeceniamy możliwości mediów tego rodzaju. Nie szukamy w nich danych jakichkolwiek danych ekonomicznych i doniesień ze świata gospodarki. Jednak rzetelność informacji obecnie jest zjawiskiem, z którym spotykamy się niezwykle rzadko. Cechą rzetelnej informacji jest przede wszystkim prawdziwość. Określenie to jest niejednoznaczne, ponieważ prawdziwość można rozumieć jako pewien sposób przedstawiania rzeczywistości przez przekazującego nam komunikat i jest wyrazem jego chęci do podzielenia się z odbiorcami informacjami na dany temat. Poprzez prawdziwość można również nazwać taką treść, która będzie odzwierciedlać faktyczny stan danego wydarzenia. W literaturze spotkać się można z wieloma kryteriami określającymi rzetelną informację. Jednym z autorów poruszających tą problematykę jest Leon Dyczewski, który wskazał kilka najistotniejszych cech. Oto niektóre z nich:

Ważność, która nieodłącznie związana będzie z wpływem na życie jednostek, grup, społeczności, ponieważ relacjonowane wydarzenia odgrywają zasadniczą rolę w procesie oddziaływania na odbiorcę. Wydarzenie, o którym mowa musi się więc wyróżniać skalą zasięgu, natężenia i skutków jakie za sobą niesie jak i osób, które brały w nim udział, powiedzmy w przypadku newsów dotyczących wypadku drogowego.

Aktualność, informacja powinna być „świeża”, czyli opowiadać o tych wydarzeniach, które skończyły się przed chwilą, bądź tych, które trwają jeszcze w chwili relacjonowania. Cecha ta bez wątpienia wpływa na jej użyteczność, im później informację dotyczące danego zjawiska zostaną przedstawione tym mniejsza staje się ich użyteczność.

Wszechstronność, czyli jak najpełniejsze prezentowanie wiedzy o danym wydarzeniu w taki sposób, aby odbiorca mógł sobie wyobrazić daną sytuację, rozumiał ją oraz był zdolny do jej przekazania.

Jasność językowa, czyli używanie takich wyrażeń i sformułowań, które będą jasne i czytelne, ale z drugiej strony odzwierciedlały w najpełniejszy sposób treść, która ma trafić do odbiorcy.

Wiarygodność, czyli powoływanie się na zdarzenia, które są godne uwagi, czy zaufania oraz takie, które są w udokumentowane w pewnych dla samych autorów komunikatów źródłach. Osoby zajmujące się rozpowszechnianiem i formułowaniem danego newsu, nie powinny poprzestać na jednym źródle, lecz powinni poszukiwać jej potwierdzenia lub zaprzeczenia opierając się na innych źródłach, dokumentach. Materiały pochodzące z różnych agencji informacyjnych są mogą być określane mianem wiarygodnych, jeśli nie są stosowane do nich częste sprostowania i odwołania, wtedy to materiały mogą być weryfikowane na ich podstawie.

Poszanowanie godności osoby ludzkiej, która jest jedną z ważniejszych cech dotyczących informacji, ponieważ to ona decyduje o naruszeniu bądź też nie, prawa zwyczajowego obowiązującego w danym społeczeństwie [Jaka informacja 2009, s.28-29], Jak i o poszanowaniu ludzkiej prywatności.

Newsy kształtują również więzi międzyspołeczne. Dlatego też powinny być na tyle komunikatywne, aby mogły wywoływać uczucie refleksyjności związane z przekazywaniem gotowych newsów. Jednak oglądając, słuchając, czy też czytając treści dostępne nam w mediach mamy wrażenie, iż są one prezentowane tak jak zilustrowane opowieści, stają się formą rozrywki. Media bardzo sprytnie kreują obraz rzeczywistości tak, abyśmy byli w stanie uwierzyć, że rzeczy nieprzedstawione w obiektywie są nierealne, często dzięki takim zabiegom odbiorcy myślą fakty z wnioskami, jakie powinny nasuwać nam informacje. Kryteria przyjęte przez Leona Dyczewskiego nie są jedynymi, które będą określały rzetelną informację, ponieważ wszystko będzie zależec od sytuacji, w której znajdzie się twórca komunikatu, odczuć jak i obiektywnego spojrzenia na sprawę. Aktualność newsu nie zawsze musi wiązać się z relacjonowaniem informacji w chwili zdarzenia, może równie dobrze odnosić się do bardzo odległych w czasie zdarzeń, które są niezwykle istotne, jednak przedstawiane w czasie rzeczywistym. Wiarygodność może wiązać się informacjami dobrej jakości jako czynników decydujących o zaufaniu do takich

treści. Wszelchstronność zależeć będzie od nadawcy, to on zadecyduje, na co najbardziej powinien odbiorca zwrócić uwagę, jak skonstruować swoją wiadomość, aby najpełniej odzwierciedlić wiedzę na temat pewnych wydarzeń.

Kontakty osobowe dzięki środkom masowego przekazu są przenoszone na media, tym samym powstają często suche i bezosobowe relacje. Wszelkie pozory, stwarzanie jakiegokolwiek wrażenia, przybiera kształt czegoś, co możemy nazwać mediatyzacją. Rodzi ona kilka bardzo ważnych efektów ubocznych. A mianowicie stworzone zostaje w naszym umyśle złudzenie realnej rozmowy z drugą stroną, ponieważ wszystko widzimy i słyszymy, a ponadto mamy całkowitą możliwość kontrolowania komunikatów nadsyłanych do nas, ponieważ w każdej chwili możemy zmienić kanał. Medialna rzeczywistość staje się powoli kluczem do tworzenia stereotypów w życiu publicznym. Indywidualizm, kreatywność, pomysłowość, czyli te elementy, które najpełniej decydują o kreowaniu informacji są w pełni wykorzystywane do oddziaływania na człowieka. Prawie każda dyscyplina życia codziennego jest przesycona stereotypowym, a wręcz zestandaryzowanym postępowaniem. Człowiek stara się również wypracować jakieś określone stereotypy, na podstawie potrzeb i doświadczeń zaczerpniętych z wirtualnego świata [Współczesny człowiek 2010, s. 20-25].

Sila, która stworzona jest przez media pokazuje nam, że powoli zaczynają one pełnić rolę, jaką dawniej przypisywaliśmy kulturze społecznej. Czasami wyznaczają nowe trendy kulturowe. Sila środków przekazu i dostępu do nich sprawia, że odbiorcy w każdej chwili mają dostęp do wiadomości z różnych zakątków świata. Zaspokojenie oczekiwań użytkowników powoduje sytuację, w której spływają się horyzonty poznawcze.

Często jesteśmy zaspokajani krótkimi, kilkudzaniowymi opiniami i formami, lecz w momencie pojawienia się faktów, na co dzień dla nas wyizolowanych, takich, o których chcielibyśmy usłyszeć, sprawia, że zainteresowanie oraz zaciekawienie są bardzo duże. Ale co z tego, skoro i tak wszystko, co widzimy, usłyszymy, przeczytamy, nie daje nam na tyle wiarygodnych treści, na podstawie których moglibyśmy wyciągnąć wnioski i starać się zrozumieć motyw postępowania osoby, na której skupiona jest teraz cała uwaga obywateli. Dzięki takim sensacjom media żyją. Cały czas tworzony jest tzw. „medialny szum”, wokół jakiegoś tematu, który jest stale podsycany. Na światło dzienne wychodzą coraz to nowsze wątki, a w sprawę uwikłane są coraz to inne osoby.

Mówiąc o tym mam tu na myśli dość świeżą, a zarazem tragiczną historię sześciomiesięcznej Madzi z Sosnowca. Ta sprawa mimo wewnętrznej, rodzinnej tragedii, zaczęła dotyczyć i interesować wszystkich nas. Media kosztem rodzinnego nieszczęścia, stworzyły niemalże, serial obyczajowy z dodatkiem opiniującym i oceniającym, co w tym przypadku jest wysoce

niewłaściwe, a dla samych „aktorów” tego nieszczęścia, wielce bolesne. Cała sprawa od początku do końca została rozłożona przez media na czynniki pierwsze. Oglądając codzienne wiadomości poczułam się jakbym była w środku tego wszystkiego, dostając ciche przyzwolenie na stawianie zarzutów, piętnowanie, a może nawet współdecydowanie o wymiarze kary dla rodziców Magdy. Kiedy parę dni po tragedii usłyszałam o tym co się stało, a mianowicie sensację, że Magda nie została porwana miałam wrażenie, że wszystko już jest jasne, motywy znane, sposób w jaki doszło do nieszczęścia również. Ze strony mediów wyrok już zapadł, a jedyna niewiadoma to kara, jaka ich spotka.

Ale zacznijmy od początku. Był 25 stycznia, środa. Jak co dzień pijąc poranną kawę postanowiłam również zażyć codzienną dawkę informacji ze świata. Niestety, nie udało mi się. Całą Polskę obiegł już temat „porwania półrocznej Magdy”. Na każdym kanale to samo. Na okrągło przepłatały się zdjęcia dziewczynki oraz wersja jej matki o rzekomym porwaniu dziecka. Myślę sobie, kolejna ludzka tragedia, która stanie się tematem głównym mediów na najbliższy czas. Jak się później okazało, ani trochę się nie myliłam... Nie było stacji telewizyjnej czy też radiowej, w której nie usłyszałabym o tej sprawie. Gazety prześcigały się w tytułach, choć większych różnic trudno było dostrzec.

Do tego momentu wszystko działo się w sposób standardowy, a więc: ludzka tragedia, medialna sensacja, a przede wszystkim chwytliwy tytuł, który pozwoli włączyć się w dyskusję dosłownie każdemu. Nie od dziś przecież wiadomo, że dzięki mediom ludzie zaczynają się zachowywać jak znawcy z każdej dziedziny. Nie ma tematu, na który nie mieliby czegoś do powiedzenia. Ba, nie ma tematu, do którego nie wydali by opinii, a najchętniej osądu w całej sprawie. Wracając jednak do tematu, media znalazły kolejny temat, na którym zarobią krocie, niezależnie od tego jak cała sprawa się skończy, a paradoksalnie skończyła, a w zasadzie ciągnie do tej pory w najlepszy dla nich możliwy sposób. Kolejne wydarzenia to już istna opowieść, rodem z książek Sherlocka Holmesa. Niezliczona ilość potencjalnych motywów, nieznan sprawca, a przede wszystkim sprawa chwytająca wszystkich za serca. Mamy więc emocje i to te z najwyższej półki, wszystko to możemy obejrzeć lub usłyszeć, na dodatek całkowicie za darmo. Kolejne dni po pamiętnym 25 stycznia to już ewidentne przyspieszenie akcji i stworzenie wielowątkowości, która dodaje dramatyzmu, a co za tym idzie daje pole do popisu (czyt. zarobku) Zabójstwo, może wypadek, dlaczego by nie porwanie z powodu okupu? Można spekulować, komentować, układać kolejne historie, a przy okazji wykreować się na medialnego Pilata, który wyda wyrok taki, jakiego chcą widzowie. Nie można przecież sprzeciwiać się ludziom, z których się żyje...

Nie można zapominać jednak, że trafiono na wielce podatny grunt, jakim później okazała się rodzina i otoczenie. Specjaliści wykorzystali to w 100%. Wracając do samej sytuacji i okoliczności, w jakich doszło do tragedii,

początkowo można było odnieść wrażenie, że nie ma tu miejsca na kłamstwo, domysły, niespodziewane zwroty akcji czy też rolę aktora tragicznego.

Pierwsza wersja, jaka przedostała się do mediów to bestialski atak napastnika na dwudziestodwuletnią matkę Magdy, która po uderzeniu w tył głowy upada nieprzytomna na chodnik. Dziecko pozostawione w wózku samo sobie zostaje porwane i tu ślad się zaciera. Nikt nic nie widział, nikt nic nie wie. Jak się później okaże nikt nic nie widział, bo całe zdarzenie nie miało miejsca. Z relacji sąsiadki wynika, że znalazła matkę Magdy nieprzytomną, a gdy ta się ocknęła, wpadła w histerię nie wiedząc, gdzie jest jej kochana córeczka. Po chwili zabrała ją karetka. Natychmiastowo uruchomiono wszystkie jednostki, które mogły zająć się poszukiwaniem dziecka. Wiadomość obiegła wszelkie portale internetowe, zdjęcie Magdy rozeszło się w mediach w sposób błyskawiczny. Pomocni okazali się także sąsiedzi rozwieszając zdjęcia dziecka oraz prowadząc poszukiwania na własną rękę. Rankiem policja podała już kilkanaście możliwych wersji zdarzenia, jednak dziecka dalej nie odnaleziono. Brak portretu pamięciowego, brak świadków oraz jakichkolwiek dowodów nie wróżyły szybkiego rozwiązania sprawy [zob. *Pytala*]; [zob. *Jak zmarła*]. W tym momencie do akcji włącza się osoba, która ma okazać się wybawicielem rodziny, a mianowicie najpopularniejszy medialnie detektyw w Polsce, Krzysztof Rutkowski. W międzyczasie prokuratura zdecydowała o zbadaniu rodziców Magdy wariografem. Spowodowane było to nieścisłościami w zeznaniach Matki, która najpierw twierdziła, że do napadu doszło podczas jej drogi do pracy (choć była bezrobotna). Później zmieniła zeznania mówiąc już, że wybrała się tylko w poszukiwaniu pracy, a ostatecznie wyznała, że jednak wybrała się z Madzią na spacer do babci. Taki brak spójności zaniepokoił przesłuchujących, więc decyzja o użyciu wariografu była zupełnie uzasadniona [zob. *Trwają poszukiwania*].

Sytuacja matki zaczęła się coraz bardziej komplikować. Jej mąż przeszedł badanie bez żadnych problemów. Natomiast mama Magdy wpadła w panikę i nie zgodziła się na badanie. Wszystko to stawało się coraz bardziej podejrzane. Kolejny dzień to, można by powiedzieć, przełom w sprawie, a zarazem szok dla wszystkich zainteresowanych sprawą. Wieczorem matka po długiej rozmowie z wynajętym detektywem przyznaje się, że wersja z rzekomym napadem i uprowadzeniem dziecka to jej wymysł. Wyznała, że tego feralnego dnia miał miejsce nieszczęśliwy wypadek. Według kobiety, dziecko wysliznęło się z kocyka po wieczornej kąpieli, nieszczęśliwie uderzyło główką o próg, po czym zsiniało, a ona sama spanikowała. Ciało spakowała i wywiozła z miasta. Zatrzymując się nad rzeką postanowiła je zakopać. Historia niewątpliwie straszna, ale co najgorsze i ta wersja okazała się nieprawdziwa. Całe wyznanie matki zostało nagrane z ukrycia, po czym udostępnione wszystkim mediom, co budzi kolejne ogromne kontrowersje w tej sprawie.

Wygląda na to, że detektyw, dodajmy z zabranymi sądowo prawami do wykonywania zawodu, postanowił zrobić z siebie bohatera który nie dość, że rozwiązał całą sprawę, to jeszcze pokazał przy tym nieudolność policji której śledztwo, jak twierdzi stało cały czas w miejscu.

Tymczasem na miejsce wskazane przez matkę dotarli dochodzeniowcy i specjaliści z georadarem. Po wielogodzinnych poszukiwaniach niczego nie znaleziono. Sam Rutkowski nie okazał zdziwienia ujawniając kolejne fakty z życia mamy Magdy. Według niego to nic dziwnego, ponieważ nie są to jej pierwsze kłamstwa w tej sprawie, a zaniedbania wobec dziecka to codzienność dotychczasowego wychowania przez kobietę. Wyznał również, że kobieta nie potrafiła sprecyzować miejsca zakopania dziecka, co przemawia za kolejnym kłamstwem z jej strony. Jedyne, czego sam był pewny to, że dziecko nie żyje. Informacja straszna, lecz patrząc początkowo na zuchwałość i pewność siebie Rutkowskiego, sprawa powinna była już zostać zakończona. W efekcie zamiast końca sprawy media dostały kolejny prezent, a mianowicie spór na linii Rutkowski-Policja. Pierwszy oskarżał Policję o brak stanowczych działań i jakichkolwiek efektów w sprawie oraz kompletny brak skuteczności i bezsensowne metody poszukiwania dziecka, natomiast Policja odbijała piłeczkę przypominając detektywowi o jego braku pozwoleń na wykonywanie zawodu oraz windowanie własnej popularności kosztem cierpienia rodziny. Można odnieść wrażenie, że każda ze stron miała w tej konfrontacji swoje racje [zob. *Policja*]. Najsmutniejsze jest to, że do niczego to nie prowadziło, sprawa stała w miejscu, media zachwycone wypełnionym programem pełnym chwytliwych sensacji żyły tragedią w najlepsze, a wszyscy fachowcy zamiast pomagać w rozwiązaniu sprawy, kombinowali jak przecisnąć się do mediów. Przecież to doskonała sytuacja do zaistnienia, a czym wypowiedź bardziej kontrowersyjna i ostra tym lepiej. Pytanie tylko dla kogo...?

Po wypowiedzi ojca Magdy w programie „Uwaga” na antenie „TVN-u” i zeznaniach złożonych wcześniej w prokuraturze pojawiły się kolejne nieścisłości. Z relacji ojca wynika, że cały czas był razem z rodziną, również podczas kąpieli dziecka, po czym wspólnie wynieśli dziecko w wózku na dwór. O żadnym wypadku nie było tu mowy [zob. *Ciała nie ma*].

Na matkę wydano medialny wyrok. Morderca, dzieciobójczyni, kłamca, potwór, to tylko niektóre epitety pojawiające się w ustach nie tylko sąsiadów Katarzyny W., ale praktycznie każdego poproszonego o osąd w tej sprawie. Po długich poszukiwaniach w rejonie wskazanym przez Matkę, półtora kilometra od początkowego miejsca, znaleziono ciało dziecka. Katarzyna W. tym razem podała dokładne miejsce pozostawienia zwłok dziecka. Ciało ukryte było pod sterą gruzu i liści w ruinach dawnych budynków kolejowych przy ul. Żeromskiego w Sosnowcu. Późniejsza sekcja zwłok wykazała, że dziecko rzeczywiście mogło umrzeć w skutek uderzenia o podłogę. Katarzynę W.

aresztowano na 2 miesiące. Kobieta przyznała się do wszystkich zarzucanych jej czynów. Kara więzienia, jaka jej grozi to maksymalnie 5 lat [zob. *Tu znaleziono*].

Dni mijały, a moje przypuszczenia się sprawdziły. Media nie zakończyły sprawy. Nie odpuścili Rutkowskiemu, Policji, rodzinie Magdy, ciągle drażąc, spekulując, podsumowując całe zdarzenie, oraz wysuwając co raz to bardziej kuriozalne domysły dlaczego stało się tak, a nie inaczej. Nikomu nie wystarczy, że sprawa wylądowała w sądzie i tam rozstrzygnie się kwestia wyroku. Ludzie lubią władzę, a możliwość bezkarnego medialnego osądu to niezwykle kusząca możliwość zaistnienia. Straszne zakończenie, żaloba wśród bliskich, sprawa w sądzie. Na tym powinna zakończyć się ta historia. Niestety kolejne dni pokazały, że racjonalnie oczywisty koniec tej tragedii nie był naturalną kolejną rzeczą. Policja nie odpuściła Rutkowskiemu stawiając zarzuty bezprawnego prowadzenia sprawy Madzi. Sam Rutkowski nie szczędził kolejnych wizyt w telewizji stawiając zarzuty niemalże wszystkim zaangażowanym w rozwiązanie sprawy oraz będąc w kontakcie z kobietą zapewniał, że jeżeli wyjdzie jeszcze jedno kłamstwo z jej strony to nigdy więcej nie pomoże już rodzinie. Jakość pomocy, którą oferował do tej pory już wydaje się wątpliwie szczerą oraz profesjonalną. Po dwóch miesiącach matka Magdy wyszła z aresztu. Będzie odpowiadać przed sądem z wolnej stopy. Kiedy wydawało by się temat zaczął przygasać, chwilowo znów się ożywił. Pewnego ranka Katarzyna W. zostawiła list pożegnalny swojemu mężowi prosząc o to, aby jej nie szukano. Znalaziono ją po niedługim czasie na jednej z działek, jednak zgodnie z prawem nie można było jej nie zrobić, ponieważ jej jedynym obowiązkiem było meldowanie na policji o miejscu, w którym przebywa. Dni poprzedzające to zajście w ocenie mediów nie wyglądały na czas skruchy, żaloby i powagi ze strony rodziców. Nowe życie, zmiana miejsca zamieszkania, wizyty w luksusowych sklepach i dobra zabawa to według mediów codzienność rodziców Madzi, a wszystko to dzięki pomocy Rutkowskiego.

Czy coś to zmieniło? Czy media pełniąc funkcję moralizatorską, wcześniej żywiąc się całą sprawą, spełniły swoje zadanie? Moim zdaniem nie..., niestety nie. Nie zmieniło to tragedii, jaka miała miejsce, nie zmieniło postawy rodziców Magdy, nie zatrzymało Rutkowskiego w wybitciu się na szczyty popularności, nie pomogło policji w wyjaśnieniu sprawy i na pewno nie pokazało dojrzałości wszystkich tych którzy chcieliby nazywać się osobami zapewniającymi bezpieczeństwo i fachową pomoc w obliczu takich tragedii jak ta. Smutne, ale prawdziwe. Po tym wszystkim do porannej kawy zamiast wiadomości wybieram dobrą książkę lub spacer. Nie chcę być już świadkiem takiej tragedii. Nie o sprawie Madzi tu myślę, Panie świeć nad jej duszą, ale o

tragedii i kompromitacji polskich mediów i wszystkich tych, którzy w tej sprawie zrobili więcej złego niż dobrego.

Media we współczesnym świecie odgrywają bardzo ważną i istotną rolę. Ponieważ niewątpliwie pełnić rolę kreatora. Udział mediów w życiu społecznym i w każdej jednostki jest niezmiernie istotny. Dzieje się tak między innymi dlatego, iż media oddziałują na postawy, wzorce zachowań i pełnienie ról społecznych. Człowiek coraz bardziej w swoim postępowaniu kieruje się wzorami, obrazami zaczerpniętymi z mediów. Wobec tego niezmiernie ważne są treści przez nie przekazywane. Jednocześnie jednak, media niejednokrotnie wskazują na zjawiska, których do tej pory celowo i w sposób umyślny nie dostrzegano lub świadomie unikano mówienia o tym.

Literatura

1. *Ciała nie ma. Są niejasności*, <http://www.tvn24.pl/12690,1733625,0,1,ciala-nie-ma-sa-niejasnosci,wiadomosc.html>, [10.04.2012].
2. Jak zmarła 6-miesięczna Madzia z Sosnowca? Sprawa Katarzyny W. i poszukiwania jej córeczki – czy to serial z nagłym zwrotem akcji?, http://www.mowimyjak.pl/fakty/informacje/sprawa-katarzyny-w-i-jej-coreczki-madzi-czy-to-serial-z-nagym-wrotemakcji,22_37637.html [10.04.2012].
3. Jaka informacja, pod red. Leon Dyczewski, wyd. KUL, Warszawa-Lublin 2009.
4. Karcz, M. Czwartha władza, [w:] Wrocławskie Studia Erazmiańskie, Zeszyt Naukowy Studentów, Doktorantów, Pracowników Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2007.
5. Media i władza, pod red. P. Żuk, Wyd. Scholar, Warszawa 2006.
6. *Policja: nagrania Rutkowskiego to nie dowód*, <http://www.tvn24.pl/12690,1733668,0,1,policja-nagrania-rutkowskiego-to-nie-dowod,wiadomosc.html> [10.04.2012].
7. *Pytala: Gdzie jest moja Madzia? Zaczęła płakać*, <http://www.tvn24.pl/12690,1732990,0,8,pytala-gdzie-jest-moja-madzia-zaczela-plakac,wiadomosc.html> [10.04.2012].
8. *Trwają poszukiwania Madzi. Musimy zrobić wszystko*, <http://wiadomosci.onet.pl/sprawa-madzi,5016265,temat.html>, [10.04.2012].
9. *Tu znaleziono zwłoki Madzi. Matka wcześniej znoum kłamala?* <http://www.fakt.pl/Znaleziono-cialo-Madzi-Znaleziono-zwloki-zaginionej-Madzi-Odnaleziono-polroczna-Madzie-z-Sosnowca,artykuly,144769,1.html> [10.04.2012].
10. Współczesny człowiek w społeczeństwie informacyjnym: ideologia – egzystencja – moralność, pod red. R. Stefański, A. Zamojski, wyd. Adam Marszałek, Kielce 2010.

Создание медийного образа действительности на примере феномена Магды из Сосновца

Публикация касается интерпретации информации и ее влияния на человека. В статье автор поднимает вопросы: чем являются коммерческие масс-медиа, как правильно интерпретировать информацию, которую мы ежедневно из них получаем. В статье представлены соотношения между обществом и широко понимаемыми масс-медиа, а также черты подлинной (добросовестной) информации, которая при этом является интересной с точки зрения потребителя (получателя). В статье также находятся сведения, касающиеся межобщественных связей, создаваемых СМИ, а также сведения, относящиеся к деформированию информации, которую получают потребители. Автор приводит пример многосюжетной семейной (и, прежде всего, медийной) драмы, представляющей смерть шестимесячной Магды, а также отношение к этому СМИ и общества.

Ключевые слова: масс-медиа, манипуляция, образ действительности, реальность информирования

Creation of reality by media

This publication is connected with suitable interpretation and the attempt of finding yourself in reality of information. You can find an answer the question: what are commercial medias and how to interpretate informations we can meet every day. There will be presented relation between society and media. Moreover there will be introduce feature of honest information, it is the next and very essential element of understanding the way the most wanted informations. In this consideration you are able to find subjects connected with social bonds created by media and doubtful worth of information, simplify messages readed by people. These all considerations will be based on very complicated and familiar tragedy. There will be presented story of little Magda from Sosnowiec, posture of media, society opinion.

Keywords: Mass media, news, manipulation, the image of reality, reality of information

Анна Бельская

НГУ им. Ярослава Мудрого, Великий Новгород, Россия

ЭКЗАМЕНАЦИОННОЕ СОЧИНЕНИЕ КАК РАЗНОВИДНОСТЬ ИНФОРМАЦИОННОЙ ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ

Под информационной действительностью мы понимаем референтное пространство, которое не является частью окружающего нас мира, а образуется в нашей психике в результате восприятия текста.

Информационная действительность создаётся в разных сферах нашей жизни. Наряду с информационной действительностью,

обеспечиваемой, например, инструкцией (цель – правильное использование того или другого предмета), наряду с информационной действительностью, обеспечиваемой текстами СМИ (основной объект – информация, цель – донесение информации до потребителя), наряду с информационной действительностью, обеспечиваемой художественной литературой, кино (цель – создать условия получения эстетического удовольствия), наряду с учебными текстами (цель – получение знаний, выработка умений), существует также информационная действительность, которая обеспечивается текстами, которые пишут учащиеся, в т.ч. экзаменационными сочинениями.

Информационная действительность, создаваемая текстом экзаменационного сочинения, особого рода, она определяется двумя целями, которые преследуются сочинением: 1) обнаружить знания ученика по предмету и 2) показать личность ученика, произвести благоприятное впечатление на проверяющего.

Мы рассматриваем особый вид экзаменационных сочинений – сочинения части «С» ЕГЭ. Эти сочинения отличаются от привычной нам формы простыми и жесткими критериями оценки и строгой формулировкой задания:

Напишите сочинение по прочитанному тексту. Сформулируйте и прокомментируйте одну из проблем, поставленных автором текста (избегайте чрезмерного цитирования). Сформулируйте позицию автора. Напишите, согласны или не согласны вы с его точкой зрения. Объясните, почему. Свой ответ аргументируйте, опираясь на знания, жизненный или читательский опыт (учитываются первые два аргумента). Объём сочинения – не менее 150 слов. Работа, написанная без опоры на прочитанный текст (не по данному тексту), не оценивается. Если сочинение представляет собой пересказанный или полностью переписанный исходный текст без каких бы то ни было комментариев, то такая работа оценивается нулём баллов. Сочинение пишите аккуратно, разборчивым почерком [Задание 2010].

Собственно само задание подсказывает ученику оптимальную структуру сочинения: в начале сочинения должна быть описана проблема исходного текста, после названия проблемы предлагается прокомментировать проблему, затем обратиться к позиции автора – к основной мысли исходного текста, то есть к предлагаемому автором решению проблемы. Затем нужно выразить своё согласие или несогласие с позицией автора; в доказательство своей точки зрения привести два аргумента. Такая композиция сочинения уместна и с точки

зрения последовательного выполнения задания, и с точки зрения логики построения текста.

Приведём пример исходного текста, по которому предлагается написать сочинение.

(1)Сделавшись профессиональным детским писателем, выступая перед сотнями и тысячами детей с самых разнообразных эстрад, общаясь с ними в школах, больницах, санаториях, детских садах и библиотеках, читая им своё и чужое, Чуковский с большой точностью установил возрастные рамки восприятия литературы: тому свидетельство хотя бы книга «От двух до пяти» или статья «Литература и школа». (2)Но и в ту начальную пору, когда число детей, попадающих в поле его зрения, ограничивалось малышами, копошащимися на пляже, да собственными детьми, он раздумывался в восприятие, глядявался в возраст, пытался прежде всего понять: что детям скучно, а что увлекает их? (3)«Скучно - нескучно» - это было для него важным критерием. (4)Критерием, конечно, не единственным. (5)Мало ли написано книг с остро закрученным сюжетом, «занимательных», но бездушных, бездарных и своей неодухотворённостью заглушающих понимание жизни? (6)Заглушающих рост души? (7)Не они ли уводят от понимания литературы?

(8)Возраст - ступенька. (9)Каждой возрастной ступени должно соответствовать своё искусство. (10)Корней Иванович мечтал о возведении лестницы, которая приводила бы растущего человека к «Евгению Онегину».

(11)Что и в каком порядке должен читать растущий человек, с какой на какую он должен переходить ступеньку (сам и с помощью взрослых), чтобы, скажем, к четырнадцати, пятнадцати, шестнадцати годам онегинская строфа не затрудняла, не отпугивала, а пленяла его? (12)Что, в каком виде и в какой последовательности надлежит давать прочесть растущему человеку в детстве, чтобы защитить его от пошлости, которая всегда, во все времена, неизбежно и неистребимо лезет из всех щелей? (13)Чем одаривать, чтобы подрастающий человек радостно поднимался по лестнице литературной культуры, без которой нет культуры душевной? (14)Конца эта лестница не имеет, но какво должно быть начало и какова последовательность шагов? (15)Корней Иванович ревновал литературу к музыке; ему представлялось, будто в музыке, в науке о музыкальном воспитании такая лестница уже возведена. (16)Путь к Бетховену проложен. (17)В поэзии же, полагал он, лестница к вершине её -

Пушкину - не построена... (18) А ведь русская поэзия - одна из сверхмощных держав в поэзии мира. (19) Что же будет, если наследники не окажутся в силах принять своё наследство? (20) Опасность представлялась ему грозной. (По А. Чуковской)

После исходного текста сочинения в тексте задания сообщаются сведения об авторе:

Чуковская Лидия Корнеевна (1907-1996) - поэт, прозаик, критик, мемуарист, редактор, автор книг для детей, литературно-критических очерков, воспоминаний об А.А. Ахматовой, М.И. Цветаевой.

Приведём сочинение, построение которого в соответствии с заданием не мешает ученику выражать свои мысли по поводу затронутой проблемы. Орфографию и пунктуацию приводимых примеров сохраняем без изменений

Что и в каком виде надлежит давать для прочтения подрастающему поколению, чтобы оно могло подниматься по лестнице литературной культуры, без которой нет культуры душевной? Такую проблему ставит перед читателем очерк о жизни и деятельности Корнея Ивановича Чуковского, написанный его дочерью Лидией. Данная формулировка кажется мне не только интересной, но и как нельзя актуальной в наше время. Как считал Чуковский, литературное образование молодёжи — очень важное дело, поскольку чтение хороших книг обогащает душу человека. Я не могу не согласиться со словами писателя. Попробую объяснить почему.

Литература — это отражение духовной жизни и культуры каждого народа. Как справедливо считают многие, литература раскрывает человеческую душу, наполняя её добром и красотой. Такой «наполнитель» несоизмеримо важен в наше время. Ведь по телевизору, радио, в газетах мы изо дня в день наблюдаем, как развращают наших детей. Чего стоит лишь сеть Интернет! В таких условиях душа чахнет и погибает, на первое место в списке её ценностей становятся деньги и жажда наживы, любовь и доброта своё место алчности и злости. И попробуйте вспомнить: хоть в одном литературном произведении придавалось огромное значение насилию, преступности, порокам, которые сейчас многие считают обычным делом, как, например, уборка в квартире?

Как пишет Лидия Чуковская, «...Корней Иванович ревновал литературу к музыке, считая, что лестница к вершине последней уже построена...» Действительно, русская литература — одна из сверхмощных держав, восполняющая все тёмные углы в нашем

сердце. «Что же будет, если наследники окажутся не в силах принять своё наследство?» В данной ситуации мне вспоминается тургенев и его Базаров, считающий, что для построения нового следует разрушить старую опору. Но ведь на ней-то всё и держится! Согласитесь, не построили нового при виде полюбившихся девочек из телевизора или мальчишек, убивающих за деньги. В наше время важно сохранить духовные ценности, первым шагом к которым может послужить построение лестницы в литературу, к её традициям.

Литература, веками поучающая своих учеников, закрепила в себе все традиции, мысли, чувства народа. И лишь от нас зависит, уйдёт ли душа народа в небытие или останется потомкам, как до нас наши деды оставляли нам такое богатое духовное наследие. Ведь так несложно просто сесть, оторвать взгляд от монитора, и почитать хорошую книгу.

Далее с точки зрения реализации указанных выше целей мы рассмотрим только два компонента экзаменационных сочинений – введения и заключения.

В тексте экзаменационного сочинения, как и в любом тексте, введение и заключение находятся в сильной позиции.

Сильная позиция может быть нереализованной и реализованной. Реализованные сильные позиции текста сочинения ведут к тому, что сочинение способствует достижению вышеназванных целей: обнаружить знания и произвести впечатление на проверяющего.

Эффективной реализацией сильной позиции с помощью введения можно считать такое введение, при котором ученик вначале даёт определение ключевому слову текста, договаривается о предмете размышления, например в сочинении по тексту на тему таланта: *Талант – это сочетание природных способностей с желанием работать, чтобы достичь конкретного результата....* или в сочинении по тексту на тему эгоизма: *Эгоизм, подозрения, недоверие к близким, сомнения и утреки... - мне кажется, что эти слова и составляют понятие ревности.* Во введениях такого типа реализуется функция, которую в риторике называют «презентация темь».

Реализованным, но малоэффективным введением можно назвать упоминание основной проблемы текста: ученик непосредственно выполняет первый пункт задания: обнаруживает понимание основной проблемы, затронутой в тексте, чем доказывает свою компетентность в понимании задания, но при этом едва ли впечатляет эксперта специфической организацией текста (введение не предусмотрено заданием). Обычно такие тексты начинаются с упоминания об исходном тексте, например: *В своём тексте автор упоминает проблему лжи;... В данном*

тексте автор раскрывает проблему... Впрочем, есть и более сложные варианты: *С самого первого предложения Ю. Башмет даёт нам знать, что в его статье будет речь о...*

Значительно более эффективным введением является вопрос, в виде которого оформлено обозначение проблемы, поставленной в исходном тексте, как, например, в вышеприведенном полном тексте сочинения. Такого типа введение является релевантным относительно обоих преследуемых целей.

Анализ материала показывает, что в большинстве случаев учащиеся более заботятся о выполнении заданий, чем об эффективной организации текста, в связи с чем появляются разного рода «нереализованные вступления», например, выражение согласия с автором в начале текста сочинения. Такое начало, обеспечивая выполнение одного из элементов задания (выразить согласие / несогласие с позицией автора), неудовлетворительно в речевом отношении: нарушена логическая последовательность изложения, например: *С автором текста нельзя не согласиться. Этот текст про то, что...*

Примером примитивно реализованного введения являются вступления следующего типа: *Передо мной лежит текст.* Это введение из стандартного набора штампов, которые предлагают учителя школьникам. Введения такого типа не являются выполнением той или иной части задания, а пишутся из желания как-то начать. К тому же, повторяясь в значительном количестве сочинений, такие вступления существенно ухудшают впечатление об экзаменуемом.

Для реализации другой сильной позиции текста предусмотрен такой композиционный элемент, как заключение. Как нам представляется, некоторые школьники совершенно интуитивно реализуют закон риторики, согласно которому категория пафоса должна реализовываться именно в конце текста, и включают в заключение риторические вопросы, например: *Сумеют ли люди когда-нибудь преодолеть пропасть непонимания?*; а также эмоционально выражают мнение относительно возможности решения проблемы, например: *Есть надежда на то, что когда-нибудь время всем воздаст по заслугам.*

Такие заключения являются релевантными, так как способствуют тому, что работа соответствует критерию по которому судят о цельности текста и создаёт положительное мнение об учащемся.

В приведенном полном тексте сочинения заключение ограничено пунктуационно (абзацем) и содержательно (учащийся после приведения конкретных примеров из литературы говорит о литературе в целом). В заключении заметно проявляется автор в косвенном побуждении читателя обратиться к книге.

В 30% работ заключительный фрагмент получается менее эффективным, чем вводный, примером тому могут послужить такие нарушения логической структуры текста, как упоминание в заключении о предметах, для которых предусмотрена начальная часть сочинения.

В 10% работ в качестве заключительной мысли впервые в сочинении называется проблема: *Таким образом, этот текст о том, что литература, которую мы изучаем в школе, готовит нас к выходу в мир.* Такая композиция сочинения, конечно, является нецелесообразной: проблема должна описываться в начале работы, и уже с опорой на это понимание проблемы нужно выполнять другие задания: говорить о позиции автора, о своём согласии/несогласии с ней и приводить аргументы в доказательство своей точки зрения.

В 8% работ упоминается актуальность проблемы: Проблема носит высоконравственный характер или Тема, затронутая в отрывке, очень актуальна. или «Проблема, затронутая в отрывке, очень актуальна». Сюда же относим и те 11% работ, в которых в качестве заключения присутствует согласие или несогласие с автором, которое может быть простым: Я согласен с позицией автора..., может быть более сложным и категоричным: Нельзя не согласиться с мнением автора... или развёрнутым: Мне кажется, В. Распутин абсолютно точно выразил все свои мысли в этой статье, совершенно светлые чувства высветились в его строках.

На наш взгляд, такое построение сочинение, когда в заключении говорится о согласии / несогласии с автором, или впервые упоминается проблема, является композиционным диссонансом, хотя формально содержат элемент выполнения задания.

Следовательно, если приём релевантен для выполнения задания, он автоматически становится релевантным и для создания положительного образа пишущего, и наоборот.

В некоторых сочинениях существует элемент, относящийся одновременно к введению и к заключению – своеобразная скрепа вступительных и завершающих сочинение слов, обрамление текста, например, одно из сочинений по тексту о таланте имеет следующую рамку:

Какую цену платят гении за свою одарённость? <...>.

<...> Зависть, нелюбовь, злоба – это цена, которую платит гениальный человек за свой дар.

Подобный приём, во-первых, удовлетворяет требованиям к смысловой цельности текста сочинения, а во-вторых, свидетельствует о риторической грамотности пишущего.

В рекомендациях к написанию сочинений распространяются нехитрые приемы, с помощью которых учащийся, обладающий низким уровнем знаний, может создать текст, удовлетворяющий критериям высокой оценки. Авторы предлагают надежные формы для написания сочинения по любому тексту, например:

Начинай текст с назывного предложения Например: Понятие чести... или: Счастье... или: Взаимоотношения... и т. п. Далее запиши вопросительное предложение и слова: «Именно эту проблему затрагивает автор в своём тексте». Поставь двоеточие, открой кавычки и запиши слова автора, которые ты нашёл. <...> Закончить сочинение можно призывом, способом решения проблемы, заключить, что проблема эта вечна и человечество будет искать ответ на этот вопрос [Сафонова 2011].

Популярность подобных рекомендаций связана с устройством задания и критериями оценивания сочинения, которые позволяют оценивать точно только орфографические, пунктуационные и грамматические свойства экзаменационного текста. Что же касается содержательных признаков, баллы за которые составляют почти половину от общего количества за сочинение, то они оцениваются по принципу «есть / нет». Поэтому применяя клише, школьник выполняет задание, не рискуя перепутать что-то в композиции сочинения и не упустив ни одного содержательного компонента. Но такой способ обучения написанию сочинения путем заучивания типовых фраз без необходимости понимания содержания исходного текста приводит к печальным результатам – сочинения скрывают личность ученика за надежным каркасом из прочных клише, которые обеспечивают выполнение четко прописанного задания.

Анализ материала подтверждает наличие существенной проблемы. Устройство задания с развёрнутым ответом ЕГЭ, а также критерии оценивания его выполнения позволяют создать удовлетворительный текст, минуя демонстрацию умений и демонстрацию личности ученика. Таким образом, данная форма экзамена провоцирует на создание информационной действительности с большой долей фальши и приводит к профанации дисциплины русский язык.

Литература

1. *Задание 2010* – Демонстрационный вариант контрольных измерительных материалов единого государственного экзамена 2010 года по русскому языку,

http://www.ege.edu.ru/common/upload/docs/rus_demo_2010.pdf
(05.04.2011)

- Сафонова, Т. В. Советы по написанию сочинения в жанре эссе (ЕГЭ часть С), <http://lit-ru.narod.ru/konsultachii.htm> (05.04.2011)

Wypracowanie egzaminacyjne jako rodzaj rzeczywistości informacyjnej

Artykuł rozpatruje specyfikę rzeczywistości informacyjnej kreowanej w tekstach wypracowań w czasie jednolitego maturalnego egzaminu państwowego z języka rosyjskiego w Rosji. Analiza realizacji ważnych pozycji tekstu – wprowadzenia i podsumowania – wykazała, że forma egzaminu prowokuje wykorzystanie form szablonowych, które ukrywają zarówno wiedzę ucznia, jak i jego osobowość. W efekcie powstaje mocno zafalszowana rzeczywistość informacyjna.

Słowa kluczowe: jednolity maturalny egzamin państwowy z języka rosyjskiego, wypracowanie, zabiegi retoryczne, wprowadzenie, podsumowanie.

Final composition as a type of information reality

The article deals with particular qualities of information reality, which was created by the compositions of Universal State Exam in Russian. The analysis of such strong positions of compositions as introductions and conclusions showed that such form of exam provokes the creation of compositions with large proportion of clichéd phrases, which hide pupil's knowledge and his nature. And as result is created information reality with a large proportion of false.

Keywords: Universal State Exam in Russian, composition, rhetorical receptions, introduction, conclusion.

Александра Цендровска

Университет им. Яна Кохановского, Кельце, Польша

ПРЕЗЕНТАЦИЯ МУЗЫКАЛЬНОЙ ИНФОРМАЦИИ В НАУЧНОЙ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ МИРА

Способ вербализации музыкальной информации в языковой картине мира является, с нашей точки зрения, интересным объектом лингвистического анализа. Есть несколько путей формирования высказываний на тему этой области человеческого опыта. В концепции функционального прагматизма дискурс – это языковая деятельность, специфицированная какой-нибудь темой, характером или типом деятельности. Поэтому связанные с музыкой дискурсы мы разделяем на два типа: музыкальный дискурс и дискурс музыкантов.

Термин *музыкальный дискурс* (фр. *discours*, англ. *discourse*, от лат. *discursus* 'бегание взад-вперед; движение, крутоворот; беседа, разговор') [Кибрик., Паршин] применяется в нашей работе как совокупность кодов,

семиотических (речевых) актов и результатов (текстов), посвященных музыке, то есть это тематический тип дискурса, дискурс на тему музыки. В эту группу включены участники дискурса, которые не связаны с музыкой профессионально: это слушатели, рецензенты или писатели. Но целью данной работы является описание не музыкального дискурса (т.е. дискурса на тему музыки), а дискурса музыкантов. Словосочетание *дискурс музыкантов* рассматривается в данном исследовании как тип языковой деятельности людей, профессионально занимающиеся этим видом искусства, т.е. людей, которые кроме обычного языкового кода обладают также кодом музыкальным, чьи высказывания касаются не только музыкальных произведений (что доминирует в музыкальном дискурсе), но и всей музыкальной деятельности в целом, чьи тексты обычно носят оттенок профессиональной терминологичности или жаргонности. Здесь выделены высказывания музыкантов-исполнителей и музыкантов-исследователей.

В данной работе внимание сосредоточивается на варианте дискурса о музыке, то есть – дискурсе музыкантов-исследователей, которые изучают музыку, занимаясь ею профессионально. Их цель – исследовать музыку как искусство, как музыкальное произведение и как музыкальный текст. В этой группе дискурсов главным образом тексты строятся на рационально-логическом основании.

Дискурс музыкантов-исследователей – это прежде всего познавательное обсуждение музыкальных произведений или творческих процессов. Он служит одинаково ученикам и учителям. Эти профессиональные оценки помогают заметить в выслушанном сочинении то, что неспециалисту трудно обнаружить. Читая тексты такого типа перед прослушиванием композиции, мы сосредотачиваемся на важнейших аспектах, характерных моментах или наоборот на типичных чертах какого-то стиля, жанра. Музыканты-исследователи создают свои тексты более «искусственно». Эти тексты менее спонтанны, чем тексты музыкантов-исполнителей, публицистов и рядовых слушателей, они тщательнее подготовлены, гораздо более абстрактны и отстранены от непосредственных впечатлений.

Тексты этого рационального дискурса созданы музыковедами, специалистами в той или иной области музыкознания. В текстах музыкантов-исследователей затрагиваются вопросы, непосредственно связанные со всеми аспектами музыкальной деятельности [Piotrowska 2009]. Здесь обсуждаются и музыкальный код (со своими компонентами: музыкальная информационная база, система музыкальных моделей) и музыкальная реализация (составными частями которой являются музыкальные процессы и музыкальные тексты).

В зависимости от вида дискурса определяется и цель высказывания, то есть прагматика текста. Если разговорная речь выполняет коммуникативную функцию – функцию непосредственного общения, художественная речь – эстетическую (функцию эмоционально-образного воздействия на читателя и слушателя), то научная и официально-деловая – функцию сообщения, т.е. информационную [Кибрик., Паршин].

В *Диалогике научного текста* К. Б. Свойкина замечает, что «целью научного общения является процесс вывода нового знания (о предмете, явлении, их свойствах и качествах), представленный в вербальной форме и обусловленный коммуникативными канонами научного общения – логичностью изложения, доказательством истинности и ложности тех или иных положений» [Свойкин 2010]. Но музыковеды занимаются не только исследованием, анализом музыкальных произведений, но также педагогической, методической, лекторской, редакторской деятельностью [см. *Музыковед*]. В связи с этим появляются разного типа тексты. Дискурс музыкантов-исследователей – это научный дискурс, который может быть реализован в официальном докладе, статье, диссертации, реферате, выступлении, монографии. Тексты такого рода мы встречаем в учебниках, предназначенных для учеников и студентов. Цель учебных курсов часто состоит в усвоении теории и приобретении техники сочинения, обучении элементам музыки и их соотношению, часто это также сборники упражнений для учащихся. В этих пособиях представляется описание закономерностей в музыке композиторов, особенности стиля, анализ музыкальных произведений, биографии композиторов, информация о влиянии творчества на деятельность других музыкантов, построении формы, поиске механизмов, которые объясняют причины и закономерности возникновения и существования произведения.

Музыковедение как наука о музыке совмещает в себе несколько областей: теорию, историю, инструментоведение, акустику, психологию, критику [Келдыш]. Одним из центральных для него является вопрос о его соотношении с музыкальной практикой. Музыковедение отражает практическую музыкальную деятельность и ее продукты, выполняет по отношению к ним познавательную функцию. Оно осмысливает природу музыкального искусства, его роль в культуре и в жизни общества, рассматривает функции музыкального искусства, его содержание и форму, процессы его функционирования и исторического развития [Бычков 1999].

Область музыковедения связана с изучением конкретных явлений, с опорой на непосредственно данные музыкальные факты. К этой

области относится прежде всего историческое музыкознание, а также анализ музыкальных произведений. Основные категории теории музыки это мелодика, гармония, полифония, ритмика, метрика, инструментовка, которые представляют собой цикл теоретических и учебно-методических дисциплин. Структура музыкального произведения, то есть композиционное строение, композиция, соотношение его частей, определяемое характером изложения и развития мелодико-тематического материала, особенностями ритма, гармонии, фактуры, является важнейшим вопросом, обсуждаемым учеными. Проблемы, которые должны быть описаны в музыковедении, объясняют терминологическое неразграничение в учебной литературе объектов: музыки как искусства, как произведения и как сигнального текста. Обычно музыковеды восходят от таких понятий, как музыкальный материал и музыкальная организация, к анализу понятий музыкального произведения, рода, жанра и стиля.

Перейдем к основной части нашего исследования, т.е. вербализации музыкальной информации. Дискурс музыковедов является богатой базой знаний о музыке. В центре их внимания находится прежде всего музыкальный текст, он является инструментом и основой для того, чтобы исследовать произведение, о котором все время идет речь. Важной является также система знаков и моделей, т.н. «музыкальный код», т.е. музыкальная информационная база – разнообразные семиотически зафиксированные информационные блоки, вовлекаемые в акты создания новых и воспроизведения уже существующих музыкальных произведений, и система музыкальных моделей, на основании которых такие акты осуществляются. Этот код является отправной точкой для размышлений о жанре.

Основой исследования послужила музыкальная литература, которая была проанализирована с точки зрения предмета вербализации музыкальных впечатлений. Что именно рассматривается в текстах ученых? Отвечая на этот вопрос, мы разделили тексты на три группы: в первой объектом анализа является сам музыкальный текст, во второй – музыкальное произведение, в третьей – музыкальный жанр. Приведем примеры и коротко проанализируем основные дискурсивно-текстовые моменты.

Графический анализ фрагментов проведен по следующему принципу:

- музыкальные термины – подчеркнуты,
- метафоры и прочие коннотации обозначаются жирным шрифтом,
- оценочные экспликативы – шрифтом аrial.

Первые три приведенных фрагмента относятся к собственно музыкальному тексту. Анализируется структура его формы. Музыкальные термины, использованные исследователем, это: *увертюра, сонатное allegro, зеркальная реприза этисо, разработка, фраза, модуляция, тональность, доминанта, субдоминанта, тоника, тритоновые последования, пентатоника*. Кроме того встречаются также названия тональностей: *E-dur, D-dur, A-dur*.

«В центре увертюры – сонатное allegro с зеркальной репризой и с эпизодом в разработке»,

«Соответственно три фразы развития закрепляются модуляцией в тональности доминанты (E-dur), субдоминанты (D-dur) и тоники (A-dur)»

«(...) характерно, что и здесь встречаются тритоновые последования наряду с пентатоникой».

Каждая наука изобилует специфической терминологией, употреблением узкоспециальных слов. Профессиональная и терминологическая лексика, связанная с обозначением понятий из области музыкального искусства, имеет довольно узкую сферу обращения, она весьма ограниченно используется за пределами дискурса музыкантов. Поскольку язык музыковедов очень абстрактный, описания являются такими же. Эта особенность вытекает из фундаментальной функции науки, которая стремится к обобщениям, оперирует понятиями и обращается к рациональному мышлению читателя. Степень этой абстракции растет с переходом от музыкального текста в сторону обсуждения музыкальных жанров, и тем более методологического подхода, что приводит к тому, что без соответствующей подготовки невозможно понять музыковедческих текстов, потому что они насыщены музыкологическими терминами. Многие из них вошли в русский язык в результате заимствования. Преобладающее количество слов происходит из итальянского языка. Странным могут показаться слова-термины, написанные латинским шрифтом – *rubato, allegro, accelerando* или *rallentando*, но такое явление также весьма характерно для музыковедения. Оригинальная запись этих слов сосуществует наряду с транслитерацией. Использование терминов, которые были подчеркнуты, является основной чертой дискурса музыкантов-исследователей.

Анализ очень часто подтвержден примерами из музыкального текста, благодаря чему читатель может сам анализировать исследуемый фрагмент, отнестись к мнению исследователя.

*«Рассмотрим **○○○○○○○○** мелодической линии части. Она кантиленная, **○○○○○○○**, **○○○○○○○○○○○○○○○○○○○○** **○○○○○○○** **○○○○○○○** **○○○○○**. Само интонационное развитие мелодии **○○○○○○○○○○** на*

использование метафор. В данном случае сравнивается музыкальный материал с тканью. В музыкальной терминологии существует словосочетание *мотивная структура*, но здесь появляется замена слова *структура* на *ткань*. Если речь идет о словах, которые можно бы отнести к лексике, связанной со строительством (*структура, скрепляет, строение, связная, построено, сегмент*), то они своей формой уже не воспринимаются как метафоры, они превратились в музыкальные термины, потеряли свое «буквальное» значение, соответствуют новому контексту их применения. То же происходит со словом *пульс*, которое уже вошло в словарь музыкальных терминов и часто заменяет другой термин – *ритм*. Но здесь появляется выражение «*осевой пульс*», которое свойственно только для данного исследователя – М. Аркадьева, поскольку это он ввел этот термин.¹

Музыковеды, как и литературоведы, ищут подсказку, предпосылки в тенденциях эпохи, в которой жил композитор, а также в его жизни. Они сосредоточиваются подчас не на самом тексте, а на процессе его создания. Такой анализ можно назвать историко-культурологическим, но не собственно музыковедческим, что показано на следующих примерах. Это свидетельствует о том, что в данных работах обсуждается не музыкальный текст, а именно произведение как культурно-историческая функция:

«В третьем произведении – Риеци (по роману Э. Булвер-Литтона) – Вагнер обратился к традициям Спонтини – Мейербера, создателей французской историко-георической «большой» оперы»,

«Однако в музыкальном языке по-прежнему ощутимо воздействие итальянской оперной мелодики».

*«Дипиньский здесь, **несомненно,** испытал влияние романтических произведений Листа и Шумана»,*

*«Он [концерт] **ценен своими художественными достоинствами,** (...) обращением композитора к западноукраинским народным песням».*

Пример, который приводится ниже, касается не только творчества, но самой жизни композитора. Это уже элемент биографии, который имеет немного общего с музыкальным текстом, но, скорее, касается произведения как культурного феномена. Таким образом в аналитическом дискурсе строится культурный контекст произведения.

¹ «В связи с этим так важно осознать уже упомянутую форму пульсации у Баха, которую я назвал "осевой", "осью непрерывного пульса", или просто – "осью непрерывности"»

*«Появление такой идеи, противоположной первоначальному замыслу "Кольца", объясняется не только воздействием философии Шопенгауэра, но и личными мотивами – любовью к обаятельной, разносторонне одаренной Матильде Везендонк (...)
Неудовлетворенная страсть нашла свое выражение в музыке»*

Приведение музыковедами фактов из жизни композитора можно оправдать тем, что они хотят приблизить читателю эпоху, в которой творил музыкант. Это имеет смысл, если знаем, какой стиль компоновки доминировал в данный период и можем это отнести к творчеству музыканта. Даже сама дата рождения является для исследователя важным источником информации.

Последним объектом, на который направлены музыковедческие аналитические работы, является музыка как область искусства, т.е. как сфера опыта или часть культуры. При таком анализе рассматриваются музыкальные явления вообще, вне связи с конкретными произведениями или текстами. Мы находим здесь понятия, полностью оторванные от самых музыкальных текстов. Музыковеды отвлекаются от них и сосредоточиваются на вопросах, связанных с гипотетическим исполнением или потенциальными возможностями исполнения. Это наиболее номотетическая часть музыковедения, потому что здесь не исследуются единичные факты, конкретизация, но лишь формулируются общие принципы.

«Одним из наследников средневекового cantus firmus'a явилось, как известно, basso ostinato XVII-XVIII веков, также выполнявшее функцию не только (и не столько) тематической, но прежде всего конструктивной и ладовой модели и, более того, способствовавшее утверждению возникших на его основе гармонических последовательностей (вспомним, в частности, диатонический и хроматический варианты басового остинато по звукам нисходящего тетра хорда).»

*«Баховская, и вообще барочная агогика специфична и **○○○○○○○○** двумя основными формами проявления: 1. отклонения мелодической линии от одновременности совпадения с опорной линией генерал-баса, что неоднократно описывалось как особенность барочного rubato и 2. рубатная агогика самой "незвучащей" пульсационной метрической основы барочной **○○○○○○**»,
«Тематизм – понятие композиционное, специфически музыкальное, тематика принадлежит сфере образного **○○○○○○○○○○** и допускает рассмотрение **○○○○○○○○○○○○○○** сторон музыки в одном ряду с **○○○○○○○○○○○○** других искусств и иных областей».*

«*Жанр* – один из наиболее объективных "инструментов" анализа, поэтому **описательный анализ жанра** **необходимо** **использовать** **как** **инструмент** **анализа**, необходимо пользоваться жанровыми "подсказками", учитывая то, что имманентные свойства жанра могут совпадать с **формальными признаками** **жанра**, но могут быть включены и в **структуру** **жанра** **и** **стиль** **автора**»

В двух последних примерах можно заметить связь музыковедения с семантикой. Здесь описана попытка композиторов передать при помощи звуков какие-то образы, воплотить в произведении какую-то тему или внесенсорную семантику. Музыковеды используют слова, которые употребляют лингвисты в анализе языковых текстов: *смысловая, содержание, содержательный, идея, отражение, тема, смысловой контекст*. Отражение действительности в музыке, попытка создания определенной картины, – это элементы семантизации музыкальных произведений, которые пытаются описать или объяснить ученые.

Слушание музыки можно сравнить с актом коммуникации – и тут, и там наличествует отправитель (экспликатор) и получатель (реципиент). Отправитель ищет форму, знает (или чувствует подсознательно), какое содержание он хочет передать (воплотить в тексте). Получатель имеет дело с формой и в ходе интерпретации придает ей смысл. Анализ означает прослушивание и оценку песен. Словесный комментарий помогает определить, что такое музыка, что выражает и что значит для нас. Согласно Николаю Куку, «музыка не является „чем-то“ до тех пор, пока не будет опредмечена в процессе мышления или письменного сообщения о ней». Вышеупомянутые примеры подтверждают принадлежность дискурса музыковедов к научному дискурсу, подтверждают объективность высказываний. Однако это не означает, что все анализы выглядят таким образом, и, что в их текстах не будет никакой оценки. Оценивание присутствует всегда и в большинстве случаев оно эмоционально по своему характеру.

Представление музыкальной информации учеными является интересным примером способа ее вербализации. В их анализе присутствуют слова и выражения, связанные как с музыкальным текстом – психо-физиологическим явлением, так и с музыкой как музыкальным произведением, то есть культурным явлением. Анализируя формальные аспекты музыкального произведения, они анализируют музыкальный текст, а изучая факты, связанные с обстоятельствами его возникновения, и личность автора, говорят о музыкальном произведении. В их работах нередко затрагивается также комплекс вопросов о музыке как искусстве, а

также о ее всевозможных жанровых проявлениях и смежных с нею явлениях. Подводя итоги, следует подчеркнуть, что вопросы, обсуждаемые в работах музыковедов, могут относиться ко всем трем объектам – музыкальному тексту, музыкальному произведению и музыкальному искусству. Эти же подвиды дискурса музыкантов-исследователей можно также разделить по другому критерию, а именно на обсуждения психо-физиологической (чувственно-эмоциональной) и семиотической стороны музыки, обсуждения ее культурологической стороны и собственно интеллектуально-теоретическое обсуждение музыкальной эстетики. На наш взгляд, самый большой парадокс этого типа дискурса заключается в том, что, говоря об искусстве, как части опыта, которое имеет эмоциональный характер и вызывает в нас эстетическое переживание, мы вынуждены пользоваться аналитическими механизмами рационального мышления, абстрактными понятиями и отвеченными схемами умозаключений. С помощью общих терминов приходится описывать конкретный видимый, слышимый музыкальный текст или конкретно переживаемое нами произведение.

Самой большой проблемой в описании музыки является отсутствие подходящих языковых средств. Поэтому очень часто здесь используются метафоры, целью которых является опосредованная демонстрация звуков, а еще чаще – иллюстрация собственного эмоционально-эстетического переживания. Пока что попытки перейти с одного кода на другой без потери при этом оказывались безуспешными. Никола Кук пишет, что на метафоре музыки в качестве предмета опирается даже вся концепция компоновки. «Западная музыкальная нотация представляет музыку восходящую или нисходящую слева направо. Но что же на самом деле поднимается или опускается? В буквальном смысле, ничто» [Cook 2000, с. 10].

Литература

1. Бычков, Ю. Н. Введение в музыкознание, курс лекций, тема 1 задачи курса. Место музыкознания в музыкальной культуре. Его цели и задачи. Для студентов музыкальных вузов по специальности № 05.10.00 ("музыковедение"), Москва 1999, <http://yuri317.narod.ru/wwd/lex1.htm> [01.05.2012].
2. Келдыш, Ю. В. *Музыковедение*, в: Музыкальная энциклопедия, http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_music/5260/Музыковедение [01.06.2012].
3. Кибрик, А., Паршин, П. Дискурс, в: Энциклопедия Кругосвет, http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/DISKURS.html, (04.07.2009).

4. Колесникова, Г.И. Роль сопереживания в восприятии художественных произведений, http://www.rostcons.ru/festivals_r/muscont2006_thesis_11.htm [03.03.2012].
5. *Музыковед*, в: Краткий музыкальный словарь, <http://slovari.yandex.ru/музыковед/> Краткий музыкальный словарь/Музыковед [22.06.2012].
6. Свойкин, К. Б. Диалогика научного текста, http://www.fld.mrsu.ru/files/2010/02/academic_discourse_dialogics_2010.pdf [05.07.2010].
7. Cook, N. *Muzyka*, Warszawa 2000.
8. Piotrowska, A. *Działalność muzyczna a działalność językowa. Mity muzykologiczne*, в: Школа відкритого розуму, т. 1, Етнокультурні міфи та упередження в науці, освіті та суспільному житті. Кам'янець-Подільський 2009, с.38-46.

Prezentacja muzycznej informacji w naukowym językowym obrazie świata

Verbalization of musical impressions, tj. slowny opis muzycznych zjawisk jest złożonym procesem. Niniejsza praca poświęcona jest językowemu odzwierciedleniu muzyki w tekstach muzykologów. Obiektem ich badań jest: muzyczny tekst, utwór muzyczny oraz muzyczny gatunek.

Słowa kluczowe: werbalizacja, dyskurs muzykologów, utwór muzyczny, muzyczny gatunek.

Presentation of musical information in the scientific language world picture

Verbalization of musical impressions – verbal description of musical sounds phenomena is a complex process. This work is devoted to linguistic reflection of the music as it's seen by the musicians-researchers. The aim of their research is musical text, musical piece and music genre.

Keywords: verbalization, discourse of musicians-researchers, musical text, piece of music, musical genre.

Вика Михайлова

НГУ им. Ярослава Мудрого, Великий Новгород, Россия

СПОСОБЫ НОМИНАЦИИ МИЛИЦИОНЕРА/ПОЛИЦЕЙСКОГО В СОВРЕМЕННОМ ИНФОРМАЦИОННОМ ПРОСТРАНСТВЕ НОВГОРОДСКИХ СМИ

Информационное пространство в начале XXI века представляет собой сложнейшую, многоуровневую систему. Сегодня совокупность потоков, систем и сетей социальной информации самых разных видов стала настолько значимой, что нет сомнения – она составляет особую область реальности. С точки зрения известного психолога А. Р. Лурия, информация, получаемая человеком из внешнего мира, проходит длительный путь, который, «наряду с активной деятельностью органов чувств органов чувств, включает и активные действия человека, и его прежний опыт, и решающе важное участие языка, хранящего опыт поколений и позволяющего выходить за пределы непосредственно получаемой информации» [Лурия 1977, с. 5]. Человеческое восприятие окружающего мира постоянно испытывает влияние современных средств массовой информации, проявляющееся во всех сферах жизни. Теоретик французского постмодерна Жан Бодрийяр в 1987 писал, что все мы живем в мире гиперкоммуникаций, погруженные в водоворот закодированной информации. Любая сторона жизни может служить сюжетом для СМИ, мир превратился в гигантский экран монитора. Главным каналом, по которому информационная продукция в современном обществе доходит до человека, является СМИ.

В современном мире СМИ представляют собой единое виртуальное пространство, основное содержание которого составляет информация (правдивая, ложная, объективная, направленная на манипулирование массовым сознанием) о мире, или информационная реальность. Другими словами, виртуальная реальность, передаваемая СМИ, состоит, в рамках двуплановой структуры, из информационной реальности и реальной реальности, причем информационная реальность СМИ претендует на статус реальной реальности, то есть самой жизни. И уже не сами события из жизни, а сообщаемое о них в СМИ становится реальностью. Если событие не стало темой информационного сообщения, если не было транслировано как часть картины дня, недели, то его как будто и не было. Получается, что СМИ из средства коммуникации превращаются в технологию её симуляции.

Проиллюстрируем алгоритм создания виртуальной реальности средствами массовой информации города Великий Новгород типичной для многих регионов Российской Федерации ситуацией борьбы правоохранительных органов с незаконным игровым бизнесом. Новости об этой борьбе в течение всей зимы прошлого года освещала местная телекомпания. В одном из таких сюжетов рассказывалось о том, как за очень короткий срок сотрудникам правоохранительных органов удалось прекратить деятельность более 7 заведений, в которых под вывеской «Интернет-клуб» находились игровые автоматы, а также изъять более 150

автоматов. Кадры, которыми сопровождался сюжет, демонстрировали, как сотрудники прокуратуры выносят игровые автоматы из дверей разных «Интернет-клубов». В общей сложности в сюжете было показано три или четыре таких изъятия. Позже в журналистских кругах города стало известно, что игровой автомат был один и тот же, но «участвовал» в разных акциях.

Как отмечают исследователи (Носов 2000; Иванов 2000), симуляция социальной жизни с использованием алгоритмов виртуальной реальности происходит во всех разновидностях современной коммуникации. И СМИ, будучи важнейшим звеном в процессах социального взаимодействия, играют здесь главную роль, поскольку именно они осуществляют дистантные (а значит, в определённом смысле – виртуальные) горизонтальные и вертикальные связи: власти с гражданами, граждан с властями, граждан с гражданами. Информация, не соответствующая реальным событиям, преподносится населению как достоверная. СМИ манипулируют массовым сознанием. Под речевой манипуляцией мы понимаем осуществляемое средствами коммуникации скрытое воздействие на человека, которое имеет целью изменение его эмоционально-психического сознания. Таким образом, тексты средств массовой коммуникации формируют особую специфическую информационную реальность. СМИ осуществляют языковую деятельность особого типа, в которой реализуется как коммуникативная функция языка, так и воздействующая.

Принципом организации средств языка в газетно-публицистическом стиле, обеспечивающим выполнение этих основных функций СМИ, традиционно признается принцип чередования стандартных и экспрессивных сегментов текста. В. Г. Костомаров пишет: «Газетный язык создается одновременным действием ориентации на экспрессию и стандарт, составляющим единый конструктивный принцип» [Костомаров 1971, с. 57]. Конструктивный принцип газетно-публицистического стиля был теоретически обоснован и подтвержден примерами в ходе изучения практики советской печати. В своей мировоззренческой основе он обнаруживает прочную связь с идеологическими установками того времени. Однако принципиальные положения предложенной В. Г. Костомаровым концепции сохраняют научную силу и сегодня.

Массовое сознание формируется на основе стереотипов, которые выражают привычные, устойчивые представления людей о каком-либо явлении, сложившиеся под влиянием конкретных социальных условий и предшествующего опыта. Эти стереотипы либо поддерживаются и укрепляются СМИ, либо расшатываются и изменяются (разрушаются).

Примером тому может служить история возрождения слова *офицер* в современном русском языке. Оно вошло в употребление лишь после того, как была разрушена отрицательная коннотация, связанная с понятием «белый офицер», «офицер царской (или «белой») армии». Большую роль в этом сыграли газетные публикации, кинофильмы, телесюжеты, создававшие положительный образ офицерства, пропагандировавшие понятия офицерской чести, достоинства, мужества, благородства. Тот же процесс обновления переживает сегодня слово *полицейский*. Предложение президента России Д.А. Медведева в августе 2010 года – вернуть российской милиции существовавшее в царское время название и переименовать её вновь в полицию – тогда оказалось сенсационным. Глава счетной палаты Сергей Степашин отмечал, что общественное мнение не поддерживает идею, так как с полицией связывают царскую Россию и особенно вспоминают Вторую мировую войну и полицаев. 1 марта 2011 года вступил в силу закон «О полиции», который, в частности, закрепил переименование милиции в полицию. В обществе живой отклик нашло именно переименование структур и подразделений МВД, а не изменение качества правоохранительной системы. Как показывают наблюдения, преодоления негативных стереотипов общественного сознания по отношению к слову *полицейский* еще не произошло: об этом свидетельствует, на наш взгляд, активное придумывание в СМИ и на Интернет-форумах новых аббревиатур для названия особо нелюбимых подразделений теперь уже полиции, например, ПУПС (полицейское управление патрульно-постовой службы).

Как видим, положительная / отрицательной социальная оценка общественных явлений или государственных институтов распространяется и на слова, служащие для их названия. Проблема номинации является одной из активно изучаемых в современном языкознании. То, как будет назван тот или иной объект (в том числе и лицо) в высказывании, определяется функцией, которую реализует данное высказывание и в целом текст. В зависимости от целей, поставленных автором, лицо может быть названо по фамилии и /или имени, обозначено местоимением или полнозначным словом, словосочетанием номенклатурного характера или перифразой. Цель нашей работы – установление закономерностей употребления различных типов наименований сотрудников милиции / полиции в газетном тексте. Материалом исследования послужили статьи различных жанров (преимущественно аналитических: статьи, очерки, журналистские расследования) в новгородских периодических изданиях – газетах

«Волховъ», «Новая новгородская газета», «Аргументы и факты. Великий Новгород» за 2007 – 2011 годы.

Рассматривая наименования сотрудников правоохранительных органов (СПО) в материале, мы обнаружили следующие типы наименований сотрудников правоохранительных органов.

1. Часто в тексте названы фамилия, имя, отчество, и варианты: имя, отчество, только фамилия, только имя: *Алексей, Доценко, Алексей Доценко, Владимир Лавров, Лавров В.С., Лавров*. Чаще встречается фамилия, имя, отчество; имя, отчество; фамилия, реже имя и фамилия и имя.

Наличие / отсутствие такой номинации обычно не определяется ни жанром текста, ни его содержанием. Известно, что имена собственные как номинативные единицы в общей теории номинации практически не рассматриваются. Объясняется это тем, что они понимаются как единица, не обладающая ни денотативным, ни понятийным значением и выполняющая исключительно функцию выделения единичного объекта. Однако в рассмотренных нами текстах есть случаи, когда употребление одного имени или фамилии отражает оценку события автором и / или соотносится с содержанием статьи. Так, например, если сотрудник правоохранительных органов выступает как антигерой, то зачастую журналист именуется его просто по фамилии или имени, очень часто в начале статьи мы видим полные имя, фамилия, отчество, часто с указанием должности, то в конце статьи, когда сотрудник милиции оказывается на скамье подсудимых, наблюдается усечение имени, вплоть до инициала: *бывший сотрудник милиции С.*, далее просто *С* («Волхвъ». Гнездо Беркута, №52 2007)

2. Описательное номенклатурное наименование (НН) – официальное название должности.

2а. Полное описательное НН с указанием фамилии, имени (отчества): сотрудник ППС Боровичского ГОВД Алексей Доценко, заместитель начальника городской милиции общественной безопасности майор Игорь Григорьев, старший помощник прокурора Новгородской области по взаимодействию со СМИ и общественностью, правовому обеспечению Елена Макарова.

В рассмотренных текстах описательные НН насчитывают до 15 знаменательных слов, включая аббревиатуры; например, в НН: *старший помощник руководителя СУ Следственного комитета при прокуратуре РФ по Новгородской области по связям со СМИ Инна Берман* – 12 слов, из них 3 аббревиатуры.

2б. Полное описательное НН без ФИО: Заместитель начальника УВД по Новгородской области, сотрудники УФСБ по Новгородской области, Сотрудник Следственного управления Следственного комитета

(СУ СК) при прокуратуре РФ по Новгородской области, сотрудники отдела по борьбе с бандитизмом МВД Северо-Западного Федерального округа.

Полные описательные НН без ФИО в исследуемых текстах насчитывают до 15 знаменательных слов, включая аббревиатуры, например, в НН: *старший советник юстиции и первый заместитель начальника Главного управления МЧС России по Ставропольскому краю* - 12 слов, из них 1 аббревиатура, в НН: *Сотрудники Главного Управления МВД РФ по Северо-Западному Федеральному округу и Управления Федеральной службы безопасности РФ по Новгородской области* – 15 слов, из них 3 аббревиатуры.

2в. Сокращённое НН с указанием ФИО: *майор Игорь Григорьев, старший сержант Алексей Ростовцев, старший прапорщик Алексей Боданов*. Те названы только звания, без указания должности, специализации, подразделения.

2г. Сокращённое НН без ФИО (пример: *лейтенант, прапорщик, майор*). Этот тип наименования СПО встречается в статьях редко.

3. Обиходное наименование лица по профессии: милиционер(ы), мент(ы), охранник(и), конвоир(ы), оперативник(и), опер(а), опергруппа, чекист(ы), сыщик(и), киберсыщики, гаишник(и), инспектор(а), наркополицейский(е). Наиболее часто в исследуемых текстах употребляются милиционер, оперативник, сыщик.

4. Наименования лица не по профессии (*парень, компанейский парень, ребята, мужчина, папарник*). Чаще всего *ребятами, парнями*, сотрудники правоохранительных органов названы в репликах, в интервью с очевидцами.

Так, например, в статье «Хороших ребят мы воспитали!» – марёвская учительница милиционеров-героев молится за их здоровье вместе со всеми односельчанами» («Волховъ», № 25 2010) начальник Маревского РОВД Алексей Петров и директор Марёвской школы Зинаида Терентьева, а также автор статьи называют старшего сержанта ДПС и Александра Фонарева, и старшего лейтенанта Олега Волосникова прежде и чаще всего **ребятами**, а потом уже сотрудниками милиции.

«Олег Волосников и Александра Фонарёва, руководство УВД по Новгородской области планирует представить к награде – серебряной медали «За отличие в охране общественного порядка». Но для жителей нашей области эти молодые милиционеры – уже герои, потому что смогли задержать банду вооружённых преступников ценой своего здоровья <...> Завязалась перестрелка. Олег получил ранение бедра, но успел выстрелить в одного из бандитов К, благодаря чему его и

задержали. А Вот Саша Фонарёв получил тяжелейшее ранение в голову. Оба милиционера были доставлены в Новгородскую областную больницу. Сашу позднее перевезли в Военно-медицинскую академию Санкт-Петербурга. Его состояние до сих пор остаётся тяжёлым <...>»

В подзаголовке также употреблено ребята: «Наши ребята», далее парни, мальчики.

«Переживает за **оооооо**, действительно, все Марёво.

– **ооо оооооооо** учились у меня, – волнуется директор Марёвской школы Зинаида Терентьева. – Конечно, дружить они не могли, потому что Олежка постарше. Такой он у нас **оооооо** со светлой головой!...»

В статье «Пикет с последствиями» («ННГ», №13 2007) **оооооооо** милиционеров называет потерпевшая:

<...>Мирная демонстрация продолжалась минут 20. После чего перед ступеньками Дама Советов появился «УАЗик» с двумя милиционерами на борту. Один в звании старшины, другой – прапорщик. Оба прошествовали к Нике Георгиевне.

- Когда увидела, что ко мне направляются милиционеры, - вспоминает Давыдовская, - я... улыбнулась, думаю: «Боже мой, что вам здесь делать, **оооооо**?!». Конституцию я не нарушаю, общественный порядок тоже, тихо-мирно стою с плакатом. Имею право. Зачем милиция?<...>

Вначале милиционеры просто потребовали, чтобы Давыдовская удалась со ступенек. Давыдовская не покорилась, пытаясь объяснить милиционерам, что стоять здесь она имеет полное право.

Вступить в дискуссию с правозащитницей старшина и прапорщик не стали. Тут же Ника Давыдовская услышала фразу: «Нам велено вас отсюда убрать!».

После этого **оооооо** принялись исполнять то, что им было «велено»: «убирать» Давыдовскую с людного места. Вырвали у неё плакат, заломили руки так, будто захватывали рецидивиста... Крик Ники Георгиевны пронёсся над Софийской площадью. Он был услышан людьми, которые начали возмущаться тем, что **оооо оооооооо оооооо** применяют насилие по отношению к пожилой женщине.

Как видно из текста, непрофессиональное наименование, которое здесь является своего рода цитатой, является ироничным.

Непрофессиональные наименования, которые даются автором с определением, также несут оттенок иронии:

*«... К счастью, **Юрий Юльевич** оказывается куда более грамотен - юридически. «Но ведь процесс открытый?» - говорит **Ю. Юльевич** пожимая плечами. А я набираюсь храбрости и страшиваю ещё и его фамилию, полагая, что действия **Юльевича Юльевича** явно незаконны...» («Судьба «Шерлока». ННГ, №02).*

5. Местонаимения (обычно личные: он), а также относительные и указательные, несущие оттенок авторской иронии, пренебрежения (пример: возмущился **тот**, прикрываясь милицейскими погонами, как щитом; **тот**, как мог, старался уйти от ответственности; А ведь сколько нас учили: незнание закона не освобождает от ответственности... Выходит – освобождает... **некоторых?**)

Это свидетельствует о том, что обычные собственные имена и личные местоимения используются не только для первичной (указательной) индивидуализации единичных объектов, но и для вторичной (отождествляющей) индивидуализации, отличающейся ярко выраженной субъективностью.

Рассматривая НСПО в текстовом аспекте, мы выделили перифрастические построения, непосредственно «рождённые» в публицистическом материале. Именно такие перифрастические номинации являются **речевыми** (не имеют словарной фиксации), **неавтономными** (семантика зависит от конкретного текста), **событийными** (связаны с описываемыми событиями и проявляемыми в них качествами), очень часто **переносными, квалификативными** (перифразы преимущественно оценочны, выражают отношение к описываемому лицу в связи с описываемыми событиями и обстоятельствами): **гроза мародёров, гипногизёр в звании прапорщика.**

Так, например, подзаголовок-перифраза «Гипнотизер в звании прапорщика» создает некую интригу: почему человек в погонах назван гипнотизером? Возможно, это сотрудник, который обманым путем вымогал деньги у добропорядочных граждан, или это прапорщик, который с помощью экстрасенсорных способностей ищет преступников? Ответ мы находим лишь в последнем абзаце статьи.

Юрий Юльевич Юльевич Юльевич

Нынешний представитель вневедомственной охраны при УВД Великого Новгорода, победивший в конкурсе, - командир отделения прапорщик милиции Алексей Сугревин лауреатом конкурса пока не

стал, но в число дипломантов-победителей попал по праву, в соответствии с заслугами. Алексей седьмой год служил в органах внутренних дел. <...> В начале 2006 года экипаж под его руководством отличился на улицах Великого Новгорода, задержав немало дебоширов, которые куражились над окружающими и вдоволь намахались кулаками и ножами в длинные новогодние праздники. <...> В апреле Алексей и его товарищи пришли на помощь к мужчине на улице Прусской и сумели «сплести ласты» грабителю, который совершил на него нападение. <...> А недавно, во время патрулирования по улице Великолукской, Алексей обратил внимание на молодую цыганку, которая, увидев милицейскую машину, попыталась скрыться. Питуция подсказала старшему патрульного наряда, что это - неспроста. Милицейские беглянку догнали и вывели из машины, чтобы проверить её документы. Короткого общения хватило, чтобы девушка призналась в совершении квартирной кражи в доме неподалеку. Обычно считается, что как раз цыганки обладают некими гипнотическими способностями, потому им так часто и удаётся обирать своих жертв. В этом же случае, похоже, сработал своеобразный «милицийский» гипноз, которым, вероятно, уже сумел овладеть прапорщик милиции Алексей Сузевин.

Номинации СПО присутствуют, кроме самого текста, в заголовках, подзаголовках и (наиболее часто) лидах. В лидах (как в аналитических, так и в информационных жанрах) в основном используются номенклатурные НСПО: **Возбуждено уголовное дело в отношении [имя] [фамилия] [инициалы]** (или [имя] [фамилия] [инициалы]). Подзаголовки в рассмотренных текстах выполняют в основном информативную функцию, поэтому встречающиеся в них наименования СПО также обычно лишены выразительности: **[имя] [фамилия] объясняет, как отличить фальсификат от подлинника**.

Совокупность наименований, относящихся к лицу, составляют номинационный ряд, позволяющий представить личность во всём многообразии её проявлений и социальных ролей. Наименования одного и того же сотрудника правоохранительных органов в пределах одного текста (включая заголовок, подзаголовок и лид) образуют номинационную цепочку.

Количество различных наименований, составляющих номинационный ряд в конкретном тексте колеблется от 2 до 50 НСПО. Около 15% всех текстов содержат всего по одной-две коротких цепочки,

в которые входят 2-3 НСПО. Цепочку номинаций СПО составляют самые различные наименования, включая номенклатурные и оценочные.

Наиболее частотная схема: полное или сокращённое номенклатурное наименование == имя, фамилия, отчество.

*<...>Как рассказал **oooooooo** **oooooooooooo** **oooooooooooo** **oooooooooooo** **ooo** **oooooo** **ooo** **oo** **oooooooooooooo** **oooooooooooo** **oooooooooooo** **oooooooooooo**, чуть больше месяца назад в этом же месте столкнулись две фуры.<...> – Последнее ДТП на Трегубовском мосту произошло в воскресенье, – рассказывает **oooooooo** <...> (Страшное место. Волхов, №40)*

Интересно, что более или менее информативным является не только само наименование, но и сама **последовательность** употребленных наименований: Цепочка часто отражает динамику изменений сведений, передаваемых в наименованиях и даёт представление о содержании текста:

Боровичский милиционер === сотрудник ППС Боровичского ГОВД Алексей Доценко === компанейский парень === гарант безопасности === милиционер === Алексей === Доценко === Алексей Доценко === знакомый милиционер === он (5 раз) === тот === вороватый милиционер === подсудимый Доценко.

Интенсивность наименований в текстах и их развернутость позволяет говорить о номинационной плотности текста: она определяется через отношение количества слов, составляющих различные НСПО, к общему количеству слов текста. Перифрастические номинации не только повышают процент этой плотности, но и являются носителями оценочности. Количество номинационных цепочек, их протяжённость, наличие номенклатурных и оценочных наименований зависит от тематики, жанра статьи. Например, больше всего их находим в журналистских расследованиях, репортажах. Их количество зависит и от направления газетного издания: так, «Новая Новгородская газета» – издание, относительно независимо обсуждающее вопросы, важные для Великого Новгорода, тогда как «Волхов» – коммерческое издание, содержащее материалы на криминальные темы для обеспечения тиража).

С. И. Сметанина отмечает, что специфика газетно-публицистического стиля определяется собственными экстралингвистическими и лингвистическими факторами [Сметанина 2002, с. 44]. К экстралингвистическим факторам, влияющим на отбор и организацию средств языка, исследовательница относит «предназначенность для массовой аудитории, оперативность создания и

потребления текста, периодичность, коллективное авторство». Лингвистические средства, по ее мнению, сосредоточены на «формировании информационной и воздействующей сторон высказывания». Информационная ориентация текстов СМИ связана с документальностью, объективностью, насыщенностью изложения, официальностью, логичностью и аргументированностью. Воздействующая направленность проявляется в побудительности, оценочности, выражении авторского отношения к содержанию высказывания, изобразительности, образности [там же, с.45].

Рассмотренные материалы региональной прессы показали, что в процентном отношении высоко информативные наименования СПО (то есть НН) в публицистических текстах о правоохранительных органах значительно преобладают (более 60% наименований всех предложенных нами типов СПО). Перед читателем предстает информационная реальность, в которой сотрудник правоохранительных органов – реальное лицо, названное по имени, званию и должности. Текст, в котором использованы номинации СПО данного типа, характеризуется информационной насыщенностью, официальностью, объективностью. Оценочные номинации сотрудников правоохранительных органов составляют меньший процент наименований СПО. Их использование связано с реализацией воздействующей функции газетно-публицистического стиля, с конструированием такой информационной реальности, которая вызовет читательский интерес и сформирует необходимое конкретному газетному изданию общественное мнение. Авторы газетных статей манипулируют массовым сознанием, акцентируя то отрицательные, то положительные стереотипы, закрепившиеся в образе милиционера / полицейского.

Эти две тенденции в использовании НСПО подчёркивает стилистическую полифонию публицистического текста, связанную с установкой на информативность и экспрессивность одновременно, а также отражают задачи и функции газетной разновидности публицистического стиля.

Литература

1. Иванов, Д. В. Виртуализация общества, Санкт-Петербург 2000.
2. Костомаров, В.Г. Русский язык на газетной полосе: Некоторые особенности языка современной газетной публицистики, Москва 1971.
3. Лурья, А. Р. Предисловие редактора русского издания, [в:] Брунер Дж. Психология познания, Москва 1977.
4. Носов, Н. А. Словарь виртуальных терминов, [в:] Труды лаборатории виртуалистики, Москва 2000. – Вып. 7.

5. Сметанина, С. И. Медиа-текст в системе культуры (динамические процессы в языке и стиле журналистики конца XX века): Научное издание, Санкт-Петербург 2002.
6. Baudrillard, J. "The ecstasy of communication", 1987,
http://translate.yandex.ru/translate?srv=yasearch&url=http%3A%2F%2Fen.wikiquote.org%2Fwiki%2FJean_Baudrillard&lang=en-ru&ui=ru.-05.06.2012.

Sposoby nominacji milicjanta/policjanta we współczesnej przestrzeni informacyjnej mediów Nowogrodu Wielkiego

Artykuł zawiera analizę sposobów nazywania funkcjonariuszy milicji/policji w języku prasowym w Rosji. Autorka dochodzi do wniosku, że użycie tych nazw uwarunkowane jest polifonią stylistyczną tekstu publicystycznego, która powiązana jest z nastawieniem na informacyjność i ekspresywność.

Słowa kluczowe: przestrzeń informacyjna, przestrzeń wirtualna, manipulacja dyskursywna, nominacja.

Ways of the militiaman/policeman nomination in modern information space of the Novgorod mass media

This article is devoted to the analysis of ways of the police employees nomination in newspapers language. The author draws a conclusion that their using is caused by the stylistic polyphony of the journalist text connected with attitude on an information and expressivity.

Keywords: information space, virtual space, speech manipulation, nominations.

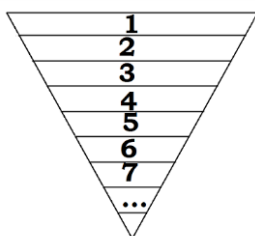
Дагмара Корчинска

Университет им. Яна Кохановского, Кельце, Польша

ВЕРБАЛИЗАЦИЯ ТАНЦА КАК СОЗДАНИЕ ВТОРИЧНОЙ ИНФОРМАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Танец – это понятие довольно общее, которое можно рассматривать на самых разных уровнях, начиная с танца как эстетической категории (танец вообще), через разные стили и виды танца, заканчивая подробным описанием конкретного танцевального номера (исполнения, танцевального события), и даже конкретного движения (па), локализованного в определённом времени и пространстве («здесь и сейчас»). Для иллюстрации приводится пример процедуры конкретизации или референции понятия «танец» (созданная нами на основании работы О. В. Лещака, см. Лещак 1996).

Схема 1: Уровень конкретизации категории

- 1) танец вообще
- 2) бальный танец
- 3) латиноамериканский танец
- 4) румба
- 5) румба, исполненная конкретными танцорами
- 6) румба, исполненная конкретными танцорами в зале в Варшаве 16.10.2010 г.
- 7) техника исполнения фигуры румбы

«Рука к Руке» танцовщицей в зале в Варшаве 16.10.2010г. ... и так далее.

Как показано на схеме, описание танцев, можно интерпретировать на разных уровнях, так как это понятие настолько широкое, что, начиная его характеристику, следует сперва определиться, на каком уровне конкретизации мы описываем и анализируем танец, т.е. какой именно объект имеем в виду.

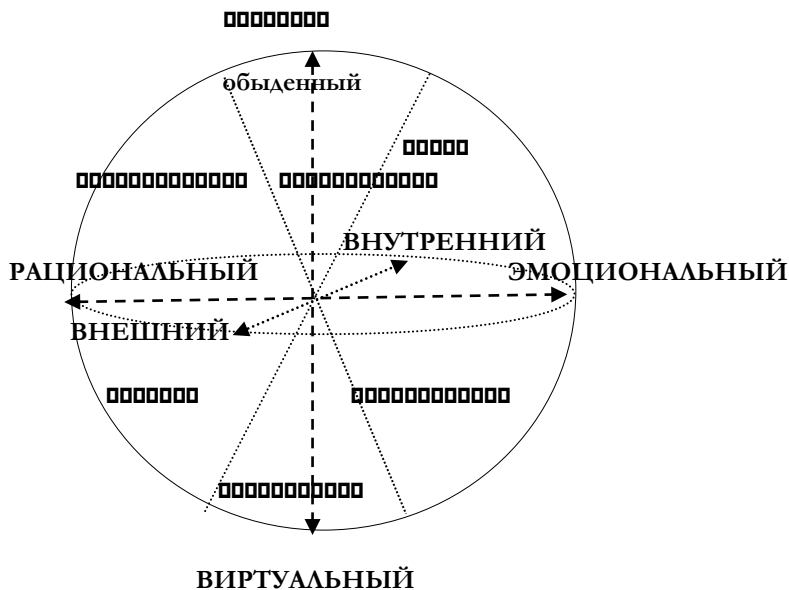

Схема 2. Функционально-прагматическая схема лингвосемиотического опыта [там же].

С субстанциальной точки зрения, т.е. в пространственном аспекте, основным объектом функционально-прагматической лингвосемиотики

является семиотический опыт, состоящий из сфер человеческой жизни, в которых человек пользуется языком. Если принять во внимание многомерность типологизации опыта, а точнее его трехмерность по шкалам «реальный – виртуальный», «рациональный – эмоциональный» и «публичный (внешний) – индивидуально-психический (внутренний)», таких сфер окажется шесть (каждая из которых имеет свои внешние и внутренние проявления – в поступках и замыслах). Это **быт, экономическая жизнь, этико-политическая жизнь, наука, искусство и философия (мировоззрение)**. Каждая из них представляет собой самостоятельную область человеческого опыта [Лещак 2009].

Танец как семиотическая функция может реализоваться в разных сферах опыта и функционировать в разных типах дискурса, и в каждой(каждом) из них следует выделять иные характеристики этого феномена и иные логические составляющие этого понятия.

Экономическая сфера. В ее пределах понимание и описание (в т.ч. языковое) танца основывается на чисто практическом подходе. Точнее – на модельности («как это сделать»). Такое описание относится к конкретному исполнению и обычно к конкретному танцюру, а даже к определенному элементу его хореографии. С таким видом описания мы имеем дело в учебниках, на занятиях по танцу, тренингах, мастер-классах, иногда также в телевизионных, развлекательных программах типа: «Танцуют все!» или «Танцы со звездами», особенно, когда танцюры оцениваются профессиональным жюри, обращающим внимание не только на эстетику или личные качества танцюющих, но в первую очередь, на правильность выполнения движений, составляющих танцевальную фигуру.

Насколько в экономической сфере опыта описание танца основывается на практическом подходе, настолько в *научной сфере* оно базируется на теоретических положениях. В этих описаниях и объяснениях представлена чаще специфика данного направления, вида (история искусства) или эстетика и теория танца (теоретическое искусствоведение). В этом дискурсе предметом обсуждения становится определенный танцевальный стиль, его сущность, различие между разными стилями и разновидностями танца, структура и функция танцевального «текста» (события, перформанса). Тексты этого типа создаются, прежде всего, теоретиками искусства, искусствоведами, историками искусства, которые относятся к танцу как к культурно-семиотическому явлению, их можно найти в справочниках танца, научных статьях и монографиях, в диссертационных исследованиях.

Описание танца, с которыми мы имеем дело в *социальной сфере* (т.е. в сфере общественной жизни, прежде всего в сфере досуга или СМИ),

насыщено эмоциональной экспрессией. В этой области лицо обычно описывает не сам танец. На самом деле, участники такого дискурса описывают себя, свои впечатления от танца, свои ассоциации и эмоции. Такой человек может быть дилетантом, не зная никаких принципов танцевального искусства. Описания этого типа могут использоваться не слишком профессиональным тренером по фитнесу, массовиком на развлекательных мероприятиях, малопрофессиональным конферансье на концертах, дискжокеем, приглашающим развлекающуюся публику к веселью. Команды (указания), как правило, не сложные они становятся образными, яркими и легкими для усвоения. Примерно этот же языковой код используют и журналисты, телеведущие, непрофессиональные члены жюри на танцевальных шоу и т.п.

Описаний танца почти нет в *философии*. Однако само явление танца функционирует в той разновидности широко понимаемой философско-мировоззренческой деятельности, каковой является практическая магия. В магических и религиозных практиках довольно часто используются такие фактически танцевальные моменты, как размеренное, повторяющееся ритуальное действие или движение, регулярный ритм, входя в который можно впасть в религиозный или мистический транс. Это магически-мистический элемент танца. С таким видом транса мы сталкиваемся также на дискотеках, особенно, если кто-то пьян или находится под влиянием наркотиков (такому человеку особенно легко танцевать под ритмизированную психоделическую музыку, поскольку физиологическая специфика танца и музыки довольно далеко отстоят от понятийно-познавательных форм информационной деятельности). Гораздо сложнее такому человеку танцевать структурно усложненные – «интеллектуальные» танцы, вроде фокстрота, танго, пассадобля или же реализовать какую-то сложную хореографию. Здесь важно, чтобы он чувствовал ритм. Не обязательно ритм музыки, но свой собственный ритм (остроумно можно сказать, что «музыка ему в танце не мешает»). В этом смысле танец является элементом одновременно бытовой и мирозерпательной деятельности.

Обсуждение феномена танца не обязательно предполагает непосредственное изображение самого танца как кинестетического события. Его вообще может не быть. Но в таком обсуждении может вскрыться целый ряд категорий и понятий, смежных с танцем. Иногда такое явление может даже ввести читателя в заблуждение, потому что он думает, что участвует в разговоре о танце, а тем временем данный текст оказывается посвященным прежде всего описанию эмоций и впечатлений, связанных с танцем, желаний или ассоциаций. В литературе можно найти значительно больше описаний того, что непосредственно

не является танцем, чем собственно информацией о самом этом явлении. Таких элементов много и разделение текста описывающего, казалось бы, танец на те же элементы иногда оказывается очень трудной задачей. Такое явление вытекает из того, что существует множество смежных информационных компонентов и не всегда однозначно можно точно сказать, к какому информационному кругу понятий относится данный фрагмент текста. Ключевой задачей лингвосомиотического исследования является дифференциация того, что на самом деле касается феномена танца, от того, что к нему самому не относится, например, эмоциональное состояние танцора или наблюдателя. Смещение разговора на что-то иное можно трактовать как метонимию, то есть способ вербальной номинации, заключающийся в сближении, соотносении и соединении образов по сходству содержания.

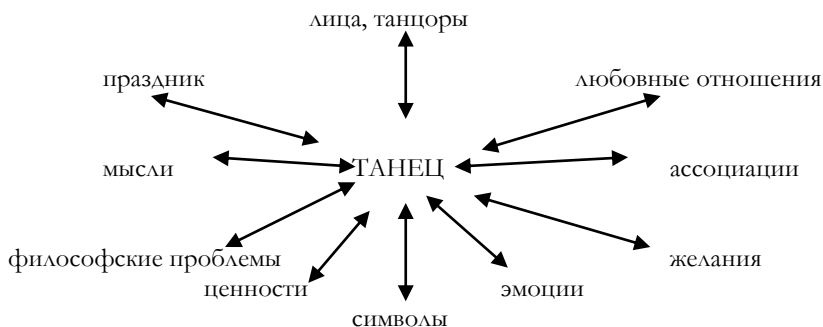

Схема 3.: Танец и смежные с ним категории и понятия

Как видно на схеме, описывая танец, можно сообщать о чем-то другом, например, о философских или этических категориях, общественных событиях (к примеру, праздниках, досуге), личных желаниях и эмоциональных состояниях, впечатлениях и ассоциациях, которые танец в нас вызывает и т.п. Или, наоборот, через описание эмоций, танцоров или чувств, сопряженных с таким способом их выражения, как танец, можно косвенно описать сам танец. Через танец можно представить социальные и психологические проблемы, описывать то, как происходит осознание собственного тела, познание самого себя или других людей. Описание танца может также относиться к морально-этическим или даже идеологическим вопросам.

Транспозиция в литературоведении обозначает перевод текста одного жанра или функционального стиля в другой жанр или функциональный стиль. При вербализации танца в произведении литературы, транспозиция осуществляется путем сохранения

понятийного содержания и изменения формы (которая является сущностью искусства). Следовательно, по отношению к танцу, содержанием может быть, например, движение руки. В свою очередь способ исполнения этого движения (положение руки, изгиб кисти под прямым углом и т.п.) можно считать формой. Форма всегда явно структурирована (в отличие от содержания, структура которого часто бывает размыта).

Ярко и однозначно структурированными танцами, имеющими определенную, общеизвестную схему (или образец), являются, например, макарена или танец утят. Достаточно посмотреть на структуру движения, чтобы легко догадаться, что это за вид танца. То же самое можно сделать, даже не видя движения и услышав только несколько тактов музыки, характерной для вышеуказанных танцев.

Примеров описания танцев (и смежных с танцем) очень много. В зависимости от формы и содержания можно выделить описание танца в следующих дискурсах:

- художественная литература
- журналистика
- профессиональный дискурс
- научный дискурс
- философия (через танец можно попытаться понять что-то более значительное, более глубокое)
- бытовое обсуждение

Литература

1. Лещак, О. Функционально-прагматическая оценка терминов дискурс, используемых в современном русском языкознании, w: Problemy semantyki i stylistyki tekstu, Łódź 2009, s. 11-23.
2. Лещак, О. Языковая деятельность. Основы функциональной методологии лингвистики, Тернополь 1996.

Verbalizacja tańca jako kreowanie wtórnej rzeczywistości informacyjnej

W niniejszym artykule wyróżnione zostały poziomy konkretyzacji pojęcia tańca, na których może być on rozpatrywany. Autorka dokonuje próby podporządkowania pojęcia tańca funkcjonalno-pragmatycznemu schematowi doświadczenia językowego i krótko omawia każdą z tych sfer. Obiektem analizy niniejszego artykułu jest również konceptualizacja i referencja tańca jako takiego, a także stycznych z nim kategorii i pojęć.

Kluczowe słowa: taniec, rzeczywistość informacyjna, sfery doświadczenia językowego.

Verbalisation of dance as a creating a secondary informing reality

In this article were highlighted a different dance instantiation levels, in which in can be consider. The author is trying to subordinate the concept of dance under the functional and pragmatic scheme of linguistic experience and he is briefly discussing each of this spheres. Description of the dance and tangents to dance are also objects of analysis of this article .

Keywords: dance, the reality of information, the realm of language experience.

Piotr Szałaśny

ATH, Bielsko-Biała, Polska

ODDZIAŁYWANIE GIER KOMPUTEROWYCH NA JĘZYK WSPÓŁCZESNEGO CZŁOWIEKA

Wstęp

Mimo tego, że tytuł artykułu nosi nazwę „Oddziaływanie gier komputerowych na język współczesnego człowieka”, należy na wstępie zaznaczyć, że pośrednio gra komputerowa ujęta w tytule odnosi się także do gier wideo. Głównie z tego względu, że gry wydawane na komputery osobiste często posiadają swoje wersje także na inne platformy. Termin gry komputerowej został zastosowany nie chcąc sprzeciwić się zasadzie rzetelności, czyli samodzielnemu zapoznaniu się z przedmiotem badania.

Gry komputerowe stanowią jedną z ważniejszych grup będących w kręgu zainteresowań ludologów. Zdecydowanie są natomiast grupą rozwijającą się w najszybszym tempie a także ulegającą najbardziej spektakularnym przeobrażeniom. Właśnie z tej przyczyny badania nad grami komputerowymi są szczególnie wymagające. Mało tego, ich złożoność i różnorodność wymaga podejścia interdyscyplinarnego jak największego kręgu badaczy. Augustyn Surdyk wspomina, że: „[...] ludologia[...] staje się rozpoznawalnym terminem i jest coraz powszechniej uprawiana” [Surdyk 2009]. Potwierdzeniem tej myśli może być chociażby założone w Poznaniu *Polskie Towarzystwo Badania Gier (PTBG)* zrzeszające aktualnie ponad 100 członków.

Artykuł ma za zadanie określenie wpływu gier komputerowych na język współczesnego człowieka. Kluczową jest tutaj w zasadzie warstwa audiowizualna gry, która oddziałuje na gracza z jednej strony przez język mówiony a z drugiej pisany. Niejednokrotnie także oba bodźce językowe pojawiają się jednocześnie oddziałując na gracza.

Gra komputerowa a nowe media

Gra komputerowa od początków swego istnienia [Hunter] przeszła mnóstwo przeobrażeń. Większość współczesnych gier w żadnym stopniu nie przypomina już swoich protoplastów. Głównie dzięki szybkiemu rozwojowi rynku elektronicznego, ale także, rzecz jasna, inwencji twórców, gry mogły przechodzić wspomniane metamorfozy. Obecnie gra komputerowa stała się istotną częścią kultury masowej, czy też być może jest skutkiem komputeryzacji kultury. Jak wspomina Małgorzata Wieczorek-Tomaszewicz: „Obiektami (dziełami) nowych mediów są: obraz cyfrowy, cyfrowo zmontowany film, środowisko 3D, gra komputerowa, witryna WWW, hipermedialna witryna. Wszystkie one tkwią głęboko w kulturze wizualnej społeczeństwa informacyjnego, mogą być analizowane w kontekście innych sztuk i ich języków wizualnych, sposobów organizowania informacji, ikonografii, ikonologii czy indywidualnych doświadczeń percepcyjnych odbiorcy” [Wieczorek-Tomaszewicz]. Podobną opinię znajdziemy u Jana Stasiénko: „Gry komputerowe są niewątpliwie fascynującą sferą kultury sytuującą się na styku obszaru skomplikowanej techniki informatycznej, bardzo obecnie rozbudowanego rynku komercyjnego, w którym zyski sięgają setek milionów dolarów, oraz przestrzeni estetycznej” [Stasiénko]. Biorąc to pod uwagę, można dojść do wniosku, że gra komputerowa jest produktem kultury artystyczno-informatycznej. Ten sposób kategoryzacji gry nie będzie jednak pełny. Ponieważ wg Mirosława Filiciaka niektóre z gier komputerowych: „[...] stały się kolejnym, masowo wykorzystywanym medium komunikacyjnym” [Gregu 2011]. Pełnym określeniem gry komputerowej z tego punktu widzenia mogłoby w takim razie być: komunikacyjny produkt kultury artystyczno-informatycznej. Jednakże należy zaznaczyć, że walory tego produktu, tak zdolności komunikacyjne jak wartości kulturalno-artystyczne mogą się znacząco różnić w zależności od danego produktu (gry). Istnienie gier komputerowych stwarza nowe inspiracje do rozwoju innych sektorów sztuki masowej. Wystarczy przytoczyć, że muzyka z gry *Sid Meier's Civilization IV* była nominowana do nagrody *Grammy* natomiast przemysł kinematograficzny tworzył filmy na podstawie gier komputerowych takich jak: *Tomb Raider*, *Max Payne*, *Hitman* czy *Prince of Persia*. Wyraźnie pokazuje to, jak duża w obecnej rzeczywistości jest rola gry komputerowej jako nośnika kultury i jak mocno zdążył się w niedługim czasie wszczepić w świadomość masową. Nie można także zapomnieć, że odwrotnie, powstawały gry na podstawie innych dziedzin kultury i sztuki, chociażby gry na podstawie filmów i książek (np. sagi *Władca Pierścieni* czy *Harry Potter* tudzież rodzima produkcja, która doczekała się nie dawno sequelu – *Wiedźmin*).

Wg Tony Wilsona: „Gry można traktować jako środek przekazu oferujący szeroką gamę innowacyjnych, właściwych nowym mediom możliwości wymiany informacji i tworzenia znaczeń” [Wilson 2001]. Tym samym tworzy specyficzną część rzeczywistości informacyjnej. Jest medium masowym, konsumpcyjnym, całkowicie komercyjnym. (Z pominięciem gier fanowskich i produkcji niekomercyjnych. Jako medium można jednakże mówić o dominacji korporacyjnego i komercyjnego charakteru gier komputerowych, stąd to uproszczenie). Rzeczywistość ta w znacznej mierze jest kreowana przez samych graczy, tym samym mimo swojej kategorii masowej jest w pewnym sensie hermetyczna.

Oddziaływanie gier komputerowych na język

Pomijając nieustające dyskusje dotyczące uzależnienia od gier komputerowych, demoralizacji czy innych patologicznych zachowań a z drugiej strony wariantów glottodydaktycznych i ćwiczenia refleksu i spostrzegawczości a także przyswajania faktów historycznych [Stasienko], gry komputerowe niewątpliwie oddziałują na język gracza i to na wielu płaszczyznach. Gra komputerowa charakteryzuje się interaktywnością. Jak wspomina Mirosław Filiciak: „Gry wideo są medium interaktywnym, oferującym użytkownikowi możliwość rozległej ingerencji w przekaz i współtworzenie go” [Filiciak 2006, s. 11]. Z tego też względu można stwierdzić, że mamy do czynienia z pewnym rodzajem komunikacji obustronnej gdzie z jednej strony człowiek, który komunikuje się za pomocą komputera ze sztucznie stworzonym przez programistów algorytmem. Algorytm ten najczęściej opiera się na jakimś scenariuszu fabularnym, szczególnie jeśli mowa o rozbudowanych grach cRPG ale także chociażby hybrydach RTSów i RPG czy innych. Właśnie zależnie od gatunku produktu (gry) gracz mimowolnie ulega akwizycji języka gry, co wykorzystuje później w codziennych konwersacjach.

Rynek gier komputerowych bardzo szybko się przeobraża. Jeszcze kilka lat temu mało gier było lokalizowanych na język polski, ewentualnie występowały napisy kinowe z obcojęzycznym dubbingiem (najczęściej angielskim), wymuszało to na graczku naukę zwrotów potrzebnych do przeprowadzenia rozgrywki. Właśnie w tym względzie możemy mówić o akwizycji języka. Zresztą uczeniem się języka wspomaganego komputerem zajmuje się CALL. To jednak nie wszystko, część gier charakteryzuje się specyficznym językiem, czy to archaicznym czy też wymyślnym na potrzeby produkcji. Niektóre z leksemów pojawiających się w grach mogą być niezrozumiałe dla osób trzecich (tj. takich, które nie miały styczności z daną produkcją). W tym momencie możemy powiedzieć, że istnieje slang graczy. A

właściwie slangi. Ponieważ dzięki różnorodności gier oraz uwarunkowań psychicznych i wyborów graczy, niektórzy mogą rozumieć slangi mające swoje początki w innych grach niż inni gracze. Rzecz jasna istnieją także uniwersalne leksemy, podobne lub identyczne w każdej z gier.

Należy wspomnieć o innym sposobie komunikacji, który istnieje w zasadzie jedynie przy grach posiadających tryb multiplayer (wieloosobowych). Różnica polega na tym, że oprócz wspomnianej komunikacji z algorytmem programu, gracz komunikuje się w trakcie rozgrywki także z innym graczem, obie formy komunikacji przebiegają przy pomocy komputera, często w identycznym czasie. Gracze nie tylko często posługują się między sobą ustalonym slangiem, ale często używają skrótów wyrazów, głównie ze względu na szybkie tempo akcji gry. Podczas gry na serwerach międzynarodowych najczęściej używa się języka angielskiego, który ma wpływ na gracza.

Wpływ gier komputerowych na język

Należałoby przedstawić kilka przykładów na poparcie powyższych tez.

Niektóre z gier komputerowych stały się ikonami kultury masowej. Z tego względu cytaty z nich wsiąknęły do języka, nie tylko graczy. Podobnie jak ma to miejsce z filmami czy literaturą. Stały się często powtarzanymi frazami, wśród których niektóre można traktować w kategorii memów. Za przykłady mogą tutaj posłużyć frazy z czasów, gdy produkcje nie były lokalizowane a z tego względu cytaty weszły do języka po angielsku, są to np. „Thank you, Mario” (*Super Mario Bros.* Rok produkcji: 1985), szereg hasel głównego bohatera gry *Duke Nukem 3D* (Rok produkcji: 1996), takich jak: „Damn. I'm good”, „Come Get some”, „Yes, piece of cake”. *Mortal Kombat* (Rok produkcji: 1992): „Finish him” czy „Fatality”. A także niezapomniane hasło Butchera z pierwszej odsłony *Diablo* „Ahhh, fresh meat”.

Nowsze produkcje, lokalizowane także zostawiły w języku sporo hasel i cytatów, które są powtarzane i jakoby żyją własnym życiem, są to np. „Chomiki i lowcy wszystkich krajów, łączcie się”, „Przed wyruszeniem w drogę należy zebrać drużynę”, „Mój topór jest cholernie napalony”, „Siedlisko śmierdzącego zła, zatkać nos Boo”. Wszystkie pochodzą z kultowej serii *Baldur's Gate* (Rok produkcji 1998 i 2000). Po ukazaniu się wspomnianego już Wiedźmina stworzonego przez polskie studio CDProject RED i bardzo ciepło przyjętego tak przez graczy jak i recenzentów na całym świecie. Do języka, zwłaszcza młodych ludzi [Osborne] (mimo, że gra posiadała PEGI +18), przeniknęły takie hasła jak:

- *Co słychać?*
- *Stare kurny nie chcą żyć*

Masz rację polityka i sex sprowadzają się w zasadzie do jednego... do pieprzenia lub No raczej kurwa, nie inaczej.

Wprawdzie trudno w tym wypadku mówić o jakiegokolwiek edukacyjnej funkcji gier, jednakże nie od dzisiaj ani nie od wczoraj wiadomo, że wiele gier epatuje przemocą i wulgaryzmami, stąd też na temat nich tak wiele kontrowersji.

Jak wspomina Artur Urbaniak: „[...] osoby grające w gry komputerowe z dużą łatwością przyswajają słowa w języku obcym” [Urbaniak 2009]. Chyba każdy, kto kiedykolwiek zetknął się z grą komputerową zna znaczenie słów takich jak: „play”, „settings”, „load” czy „save”. Jest to jednak jedynie wierzchołek góry lodowej. Wielu graczy wprowadza do języka ojczystego słowa zapożyczone z języka angielskiego takie jak chociażby „level”, „boss”, „war”, „point”, „mana”, „quest” czy „sword”. Taka struktura wypowiedzi jak np. „Na 10 levelu znalazłem niezłego bossa. Ale był hardkor, dobiłem go dopiero swordem 2k+4, zużywając wszystkie punkty many i medic packi”. Nie jest zrozumiała dla osób, nie znających realiów gier komputerowych. W tym właśnie momencie możemy dochodzić do specyficznego slangu graczy. O ile samo przyswajanie języka należy określić za pozytywne to wg badania wspomnianego Artura Urbaniaka: „W kolejnym pytaniu respondenci zostali poproszeni o podanie pięciu słów, które kojarzą im się z ich ulubioną grą komputerową. Odpowiedzi, pozornie rozbieżne, dały się ostatecznie uszeregować według kilku istotnych kategorii tematycznych. [...] Co ciekawe, słowa bezpośrednio związane z przemocą, brutalnością, wojną i zabijaniem stanowią blisko jedną drugą wszystkich zebranych” [Urbaniak 2009]. Jednakże wspomniane zapożyczenia to nie jedyny punkt charakterystyczny dla slangu. Gracze bardzo często używają słów i nazw całkowicie wymyślonych, które nie mogą nic znaczyć poza uniwersum gry, za przykład może służyć chociażby *Tristram* i *Obozowisko Lotrzyk* z pierwszej części *Diablo* czy też *Enklawa Sendai* lub *Saradush* z *Baldur's Gate II*. Także przykładowo zdanie „W queście w kryjówce Abazigala stoczyłem walkę z zmiennokształtnym Draconisem, którego leb był keyem do drzwi, za którymi czuwało Dziecię Bhaala, dobrze, że byłem na 22 skillu” Niewiele powie osobie, która nie zetknęła się z produkcją.

Ostatnio bardzo dużą popularnością zaczęły cieszyć się tryby co-op (polegające na kooperacji) oraz gry MMORPG. Pierwsze z nich to najczęściej shootery (strzelanki) FPP, takie jak *Call of Duty*, *Return to Castle: Wolfenstein* czy *Battlefield*. W trakcie rozgrywki drużyna musi porozumiewać się między sobą wydając polecenia, meldować o zajętej pozycji itp. Przez wzgląd na szybkie tempo rozgrywki gracze najczęściej posługują się skrótami słów takimi jak np. „lvl” (level – poziom), „CU” (see you – do zobaczenia), „GJ” (good job – dobra robota), „N1” (zwrot wyrażający zachwyt), „W8” (wait – czekaj).

Skróty najczęściej pochodzą z języka angielskiego przez wzgląd na międzynarodowy charakter rozgrywki. Często spotykane skróty w grach MMORPG to np. „AG” (agility – zręczność), „CRT” (critical – cios krytyczny), „Char” (charakter – postać), „Con” (condition – sprawność „EQ” (Equipment – wyposażenie) czy „HP” (Health Points – punkty życia). Nieznajomość chociażby podstawowych skrótów w zasadzie uniemożliwia graczowi przeprowadzenie rozgrywki. Podczas rozmów polskich graczy także możemy usłyszeć jak rozmawiają np. o „HaPekach” (HP), niektórzy określają się „eRPeGowcami” (RPG), czy wspominają o „empikach” (MP) tudzież „eNPeCekach” (NPC). Słowa te, będące skrótami z języka angielskiego a występujące w slangu graczy także są całkowicie niezrozumiałe dla osób postronnych. Można stwierdzić, że światy gier komputerowych stworzyły gwary, w których porozumiewają się gracze tylko danych produkcji, a łączący te produkcje czynnik językowy to właśnie skróty powszechnie używane w większości gier do komunikacji między graczami.

Zakończenie

Jednoznaczna ocena oddziaływania gier komputerowych na język nie jest aktualnie możliwa. Jednakże można stwierdzić, że gry wpływają na język. To, co należy uznać za pozytywne to akwizycja języków obcych oraz rozwój języka. Jednak właśnie to, co z jednej strony pozytywne z drugiej może zostać uznane za negatywne, jak wspomina Artur Urbaniak: „[...] język, którym posługują się współcześnie młodzi ludzie. Często może on być postrzegany jako negatywny, gdy zwrócić uwagę choćby na wspomniane [...] zanieczyszczenia, kalki językowe i neologizmy powstające w grach” [Urbaniak 2009, s. 277]. Jednak nie byłbym na tyle krytyczny w ocenie, głównie przez wzgląd na to, że chociażby zanieczyszczenia z innych języków i kalki językowe a nawet wulgaryzacja języka i epatowanie przemocą nie są domeną jedynie gier komputerowych, ale także innych nowych mediów, jak telewizja czy internet. Nie należy więc za nie winić jedynie produkcji określanych mianem „wirtualnej rozrywki”. Nie inaczej jest biorąc pod uwagę na przykład skróty, które także nie są jedynie domeną gier, ludzie posługują się nimi podczas korzystania z innych platform komunikacji, takich jak chaty, smsy, mmsy, portale społecznościowe czy fora internetowe. Jeśli chodzi o negatywną stronę języka gier, należałoby skupić na większej edukacji rodziców, którzy powinni kontrolować w odpowiedni sposób to, w co grają i co oglądają ich pociechy, właśnie w tym braku kontroli widzę najbardziej destrukcyjną rolę gier, jeśli chodzi o rozwój językowy młodych ludzi, co do końca nie jest tylko i wyłącznie ich winą.

To, że cytaty z gier komputerowych weszły do języka można także określać w kategoriach pozytywnych, urozmaicających język, szczególnie, że memami z gier posługują się nawet osoby, które nie spędzają czasu na graniu w gry komputerowe.

Literatura

1. Bomba, R. *Ludologia* [w:] Encyklopedia *Epistema*, wortal *Wiedza i Edukacja*, dostępny w internecie: <http://www.wiedzaiedukacja.eu/archives/86>
2. Calico, www.calico.org [10.07.2011]
3. Filiciak, M. *Wirtualny plac zabaw. Gry sieciowe i przemiany kultury współczesnej*, Warszawa 2006
4. Gregu, Randka z PEGI czyli dozwolone od lat osiemnastu, CD-ACTION 08/2011
5. Hunter, W. *Willy Higinbotham and the Paleolithic "PONG"*, dostępny w internecie: <http://www.thedotaters.com/stage1.php> [09.07.2011]
6. Osborne, D. *Average US gamer is 33 years old* [w:] [geek.com](http://www.geek.com), www.geek.com/articles/games/average-us-gamer-is-33-years-old-20060517/ [10.07.2011]
7. Stasienko, J. *Gry komputerowe – jestem na „tak”, jestem na „nie”. Zagrożenia, szanse i wyzwania rozwoju komputerowej*, dostępny w internecie: http://www.wns.dsw.edu.pl/fileadmin/user_upload/wszechnica/07.pdf [11.07.2011]
8. Surdyk, A. Status naukowy ludologii. Przyczynek do dyskusji [w:] *Homo Ludens 1* (2009), Poznań 2009
9. Urbaniak, A. *Kultura a język. Rola gier w rozwoju językowym współczesnego człowieka w świetle hipotezy Sapira – Whorfa.* [w:] *Homo Ludens 1* (2009), Poznań 2009
10. Wieczorek-Tomaszewicz, M. *Nowe media. Komunikacyjna funkcja obrazu*, <http://www.up.krakow.pl/ktime/ref2007/Wieczorek.pdf> [09.07.2011]
11. Wilson, T. *Użytkowanie Internetu jako zabawa*, [w:] Blaustein. *Koncepcja odbioru mediów* Warszawa 2001

Вплив комп'ютерних ігор на мову сучасної людини

Метою статті є аналіз різних аспектів впливу комп'ютерних ігор на мову. На протязі короткого часу комп'ютерні ігри стали суттєвою частиною масової культури, і не тільки використовуються в дидактичних цілях, але й самі сприяють вивченню іноземних мов. Понадто, завдяки ним з'являються нові лексеми, також цілі сленги, які є зрозумілими тільки для тих, хто проводить час у віртуальній дійсності. Дослідження впливу комп'ютерних ігор на мову є відносно новою дисципліною, де відбуваються швидкі зміни, яким варто присвятити увагу.

Ключові слова: комп'ютерні ігри, лодологія, нові ЗМІ, масова культура, комп'ютерний сленг.

The influence of computer games on the human language

The purpose of this article is to determine the influence of computer games on the human language. It focuses on various aspects of this influence. It pays attention to the fact that in a short time, computer games have become an important part of popular culture, they are used in teaching process but also encourage people to learn foreign languages. What more, they create not only new lexemes, but also slang, comprehensible only to people who spend time in the virtual reality. Study of the influence of computer games on the language is relatively young field, so it's worth to pay much attention to it. It is also a branch that undergoes very rapid change, and therefore continuous study is fully justified

Keywords: computer games, ludology, new media, mass culture, computer slang.

Marta Szałańska

ATH, Bielsko-Biała, Polska

TABLOIDYZACJA MEDIÓW. PREZENTACJA ZJAWISKA NA WYBRANYCH PRZYKŁADACH

Geneza terminu „tabloid” sięga odległych czasów. Już w XIV wieku wyrazem „tablet” określano „płaszczyznę do zapisywania czegoś”, następnie nazywano tak mały stolik, a dziś – interfejs graficzny lub rodzaj komputera. Należy również wspomnieć o „tableau” – przedstawianiu czegoś za pomocą obrazów (XVII/XVIII w.). Wyraz „tabloid” składa się z rdzenia „table(t)” oraz sufiksu –oid (gr. *oeidēs*), sugerującego, że mowa o rzeczy „podobnej do czegoś innego”. Tablet odnosi się do pigułki, którą można nabyć łatwo i niedrogo, „–oid” zaś do jej działania – intensywnego, bezbolesnego. „Tablet”, rozumiany jako „stół”, wiąże się z ujawnianiem czegoś (np. *Wyłożyć karty na stół*), rywalizacją czy grą (stół do gry w pokera). Z czasem „tabloidem” zaczęto nazywać gazetę w formacie nieco mniejszym od rozmiarów tradycyjnych; dzięki takiemu zabiegowi z łatwością można było czytać rozłożoną gazetę zarówno w np. zatłoczonym tramwaju, jak i w poczekalni u lekarza oraz w innych miejscach, gdzie znajduje się wokół dużo ludzi. Dzięki łatwo przyswajalnemu językowi i stosunkowo niskiej cenie trafia przede wszystkim do mało wymagających czytelników [Bauer 2009].

Podwaliny pod współczesne tabloidy położyli Amerykanie. W 1830 roku zaczęto wydawać prasę popularną. Prekursorami byli Lynde M. Walter (Boston, *Transcripts*) oraz Ch. C. Conwell (Filadelfia, *The Cent*). Sukces na szeroką skalę osiągnięto w niedługim czasie. W 1833 roku w Stanach Zjednoczonych pojawiła się gazeta *The New York Sun*, a jej popularność zaskoczyła samego wydawcę; po 4 miesiącach Benjamin Henry Day

sprzedawał 5 tys. egzemplarzy, po roku – 10 tysięcy. W 1860 r. sprzedawano 77 tys. egzemplarzy dziennika. Day dostrzegł, że kierując swój tytuł do klasy robotniczej powinien położyć nacisk na lekką, sensacyjną tematykę. Skutkowało to nasilonym zainteresowaniem odbiorców, co z kolei pociągało za sobą stopniowe zwiększanie nakładu. Poczytny tytuł stał się atrakcyjny dla reklamodawców, zaś zyski z zamieszczanych ogłoszeń pozwoliły na obniżenie ceny do niespotykanego wcześniej pułapu – jednego centa. B.H. Day mówił: *Sprzedaję tak dużo, bo sprzedaję tanio, a sprzedaję tanio by móc sprzedawać dużo*. Tak rozpoczęła się historia „penny press” – prasy jednocentowej, na którą było stać każdego. Taka formuła stawała się coraz bardziej popularna, a gazety wciąż donosiły o morderstwach, lokalnych przestępstwach i katastrofach. Z czasem przestano się skupiać wyłącznie na arystokracji i zaczęto pisać także o problemach prostych ludzi, a tendencja ta widoczna jest w tabloidach do dziś. (Bajka 2008: s. 129 – 130) Należy zauważyć, że mimo podobnej formuły, dzisiejsi wydawcy nie dbają o to, by informacje zawarte w ich tytułach były rzetelne i zgodne z rzeczywistością. Wymyślanie artykułów na potrzeby prasowych lamów, wyolbrzymianie faktów czy zupełne ich przeinaczanie to praktyki, które tabloidy nieprzerwanie stosują.

Na potwierdzenie tej tezy wystarczy przytoczyć kilka tytułów oraz leadów, pochodzących z *Faktu* oraz *Super Expressu*:

- *Ufo mnie oszukało. Kosmici obiecali panu Zdzisławowi zwycięskie cyfry w Dużym Lotku. Kłamali...*

- *Nie śpię bo trzymam kredens. Od pedzających tirów dom pana Andrzeja (54 l.) się trzęsie.*

- *Napadły mnie szatańskie kozy. Te bestie siały grozę na Kaszubach. Magda Hiller (19 l.) starcie z nimi przyplaciła życiem.*

- *Koń chuligan rozbił mu wino.*

- *Zabił, bo śmierdziąły mu nogi. Ukochana wciąż go męczyła: „Umyj je wreszcie”.*

[37 spośród najgłupszych artykułów...]

Dzięki powyższym przykładom można dostrzec, że mamy do czynienia z manipulacją. Nie czytając treści artykułów możemy stwierdzić, że – w najlepszym przypadku – są one dalekie od prawdy. Ten zabieg ma wzbudzić ciekawość i skłonić potencjalnego czytelnika do zakupu. Istnieje również wiele bardzo jaskrawych przykładów na potwierdzenie tej tezy. Jeden z nich można znaleźć na popularnym blogu autorstwa Kominka; kilka miesięcy temu internauci wpadli na trop artykułu o rodzinie Terebiłowów, która w trzymiesięcznym odstepie czasu dwukrotnie gościła na łamach *Faktu*. Po porównaniu obu artykułów okazało się, że w ciągu trzech miesięcy bohaterka artykułu, pani Małgorzata, postarzała się o dwa lata. Jeszcze ciekawsze zmiany zaszły w jej rodzinie – synowie odmłodnieli o ok. 2 lata, córka o 8 lat, a kolejna

latorość zniknęła [zob. *Jak się pisze teksty w Fackie*]. Choć osiągnięty efekt jest wręcz karykaturalny, jednak taka metoda – szokowanie i zaskakiwanie – daje wymierne rezultaty w postaci wyników sprzedaży; według danych za 2011 rok dwa z trzech najlepiej sprzedających się dzienników w Polsce to tabloidy. Według danych Związku Kontroli Dystrybucji Prasy liderem rynku jest «Fakts», który w ubiegłym roku rozchodził się średnio w 395 tys. egzemplarzy. Drugie miejsce zajęła «Gazeta Wyborcza» (ok. 270 tys.), a trzecie – «Super Express» (174 tys.) [zob. *W 2011 spadła sprzedaż...*].

Forma i treść tabloidów są atrakcyjne, co spowodowało swoiste załamanie na współczesnym rynku prasowym; podział na prasę bulwarową oraz tzw. quality-papers – poważne dzienniki – nie jest już tak ostry. *W ostatnich latach opiniotwórcze światowe tytuły («Times», «Independents», «Die Welt») zmniejszają format na tabloidowy, pozostając przy poważnych treściach. Te zabiegi przyniosły im wzrost sprzedaży. Podobne procesy co do formy i treści przekazu zachodzą w innych mediach.* [Godzic 2005]

Dzieje się tak, ponieważ następuje przeniesienie cech prasy brukowej – w szczególności na telewizję i internet. Te media, ze względu na swoją specyfikę, mogą operować wieloma środkami wyrazu – w tym zaczerpniętymi z tabloidów – czasami z większą sugestywnością, niż papierowe wydania. Kolorowe animacje czy filmy, nagrania dźwiękowe, linki odsyłające do sensacyjnych materiałów przyciągają uwagę odbiorcy dużo skuteczniej, niż zabiegi stosowane w gazetach. Można wymienić trzy grupy cech, które zostały przeniesione z tabloidów na inne media; po pierwsze – w zakresie języka używa się prostych komunikatów, zrozumiałych dla każdego czytelnika. Dodatkowo można zauważyć postępującą wulgaryzację języka. Coraz częściej spotykamy się również z jego infantylizacją – zdrobnieniami czy prostymi rymami, zapadającymi w pamięć (*Najlepszą dla staruszka jest młoda dziewczuska!*, *Włóżę wdżianko panterkowe, żebyś stracił dla mnie głowę!*, *Strzeżcie się chłopaczki, nadchodzą trojaczki* – tytuły odcinków talk-show *Rozmowy w toku*). Następnie, jeśli chodzi o sposób przedstawienia poszczególnych tematów, należy wymienić kolejnych kilka cech: pomieszanie życia publicznego z prywatnym, populistyczny ton, zatarcie się granic między dokumentem a fikcją/newsami a rozrywką, nacisk na dramatyczne rozstrzygnięcia. Do obszarów zainteresowania tabloidów należą przede wszystkim skomplikowane relacje rodzinne, życie prywatne celebrytów, skandale czy zjawiska paranormalne. Po trzecie – również pewne cechy wyglądu zostały przeniesione na telewizję i internet – operowanie kontrastami, przewaga fotografii nad tekstem, brutalne lub przesycone erotyką zdjęcia. (Mikulowski-Pomorski 2008: s. 64 – 82) Występowanie szeregu tych cech powoduje, że coraz częściej rzetelność dziennikarska schodzi na dalszy plan. Najświeższym przykładem wykorzystania wielu spośród wymienionych środków może być sprawa śmierci Magdy

Wasińskiej z Sosnowca. Media żerowały na tragedii rodziny, której zaginęło małe dziecko – konferencje na żywo z udziałem rodziców były tylko załącznikiem medialnej akcji. Gdy okazało się, że dziecko nie zaginęło, lecz zostało zakopane przez matkę niedaleko od miejsca poszukiwań, medialna burza rozszalała się na dobre. Prywatne życie rodziców było przedmiotem artykułów w tabloidach i na plotkarskich portalach. Udział w *Rozmowach w toku*, a także książka *Wybaczyć mi* [zob. *Izga Bartoszcz*] uczyniły z rodziców Magdy celebrytów; artykuły na temat zmiany koloru włosów czy zakupu nowej kurtki przez matkę dziewczynki niczym nie różniły się od tych na temat znanych aktorek czy piosenkarek. Media stworzyły swoisty serial, pobudzając ciekawość odbiorców: co zaszokuje nas w następnym odcinku? Odwrócono uwagę od sedna sprawy – tragicznej i niewyjaśnionej śmierci małego dziecka. Przez pewien czas odbiorcy interesowali się losami rodziny Magdy, szczególnie problemami psychicznymi jej matki, jednak ten temat nie jest już tak pożądanym – został zastąpiony przez kolejne. Myślę, że ten przykład tabloidyfikacji mediów dobitnie pokazuje, że granice między życiem publicznym a prywatnym, jak również granice rzetelnego dziennikarstwa zatraciły się.

Kolejnym medium, które poddaje się tabloidyfikacji jest telewizja, będąca do niej w pewien sposób predestynowana. Jak pisze M. Halawa, badacz mediów: *Telewizja zawsze była medium ekscesu: w telewizji wszystko jest „bardziej” i „lepiej”, wszystkiego jest „więcej”*. [Halawa 2008: s. 16] Era popularności audiowizualnej kultury tabloidowej rozpoczęła się wraz z emisją programu *America's Most Wanted*. Format polegał na poszukiwaniu zbiegłych przestępców. Fabuła programu koncentrowała się wokół rekonstrukcji zdarzeń z udziałem funkcjonariuszy i przestępcy, w prawdziwej lokalizacji i z rzeczywistym scenariuszem zdarzeń. Skutkiem atrakcyjności takiego formatu było przeniesienie jego cech na inne typy programów – w tym informacyjne. Charakterystyczne dla tabloidowych newsów było np. zacieranie granic – pomiędzy dokumentem a fikcją czy informacją a rozrywką, jak również populistyczny ton, bazowanie na sensacji i dramatycznych rozstrzygnięciach. Przy użyciu ironii i humoru opisywano losy zwykłych obywateli. [Godzic 2005] W Polsce, inaczej niż w Stanach Zjednoczonych, początki tabloidyfikacji telewizji są silnie związane z reality show *Big Brother*, które zaczęto emitować w naszym kraju w 2001 roku. Sam program wzbudził ogromne zainteresowanie widzów, którzy poszukiwali informacji o jego bohaterach również w prasie oraz specjalnie utworzonym serwisie internetowym; strona bigbrother.tvn.pl zanotowała 2,5 miliona wejść w pierwszym dniu emisji. (Godzic 2004: s. 124 – 125) Polscy użytkownicy mediów, którzy wcześniej nie spotkali się z takim formatem, początkowo w większości nie zdawali sobie sprawy, że mają do czynienia z zafalszowaną rzeczywistością; każdemu z uczestników przypisano określone cechy, często karykaturalnie ujmując ich charaktery – Manuela była

zartownisną, Karolinę przedstawiono jako niegrzeszącą intelektem, a Janusz był nudziarzem. Tym wizerunkiem również manipulowano w miarę potrzeb, a za przykład może służyć sytuacja, kiedy Piotr Gulczyński wszedł do pokoju zwierzeń i zaczął kłaść i domagać się papierosów, grożąc opuszczeniem domu:

- *Dlaczego nie może być tak, że mam i wino, i papierosy. No, dlaczego?*

- *Papierosy będą jutro.*

- *Jutro to ja p...*

- *Idź już spać.*

To nagranie nie zostało wyemitowane, ponieważ – jak tłumaczył Maciej Amanowicz, producent Big Brothera – (...) przedstawiłoby [Gulczyńskiego] w złym świetle. Realizatorzy potrzebowali w programie buntownika, który przyciągałby przed ekrany widzów; nie chcąc poddać Gulczyńskiego eliminacji, przemilczeli pewne fakty. Najlepszą definicją tego zjawiska jest inna wypowiedź Amanowicza: – Big Brother to reality show. A te dwa słowa właściwie się wykluczają [Talko 2001]

Chcąc dookreślić tę sytuację można powiedzieć, że mamy tu do czynienia z kłamstwem medialnym. Magia mediów polega nie na odtwarzaniu rzeczywistości, ale na jej kreowaniu – na pokazywaniu tego, co chcemy zobaczyć, usłyszeć, przeczytać. Na fali popularności *Wielkiego Brata* w Polsce powstały jeszcze między innymi *Bar* oraz *Dwa Światy*, jednak nie odniosły już takiego sukcesu. Gdy okazało się, że reality show jest wyreżyserowany, a uczestnicy dostają sugestie co do tego, jak powinni się zachowywać, format stracił sympatię widzów. Jednak jego wyczerpanie to nie koniec „postbigbrotherowskiej ery”; pierwsze przykazanie każdego dyrektora programowego brzmi: *Wzbudźaj u widzów emocje* [Halawa 2008: s. 16] Po etapie *Big Brothera* przyszła kolej na inne formaty, które wcześniej nie były tak popularne, nie były w ogóle znane, lub miały łagodniejszą formułę. Zaliczyć do nich należy talk-show, teleturniej czy serial. Wszystkie pokazują wykreowaną, nieprawdziwą rzeczywistość. przykładem mogą być seriale *Sędzia Anna Maria Wesołowska*, *Trudne sprawy*, czy talk-show *Rozżmony w toku*. Te programy dają widzom złudne poczucie uczestniczenia w prawdziwych wydarzeniach

Opisane wyżej działania wykraczają jednak poza formaty rozrywkowe. Ponieważ koncerty medialne korzystają z całej gamy środków, aby zapewnić sobie odpowiednią ilość odbiorców, dziennikarze są też kierowani na tzw. „nośne” sfery medialne – skandale, katastrofy czy przestępstwa. Programy informacyjne mają więc za zadanie nie tylko dostarczanie informacji, ale też rozrywki (odpowiednim terminem jest tu „infotainment”). Zainteresowanie odbiorców skutkuje zanikiem rzetelności dziennikarskiej, jak również manipulowaniem i przeinaczaniem faktów. [Boruch, Kłata, Kołodziej i in. 2006: s. 11] Dodatkowo zmienił się prymat medialnych środków przekazu –

obraz jest istotniejszy niż słowo. *Dlatego w telewizji informacyjnej twórcy przekazów „zonglują” obrazami tak, by tworzyły spójną całość z wysnutą przez dziennikarzy tezę lub by wzbudzały w odbiorcach określone emocje. Najczęściej stosowane techniki to aranżacja kolejności obrazów i ich odpowiedni montaż.* [tamże: s. 13-14]

Internet jest medium dużo bardziej złożonym, niż prasa czy telewizja. Z tego powodu trudno określić, jakie wydarzenie bezpośrednio rozpoczęło jego tabloidyzację. Z pewnością nie bez znaczenia pozostaje fakt, że odbiorcy treści zamieszczanych w Internecie są równocześnie ich odbiorcami. Dlatego mogą tworzyć i popularyzować wybrane przez siebie treści, które niekoniciecznie prezentują wysoką wartość merytoryczną. Myślę, że początkowo znaczącą rolę pełniły blogi – dzięki nim internauci mogą dawać wyraz wolności słowa, zamieszczać nasycone erotyką czy przemocą materiały. *Funkcja anonimowości jest ważnym czynnikiem ochrony wolności słowa. Umożliwia udział w dyskursie publicznym tym ludziom, którzy nie odważyliby się w nim uczestniczyć, gdyby musieli snąć tożsamość ujawnić.* [Jędrysik 2009: s. 18] Z tego powodu blogi zyskały ogromną popularność, dzieląc się na wiele rodzajów. W zależności od sposobu zamieszczania treści możemy wyróżnić m.in. fotoblog, audioblog, linklog, splog czy flog. Na uwagę w kontekście tabloidyzacji zasługują zwłaszcza dwa ostatnie. Splog jest bowiem zakładany przez boty internetowe w celach reklamowych, a flog jest fałszywym blogiem [Urbanowicz 2007], mogącym np. zachwalać produkty kosmetyczne (flog ptował z koncertem Vichy) [zob. FLOG].

W Internecie, inaczej niż w prasie czy telewizji, nie istnieje określony wydawca, właściciel, który selekcjonowałby zamieszczane informacje; stąd też – traktowany jako najbardziej wolne z mediów – jest ceniony jako forum debaty publicznej, gdzie nie działają ograniczenia znane z mediów publicznych. To, co wzbudza kontrowersje w innych mediach, w Internecie przechodzi bez echa: wystarczy przypomnieć sobie wulgaryzmy, którymi uraczyli widzów Marcin Meller czy Kamil Durczok, albo wypowiedź Bartosza Węglarczyka, który porównał Ukrainki do robotów sprzątających; każda z tych sytuacji wywołała oburzenie i określoną odpowiedź od zaniepokojonych odbiorców. Nietrudno zauważyć, że w Internecie tego typu słowa są dopuszczalne, gdyż wypowiedanie się na swoim blogu, czy na profilu w serwisie społecznościowym nosi znamiona prywatnej wypowiedzi nawet, gdy autorem jest osoba publiczna. Przykładem może być wpis Doroty Rabczewskiej, umieszczony na Facebooku: *Pełna gotowość do koncertu w Brzesku!!! Zaczynamy o 20.30, are U ready bitches???????* [Zob. Doda].

Ranking popularności portali internetowych [zob. 100 najpopularniejszych...] wskazuje, że dużą popularność zyskały sobie nie tylko portale informacyjne, ale też społecznościowe i plotkarskie. Oba typy portali są źródłem nieprawdziwych informacji. Jeśli chodzi o serwisy społecznościowe,

można przytoczyć sytuację firmy Nestlé: Ponad 22 tys. wpisów na temat szkła w kaszkach Nestlé zamieścili na Facebooku polscy internauci. Plotka o tym, że jedzenie dla niemowląt produkowane przez ten koncern może zawierać szkło, mogła dotrzeć do milionów internautów – szacuje zajmująca się badaniem reputacji marek w sieci firma Brand24. Okazało się, że sytuacja dotyczyła francuskich konsumentów, o czym filia koncernu poinformowała na swojej stronie internetowej dodając, że *apel wzywający do zwrotu tych produktów w Polsce jest bezzasadny i wprowadza rodziców w błąd* [zob. Nestlé].

Plotkarskie portale są również bardzo popularne w Polsce, potwierdzając tym samym, że użytkownikom mediów odpowiada ich stylistyka, w której mieści się również rozpowszechnianie nieprawdziwych informacji. Tabloidy uwielbiają gwiazdy i odwrotnie: tylko gwiazdy czasem udają, że z brukowcami i paparazzi im nie po drodze. O tym napisano sporo i te związki wydają się ścisłe, pomimo rozmaitych protestów osób z branży medialnej, którym czasem udaje się przenieść sądowy zakaz pisania o nich. Dla bohaterów tych portali nieważny jest bowiem kontekst, w jakim pojawia się ich nazwisko; tematy często bywają bardzo blahe (*Nieszgodna na ciastkach z koleżanką, Madonna nie pozwala dzieciom korzystać ze swojej toalety, Znana piosenkarka liże loda! – sexy?* [zob. Pudelek]) najważniejsze jest to, aby było ono zapamiętane przez odbiorcę.

Tabloidy i tabloidyżacja są niewątpliwie ważną częścią kultury masowej. Odbiorcy przyzwyczaili się do takiej estetyki, więc media wciąż muszą poszukiwać sposobów na utrzymanie ich uwagi. Trudno przewidzieć, w jakim dokładnie kierunku pójść decydenci, jednak pewne wyobrażenie na ten temat daje obecny stan medialnej kultury japońskiej – dla Europejczyków taki sposób prezentacji treści medialnych wciąż jeszcze jest zbyt odważny. Z pewnością wielki udział w zmienianiu tego poglądu będzie miał Internet; dzięki swobodnemu przepływowi treści i sprzężeniu zwrotnemu ze strony odbiorców łatwiej monitorować tendencje, panujące wśród nich, a tym samym – odpowiadać na ich potrzeby.

Literatura

1. *100 najpopularniejszych stron w Polsce – WP przed Onet.pl*, [w:] WirtualneMedia.pl, <http://www.wirtualnemedial.pl/artykul/100-najpopularniejszych-stron-w-polsce-onet-pl-i-p-pl-na-czele>, 10.02.2012
2. *37 spośród najgłupszych artykułów „Faktu” i „Super Expressu”*, [w:] Widelec.pl, http://www.widelec.pl/widelec/1,111648,9796216,37_sposrod_najglupszych_artykulow__Faktu__i__Super.html?utm_source=Sfd&utm_campaign=a_wi_delecsfd0110&utm_content=3box&utm_medium=AutopromoZew, [10.01.2012].

3. Bajka, Z. Prasa codzienna w Europie i USA w XIX i na początku XX wieku, [w:] Historia mediów, Kraków 2008
4. Bauer Z., *Twój głos w Twoim domu: cztery typy tabloidyzacji*, <http://www.slideshare.net/52zbigi/tabloidyzacja>, 05.04.2012
5. Boruch, R. Klata, W. Kolodziej, R. i in. Przegląd technik manipulacji mediów na tle relacjonowania newsów 100 dni rządu K. Marcinkiewicza i kampanii prezydenckiej 2005 r., http://www.proto.pl/PR/Pdf/Praca_dyplomowa/rozdzial_1.pdf, [10.06.2012].
6. Doda, <http://www.facebook.com/officialdoda?ref=ts>, [19.06.2012].
7. FLOG czyli trefny blog, [w:] bankier.pl, <http://www.bankier.pl/wiadomosc/FLOG-czyli-trefny-blog-1533485.html>, [03.02.2012].
8. Godzic, W. *Jasne i ciemne strony tabloidów. Szybciej krócej głośniej*, <http://www.polityka.pl/spoleczenstwo/niezbednikinteligenta/150514,1,jasne-i-ciemne-strony-tabloidow.read>, [04.05.2012].
9. Godzic, W. Telewizja i jej gatunki po „Wielkim Bracie”, Kraków 2004
10. Halawa, M. *W telewizji: Kupa!*, „Gazeta Wyborcza”, nr 37, 2008
11. *Iża Bartosz, Wybaczcie mi*, [w:] Książki, <http://www.gjksiazki.pl/ksiazki,1,29,466,wybaczcie-mi.html>, [24.05.2012].
12. *Jak się pisze teksty w Fakcie*, [w:] Kominek, <http://www.kominek.tv/2011/08/jak-sie-pisze-teksty-w-fakcie/>, [15.02.2012].
13. Jędrzyk, M. *Oj dana, dana, blog to nie folklor*, „Gazeta Wyborcza”, nr 122, 2009
14. Mikulowski-Pomorski, J. *Zmieniający się świat mediów*, Kraków 2008
15. Nestle ofiarą plotki w internecie, [w:] Onet.biznes, <http://gielda.onet.pl/nestle-ofiara-plotki-w-internecie,18726,4838318,news-detel>, [3.09.2011].
16. Pudelek: sensacja, plotka, komentarz, www.pudelek.pl, 10.04.2012
17. Rozmowy w Toku, [w:] tvn.pl, <http://rozmowywtoku.tvn.pl> [10.05.2012].
18. Talko, L., *Psy Wielkiego Brata*, http://niniwa2.cba.pl/talko_wielki_brat.htm, [10.05.2012].
19. Urbanowicz, K., *10 rodzajów blogów*, [w:] Media Café Polska, <http://mediacafepl.blogspot.com/2007/05/10-rodzajw-blogw.html>, [02.02.2012].
20. *W 2011 spadła sprzedaż prasy w Polsce. Zanik codziennych wydań gazet?* [w:] WirtualneMedia.pl, <http://www.wirtualnemedi.pl/artykul/w-2011-spadla-sprzedaz-prasy-w-polsce-zanik-codziennych-wydan-gazet>, 1.03.2012

Tabloidization of the media.

Tabloids, also known as Scandal sheet, are very popular across the world and known for being the main source of scandalous news. Information that can be found in «Fakt» or «Super Express» (which are two main polish tabloids) are rarely truthful. At the same time readership lasting on high level leads, that this kind of entertainment approximates large mass of consumers. To flatter their sense of style the stylistics imposed by tabloids

was transferred into the other media (that stylistics can be understood as brashness, scandalous and sensational thematics, populist tone). This tendency is noticeable mainly in TV and the Internet, as they can use wide range of means of expression.

Keywords: mass media, tabloid, manipulation, lie in the media

Бульваризація засобів масової інформації.

Сенсаційні газети, які також називаються бульварною пресою – це популярне у всьому світі джерело скандальних новин. Інформація, яка подається у газетах «Fakt» або «Super Express», рідко має підтвердження у дійсності, тем не менше наявність великої кількості читачів свідчить, що цей тип розваги задовольняє досить широкі маси. Відповідно до цих уподобань стилістика бульварної преси – крикливість, тематика скандалів та сенсацій, популізаторський тон – перенесена до інших засобів інформації. Ця тенденція особливо виразно виявляється у телебаченні та Інтернеті.

Ключові слова: ЗМІ, таблоїд, маніпуляція, брехня у ЗМІ.

ЕСТЕТИЧНИ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЙСНОСТІ ESTETYCZNE ASPEKTY RZECZYWISTOŚCI INFORMACYJNEJ

Anna Plech
UJK, Kielce, Polska

MANGA I KOMIKS JAKO POPULARNE FORMY ESTETYZACJI RZECZYWISTOŚCI

„Komiks” jest opowieścią obrazkową, składającą się z najmniej dwóch rysunków, w której tekst pisany pełni rolę poboczną. Wywodzi się on ze sprzedawanych w szesnastym i siedemnastym wieku w Hiszpanii obrazków o tematyce religijnej, przedstawiających żywoty świętych. W połowie dziewiętnastego wieku Rudolf Topffer ukończył i opublikował swoją trzydziestostronicową pracę pod nazwą „The Adventures of Mr. Obadiah Oldbuck” składającą się z obrazków z podpisami narracyjnymi, uważaną za jeden z prakomiksów, gdyż nie była ona do końca tym, z czym utożsamiany jest komiks dzisiaj. Za pierwszy, prawdziwy komiks wielu znawców uważa wydane około tysiąc dziewięćsetnego roku „Hogan’s Alley” [zob. *Krótko o historii*]

Pierwsze komiksy w Ameryce pełniły rolę kulturotwórczą będąc łatwym w odbiorze elementarzem dla analfabetów, półanalfabetów i nie znających zbyt dobrze języka imigrantów. Komiksy dostarczały tym odosobnionym grupom namiastki rozrywki informacyjnej.

Początkowo komiksy były historyjkami zabawnymi – stąd ich nazwa, od angielskiego słowa *comic* – ‘komiczny’, jednak w dwudziestowiecznej Ameryce zaczęły powstawać nowe gatunki komiksów: komiksy akcji, horrory, fantastyka i, oczywiście, komiksy o superbohaterach. Amerykanie już pod koniec lat trzydziestych stworzyli „Supermana”, „Batmana” i „Kapitana Amerykę”, którzy dla nich byli uosobieniem ich kraju walczącego w latach czterdziestych podczas drugiej wojny światowej, a dla mieszkańców innych krajów komiksy te stały się wzorem i inspiracją, gdyż to właśnie z nimi współcześnie utożsamiany jest komiks [Myślicki 2009].

W tym samym czasie jednak w USA powstawały również inne komiksy klasyfikujące się pomiędzy horrorem i pornografią, co doprowadziło komiks amerykański do samoocenzurowania i powstania tzw. „kodeksu komiksu”, który zabraniał pokazywania narkotyków w jakiegokolwiek postaci i ukazywania bohatera negatywnego w pozytywnym świetle. W ten sposób komiks

amerykański został skodyfikowany na bajkę moralistyczną, w której występował nieskazitelnie dobry stróż prawa i do cna zepsuty kryminalista. Po kilku latach, około połowy lat sześćdziesiątych, zaczęto jednak naruszać ten kodeks – superbohaterowie tracili swą nieskazitelność i zyskiwali problemy związane z ich supermocami. Właściwie od początku lat siedemdziesiątych w komiksie przestały obowiązywać jakiekolwiek reguły, ale dopiero na początku lat dziewięćdziesiątych powstał stworzony ironicznie „Lobo” – główny bohater będący ucieleśnieniem zła [tamże].

W ostatnich dekadach dwudziestego wieku na rynek światowy zaczął przedostawać się również komiks azjatycki.

Jednym z komiksów azjatyckich jest „manga”. W języku rosyjskim słowo to występuje tylko w liczbie pojedynczej, natomiast w języku polskim używane jest zarówno w liczbie pojedynczej jak i mnogiej, dlatego też w tej pracy będzie używane ono w obydwóch liczbach. Tradycja mangi sięga czasów, kiedy opowieści utrwalano w formie malowideł umieszczanych na ścianach grot, skalach czy naczyniach, z których najstarsze pochodzą z końca siódmego wieku. Przedstawienia te miały głównie charakter religijny, choć zdarzały się również malowidła o tematyce rozrywkowej. Artyści odzwierciedlali życie dworskie na jedwabnych lub papierowych zwojach pochodzących z ósmego wieku, nazywanych „emakimono” bądź krócej – „emaki”. Zwoje te japończycy zaadaptowali od twórców chińskich. Emaki na początku przedstawiały sceny religijne bądź literackie lub ukazywały świat nadprzyrodzony, dobre i złe stwory oraz duchy, nazywane „yokai”. Emakimono traktowane były jak skarb aż do czasu rozwoju działalności wydawniczej w epoce Edo. Zaczęto drukować „shumotsu”, czyli książki-poradniki, oraz książki rozrywkowe, do których należały również drzeworyty, które były pierwszym etapem narodzin współczesnej mangi [Kotowska 2010].

Należy jednak zaznaczyć, że znaczenie słowa „manga” różni się w Japonii jak i poza nią. W Japonii tym terminem, tłumaczonym dosłownie jako ‘niepohamowane obrazy’, określa się pewien styl rysowania, który nie ogranicza się tylko do komiksów. Używany jest również, obok słowa „komikku”, do nazywania komiksu ogólnie. We wszystkich krajach poza Japonią słowem tym nazywa się tylko komiks pochodzenia japońskiego, stworzony w tym kraju. I właśnie takie znaczenie terminu „manga” – ‘komiks japoński’ będzie używane.

Manga w swojej obecnie znanej formie zaczęła rozwijać się na przełomie dziewiętnastego i dwudziestego wieku. Pierwszy raz nazwy tej użył Katsushika Hokusai dla określenia swoich szkiców. Chociaż pierwsze mangi zaczęły powstawać w drugiej dekadzie dwudziestego wieku, to rozkwit komiksu japońskiego przypada dopiero na lata pięćdziesiąte, czyli czasy po zniesieniu okupacji amerykańskiej i odzyskaniu przez Japonię pełnej swobody politycznej [tamże]. Na jej rozwój miał wpływ komiks amerykański, zwłaszcza

komiksy Disney'a, na których była wzorowana. Jednakże w społeczeństwie japońskim komiks zajmował wyższą pozycję niż w USA i w czasach, kiedy Stany zaczęła opanowywać era telewizji, w Japonii, pomimo równie wysokiego stopnia rozwoju technologii, komiks przeżywał boom, stanowiąc 27% japońskiej produkcji wydawniczej, czyli drukowano je w łącznym nakładzie 1,8 miliarda egzemplarzy [tamże]. Łączną ilość wydanych obecnie tytułów mang trudno jest określić. „Tytułem” w mandze określa się nazwę całej serii, która może składać się z jednego, kilku, kilkunastu bądź kilkudziesięciu tomów. Często termin ten jest równoznaczny terminowi „seria”.

Manga często staje się pierwowzorem dla „anime” – japońskiej animacji. Ten termin również posiada oddzielne znaczenie w Japonii, jako każdy film animowany, jak i poza nią, gdzie używa się tego słowa tylko w odniesieniu do produkcji japońskich. Najpopularniejsze serie mang wydawane są równoległe z tworzonymi na ich podstawie anime, dlatego twórcy filmów animowanych są często zmuszani do nadprodukcji odcinków nie związanych z historią przedstawioną w mandze, które nazywane są „odcinkami specjalnymi” lub po prostu „fillerami”. Jednak anime nie zawsze powstaje w oparciu na mandze i czasem jedyną formą zgodności między nimi jest początek danej historii i występujący w niej bohaterowie. Istnieje również gatunek nazywany „ani-manga”, który powstaje w sposób odwrotny do mangi i anime, tzn. kolorowe kadry z anime ułożone są w komiks uzupełnione dymkami dialogowymi oraz odpowiednimi przypisami [zob. Ani-manga] (zob. rys. 1).

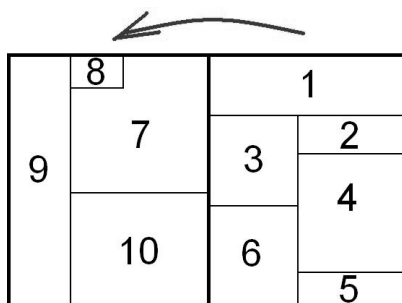

rys.1

Podstawową i najbardziej evidentną cechą mangi jest kierunek czytania. Oryginalne mangi czyta się w kierunku od prawej do lewej. Początkowo w niektórych krajach wydawcy mang tworzyli ich lustrzane odbicia i wydawali

tomy czytane od lewej do prawej, ułatwiając tym samym jej odbiór czytelnikom. Obecnie wydawcy z różnych krajów zrezygnowali z tego sposobu wydając ją w formacie oryginalnym [Kuchta 2011] (zob. rys. 2).

W Japonii mangi na początku publikowane są w gazetach, później najpopularniejsze tytuły wydawane są w osobnych tomach, zwanych „tankoubon” [Иванов, Краткий...]. Wyjątkiem od tej reguły jest gatunek hentai (pornograficzny), który od razu wydawany jest w formie tankoubonów.

rys. 2

Tankoubon zawiera w sobie rozdziały, z których każdy opowiada osobną historię przytrafiającą się bohaterom danej serii, bądź jest dalszą częścią historii rozpoczętej w poprzednim rozdziale. Nie istnieje żadna reguła mówiąca o tym z ilu rozdziałów powinien składać się jeden tankoubon, jednakże liczy on sobie przeważnie około dwustu do ponad trzystu stron i zawiera w sobie najczęściej od czterech do dwudziestu rozdziałów. Również ilość stron w rozdziale nie jest ogólnie ustalona – wynosi ona od około dwudziestu do blisko stu.

Regularne mangi, w których każdy rozdział składa się z czterech równo ułożonych paneli czytanych pionowo (od góry do dołu) rzadziej poziomo (od prawej do lewej) lub ułożonych w formacie dwa na dwa, nazywają się „yonkoma” (z japońskiego *yon* – ‘cztery’, *koma* – ‘panel’) [zob. *Yonkoma*] (zob.rys.3). W najpopularniejszych, wielotomowych seriach rozdziały liczą sobie standardowo od szesnastu do dwudziestu pięciu stron, na których mieści się około osiemdziesięciu, dziewięćdziesięciu kadrów posiadających różne wielkości i kształty. Zdarza się, że jedna klatka zajmuje całą stronę bądź dwie sąsiadujące ze sobą strony. Obrazy, które są „niepohamowane”, nie zawsze mieszczą się w granicach kadru (zob. rys. 4). Na jedną scenę składa się od jednej do dziesięciu klatek. W mandze występuje zwielokrotnienie perspektywy, czyli przedstawienie jednego wydarzenia z kilku różnych

punktów patrzenia, oraz nałożenie na siebie kadrów, dzięki czemu uzyskany jest pewnego rodzaju efekt 3D oraz zoom (przybliżenie i oddalenie), co daje wrażenie obserwacji danej sytuacji w formie bardziej zbliżonej do oglądania filmu (zob. rys 5, 6).

rys. 3

rys. 4

rys. 5

rys. 6

Komiks japoński przeważnie wydawany jest w skali odcieni szarości. Jedynym akcentem kolorystycznym często jest w nim tylko okładka, czasem także kilka pierwszych lub ostatnich stron. W popularniejszych seriach zdarza się, iż autor, z okazji np. rocznicy wydania lub setnego rozdziału, daje czytelnikom w prezencie więcej stron lub nawet cały rozdział w kolorze.

Charakterystyczne dla mangi jest również przedstawienie postaci. Są one rysowane dosyć schematycznie w porównaniu z komiksem amerykańskimi czy europejskim. Duże oczy i dziwne fryzury w różnych kolorach są tym, na co

każdy zwraca uwagę. Te deformacje nie są jednak przypadkowe, wiele z nich użytych zostało w jakimś konkretnym celu i mają one silny związek z kulturą i wierzeniami w Japonii. Japończycy wierzą, iż oczy są odzwierciedleniem duszy człowieka, dlatego też wielkość oczu zależy od wieku (dzieci przedstawiane są z większymi oczyma niż dorośli), kształt oczu kobiecych różni się od męskich, z blasku w oczach lub jego braku można odczytać emocje bohatera. Kolor włosów bohatera natomiast często świadczy o jego charakterze (np. rude włosy symbolizują zapalczliwość, białe – spokój). Czasem nawet po ubiorze postaci, głównie w gatunku fantasy, można dowiedzieć się czegoś o jej charakterze, usposobieniu lub czym dana osoba się zajmuje [Иванов, *Символика...*]. Dla ukazania pojawiającego się nagle komizmu sytuacji, przedstawienia prawdziwych myśli bohatera, nie ujawnianych innym postaciom, lub wypuklenia pewnych cech bohatera używany jest odrębny styl rysowania, tzw. „chibi”. Z japońskiego *chibi* oznacza osobę niskiego wzrostu lub dziecko, natomiast w slangu „otaku” (tak nazywani są fani mangi i anime poza Japonią) słowem tym określa się postać narysowaną w specyficzny sposób – przesadnie słodką, posiadającą krótki tułów z nieproporcjonalnie dużą głową, nogami w kształcie litery V i dłońmi często w kształcie kulek, w których nie można wyróżnić palców [zob. *Chibi*]. Podobnym sposobem przedstawienia naglej zmiany nastroju i przesadzoną reakcją postaci jest tzw. „super deformed” będący karykaturalnym przedstawieniem bohatera, które trwa przeważnie przez chwilę (jeden kadr). Postacie chibi i super deformed są bardzo podobne, dlatego dużo osób twierdzi, że terminy te są synonimami [zob. *Super deformed*] (zob. rys. 7).

rys. 7

Wielu nie obeznanym w temacie rozróżnia mangę od komiksu amerykańskiego tylko dzięki wielkości oczu i piersi oraz nagości bohaterek. Te elementy są częścią „fanserwisu”, czyli elementami zbędnymi z punktu

widzenia treści, których jedynym celem jest podekscytowanie fanów. Bardziej widoczne są one w anime, jednak w mandze również występują. Częścią fanserwisu jest także niby-przypadkowe pokazywanie fragmentów bielizny, wykorzystywanie fetyszy, jak np. mundurki szkolne, stroje pokojówek czy sztuczne kocie uszy i ogony. Bywają również mniej erotyczne elementy fanserwisu, takie jak wykrzykiwanie przez walczących bohaterów nazw ciosów specjalnych, długie przemienianie się występujących w mandze robotów, wszelkiego rodzaju mówiące maskotki i tym podobne rzeczy. Zdania fanów na temat fanserwisu są podzielone. Jedni go wychwalają, drudzy są mu przeciwni twierdząc, że twórcy nadrabiają nim braki w fabule, inni nie mają niż przeciwko jeśli tylko nie występuje w nadmiarze [zob. *Fanserwis*].

W mandze, w odróżnieniu od komiksu amerykańskiego, tekst nie zawsze jest oddzielony od rysunku. Niekiedy informacje o dźwiękach lub odgłosach są jednocześnie częścią obrazu (zob. rys. 8). Kwestie wypowiedane przez bohaterów są najczęściej ujęte w różnego rodzaju chmurki i dymki, których kształt i sposób narysowania często zależy od rodzaju wypowiedzi i jej intonacji – są zaokrąglone w zwykłym dialogu, strzeliste oznaczają głośny krzyk bądź wrzask, przerywane – szept, chmurki składające się z wielu brzuszków oznaczają ton przyjazny, dziecięcy (zob. rys. 9).

rys. 8

rys. 9

Wypowiedź postaci nie występującej w danym kadrze oznaczona jest przez narysowanie u dołu chmurki twarzy danego bohatera w mandze występuje bardzo rzadko – na początku pierwszego rozdziału, jako wprowadzenie do miejsca akcji, rzadziej później do określenia czasu bądź miejsca (zob. rys. 10). W obszerniejszych tytułach ten typ narracji najczęściej występuje w formie jednego zdania napisanego na boku pierwszej lub ostatniej strony rozdziału, jako krótka zapowiedź tego, co wydarzy się w następnym rozdziale lub krótkie

przypomnienie wydarzeń minionych (zob. rys. 11). Częściej manga zawiera jednak narrację pierwszoosobową z punktu widzenia bohatera uczestniczącego w wydarzeniach, bywa również, że w trakcie danej historii następuje zmiana narratora. Wtedy przedstawiona jest ona z kilku różnych punktów widzenia. Czasem manga jest demonstracją na kształt sztuki teatralnej, w której nieliczne uwagi zawarte są w swoistych didaskaliach (zob. rys. 12). Ciekawą formą narracji w mandze jest narracja odautorska, w której występuje dodatkowa postać nie biorąca udziału w wydarzeniach, która została stworzona stylem chibi i jest pewnego rodzaju uosobieniem autora, wypowiada się w jego imieniu, komentuje rozgrywające się wydarzenia.

rys. 10

rys. 11

Mangę cechuje również aksjologiczna rozmytość, odróżniająca ją od jednoznacznego schematyzmu w komiksie amerykańskim, gdzie dobro walczyło przeciwko złu i je zwyciężało. W mandze każdy bohater posiada swoją własną osobowość. Dobry bohater miewa wątpliwości i nie zawsze jest do końca dobry, zły bohater nie zawsze jest zły z wyboru. Zło nie zawsze zostaje pokonane, czasem działania bohatera dobrego w rezultacie okazują się negatywne, a bohatera złego – pozytywne. Zakończenie mangi często trudno przewidzieć [Musiałowski 2010].

Zarówno komiksy amerykańskie jak i europejskie kierowane są głównie do dzieci i młodzieży, rzadziej do osób starszych, natomiast w mandze każdy znajdzie coś dla siebie, kierowana jest ona do każdego – do dzieci i dorosłych, uczniów i biznesmenów, gospodyń domowych, szachistów i kierowców taksówek.

Mangi można podzielić na gatunki według tych samych kryteriów co wszystkie dzieła literackie: horror, fantastyka, science-fiction, thriller, komedia

czy romans. Chociaż właściwie żadnej z mang nie można jednoznacznie przypisać do danego gatunku, gdyż każda z nich zawiera w sobie cechy charakterystyczne dla kilku gatunków. Wśród tych gatunków mang najczęściej w języku rosyjskim można przeczytać romansów (około połowa), komedii (około jedna trzecia) oraz dramy – gatunku mangi wywołującego w czytelniku silne emocje, napięcie bądź smutek (około jedna trzecia). Mangi dzieli się także ze względu na ich rodzaj. Są mangi odnoszące się do życia potocznego (do tego rodzaju należy właściwie każda manga), społecznego, mangi edukacyjne, polityczne, o tematyce ekonomicznej i inne. W Rosji manga największą popularnością cieszy się wśród dzieci i młodzieży, dlatego też mangi polityczne i ekonomiczne są tam rzadko czytane.

Najpopularniejsze jednak wśród mang są podziały ze względu na docelowy wiek odbiorców oraz występujące w nich postaci. W pierwszym przypadku wyróżnia się następujące kategorie: *shounjo* – gatunek kierowany do dziewczyn w wieku około 10-18 lat (około trzecia mang w języku rosyjskim), *shounen* – skierowany do chłopaków w tym samym wieku (około jedna piąta), *seinen* – dla starszych odbiorców płci męskiej (około jedna dziesiąta) oraz *josei* – dla starszych kobiet, również tworzony przez kobiety (niewielki procent). Oczywiście te stereotypowe podziały wiekowe i płciowe są bardzo umowne, gdyż przecież dziewczyna może przeczytać mangę przeznaczoną dla chłopaka i odwrotnie. W Rosji najpopularniejsze i najchętniej czytane są właśnie mangi z gatunku shounen. Gatunek ten opowiada najczęściej o bohaterach posiadających nadprzyrodzone moce i używających ich w walce ze złem. Mangi te przekazują także wiele innych pozytywnych treści jak np. potęgę przyjaźni czy wiary w siebie. Największą popularnością na światowym rynku cieszą takie *shouneny* jak „Naruto”, „One Piece” i „Bleach”. Osobnym gatunkiem pod tym względem okazują się *ecchi* (anime bądź manga o podtekstach erotycznych, bez pokazywania stosunków płciowych – niewielki procent) oraz *bentai* (ponad jedna piąta), chociaż gatunek ten także można by podzielić ze względu na płeć odbiorców. (Pomimo, iż słowo *bentai* – ‘zбочeniec’ wywodzi się z języka japońskiego to jednak z samej Japonii termin ten nie jest stosowany, a samo słowo odbierane jest negatywnie, dlatego w tym kraju gatunek ten nie istnieje [zob. *Hentaï*]. Podzielony został on na rodzaje: *shounjo-ai* - opowiadający o romansach między żeńskimi postaciami, *shounen-ai* - o romansach męsko-męskich, *lolicon* – manga erotyczna, w której występują młode dziewczęta, *shoutacon* – analogiczny gatunek z młodymi chłopcami, *yuri* – manga oraz anime lesbijskie, *yaoi* – manga oraz anime gejowskie.) Często *ecchi* uważane jest za jeden z podgatunków *bentai*.

Drugi rodzaj podziału mangi, ze względu na występujące w niej postaci, również poniekąd wskazuje na docelowych odbiorców, głównie dlatego, że z założenia niewielu czytelników płci męskiej interesowały by losy ‘pięknych

chłopaków’ i równie mało czytelniczek chętnie zapoznawało by się z przebiegiem walk humanoidalnych maszyn. Ze względu na występujące postaci rozróżniane są gatunki: *bishoujo* – ‘piękna dziewczyna’, mangi i anime, w których główną rolę odgrywają piękne dziewczyny, *bishounen* – ‘piękny chłopak’, gatunek z pięknymi chłopakami w roli głównej, *harem* – komedia romantyczna z męskim bohaterem otoczonym przez wiele atrakcyjnych dziewczyn, *gender bender* – mangi, których bohaterami są transwestyci (postaci ubierające i zachowujące się jak osoby płci przeciwnej), *mabou shoujo* – manga lub anime o nastoletnich bohaterkach posiadających nadprzyrodzone zdolności, *mabou shounen* – występujący nastoletni chłopcy z supermocami, *mecha* – gatunek, w którym bohaterami są humanoidalne maszyny bądź wielkie roboty, *moe* – zawiera postaci zuchwałe lub słodkie, *sentai* – ‘walcząca drużyna’, gatunek, w którym, występuje kilka postaci tworzących drużynę superbohaterów.

Manga często mylona jest z innymi komiksami azjatyckimi takimi jak „manhwa” – komiks koreański oraz „manhua” – komiks pochodzący z Chin. Termin „manhwa” z języka koreańskiego oznacza ‘komiks’ i na świecie przyjęto tę nazwę dla określenia komiksu pochodzącego z Korei Południowej. Wszystkie z tych komiksów wydawane są w podobnej kolorystyce i pewnie dlatego nie są rozróżniane. Komiks koreański od japońskiego odróżnia forma – manhua czytana jest stylem europejskim (od lewej do prawej) i postaci przedstawiane są w sposób bardziej realistyczny. Manhwa jednak uważane są za ciekawsze od mang i bliższe odbiorcom europejskim i amerykańskim. Termin „manhua” został zapożyczony z języka japońskiego chociaż sam komiks chiński bardziej zbliżony jest swą formą do komiksu koreańskiego – kierunek czytania, bardziej realistyczne przedstawienie postaci. Manhua jest najmniej znanym z tych trzech gatunków komiksu i jest praktycznie nie obecna na rynku innym niż chiński [Wojdyło 2009b, s. 38].

Kiedy manga stała się dosyć popularna na świecie pojawili się twórcy do tego stopnia nią zafascynowani, że zaczęli sami tworzyć komiksy na wzór japoński. Pierwsi zaczęli oczywiście Amerykanie i nazwali swoje komiksy mianem „amerimanga” będącego skrótem od słów *american manga*. Jednak zaraz potem pojawiły się inne propozycje nazw jak np. „global manga” czy „world manga”, które miały podkreślić, iż komiksy te są mangą, jednocześnie nie będąc komiksem japońskim. W końcu, w dwutysięcznym piątym roku pojawił się termin „OEL manga” (skrót od *Original English Language Manga*). Jednak nie tylko Amerykanie tworzyli „nie japońskie mangi” i japończycy zaczęli każdą taką mangę nazywać po prostu „world manga”. „Nie japońskie mangi” nie są jednak tworzone tylko w języku angielskim, dlatego w niektórych krajach zaczęto stosować słowa „komiks”. W języku polskim funkcjonują także

określenia „manga fanowska” (jako że w Polsce tworzona jest głównie przez początkujących rysowników) oraz „pseudomanga” [tamże, s. 39].

Z mangą i OEL mangą związane są również inne komiksy tworzone przez fanów-amatorów oparte na japońskich oryginałach. Prace te nazywane są terminem „doujinshi”, który definiowany jest jako komiks naśladowujący oryginalną mangę, w którym występują te same postaci w realiach zbliżonych do przedstawionych w oryginale. Doujinshi może być kontynuacją historii przedstawionej w oryginale, przedstawianiem tej samej historii z punktu widzenia innego bohatera lub całkowicie oddzielna historia, którą przeżywają postaci z danego oryginału. Najważniejsze jednak, aby twórca doujinshi dodał do swojej pracy coś od siebie, co sprawi, że jego wytwór będzie oryginalny. „Mangacy”, czyli twórcy mang nie starają się o zlikwidowanie rynku doujinshi, chociaż łamią one prawa autorskie. Często oni sami tworzą doujinshi do swoich mang. Wielu profesjonalnych, znanych dziś mankgaków zaczynało swoją karierę właśnie od tworzenia doujinshi i sprzedawania i ich na targach doujinshi zwanych popularnie „comiket”, która to nazwa jest skrótem od słów *comic market*. Największa ilość doujinshi powstaje w gatunku *bentai* [Wojdyło 2009a].

Do Rosji manga dotarła stosunkowo późno, co związane było z niską popularnością komiksów w tym kraju oraz nie wpadającą w gust Rosjan tematyką, dlatego tutaj również sytuacja mangi przedstawia się gorzej niż w innych krajach europejskich. Mimo to w Rosji istnieje kilka wydawnictw tłumaczących i wydających mangi. Do najpopularniejszych należą: Сакура-пресс (która wydała w Rosji pierwszą oficjalną mangę pod nazwą „Ranma 1/2”), Фа́брика коми́ков, Па́лма Пресс oraz Comix-ART (powstała w 2008 roku, wtedy też zaczęła wydawać jedne z najpopularniejszych tytułów jak „Death Note”, „Naruto” i „Bleach”). Jednakże większość mang nie została wydana poza Japonią, dlatego fani z innych krajów częściej czytają tzw. „skalancje”. Słowo to pochodzi z połączenia dwóch angielskich słów *scan* i *translation* – ‘tłumaczenie’. Odnosi się ono do grup wydawniczych, zajmujących się tłumaczeniem mang poprzez zastępowanie na zeskanowanych stronach tekstu oryginalnego przetłumaczonym. Prace grup skalancyjnych, choć nielegalne, są tolerowane i dostępne dla fanów w Internecie [zob *Skalancja*]. Na stronach internetowych można przeczytać ponad 4500 mang w języku rosyjskim.

W związku z rosnącą w wielu krajach liczbą fanów rysujących własne mangi zaczęły powstawać tomiki publikujące zbiory prac fanowskich. W Rosji takim zbiorem jest „Manga Cafe”, którego pierwszy tomik został wydany w lipcu 2008 roku przez wydawnictwo *Фа́брика коми́ков*.

Literatura

1. *Ani-manga*, [w:] Azunime, <http://azunime.net/slownik/id,9,hasla.html#hsid100> [18.06.2012]
2. *Chibi*, [w:] Azunime, <http://azunime.net/slownik/id,9,hasla.html#hsid19> [18.06.2012]
3. *Fanservis*, [w:] Azunime, <http://azunime.net/slownik/id,5,hasla.html#hsid32> [18.06.2012]
4. *Hentai*, [w:] Azunime, <http://azunime.net/slownik/id,11,hasla.html#hsid37> [18.06.2012]
5. Kotowska, K. *Manga – japoński komiks a kultura Zachodu* [w:] EBIB, <http://www.nowyebib.info/2010/118/a.php?kotowska> [18.06.2012]
6. *Krótko o historii komiksu*, [w:] komiksy, <http://komiks.l8r.pl/historia.html> [18.06.2012]
7. Kuchta, A. *Popularność mangi i anime w kulturze polskiej* [w:] maska, <http://www.maska.org.pl/popularnosc-mangi-i-anime-w-kulturze-polskiej/>, 04.10.2011 [18.06.2012]
8. Musiałowski, P. *Komiks i manga – różnice* [w:] konnichiwa.pl, <http://www.konnichiwa.pl/komiks-i-manga-roznice,6,38.html>, 27.02.2010 [18.06.2012]
9. Mysłicki, M. *Supermania, Lobomania – rzecz o komiksie amerykańskim* [w:] *studente.pl*, <http://studente.pl/artykuly/8640/Supermania-Lobomania-rzecz-o-komiksie-amerykanskim/>, 03.01.2009 [18.06.2012]
10. *Skalancja* [w:] Azunime, <http://azunime.net/slownik/id,9,hasla.html#hsid60> [18.06.2012]
11. *Super deformed* [w:] Azunime, <http://azunime.net/slownik/id,9,hasla.html#hsid63> [18.06.2012]
12. Wojdyło, K. Dojinshi. Sodoma, Gomora i nieco historii, „Otaku”, 2009/5, s. 41
13. Wojdyło, K. Odpowiednie dać rzeczy słowo, czyli co jest czym?, „Otaku”, 2009/4.
14. *Yonkoma*. [w:] Azunime, <http://azunime.net/slownik/id,9,hasla.html#hsid72> [18.06.2012]
15. Иванов, Б. *Краткий словарь жаргона отаку* [w:] Аниме и манга в России, <http://www.animemanga.ru/Articles/jargon.shtml> [18.06.2012]
16. Иванов, Б. *Символика аниме и манги* [w:] Аниме и манга в России, <http://www.animemanga.ru/Articles/images.shtml> [18.06.2012]

Манга и комикс как популярные формы эстетизации реальности

В работе определяется термин «комикс» и представляется краткая история американского комикса и японской манги. Обсуждается возникновение американского комикса как прототипа для комиксов в других странах. Определен термин «манга» и обсуждается история и место манги в японской культуре. Автор представляет явление манги как в Японии, так и за её пределами на фоне лингвистической проблемы понимания слова «манга». Представлена связь манги

и аниме. Отдельно обсуждается форма манги: система кадров, штрих, вид и способ представления персонажей, а также сравняется тематика американского комикса и манги (схематический сюжет американского комикса и разнообразие сюжета манги). Автор кроме того обсуждает наррацию в манге и способ передачи содержания, а также представляет типологию манги по жанрам.

Ключевые слова: форма, комикс, манга, рассказ, текст

Manga and comic book as popular forms of reality aesthetics

This paper defines the term “comic book” and presents the short history of the comic book, the American comic book and Japanese manga. It discusses the origin of the American comic book and its influence on the creation of comic books in other countries. It defines the term “manga” and discusses the history of manga and its place in Japanese culture. It presents the phenomenon of manga both in Japan and abroad against the linguistic problem of understanding the word “manga”. It also presents the connection between manga and anime. The form of manga is described separately: the panel frames structure, the drawing lines, the appearance of characters and the way they are presented. The themes of the American comic book are compared with the themes of manga (the schematic plot of the American comic book and the multiplicity of manga plots). It also discusses manga’s narration and the way of presenting content, and it presents the division of manga according to genres.

Keywords: form, comic book, manga, narration, content

Роман Дубровський

КОГП ім. Тараса Шевченка, Кременець, Україна

ПРОБЛЕМА ХУДОЖНЬОГО АВТОБІОГРАФІЗМУ (на прикладі творів Галини Гордасевич)

Проблема правди і брехні, їх співвідношення і взаємопереходу настільки давня, наскільки давнім є оволодіння людством мовою та накопичення певного багажу фактичних знань. Важливою для нас є інформація про факти об'єктивної реальності, яка передається в основному вербально. Від того, наскільки вона відповідає реальному стану речей, залежать наші дії й успіх від них. Тому проблема співвідношення правди й брехні стоїть у центрі розвитку сучасного суспільства, особливо у зв'язку зі значним збільшенням інформаційного потоку. У зарубіжній та вітчизняній науці проблемою правди та брехні займалися Х. Вайнріх, П. Екман, В. Знаков, І. Хоменко, Ю. Щербатих та інші. Метою статті є з'ясування величини дистанції між поняттями «правада» та «брехня» в автобіографічних творах Галини Гордасевич. Серед завдань дослідження можемо виокремити, зокрема, наступні:

- з'ясування суті понять «істина», «правда», «брехня» та їх впливу на творення художньої реальності;
- аналіз ступеня пов'язаності цих реалій та їх взаємопроникнення на рівні художнього дискурсу письменниці;
- визначення значення правди і брехні як об'єктів зображення та елементів нарративної стратегії для психолого-естетичної довершеності автобіографічного твору.

Істина – це адекватне відтворення в пізнанні об'єктивності, результат певного, визначеного практичного гносеологічного відношення, при якому пізнаваний образ суб'єкта виступає як правильне відображення дійсного об'єкта [Кремій 2005: с.120]. Таким чином, істина є чимось універсальним, незалежним від нашого суб'єктивного відношення до неї. На відміну від неї, правда – це знання, частина якого не підлягає доведенню і перевірці через його неповноту або наявність в ньому елемента суб'єктивного [Сморж 2009]. Брехня – те, що не відповідає дійсності; неправда [Сучасний тлумачний словник української мови 2006: с. 76].

Співвідношення цих понять у художній літературі має свою специфіку, оскільки у ХХІ столітті банальними видаватимуться суперечки про суто міметичну роль мистецтва, зокрема, і мистецтва словесного. Кожен автор конструє свою художню реальність у межах певного літературного твору, що належить до того чи іншого жанру. І витворену ним картину світу не можна трактувати з позиції істинності чи хибності. Це мірило застосовується лише до «реальної реальності».

До реальності художньої найбільше пасують поняття художньої правди та правдоподібності як побудови суджень і, відповідно, висловлювань за схемою, що не суперечить причинно-наслідковій логіці. Як зазначає Цветан Тодоров: «Йдеться вже не про те, щоб з'ясувати істину, а щоб наблизитися до неї, створити враження істини, і це враження буде тим сильнішим, що вправнішою буде» [Тодоров 2006: с.73]. Автор конструє художню правду. Ю. Б. Борев зазначає: «Добре придуманій історії немає чого бути схожою на життя: життя з усіх сил намагається бути схожим на добре придуману історію. Художня правда не тотожна правдоподібності (простій схожості на життя)» [Борев 2002: с. 132].

Таким чином, істина об'єктивна, правда суб'єктивна, художня правда – категорія, ступінь необхідності прояву якої залежить від традиційних канонів жанру, вона характеризує структурно-змістову

цілісність твору та єдність усіх елементів створеної у ньому художньої реальності.

Але в автобіографічних творах її зв'язок із об'єктивною реальністю, а отже – з істиною глибший. Однак мова не йде про цілковиту заміну (чи то зрощення) художньої правди з істиною чи навіть максимально об'єктивною правдою. Інакше художній твір як літературно-естетична цілісність перетворився б на звичайний інформаційний месидж, іншими словами, втратилась би поетика. Тому автобіографічна проза, зокрема й проза Галини Гордасевич, не позбавлена алюзій, літот, символів, метафоризму тощо.

Так, в автобіографічній повісті «Соло для дівочого голосу» прискіпливий читач може побачити певне створене із заданою художньо-стилістичною інтенцією відсторонення двох Я. Перше – це всезнаючий наратор, друге – Гордасевич-героїня:

«Жило собі на світі таке зелене і наївне, аж дурне, дівча. Виховане на старих романах і класичній поезії, сповнене якихось туманних мрій та абсолютно не пристосоване до життя. Найбільше воно любило ходити в ліс, там блукати, уявляти себе Мавкою, зітхати за Лукашем (правда, його звали інакше)» [Гордасевич 2006: с.170].

Підкреслене вживання середнього роду свідчить не лише про діяхронічну, але й про психологічну дистанційованість між двома Я. Письменниця цим показує, що те, що їй не сприймали, було закономірним, адже й вона сама себе тодішню тепер не розуміє. Чи не лукавить авторка (звісно, задля емоційного впливу на читача), залишається питанням.

У цьому ж уривку задля вимальовування напівказкового бачення світу молодої дівчини використано й інтертекстуальний момент – алюзію, що натякає на драму-феєрію Лесі Українки «Лісова пісня». Це зроблено для підтримання хиткого балансу між художністю (художнім вимислом зокрема) та автобіографізмом. Однак тут же письменниця нагадує про зв'язок із об'єктивною реальністю, життєвою правдою і вводить це нагадування під виглядом ремарки в дужках, що починається маркером «справда».

Цікаво, що письменниця, будучи сильним літературним критиком, іде на свідомий обман, називаючи повість «Соло для дівочого голосу» автобіографічним романом. І пов'язано це із поняттям імпліцитної правди. Адже насправді Галина Гордасевич натякає на десятки перетинів доль, подій, які поза самими подіями, виведеними на передній план, могли б бути сформованими в окремі сюжетні лінії. Йдеться, зокрема, про зв'язки одногрупниць Галини Леонівни та її викладачів із МДБ, про

роботу агента Москальова, який слідкував за жінкою і згодом «пшив» справу на неї тощо.

Переконаний правдошукач, письменниця із цілком реальним та неприхованим обуренням пише про те, як її оббрівувала (за завданням спецорганів) літня жінка, стверджуючи, що та вкрала у неї гаманець. Як бачимо, в художньо-естетичному плані при побудові нарративу Галиною Гордасевич можемо говорити про правду, правдоподібність, напівправду, імпліцитну правду, самообман, брехню тощо. Коли ж правда стає об'єктом зображення, вона має тільки одну опозицію – неправду. Письменниця показує, що в тоталітарній державі остання є частиною політики, а отже – проникає в усі сфери суспільного життя. У цьому контексті набувають справедливості слова Пола Екмана: «Брехня настільки природна, що її без натяків можна віднести майже до всіх сфер людської діяльності» [Екман 1999: с.18].

Власне, тоталітаризм, цензура виступають тим фоном, на якому переплітаються поняття автобіографізму, правди і брехні (чи скоріше напівправди).

Так, «донецький» період творчості письменниці представлений двома паралельними творчими струменями. Перший складають «шухлядні» вірші, які просто не могли не бути написаними жінкою із загостреним відчуттям справедливості у час, коли саме поняття цієї справедливості підмінювалося на поняття «ідеологічної правильності» й служинню доволі розмитим ідеалам інтернаціоналізму. Вони не були й об'єктивно не могли бути надрукованими, зважаючи на обставини політичної реальності. Другий струмінь складають поезії з подібним ідейним началом на імпліцитному рівні, однак формально стилізовані під типові зразки, написані у відповідності до всіх канонів соцреалістичного дискурсу. Дмитро Дроздовський у книзі «Код майбутнього» зазначає: «Подібна формула могла виникнути не просто в тоталітарній державі, а й до того ж – у багатонаціонально-тоталітарній державі, що подвійними ланцюгами сковувала думку і творчу енергію. В той же час вона привчала досвідчений і витончений розум до лукавства, вчила підігравати абсурдним правилам гри із певною простодушною наївністю симулювати соцреалістичний зміст і національну форму» [Дроздовський 2001: с.121].

Однак і це загравання із цензурою не дало позитивних результатів. Свою першу збірку, яка мала вийти друком у 1965 р. під назвою «Мажорна гама», Г. Гордасевич написала у двох різних редакціях. Одна – чиста правда від душі, інша – у вигляді напівправди, естетично розбавленої ледь помітною під глибоким шаром соцреалістичного пафосу правдою. Однак надто вже прискіпливими виявилися цензори:

друк збірки було заборонено – в обох редакціях. Та це лише одна із поодиноких спроб письменниці приховати оголений нерв правди.

Цікавим моментом в автобіографічній прозі Г. Гордасевич є зображення sacramentalності правди. Так, вимальовуючи образ свого батька священика, письменниця особливо наголошує на інтимності й недоторканності правди, сказаної на сповіді. Священик тут лише посередник між людиною, що рече правду, і Богом. Тому й ні за яких обставин не має права розпоряджатися цією правдою, особливо задля користі МДБ, НКВС, де її потрактують у «потрібному» напрямку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, автобіографічна проза Галини Гордасевич цікава тим, що тут письменниця детально реалізує «імпліцитну версію самої себе» [Бут 1996: с. 133], однак можемо твердити, що авторка свідомо тримає чітку дистанцію між Я-героєм та Я-автором. Автор посідає позицію «позазнаходження» щодо героя. І це – необхідна умова ефективної саморефлексії як чинника, що у великій мірі впливає на ступінь естетичної довершеності автобіографічного твору.

Література

1. Боров, Ю.Б. Эстетика, Москва 2002.
2. Бут, У. Риторика художественной прозы, Москва 1996.
3. Гордасевич, Г. А. Твори, Т. 2, Львів 2006.
4. Дроздовський, Д. Код майбутнього, Київ 2001.
5. Кремінь, В.Г. Ільїн В.В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: підручник, Київ 2005.
6. Сморг, А. О. *Эстетика*, в: Электронная библиотека Князева, http://www.ebk.net.ua/book/ethics/smorzh_estetika/index.html [17.04.2012].
7. Сучасний тлумачний словник української мови: 65000 слів, за ред. проф. В. В. Дубічинського, Харків 2006.
8. Тодоров, Ц. Теорія літератури та інші есе, Київ 2006.
9. Эжман, П. Психология лжи, Санкт-Петербург 1999.

Problem artystycznego autobiografizmu (na przykładzie utworów Haliny Hordasewycz)

W artykule rozpatrzono problem współzależności pojęć „prawda” oraz „artystyczna prawda” w autobiograficznych utworach Haliny Hordasewycz. Szczególną uwagę położono na dialektyczne współdziałanie *prawdy* i *kłamstwa* na tle totalitaryzmu. Rozróżniono również pojęcia *autora autobiograficznego* oraz *autora urzędującego* w tekście. W artykule szczególnej analizie poddano jej pracę autobiograficzną, „Solo dla głosu dziewczyny”, w której wyczuwalna jest nuta autokrytyki. Autorka koncentruje się na funkcji twórczości pisarza w czasach reżimu totalitarnego. Śledzone są również

spontaniczne i świadome odejścia od *prawdy życia* w celu twórczej doskonałości. Przeanalizowana została też realizacja przez pisarza wersji „Ja ukrytego w sobie” oraz zbadane funkcje rozbieżności pomiędzy „Jestem bohaterem” i „Jestem autorem” w pracach autobiograficznych.

Słowa kluczowe: prawda, kłamstwo, artystyczna prawda, autobiografia, autor

The problem of the artistic autobiographism (on the sample of the creative works by G. Gordasevych)

The article is concentrated on the problem of the correlation of the concepts “realness”, “truth”, “artistic truth” in the autobiographical creative works by Galina Gordasevych. The main attention is paid to the dialectical interaction of the truth and flam on the background of the totalitarianism. The differentiation between autobiographical author and author incarnated in the text is also made. The autobiographical works by Galina Hordasevych are analyzed, including the novel "Solo for maiden voice", which has a perceptible note of self-criticism. The author of the article focuses on the peculiarities of the writer's creation during the totalitarian regime. The spontaneous and conscious breakaway from truth of life for artistic perfection of the autobiographical work is also traced. The implementation of "implicit version of myself" and peculiarities of making distance between “I”-hero and “I”-author in the autobiographical writings by the writer are deduced.

Keywords: Key words: truth, lie, artistic truth, autobiographism, author.

Paulina Machulska
UJK w Kielce, Polska

POZIOMY PRZESTRZENI INFORMACYJNEJ UTWORU PROZOWEGO (na materiale utworów Lwa Tołstoja)

Dokonując rozwinięcia tematu warto zacząć od objaśnienia czym jest narracja, jakie są jej typy i czym odróżnia się od lokucji.

Narracja (łac. narratio = opowiadanie) – wypowiedź monologowa prezentująca ciąg zdarzeń uszeregowanych w jakimś porządku czasowym, powiązanych postaciami w nich uczestniczącymi oraz ze środowiskiem, w którym się rozgrywają. W zależności od tego, czy na plan pierwszy przedstawienia wysuwają się zjawiska dynamiczne, rozwijające się w czasie, czy zjawiska statyczne, rozmieszczone w przestrzeni, narracja przybiera formę opowiadanie bądź opisu; pomiędzy obydwoma biegunami rozciąga się rozległa dziedzina form narracyjnych o charakterze pośrednim czy mieszanym [Sławiński 1988 s. 303].

Narrację należy odróżniać od lokucji. Do narracji należą te informacje, które odbierane są tylko przez czytelnika:

...i ze smutkiem odeszła, ocierając ostatnią łzę.

Lokucja natomiast jest tymi kwestiami mówionymi przez bohatera lub narratora będącego również bohaterem, które docierają i do czytelnika i do innych bohaterów utworu:

- słuchaj, on nie zdaje sobie sprawy z powagi sytuacji – powiedziałem.

Wspomnianą wyżej narrację prowadzi narrator, który może być:

- **Wszechwiedzącym** (demiurg) – zna wszystkie wydarzenia zarówno z przeszłości, jak i z przyszłości oraz psychikę bohaterów, sam nie uczestniczy w akcji utworu.

- **Świadkiem** (obserwatorem) – jego wiedza jest ograniczona, opowiada o wydarzeniach w takiej formie, w jakiej mógłby zrobić to naoczny świadek. Często zdarza się, że taki narrator jest wpleciony (na drugim planie) w akcję dzieła.

- **Bezpośrednim** (uczestnik) – należy do świata przedstawionego, często jest najważniejszą postacią utworu, prowadzi narrację pierwszoosobową. [zob. *Narrator*].

Przykładem narratora-demiurga jest narrator w powieści *Anna Karenina* (*Анна Каренина*). Zna on myśli bohaterów:

Глаза Степана Аркадьича весело заблестели, и он задумался, улыбаясь. "Да, хорошо было, очень хорошо. Много еще там было отличного, да не скажешь словами и мыслями даже наяву не выразишь". II, заметив полосу света, пробивающуюся сбоку одной из суконых стоек, он весело скинул ноги с дивана, отыскал ими шитые женой (подарок ко дню рождения в прошлом году), обделанные в золотистый сафьян туфли и по старой, девятилетней привычке, не вставая, потянулся рукой к тому месту, где в спальне у него висел халат. II тут он вспомнил вдруг, как и почему он спит не в спальне жены, а в кабинете; улыбка исчезла с его лица, он сморщил лоб. [Анна Каренина, сзѣсѣ 1].

Zna także przeszłość bohaterów:

Степан Аркадьич в школе учился хорошо благодаря своим хорошим способностям, но был ленив и шалун и потому вышел из последних; но, несмотря на свою всегда разгульную жизнь, небольшие чины и нестарые годы, он занимал почетное и с хорошим жалованьем место начальника в одном из московских присутствий. [Анна Каренина, сзѣсѣ 5].

Typowy narrator-uczestnik znajduje się w utworze *Щастье rodzinne* (*Семейное счастье*). Prowadzi on narrację w pierwszej osobie:

Мне говорили, что я похудела и подурнела в это время, но это даже не занимало меня. Зачем? для кого? Мне казалось, что вся моя жизнь так и должна пройти в этой одинокой глуши и беспомощной тоске, из которой я сама, одна, не имела силы и даже желанья выдти [Семейное счастье, т 1, сзѣсѣ 1].

Narrator-obszurator występuje w utworze *Sonata Kreutzerowska* (*Kreutzerowa sonata*). Narrator ten nie zna ani przeszłości, ani przyszłości, ani celów działania bohaterów, ani ich myśli. Jego zadanie ogranicza się do relacjonowania wydarzeń z pozycji naocznego świadka:

Во время отсутствия господина с дамой в вагон вошло несколько новых лиц и в том числе высокий бритый морщинистый старик, очевидно купец, в ильковой шубе и суконном картузе с огромным козырьком. Купец сел против места дамы с адвокатом и тотчас же вступил в разговор с молодым человеком, по виду купеческим приказчиком, вошедшим в вагон тоже на этой станции. [Креutzerова соната, сзѣсѣ II]

Warto zauważyć, że występują również połączenia tych typów narratorów. Obrazuje to schemat:

Połączenie demiurga z obserwatorem znajduje się w utworze *Hadżi-Murat* (*Хаджи-Мурат*). Narrator jest wszechwiedzący, przenika myśli bohaterów:

Он не думал о том, что говорил, но заглушал свое чувство вниманием к тому, что говорил. «Да, что бы была без меня Россия, — сказал он себе, почувствовав опять приближение недовольного чувства. — Да, чтобы была без меня не Россия одна, а Европа». И он вспомнил про шурина, прусского короля, и его слабость и глупость и покачал головой. [Хаджи-Мурат, сзѣсѣ XV].

Zna również przeszłość bohaterów:

Нелады между отцом и сыном начались уже давно, почти со времени отдачи Петра в солдаты. Уже тогда старик почувствовал, что он променял кукушку на ястреба. [Хаджи-Мурат, сзѣсѣ VIII].

Jednak na samym początku utworu narrator ujawnia, że historię, którą opowiada po części sam widział, tym samym był jej naoczny świadkiem:

И мне вспомнилась одна давнишняя кавказская история часть которой я видел, часть слышал от очевидцев, а часть вообразил себе. История эта, так, как она сложилась в моем воспоминании и воображении, вот такая. [Хаджи-Мурат, часть I].

Warto również zauważyć, że tutaj również ujawnia swoje „ja”.

Cechy **narratora-demiurga z elementami uczestnika** możemy natomiast znaleźć w utworze *Dwaj busarży (Два зусары)*, gdzie narrator pokazuje swoją wszechwiedzę, opisując to, co było wcześniej:

В 1800-х годах, в те времена, когда не было еще ни железных, ни шоссейных дорог, ни газового, ни стеаринового света, ни пружинных низких диванов, ни мебели без лаку, ни разочарованных юношей со стеклышками, ни либеральных философов-женщин, ни милых дам-камелий, которых так много развелось в наше время, – в те наивные времена, когда из Москвы, выезжая в Петербург в повозке или карете, брали с собой целую кухню домашнего приготовления, ехали восемь суток по мягкой, пыльной или грязной дороге и верили в пожарские котлеты, в валдайские колокольчики и бублики, – когда в длинные осенние вечера нагорали сальные свечи, освещая семейные кружки из двадцати и тридцати человек, на балах в канделябры вставлялись восковые и спермацетовые свечи, когда мебель ставили симметрично, когда наши отцы были еще молоды не одним отсутствием морщин и седых волос, а стрелялись за женщин и из другого угла комнаты бросались поднимать нечаянно и не нечаянно уроненные платочки, наши матери носили коротенькие талии и огромные рукава и решали семейные дела вниманием билетиков, когда прелестные дамы-камелии прятались от дневного света, – в наивные времена масонских лож, мартинистов, тугендбунда, во времена Милорадовичей, Давыдовых, Пушкиных, – в зуберискан городе К. был съезд помещиков, и кончались дворянские выборы. [Два зусары].

Uczestnictwo narratora w utworze przejawia się poprzez ujawnienie przez niego swojego punktu widzenia, tzn. użycia epitetów, które są wyznacznikiem subiektywności, a także poprzez stwierdzenia: *наше время, наши отцы, наши матери*, ale w jeszcze większym stopniu – *милых, наивные, прелестные*, wykazujące *stricte* ludzkie, osobiste uczucia.

Sytuacja odwrotna, to znaczy **narrator-uczestnik z elementami demiurga** znajduje się w utworze *Благо любви*.

Мы все знаем, и я всегда смутно чувствовал это, и чем дальше в жизни, тем яснее; теперь же, с нынешнего дня, когда я в первый раз ясно почувствовал такую же, как для живого человека близость завтрашнего дня, естественную близость смерти, не только не страшной, но такой переход, который так же естественен и благ, как переход к завтрашнему дню, — теперь, почувствовав это, мне и страшно и, главное, странно думать о той ужасной ненавистнической жизни, которой живет теперь большинство из нас, людей, рожденных для любви и для блага,

gdzie narrator wyraźnie eksplikuje swoje „ja”, dokonuje oceny życia ludzi i śmierci, po czym czyta w myślach ludzi:

Вам в вашем невольном поддерживаемом общественном мнением затемнении кажется, что все то, что вы делаете, есть неизбежное условие жизни людей нашего времени, что то, что вы делаете, это участие в всемирной жизни человечества, что вы не можете не делать того, что все делали и делают и считают необходимым делать. [Благо любви].

Przykładem połączenia **narratora-obszawatora z elementami uczestnika** jest narrator w wspomnianym już wcześniej utworze *Sonata Kreutzerowska* (Крейцера соната), gdzie narrator jest uczestnikiem wydarzeń: „Мы ехали вторые сутки.” [Толстой, Крейцера соната, część I], ale również uważnie obserwuje innych bohaterów, jest naoczny świadkiem, który nie wtrąca się w rozmowę i relacjonuje bieżące wydarzenia:

Я сидел наискоски и, так как поезд стоял, мог в те минуты, когда никто не проходил, слышать урывками их разговор. Купец объявил сначала о том, что он едет в свое имение, которое отстоит только на одну станцию; потом, как всегда, заговорили сначала о ценах, о торговле, говорили, как всегда, о том, как Москва нынче торгуется, потом заговорили о Нижегородской ярмарке. [Крейцера соната, część I].

Sam bohater stanowi drugoplanową postać, co również jest cechą narratora-obszawatora. Warto zauważyć, że na samym początku zdradza swój punkt widzenia, tym samym zyskując cechę uczestnika: „(...) некрасивая и немолодая дама (...)” [Крейцера соната, część I].

Należy również zwrócić uwagę, że pojawia się prócz narracji i lokucja opowiadającego:

— Как порок? — сказал я.” [Крейцера соната, część XI].

Narrator ten również momentami przybiera postać **narratora-obszawatora z elementami demiuurga**:

Он остановился, издал свой звук, как он делал всегда, когда ему приходила, очевидно, новая мысль [Крейцера соната, część III];

Он, видимо, гордился своим участием в них и с видимой радостью рассказывал (...) [Крейцера соната, сценка I].

Sytuacja odwrotna, gdzie **narrator-uczestnik** posiada cechy **obserwatora** znajduje się w utworze *Dzieciństwo* (*Детство*). Narrator jest uczestnikiem wydarzeń, jego narracja jest pierwszoosobowa:

(...) ровно в третий день после дня моего рождения, в который мне минуло десять лет и в который я получил такие чудесные подарки, в семь часов утра – Карл Иванович разбудил меня, ударив над самой моей головой хлопнушкой(...) [Детство, глава I].

Nie przeszkadza mu to jednak być również i obserwatorem wydarzeń, w których sam nie bierze udziału, a które zachodzą w jego domu:

„(...) сидела Марья Ивановна в чепце с розовыми лентами, в голубой кацавейке и с красным сердитым лицом, которое приняло еще более строгое выражение, как только вошел Карл Иванович. Она грозно посмотрела на него и, не отвечая на его поклон, продолжала, тоная ногой, считать: "Un, deux, trois, un, deux, trois, - еще громче и повелительнее, чем прежде. Карл Иванович, не обращая на это ровно никакого внимания, по своему обыкновению, с немецким приветствием подошел прямо к ручке матушки [Детство, розділ II].

Utworky literackie mogą posiadać więcej niż jednego opowiadającego, w związku z tym można wyróżnić **narrację zewnętrzną**, czyli spajającą pozostałe historie, i **narrację wewnętrzną**, czyli narrację bohaterów, tak zwaną **lokucję**.

Co ciekawe klasyczna podział na narrację zewnętrzną i wewnętrzną nie zawsze musi występować w utworze: i tak w utworze *Hadzi-Murat* narracja zewnętrzna pokrywa się z narracją wewnętrzną, gdyż opowiadający jest również bohaterem utworu. Jego opowieść zawiera opowiadanie Hadzi-Murata o historii swojego życia i opowiadanie Kamieniewa o śmierci Hadzi-Murata (dwa wątki istniejące paralelnie).

Innym przykładem może być Sonata Kreutzerowska, gdzie narrator będący bohaterem spotyka bohatera drugiego, który opowiada mu historię swojego życia, tym samym historia bohatera drugiego zawiera się w historii narratora-bohatera pierwszego.

Taką poziomowość można znaleźć również w lokucji. Zaobserwować to można w przypadku, gdy informacja krąży między bohaterami:

– Солдаты говорят: разумишь ловчее, – сказал капитан Тушин, улыбаясь и робяя, видимо, желая из своего неловкого положения перейти в шутивый тон [Война и мир, т. 1, розділ 15]

Gdzie 1 poziom stanowi świat przedstawiony kapitana Tuszyńskiego, natomiast 2 poziom to świat przedstawiony żołnierzy, którzy tak myślą.

А ты слухай, что Иван Мосеич приказывал. Пуше всего, говорит, тётка, смотри, чтоб денежки не упустить. Не ужватить, говорит, она деньги, не дадут ей на себя зятя принять. Деньги, говорит, всему делу голова [Власть тьмы],

gdzie 1 poziom to świat przedstawiony Matrony, 2 poziom Iwana Mosiecza, 3 zaś poziom tworzy przysłowie, a te jako mądrości narodu należą do świata przedstawionego ludu, tym samym tworząc 3 poziom.

– В этом-то и штука, – отвечал Билибин. – Слушайте. Вступают французы в Вену (...). На другой день, то есть вчера, господа маршалы: Мюрат Лани и Бельяр, садятся верхом иотправляются на мост.(...) Господа, -- говорит один, – вы знаете, что Таборский мост минирован и контраминирован, и что перед ним грозный tête de front и пятнадцать тысяч войска, которому велено взорвать мост и нас не пускать. Но нашему государю императору Наполеону будет приятно, ежели мы возьмем этот мост [Война и мир, т 1, rozdział 12],

gdzie 1 poziom należy do Bilibina, 2 do marszałków, 3 do Napoleona.

Narracja jak widać na przywołanych powyżej przykładach nie ogranicza się tylko do relacji wydarzeń z punktu widzenia albo narratora-demiurga, albo narratora- obserwatora, albo narratora-uczestnika, lecz może być wypełniana przez narratora, łączącego w sobie cechy dwóch narratorów. Wątro zwrócić uwagę również i na to, czym różni się narracja od lokucji – narracja przekazuje informacje, które docierają tylko do czytelnika, lokucja zaś – te, które docierają i do czytelnika i do innych bohaterów utworu.

Godne uwagi jest i to, że niektóre utwory mogą posiadać nie jednego, lecz kilku narratorów, których narracje albo zawierają się w sobie, albo pokrywają ze sobą lub istnieją równolegle (przy czym i niezależnie) względem siebie. Poziomowość dostrzec można i w lokucji, co polega na krążeniu informacji między bohaterami.

Literatura

1. Narrator, [w:] *Narracja i narrator*, kujon.net.pl, http://liceum.kujon.net/txt/34/narracja_narrator.html, [02.09.2011]
2. Sławiński J., *Słownik terminów literackich*, Wrocław 1988.
3. *Власть тьмы*, [w:] Толстой, А. Н. Собрание сочинений-Драматические произведения 1864-1910, Москва 1982.
4. Толстой, А. *Благо Любви*, [w:] Lib.ru/Классика, http://az.lib.ru/t/tolstoj_lew_nikolaewich/text_0700.shtml, [02.09.2011].
5. Толстой, А. *Война и мир*, Том 1, [w:] Lib.ru/Классика, http://az.lib.ru/t/tolstoj_lew_nikolaewich/text_0040.shtml, [02.09.2011].
6. Толстой, А. *Два гура*, [w:] Lib.ru/Классика, http://az.lib.ru/t/tolstoj_lew_nikolaewich/text_0110.shtml, [02.09.2011].

7. Толстой, Л. *Детство*, [w:] Lib.ru/Классика, http://az.lib.ru/t/tolstoj_lew_nikolaewich/text_0010.shtml, [02.09.2011].
8. Толстой Л. *Крейцера соната*, [w:] Lib.ru/Классика, http://az.lib.ru/t/tolstoj_lew_nikolaewich/text_0240.shtml, [02.09.2011].
9. Толстой Л. *Хаджи-Мурат*, [w:] Lib.ru/Классика, http://az.lib.ru/t/tolstoj_lew_nikolaewich/text_0250.shtml, [02.09.2011].

Уровни информационного пространства прозаического произведения

В статье рассматриваются проблемы типов повествования в оппозиции к понятию локуции. Кроме трех основных типов повествователей (демиург, наблюдатель, участник) на материале примеров из прозы Льва Толстого выделены также промежуточные типы, объединяющие черты по крайней мере двух основных (демиург-участник, демиург наблюдатель, наблюдатель-участник, наблюдатель-демиург, участник-демиург, участник-наблюдатель). В статье также затронуты проблемы нарративной и информативной уровневости текста.

Ключевые слова: повествование, повествователь, локуция, уровни текста, Лев Толстой.

Levels of information space of the work of prose

This article examines questions of the types of narration in contrast to the notion of locutionary act. Apart from three main types of narrators (omniscient, observer, direct), indirect narrators are distinguished who possess features of at least two main narrators (omniscient narrator with elements of direct narrator, omniscient narrator with elements of observer, observer-narrator with elements of direct narrator, observer-narrator with elements of omniscient narrator, direct narrator with elements of omniscient narrator, direct narrator with elements of observer-narrator) which was proved with the examples from Lew Tolstoj's prose. This article also touches upon questions concerning levels of narration and levels of information.

Keywords: narration, narrator, locutionary act, level, Lew Tolstoj

А.В. Винниченко

КПНУ им. Ивана Огненко, Каменец-Подольский, Украина

НОМИНАТИВНОЕ АНАГРАММИРОВАНИЕ “FOUR MIGHTY ONES IN EVERY MAN” В ЭПИЧЕСКОЙ ПОЭМЕ «THE FOUR ZOAS» У. БЛЕЙКА

Определение анаграммы терминологически нечетко. В нашей статье обратимся к такой дефиниции: «Анаграмма – это перестановка в слове или группе слов букв, в результате чего образуется новое слово или несколько слов другого значения» [Квятковский 1966, с. 28-29].

Публикация записей Ф. де Соссюра «Об анаграмме» обусловила появление работ, которые рассматривают практические и теоретические проблемы современного изучения анаграмм, их синтактику, схожие с анаграммой приемы, различные аспекты звуковой организации стихотворного текста, идиостилевые характеристики организации языка, перспективы изучения анаграмм.

А. Пузырев в статье «Перспективы исследования анаграмм» [Сорокин 1995, с.5-17] разграничивает термины «анаграмма» и «анафония», и определяет «анафонию», как неполную форму воспроизведения в тексте звукового состава ключевого или опорного слова.

Г. Векшин в статье «Синтактика анаграмм» рассматривает декодирование анаграммы как потенциальную анаграммную ситуацию, «поскольку нет смысла думать, что тот или иной ключ безошибочно правильный» [Сорокин 1995, с. 19]. А. Шунейко разграничивает потенциальные и функциональные анаграммы. «Потенциальная анаграмма – это тот исходный материал, сознательно или бессознательно используя который, автор текста может создать функциональную анаграмму» [Сорокин 1995, с. 33]. Функциональную анаграмму А. Шунейко определяет «способом включения в текст, набором сигнализаторов своего присутствия в тексте» [Сорокин 1995, с. 33], особым механизмом функционирования и заданной функциями соотносительностью с внетекстовой действительностью.

Многоаспектность рассмотрения анаграммы, методологическая неопределенность понятия приводит к созданию классификации анаграммы. Классификация анаграммы представлена по следующим критериям: по степени выражения в тексте, по вероятности наличия в тексте; по характеру использования языковых единиц; по структуре. По степени выражения в тексте анаграммы бывают более или менее имплицитные. По вероятности наличия в тексте анаграммы бывают потенциальные и функциональные. Ф. де Соссюр, рассматривая механизм выявления анаграммы в тексте, называл эти два вида анаграмм: «настоящая», «мнимая» [Соссюр 1977, с. 643]. Настоящая анаграмма, по Ф. де Соссюру, распространяется на шесть строк. По структуре анаграмму условно разделяем на антиграмму, анаграмму – ния, анаграмму из слогов или слов, анаграмму из параграфов, анаграмму совершенную, анаграмму – литературный цилиндр.

«Вала», или «Четыре Зоа» относится к «Пророческим книгам» английского поэта Уильяма Блейка, была начата в 1797 году. Главные герои книги «Четыре Зоа»: (Urthona, Urizen, Luvah, Tharmas) были

созданы с падением Альбиона в мифологии Блейка. Поэма состоит из девяти частей, так называемых «ночей».

У. Блейк создавал изображения к произведениям, однако к эпической поэме не было создано никаких изображений. Элементы «Четырех Зоа» изображены в «Пророческих книгах» В. Блейка: Уризен – в «Книге Уризена, Четыре Зоа – в «Мильтоне».

Ангелология В. Блейка характеризуется наличием персонажей-энергоматерий, которые имеют мужское и женское начало. Альбион, «Вечный Человек» включает в себя четыре энергоматерии и их эманации: Урилена и Аханию, Лува и Валу, Тармаса и Ениона, Уртона и Енитармона. Альбион – это имя «Вечного человека», «Павшего Человека». Альбион – «Отец человечества», который соотносится с «грандиозным человеком» Э. Сведенборга и каббалистическим Адамом Кадмоном. В падении Альбион находится в четырехмерном мире времени и пространства – «Mundane Shell» (См. Рис.1).

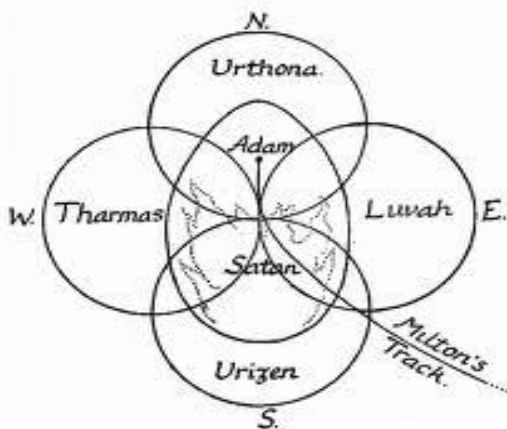

Рис 1. Mundane Shell, 1810 [Damon F. S. A Blake Dictionary / S. Foster Damon – UK : University Press of New England, 1988, p. 288]

Теря Божественное Провидение, Альбион засыпает. Потеря Божественного провидения приводит к захвату власти энергиями: происходит борьба между Лувом и Уризенем. Альбион путешествует во сне: со смертью физического тела Альбион просыпается и обретает Божественное провидение.

Н. Фрай в «Страшной симметрии» («Fearful Symmetry», 1947) определил, что каждый персонаж соотносится с частями тела, органами

чувств, положительными и отрицательными чертами. Каждой энергоматерии соответствует сторона света: Уризену – юг, Луве – восток, Тармасу – запад, Уртону – север; астрологические положения: Уризену – зенит, Луве – центр, Тармасу – периферия, Уртону – надир; металл: Уризену – золото, Луве – латунь, Тармасу – серебро, Уртону – железо; стихия: Уризену – воздух, Луве – огонь, Тармасу – вода, Уртону – земля; время года: Уризену – лето, Луве – весна, Тармасу – осень, Уртону – зима. Падение Альбиона сопровождается нарушением координат, разделением энергоматерий, хаосом и прекращается с пробуждением Альбиона, восстановлением целостности «Вечного Человека».

Имя каждого из персонажей анаграммировано: Luvah – love, Urizen – reason, Tharmas – harmony, Urthona – earth. В «Четырех Зоа» встречаются случаи анафонии: Luvah – love, Urizen – reason, Urthona – earth, когда анаграмма идентифицируется не полностью, а отдельными фонемами. В «Четырех Зоа» есть анаграммы: otc – cog, палиндром los – sol.

Анаграмма Urizen – неполная и реализуется как транскрипция reason – [ˈri : z (ə) n] и означает «причина». В «Четырех Зоа» В. Блейка Причина – «функция Уризена, и находится в балансе с Воображением, но становится относительно отрицательной функцией, поскольку стремится доминировать» [Damon 1988, с. 419]. Фонетический уровень представлен аллитерацией на **R** и **Z, S**:

Then Urizen arose & took his Sickle in his hand
 There is a brazen sickle & a scythe of iron hid
 Deep in the South guarded by a few solitary stars
 This sickle Urizen took the scythe his sons embrac'd
 And went forth & began to reap & all his joyful sons
 Reap'd the wide Universe & bound in Sheaves a wondrous harvest.

Транскрипция [ˈri : z (ə) n] реализуется в консонантно-вокалических блоках:

ri – zen – ro – si
 ra – zen – si – scy – the – ir
 dee – uth – so – ar – so
 is – si – ri – zen – scy – the – son – ra
 orth – rea – is – so
 rea – ni – erse – ro – ves – ar

К предметному уровню относятся одушевленные существительные («Urizen, sons») и неодушевленные существительные («Sickle, hand, iron, South, stars, scythe, Universe, sheaves, harvest»). В поэме «Четыре Зоа» каждый персонаж имеет свои атрибуты. Существительные

предметного мира – это символы, которые идентифицируют Уризена. Н. Фрай в «Страшной симметрии» («Fearful Symmetry») отмечает, что Уризену соответствует деятельность – «земледелец, сторона света – Юг» (Damon, 1988 : с. 419).

Анаграмма Орка (Orc – cor) – латинского происхождения и означает «сердце», (Орк родился из сердца Енитармона). Орк – результат деления Лоса и Енитармон. Орк – низшая форма Лува представляет «любовь», которая превратилась в «войну», «ненависть». Фонетический уровень поэзии представлен аллитерацией на **R** и **C**, ассонансом на **O**:

Then Orc cried Curse thy Cold hypocrisy. already round thy Tree
In scales that shine with gold & rubies thou beginnest to weaken
My divided Spirit Like a worm I rise in peace unbound
From wrath Now When I rage my fetters bind me more
torment O torment A Worm compelld. Am I a worm
Is it in strong deceit that man is born. In strong deceit .

В первой строфе фонема **C** встречается 5 раз, 4 из которых в сильной позиции, **R** – 5 раз, 3 из которых в сильной позиции, **O** – 3 раза в сильной позиции. В другой строфе фонема **C** с инвариантом **G** встречается 2 раза, **O** – 2 раза в сильной позиции, **R** – 1 раз в сильной позиции. В третьей строфе **C** встречается 1 раз, **O** – 2 раза в сильной позиции, **R** – 2 раза в сильной позиции. В четвертой строфе **R** встречается 4 раза. В пятой строфе **C** встречается 1 раз в сильной позиции, **O** – 5 раз в сильной позиции, **R** – 4 раза. В шестой строфе **C** встречается 2 раза, **O** – 3 раза в сильной позиции, **R** – 3 раза, из них 2 – в сильной позиции, **п** – 3 раза. В шести строфах **C** встречается 11 раз, из них 5 раз в сильной позиции, **R** – 19 раз, из них 11 раз в сильной позиции, **O** – 14 раз, из них 12 – в сильной позиции.

Идентифицируя анаграммы в «Четырех Зоа» следует учитывать следующие факторы. Жанр видения с точки зрения формы и содержания имплицитно определяет анаграммы. Лексический уровень поэмы содержит поэтизмы, архаические формы глаголов, пропуск гласных и согласных. Синтаксический уровень характеризуется повторами, обращениями, риторическими конструкциями. Графический уровень представлен капитализацией имен персонажей и основных понятий блейковской мифологии.

Проблемы, связанные с идентификацией анаграммы, касаются природы анаграммы, и определяются соотношением эксплицитного (латинское «explicito», «явного») и имплицитного (латинское «implicito», «скрытого»). Дуалистическая природа анаграммы в «Четырех Зоа» У. Блейка усложняется способом формально-семантической организации

текста, особенностями жанрово-композиционной структуры, особенностями графической организации, «трансформацией» поэтического текста, наличием нескольких вариантов одного поэтического текста.

Литература

1. Квятковский, А. П. Анаграмма // Квятковский А. П. Поэтический словарь. / А. П. Квятковский— М. : Сов. Энцикл., 1966. — С. 28-29.
2. Проблемы изучения анаграмм : межвузовский сборник научных трудов / Под ред. проф. Ю. А. Сорокина. – М. : ИРЯз РАН; Пенза, 1995. –140 с.
3. Соссюр, Ф. де Труды по языкознанию / Фердинанд де Соссюр; [пер. с фр. яз. А. А. Холодовича]. – М. : Прогресс, 1977. – с. 695.
4. Damon, F. S. A Blake Dictionary / S. Foster Damon – UK : University Press of New England, 1988. – 532 p.
5. Frye, N. Fearful Symmetry. A Study of William Blake/ Northrop Frye. – Princeton : Princeton University Press, 1947. – 462 p.
6. Blake, W. The Four Zoas.– [Электронный ресурс]: Blake W. The Four Zoas. / William Blake. – Режим доступа: http://www.english.uga.edu/nhilton/Blake/blaketxt1/the_four_zoas.html

Anagram nominatywny „Four mighty ones in every man” w poemacie epickim W.Blake’a „The Four Zoas”

W artykule rozpatrywany jest problem praktycznego i teoretycznego badania anagramów, ich syntaktyki, różne aspekty dźwiękowej organizacji tekstu poetyckiego oraz cechy, będące wyznacznikami anagramów w poemacie “The Four Zoas” William’a Blake’a.

Kluczowe słowa: anagram, anafonia, W.Blake.

Nominative anagram “Four mighty ones in every man” in the epic poems „The Four Zoas” by W.Blake

The article deals with the practical and theoretical issues of the anagram studies, their syntactics, various aspects of the phonic organization of the poem and peculiarities of their identification in the poem «The Four Zoas» by W. Blake.

Keywords: anagram, anaphony, W. Blake.

Вікторія Рубінець
КОГПІ ім. Т. Г. Шевченка, Кременець, Україна

**ПЕРЕКЛАД ІДІОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ: АВТОРСЬКА ТА
ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ПРАВДА**
**(на матеріалі оригінальної та перекладної « малої» прози Ернеста
Гемінгвея)**

Переклад художнього тексту – це справжнє мистецтво, і стати успішним перекладачем здатний не кожний, тому що художня література спрямована на передачу естетичної інформації з усіма засобами її формування.

Основна вимога перекладу – максимально можливий рівень його еквівалентності оригіналу як в плані семантико-структурної та стилістичної відповідності, так і в плані потенційної дії на адресата (читача). Досягнення цієї еквівалентності викликає певні труднощі, які пов'язані з відмінностями між мовою оригіналу та мовою перекладу. Іншими словами, далеко не завжди можливі «автоматичні» заміни лексичних і стилістичних одиниць оригіналу засобами іншої мови з одночасною реалізацією мети перекладу. У таких випадках посередник між іноземним автором і українським читачем (перекладач) вимушений відступати від структурно-семантичної будови оригіналу та засобів його оформлення, але цей відступ повинен бути мінімальним для досягнення адекватного перекладу.

Адекватний (повноцінний) переклад визначається як переклад, що відповідає оригіналу по функції (повноцінності передачі) і по обранню засобів перекладачем (повноцінності мови і стилю). Функціональна точність, характерна для адекватного перекладу, не лише допускає, але нерідко і вимагає відмови від формальних, словникових відповідностей [Рецкер 1974, с. 8].

Терміни «адекватність» і «адекватний» орієнтовані на переклад як процес, тоді як терміни «еквівалентність» і «еквівалентний» мають на увазі відношення між початковим і кінцевим текстами, які виконують схожі комунікативні функції в різних культурах. На відміну від адекватності еквівалентність орієнтована на результат. Еквівалентність – це особливий випадок адекватності (адекватність при функціональній константі початкового і кінцевого текстів) [Швейцер 2004, с. 93]. Лише завдяки еквівалентності можна досягнути точності у перекладі.

Точний переклад – це правдива передача дійсності, відображеної в оригіналі. Реалістично перекласти означає передати засобами своєї мови

все відчуте і усвідомлене автором оригіналу, тобто перекладач-художник теж змальовує дійсність, сприйняту і осмислену через оригінал.

Стаття присвячена вивченню проблем перекладу ідіом у художньому тексті та порівнянню авторської та перекладацької «правди». Об'єктом дослідження є оповідання Ернеста Гемінґвея. Предметом дослідження є особливості перекладу фразеологічних одиниць.

Актуальність статті визначається важливістю адекватного перекладу ідіом для правильного сприймання читачем авторського стилю.

Український перекладач Олексій Кундзіч стверджував: «У самій сфері творчого перекладу трапляється різна міра «отсебятини» (вислів О.Кундзіча – Р.В.), намагання розшифрувати образ, викласти його спрощено, публіцистичною мовою, – все це гріхи, проти яких треба боротися» [Кундзіч 1966, с. 95-96].

Від якості перекладу залежить сприймання твору читачем, тому важливість повноцінного перекладу не викликає сумнівів. У посмертній автобіографічній повісті Ернеста Гемінґвея «Свято, що завжди з тобою» наведена така розмова автора з Івеном Шипменом про переклад:

« – Я все думаю про Достоевського, – сказав я. – Як може людина так погано писати і так сильно на тебе впливати?

– Мабуть, річ тут у перекладі, – сказав Івен. – Толстой у Констанс Гарнет пише добре.

– Я знаю. Я ще не забув, скільки разів я не міг дочитати «Війну і мир», поки не натрапив на переклад Констанс Гарнет» [Гемінґвей 1964, с. 24-27].

Цей уривок вказує на ключову роль перекладача в художній літературі для читача, який не володіє мовою оригіналу.

Відомо, що переклади, зроблені різними перекладачами і виконані в різні історичні періоди, часом значно різняться між собою. Стилiстична, літературознавча або лінгвістична інтерпретація різних перекладів дозволяє відповісти на багато питань, пов'язаних з їх жанровою приналежністю і функціонуванням у загальному контексті культури, але не розкриває цілком причини їхньої появи й існування. На думку Валентини Красильникової, ці причини лежать набагато глибше і пояснюються не тільки приналежністю автора тексту і перекладача до різних культур, але і розбіжністю їхніх психологічних характеристик. На сьогодні доведено, що інтровертна/ екстравертна установка, особисті якості, а також особливості характеру знаходять своє відображення в мові. Хоча переклад є специфічним, репродуктивним видом мовної діяльності, а перед перекладачем і стоїть завдання насамперед точно передати іншою мовою особливості оригіналу і максимально «ідлаштуватися» під

авторський стиль, йому все-таки не вдається цілком звести нанівець мовні прояви його особистості [Красильникова 2008, с. 86].

Таким чином, текст перекладу містить свого роду маркери, взоруючись на яких можна зробити висновок про особистісні характеристики людини, що перекладала текст. Але головне не переобтяжити переклад своїми власними винаходами. Потрібно все ж зберегти авторський стиль.

Крім того іноді «трансформації при перекладі пов'язані з відношенням перекладача до змісту оригіналу, з його трактуванням, а часом з спотворенням, яке виражається у пропусках, вставках, окремих змістових змінах тощо, що викривляє передачу індивідуального стилю, ступінь стилістичної близькості», – вважав російський перекладознавець Андрій Федоров [Федоров 2983, с. 17].

На думку Степана Ковганюка, сенс перекладу полягає в тому, щоб передати зміст. Думки й почуття, виражені в формах чужої мови, засобами своєї мови, тобто надати їм нової форми, але зберегти створюване оригіналом враження, його емоційну функцію [Ковганюк 1968, с. 10].

Невід'ємною частиною будь-якої мови, її важливим експресивним засобом є фразеологізми. В англійській мові, так як і в інших мовах індоєвропейської сім'ї, фразеологія є одним із найважливіших джерел живлення словесних і естетичних цінностей, засобом збереження здобутків культури, звичаїв народу. Поряд із експресивним забарвленням фразеологічні одиниці виражають певне лексичне значення і в багатьох випадках лише за допомогою фразеологізмів можна назвати якусь ситуацію, дію, явище дійсності, предмет тощо. Таким чином, переклад фразеологічних одиниць пов'язаний із значними труднощами.

Проблемами дослідження фразеологічних одиниць, особливостям їх перекладу приділяли увагу такі науковці та мовознавці, як Леонід Булаховський, Леонід Паламарчук, Григорій Удовиченко, Олександр Кунін, Михайло Сидоренко, Микола Шанський, Олександр Потебня, Ізмаїл Срезневський, Пилип Фортунатов.

Однією з основних особливостей фразеологічних одиниць, яка відрізняє їх від вільних словосполучень, є ідіоматичність. Тому часто вказують на їх «неперекладність» або «неперекладність в буквальному розумінні». Але таке твердження теж немає сенсу, бо «буквальний зміст», тобто пряме значення слів, що входять до складу ідіоми не сприймається носіями мови [Ковганюк 1968, с. 135].

Ідіоми однієї мови можуть відповідати, за своїм змістом, цілим ідіомам іншої мови, не співпадаючи з ними за словниковим змістом, і таким чином бути їм перекладом. Саме через цю характеристику загальне

значення фразеологізму не дорівнює сумарному значенню його компонентів, часто це значення не має нічого спільного із значеннями слів, які входять до нього. Наприклад: «по monkey business» [Hemingway 2002, с. 346] – («годі дурня клеїти») (Гемінгвей 1974, с. 215).

У фразеологізмах часто міститься метафоричний елемент. Їх не можна перекладати дослівно. У багатьох випадках вони мають явно виражене національне забарвлення. Це все та ряд інших факторів призводить до того, що фразеологічні одиниці часто не мають абсолютних відповідників в іншій мові. «Складність перекладу ідіом, – як зазначає Євген Поліванов, – полягає в тому, що перекладач повинен уміти їх розпізнати і підшукати відповідний український варіант» [Поліванов 1992, с. 72].

Перекладач часто стикається з проблемою правильної передачі фразеологізму. Йому слід точно відтворити оригінальний авторський стиль. Для цього, під час пошуку необхідного еквівалента не можна допустити будь-яких змін – власних функціонально-стилістичних внесків, структурних чи семантичних перетворень стійких словосполучень.

«Повноцінність перекладу означає вичерпну передачу змісту оригіналу і адекватну функціонально-стилістичну відповідність йому», – стверджував А.Федоров [Федоров 1983, с. 127].

Матеріалом нашого дослідження слугували оповідання американського прозаїка ХХ століття Ернеста Гемінгвея. Вибір письменника не є випадковим, адже він відомий своїм лаконічним «сухим» стилем, що характеризується обмеженим використанням художніх засобів, в тому числі й ідіом. Ми поставили за мету порівняти тексти Ернеста Гемінгвея з перекладами його творів українською мовою з точки зору дослідження стилістичних особливостей ідіоматичних одиниць та способів їхнього перекладу для виявлення стилістичних змін і спотворень оригіналу при перекладі.

Невідповідність перекладацького рішення стилю оригіналу або нормам цільової мови (культури) трапляється дуже часто і належить до категорії помилок стилістичного характеру. Невідповідність обраного засобу мовного вираження лексичним одиницям оригіналу спричинює функціонально-стилістичні помилки. При перекладі нестандартної лексики (архаїзми, жаргонізми, сленгізми, діалектизми, ідіоми тощо – Р.В.) англійської мови перекладачі часто не враховують вимоги «доречності» запропонованих рішень конкретній ситуації, нормам певного стилю.

За словами професора Олександра Чердніченка, «у плані забезпечення міжкультурної комунікації творча діяльність перекладача буде спрямована на примирення двох суперечливих тенденцій:

збереження мовної норми рецептивної культури у перекладі, з одного боку, та її гармонізацію з нормою оригіналу як феномена вихідної культури, з іншого» [Чередниченко 2001, с. 48].

Проаналізувавши «малу» прозу Е.Гемінгвея, можна зробити висновки, що його перекладачу Дмитру Затонському не завжди вдавалося уникнути структурно-семантичних та стилістичних перетворень при передачі фразеологізмів. Він інколи звертався до описового перекладу (відмова від перекладу фразеологізмом), наприклад: «*to take it easy*» [Hemingway 2002, с. 410] – «бути спокійним» [Гемінгвей 1974, с. 467], «*to be crazy as a cool*» [Hemingway 2002, с. 63] – «наче сказився» [Гемінгвей 1974, с. 549], «*to draw the worst lot*» [Hemingway 2002, с. 225] – «принали найбільші (бики)» (Гемінгвей 1974: с. 347), «*to beat smb by a fluke*» [Hemingway 2002, с. 359] – «пощастити» [Гемінгвей 1974, с. 478], «*to do any good*» [Hemingway 2002, с. 410] – «допомогти» [Гемінгвей 1974, с. 468], спотворюючи «правду» оригіналу. Слід також зауважити, що іноді перекладач вдавався до стилістичних змін, вводячи ідіоми при перекладі там, де в оригіналі їх не було, наприклад «*can get back into training*» [Hemingway 2002, с. 74] – «знову збереться на сили» [Гемінгвей 1974, с. 553], «thanks» [Hemingway 2002, с. 446] – «коли ваша ласка» [Гемінгвей 1974: с. 486], «many thanks» [Hemingway 2002, с. 447] – «з привеликою охотою» [Гемінгвей 1974: с. 487], «quit like that» [Hemingway 2002, с. 327] – «занепадати духом» [Гемінгвей 1974, с. 411], «*can do everything*» [Hemingway 2002, с. 260] – «на всі руки майстер» [Гемінгвей 1974, с. 378], «*to hill somebody*» [Hemingway 2002, с. 291] – «вбити з когось душу» [Гемінгвей 1974, с. 389], «dressers» [Hemingway 2002, с. 287] – «убрати як на весілля» [Гемінгвей 1974, с. 386], «*to make the fellow's hate boxing*» [Hemingway 2002: с. 292] – «допекти противника до живого» [Гемінгвей 1974, с. 391], «*to bate*» [Hemingway 2002, с. 293] – «дихати чортом на когось» [Гемінгвей 1974: с. 391]. Але варто наголосити, що все ж таки відсоток трансформацій авторського тексту у їх перекладі не є високим, адже проаналізувавши двадцять вибраних оповідань англійською мовою та в перекладі, було виокремлено 226 прикладів ідіом, з яких лише 12 відсотків було втрачено через відмову від пошуку еквівалента фразеологічної одиниці і лише 15 випадків введення власних українських стійких словосполучень при перекладі, коли в оригіналі їх не було.

Отже, авторська і перекладацька «правда» не завжди збігаються, але можна стверджувати, що Д.Затонському все ж вдалось зберегти правду оригіналу, допустивши мінімум змін при перекладі ідіом. Перекладачі часто, зумисне чи в силу своєї непрофесійності, дозволяють собі зміни і трансформації в тексті оригіналу, що призводить до неправильного розуміння читачами індивідуального стилю письменника. Загалом Д.Затонський зумів передати стиль Е.Гемінгвея, однак допустив незначні

розбіжності між оригіналом і перекладом та надав ідіомам українського колориту. Він намагався дотримуватись основного закону перекладу – зберегти форму, зміст оригіналу, досягнувши функціонально-стилістичної відповідності і бути правдивим.

Література

1. Гемінгвей, Е. Прощай, зброс. Старий і море. Оповідання (пер. з англ. Д. Затонського), Київ 1974.
2. Гемінгвей, Е. Свято, що завжди з тобою (пер. з англ. В. Митрофанова), Київ 1964.
3. Ковганюк, С. Практика перекладу (З досвіду перекладача), Київ 1968.
4. Красильникова, В. Мовні вияви особистості перекладача в тексті перекладу, Харків 2008.
5. Кундзіч, О. Стан художнього перекладу на Україні, Київ 1966.
6. Поліванов, Є. Особливості фразеології англійської мови, Київ 1992.
7. Рецкер, Я. Теорія перекладу й перекладацька практика, Москва 1974.
8. Федоров, А. Основи загальної теорії перекладу (лінгвістичні проблеми), Москва 1983.
9. Чередниченко, О. Міжкультурні аспекти перекладу, Київ 2001.
10. Швейцер, А. Англійська мова, Москва 2004.
11. Hemingway, E. The First Forty-Nine Stories, Oxford 2002.

Tłumaczenie idiomów w dziele literackim: prawda autora i tłumacza (na podstawie oryginalnych i tłumaczonych opowiadań Ernesta Hemingway'a)

Artykuł porusza problematykę tłumaczenia fikcji literackiej i omawia zjawisko specyficznych trudności w tłumaczeniu idiomów. Autor, przede wszystkim, koncentruje uwagę na pojęciu równorzędności podczas translacji z obcego na język ojczysty, podkreślając, że głównym celem tłumaczenia jest transmisja obrazu i estetyczny wpływ oryginału na czytelnika i zwraca uwagę na znaczenie prawidłowego tłumaczenia dzieł literackich. Autor wyjaśnia osobliwość tłumaczenia jednostek frazeologicznych, które nie może być dokonane w innym języku dosłownie, ponieważ nieodłączną cechą wyrażen idiomatycznych jest ich figuratywny (metaforyczny) charakter i użytkowanie. W końcu zostają porównane idiomy z opowiadań Ernesta Hemingway'a z ich odpowiednikami w ukraińskim tłumaczeniu Dmytra Zatońskiego i podjęta zostaje próba oceny tłumaczenia. Podkreślono także, że podczas tłumaczenia zwrotów idiomatycznych tłumacz powinien unikać własnych funkcjonalnych i stylistycznych wtrąceń, strukturalnych lub semantycznych deformacji frazeologicznych jednostek.

Słowa kluczowe: idiom (frazologiczna jedność), tłumaczenie, oryginał, prawda, opowiadania, deformacje, równorzędność.

The Translation of Idioms in Fictional Works: the Author's and Translator's Truth (based on original and translational short stories of Ernest Hemingway)

The article deals with the problems of idiom translation in literary fiction. First of all, the author concentrates attention on the notion of equivalence during rendering from foreign into the native language, emphasizing that the primary purpose of translation is a transmission of image and aesthetic influence of the original on the reader and points out on the importance of proper translation of literary works. Then she explains the peculiarities of translation of phraseological units, which can not rendered into another language word for word, as an indispensable feature of idiomatic expressions is their figurative (metaphorical) nature and usage. Finally she compares the idioms found in Ernest Hemingway's short stories with their versions in Ukrainian translation made by Dmytro Zatonskij and tries to give her own assessment of the translation. Some transformations and deformations of idioms of the original are highlighted, which means that the author's truth is not always saved in the translation.

Key words: idiom (phraseological unit), translation, original, the truth, short stories, translating transformations, equivalence.

Karolina Bugajska
UJK, Kielce, Polska

RZECZYWISTOŚĆ ESTETYCZNA UTWORÓW POCZĄTKUJĄCYCH POETÓW

Wiersz to wieloaspektowy akt komunikacji, który posiada zarówno charakter psychologiczny, jak i socjologiczno-kulturowy. Jest to sposób realizacji intencji psychologicznych autora, a także obraz zachowań ludzkich. Dzięki doświadczeniu i posiadanym kodach, jak również zespołowi stereotypów i wyobrażeń, autor zakłada możliwości intencjonalne innych ludzi. Struktura formalna wiersza spełnia przede wszystkim funkcje socjologiczne i kulturowe.

Wiersz przynależy do dziedziny faktów społecznych. Jest tworem językowym lub mownym (tekstem). [Głowiński, Okopień-Sławińska, Sławiński, 1986, s. 15] Zakłada posiadanie przez autora i odbiorcę kodu językowego, w którym powstał dany tekst oraz wykonanie analogicznych czynności mownych (kodowania, interpretacji, sygnalizacji itp.).

Kulturowy charakter utworu poetyckiego wynika z tego, że powstał w danym kręgu kulturowym, w określonym miejscu i czasie, w określonych uwarunkowaniach społeczno-historycznych. Autor zawsze jest członkiem pewnej społeczności kulturowej, która wpływa na ukształtowanie jego

osobowości, działania twórcze oraz produkt tych działań – skryształowany utwór.

Wypowiedź poetycka zawsze zawiera zarówno moment społeczny, jak i kulturowy, gdyż jest przez autora (podmiot liryczny) kierowana do czytelnika w celu wywołania określonych skutków estetycznych [tamże]. Umożliwia kontakt podmiotu lirycznego z czytelnikiem [tamże, s.16]. Czytelnik to funkcja odbiorcy czynnego, posiadającego odpowiednią wiedzę, stereotypy kulturowe, umiejętności i nawyki estetyczne. Bohater liryczny to funkcja kreatywna, ukierunkowująca działania odbiorcze czytelnika. Strona merytoryczna utworu literackiego ma charakter stricte psychiczny gdyż myśleć, odczuwać, posiadać emocje i chęci może nie społeczeństwo czy kultura, lecz konkretny człowiek jako jednostka ludzka.

Między autorem i czytelnikiem, a za pośrednictwem konkretnego utworu, powinno dojść do pewnej relacji, w której poeta (twórca), czyli nadawca, uzależnia się od odbiorcy, czyli czytelnika (bądź relacja kontrastująca), a więc między tymi dwoma kategoriami zostaje podjęty tak zwany dyskurs estetyczny [tamże], inaczej estetyczna interakcja lingwo-semiotyczna.

U każdego z uczestników dyskursu wymagane jest posiadanie co najmniej jednego kodu, ale zarówno poeta, jak i czytelnik powinni posiadać trzy kody (językowy, społeczny i kulturowy) oraz wykonywać czynności semiotyczne. Kody i czynności semiotyczne u poety i czytelnika muszą być kompatybilne. Jedyne wtedy obydwie kategorie mogą pełnić funkcję podmiotu lirycznego. Przy czym poeta i czytelnik nigdy nie będą tym samym podmiotem lirycznym z powodu wykonywanych zadań. Podmiot liryczny (alter ego poety) tworzy formę estetyczną, wyrażając się w niej i próbując oddziaływać na potencjalnego czytelnika. Podmiot liryczny nie jest realną osobą i nie wolno go mylić z samym człowiekiem, który utwór poetycki kreuje lub interpretuje. Jest to wyłącznie funkcja tekstu i utworu o charakterze kulturowo-społecznym. To z pozycji podmiotu lirycznego przedstawia się pragmatyczno- semantyczną przestrzeń tekstu i utworu.

Jeśli podmiot liryczny poety skupia się głównie na sobie, wtedy silniej eksponowane są czynności ekspresywne. Natomiast, jeśli jego celem jest oddziaływanie na podmiot liryczny odbiorcy, wtedy posługuje się impresją artystyczną. Rosyjski badacz języka poetyckiego Władimir Zaika nazwał takie postawy podmiotowe intralingwalną i ekstralingwalną [Заика, 1993, s. 80-84]. Poeta-intralingwa jest skupiony na własnym wewnętrznym świecie, nie ulega stereotypom, panującym w obszarze kulturowym, jest oryginalny, zatem z góry jest narażony na niezrozumienie ze strony masowego czytelnika. Inaczej wygląda sytuacja z ekstralingwą. Najczęściej taki poeta jest nastawiony na swego odbiorcę i często posługuje się stereotypami i modnymi formami.

Poeta jako twórca, czyli podmiot czynności twórczych i jako artysta – wchodzi w kontakt ze społeczeństwem tylko za pośrednictwem swych utworów [Głowiński, Okopień-Sławińska, Sławiński, 1986]. W kontakcie tym obydwaj uczestnicy nie są w równym stopniu aktywni. Wypowiada się jedynie poeta. On pełni rolę twórcy, wyraziiciela i nadawcy komunikatu, który jest odbierany przez czytelnika. Role nadawcy i odbiorcy w tym wypadku są stałe i nieodwracalne. Poeta jest zawsze nadawcą, czytelnik – odbiorcą [tamże]. Nie oznacza to jednak, że czytelnik pełni jedynie bierną rolę w tym dyskursie. Czytelnik także zestawia utwór z rzeczywistością, interpretuje go i wyciąga wnioski.

W dyskursie estetycznym następują dwa przesunięcia czasowe. Pierwsze polega na upływie czasu od momentu ukształtowania ostatecznej wersji utworu do momentu zapoznania się odbiorcy z utworem. Drugi od momentu recepcji utworu przez czytelnika do momentu ukształtowania postawy estetycznej wobec utworu, gdyż oba zjawiska nie są równoległe. Odbiorca nie otrzymuje nigdy pierwotnego komunikatu, a jedynie jego przekształconą, okrojoną formę. Są to podstawowe różnice między dyskursem estetycznym a bezpośrednią rozmową.

Dyskurs estetyczny powstaje wtedy, kiedy zostanie zainicjonowany przez czytelnika. Poezja staje się martwa bez odbiorcy. Czytelnik sięga po poezję z potrzeby przeżycia estetycznego, chęci i możliwości posiadania gustu i doświadczenia. Potrzeby czytelnika umotywowane są jego indywidualnymi predyspozycjami, wykształceniem i profesją.

Każdy odbiorca posiada swój obraz świata. To wiedza o świecie pozwala mu na własną interpretację tekstów kultury. W wierszu, z jednej strony, poszukuje tego, co mu znane, co zostało mu wpojone i co sobie sam przyswoił, ale z drugiej – tego, co go porusza, co wydaje mu się niezwykle i nowe. Jest to mu potrzebne do konfrontacji własnych oczekiwań estetycznych (wynikających z jego gustu) oraz formy estetycznej tekstu. Lecz czyni to wszystko nie tyle sam czytelnik jako osoba ludzka, ile wykreowany przez niego podmiot liryczny danego utworu. To jego oczami widzi tekst czytelnik i jego kategoriami estetycznymi ten tekst interpretuje.

Zadaniami podmiotu lirycznego w kategorii czytelnika jest współtworzenie, interpretacja i przeżywanie estetyczne. Podmiot liryczny czytelnika również może być ekstra- lub intralingwalny. Jeśli identyfikuje się on w pełni z podmiotem lirycznym poety i przenosi utwór w wymiar własnych przeżyć estetycznych, to podmiot ten staje się *alter ego* czytelnika.

Odbiór utworu poetyckiego dokonuje się na trzech płaszczyznach: osobistej (płaszczyzna psychologiczna), grupowej, ale współczesnej, wynikającej z obecnych potrzeb społecznych, kreowanych w wielu aspektach

przez modę (płaszczyzna socjologiczna) i historycznej (płaszczyzna ponadczasowości).

Wiersz z punktu widzenia kulturowego to produkt intelektualny podlegający społecznej ocenie. [tamże, s. 17] Bywa ona tak i subiektywna, jak i obiektywna. Subiektywna ocena to ocena jednostki oparta na wrażeniu emocjonalnym. Ocena społeczna zaś kształtuje się wedle określonych kryteriów, utrwalonych w danym środowisku kulturowym. Krystalizują się one pod wpływem tradycji estetycznej oraz pod wpływem współczesnych trendów. Ocena obiektywna odbywa się w obrębie najróżniejszych schematów, norm i przyzwyczajzeń estetycznych.

Kategoria nadawcy – poety i jego podmiotu lirycznego jest kluczowa dla utworu poetyckiego. Sama postawa podmiotowa (ekstra- czy intralingwalna) jeszcze nie jest przesłanką waloru estetycznego. Wszystko zależy od gustu (systemu modeli estetycznych), talentu (zdolności kreatywnego i nowatorskiego stosowania tego systemu) oraz warsztatu (technicznych umiejętności wersyfikacyjnych). Pierwszy czynnik pozostaje raczej poza możliwościami analizy obiektywnej. Natomiast dwa pozostałe (zwłaszcza warsztat) mogą być przeanalizowane i ocenione.

Można zatem rozróżnić piszących wiersze ze względu na doświadczenie (stopień profesjonalizmu) oraz zdolności (rozwoju talentu). W tym wystąpieniu skupiamy się tylko na pierwszym czynniku, czyli odróżniamy dwie grupy poetów ze względu na umiejętności warsztatowe – zawodowców (poezja dojrzała) i amatorów (poezja niedojrzała), z uwzględnieniem czynnika kauzalnego (intra- czy ekstralingwalności).

Wiersze poety-zawodowca odznaczają się bogatą tematyką i uniwersalizmem społecznym. Utwór poetycki dlatego właśnie musi być uniwersalny (pod względem tematycznym, semantycznym i pragmatycznym), aby szerokie grono czytelników mogło się z nim identyfikować. Utwór powinien być świadomie (jak u poety-ekstralingwy) czy nieświadomie (jak u intralingwy) adresowany do każdego potencjalnego czytelnika. Poeci-amatorzy są wąsko- i monotematyczni i skupieni głównie na sobie. Nie interesują ich problemy uniwersalne, ale problemy osobiste – stąd tyle biografizmu w poezji amatorskiej. Biografizm często jest kluczem do zrozumienia utworu.

Druga odmienność między amatorem a zawodowcem dotyczy pragmatycznej postawy ich podmiotów lirycznych. Poeta zawodowy zdaje sobie sprawę ze społeczno-kulturowej funkcji poezji. Wiersze dla niego to nie sprawa osobista, lecz etnokulturowa czy wręcz globalna. Swoją twórczość zawodowy poeta traktuje jako służbę bądź misję, amator zaś – jako sposób estetycznej komunikacji z otoczeniem albo zaspokojenie psychologicznej potrzeby w obcowaniu. Poezja jako sztuka jest typem wirtualnego doświadczenia. Jej zadaniem jest odnalezienie nowych form estetycznego

wrażenia oraz kreowanie piękna jako wartości. Większość zawodowców świetnie zdaje sobie z tego sprawę. Amator zaś uprawia poezję jako formę doświadczenia społeczno-etycznego lub w ogóle prywatnego, czyli działa w obrębie doświadczenia realnego. O typach doświadczenia [zob. Leszczak, 2008].

Poeta-amator często tworzy poezję niedojrzałą warsztatowo, co wynika z braku doświadczenia i wiedzy o tym, co pisać, jak pisać oraz, co najważniejsze, jak harmonizować treść i formę tekstu. Jego utwory często przeladowane są zbędnymi słowami i nagromadzonymi emocjami, co jest sprzeczne z relewancją estetyczną. Paradoks poezji amatorskiej polega często na tym, że ich treść wywodzi się z głębi realnych przeżyć emocjonalnych początkującego poety, zaś ich forma jest w całości zapożyczona ze standardu kulturowego (a jeszcze częściej – z mody poetyckiej). Poeci-amatorzy piszą przeważnie o własnych problemach cudzymi słowami.

Amatorstwo i profesjonalizm to tylko dwie skrajne pozycje na skali typologicznej. Realny poeta (a czasem konkretny utwór) mogą łączyć w sobie cechy jednego i drugiego. Nawet zawodowym poetom zdarza się napisać wiersz słaby, tak samo jak z pod pióra amatora może wyjść dość jakościowy utwór.

Teraz przejdźmy do analizy amatorskiego utworu poetyckiego.

Syrjczycy [10. Syrjczycy, [w:] Poezja Art ...].

Nie mamy ropy

Tej czarnej mazi

w której giną ptaki

Tego źródła waszych lepkich aspiracji

Nie mamy złota

Już nam wystarczy

piasek co kłuje w oczy

i oślepia

Nie mamy

odwiertów

okrętów

koncernów

Akurat tego wszystkiego

co by was jak muchy przyciągnęło

Okrutny nasz pech

coraz wyższą ma cenę

Mamy za to drogi

Niekiedy proste

Zazwyczaj kręte

Tonące w kurzawie

*zazwyczaj szarej
 ostatnio – krwawej
 Czy to nie wystarczy?
 Nasze dzieci
 Podobne do waszych
 A jednak szybciej zamykają oczy
 Do snu kołyszą je
 bratobójcze wystrzały
 Czy to nie wystarczy?
 Człowiek tym bardziej jest bezwzględny
 im mniej wygląda
 na dyktatora
 Czy to nie wystarczy?
 Mamy jeszcze odrobinę tchu
 w rozpalonych płucach
 przeżartych
 pyłem
 w który z wolna obraca się nasz świat
 Czy to nie wystarczy?
 Tyle u was i ropy i złota
 A wy twierdzicie że macie
 tylko słowa...*

Utwór *Syryjczycy* to próba analizy współczesnych wydarzeń politycznych.

Chęć zwrócenia uwagi na ważny problem – wojny domowej. Wiersz, który pokazuje, że młodym poetom amatorom zdarza się wyjść ze świata własnego *ja*. Zdarza się to, kiedy wszystko wokół zdaje się być niezrozumiałe i sięga granic absurdu, a człowiek ma w sobie na tyle empatii, by świat obserwować i wyrażać swój katagoryczny sprzeciw. *Syryjczycy* są właśnie taką próbą powiedzenia NIE i to nawet nie jednego NIE.

Tematyka utworu jest bardzo łatwa do ustalenia. Temat poruszany w tekście zawiera tytuł. Nie mamy więc do czynienia z żadną lingwistyczną zagadką. Plan treści jest klarowny, począwszy od tytułu, a na ostatnim wersie skończywszy. Utwór składa się z trzech wyraźnie zarysowanych części. Część pierwsza obejmuje strofy 1-4 i pełni rolę wstępu, w którym zostaje zarysowana sylwetka tytułowych *Syryjczyków*, którzy nie posiadają wszystkiego tego, czym chęlni się bogata Europa i Ameryka: *nie mamy ...ropy, złota, odwiertów, okrętów, koncernów*. Część druga obejmuje strofy 5-8, i jest opisem codziennego życia Syryjczyków, które nosi z sobą piętno rychłej, przypadkowej i niespodziewanej śmierci. Podczas walk nikt nie jest bezpieczny, bo nawet *nasze dzieci ... szybciej*

zamykają oczy / Do snu kołyszą je bratobójczę nystrząły. Treść w tej części nie jest już tak klarowna. Strofa 7-ma to poetycka aluzja do postaci syryjskiego prezydenta. Można ją zatem traktować dwojako. Jako integralną strofę części drugiej lub jako oddzielną część. Za tym, że pierwsza opcja jest bliższa zarówno planowi treści, jak i formy, przemawia fakt umieszczenia tej strofy. Gdyby była oddzielną częścią, powinna znajdować się na samym końcu utworu i być swoistym podsumowaniem, a zarazem złagodziłaby osąd biernej postawy *katów* i uczyniłaby prezydenta katem kraju, którym administruje. A on jest przedstawiony *jedynie* jako jedna z przyczyn nieszczęścia Syryjczyków, jako fakt życia codziennego. Część trzecia to strofa ostatnia, dziewiąta, czyli osąd sytuacji podmiotu lirycznego – oskarżenie *bogaczy* o bierność, brak konsekwencji, walkę słowem, które bywa puste.

W wierszu wyróżnione zostały dwie grupy podmiotów lirycznych – tytułowi Syryjczycy i nienazwani, w domyśle określone kaci, nie żołnierze, zamachowcy, ale ci bierni i niemi z zewnątrz.

Podmiotem lirycznym może być zarówno społeczność syryjska, jak i pojedynczy przedstawiciel ofiar, uczestnik i obserwator zdarzeń, wyrażający swój sprzeciw przeciwko bratobójczym walkom, masowości śmierci, dyktaturze i braku poszanowania wartości ogólnych.

Syryjczycy to próba wiersza-reportażu – relacji i oceny zdarzeń, zawartej w wierszu.

Od planu treści należy przejść do planu wyrażenia. I jak treściowo wszystko układało się w logiczną całość, tak architektonika wiersza jest bardzo niezrozumiała. Widoczny jest podział na 9 zwrotek. Strofy te mają różne liczby wersów – od 2 do 7, i różną ilość zgłosek – od 12 do 40. W ilości zgłosek w wersach też jest całkowita dowolność. Brakuje więc rytmu. Prawidłowości jakie można dostrzec, to takie, że wersy 1. i 2. w strofie 1. i 2. są 5-zgłoskowe; strofa 4. też zaczyna się 5-zgłoskowcem; wersy 2. i 3. w strofie 7. są 5-zgłoskowcami; strofy 7. i 8. zaczynają się 9-zgłoskowcem; w strofach 1., 5., 6., 7., 8. i 9. są 6-zgłoskowe; 4., 8- i 10-zgłoskowce występują w strofach: 2., 3., 6., 8. i 9. Mamy do czynienia także z przypadkowością, pojedynczością: 12-, 3-, 11- i 2-zgłoskowca. Najbardziej regularną jest strofa 5., która zbudowana jest z 3 6-zgłoskowców: wersy 1., 4. i 7., oraz 4 5-zgłoskowców w wersach 2., 3., 5. i 6.

Syryjczycy to przykład wiersza białego. Pojawiają się w nim rymy. Niemal wszystkie rymy niedokładne, cząstkowe bądź szcztkowe: w 2. strofie: *nystrząły* – *oczy*; w 3.: *odwiertów* – *okrętów* – *koncernów* i *wszystkiego* – *przyciągnęło*; w 5. *kurżawie* – *szarej* – *krwawej*.

Prócz rymów, pojawiają się inne figury poetyckie, które zarówno wpływają na formę, jak i semantykę utworu. Do środków tych zaliczymy: powtórzenia pojawiające się w strofach 1-3: *nie mamy*, w strofach 5. i 8: *mamy* oraz powtarzające się pytanie retoryczne w strofach 5-8: *czy to nie wystarczy?*

Pojawiają się także przerzutnie, które w niektórych miejscach drażnią, gdyż nie wnoszą nowej myśli w obręb treści, a stają się elementem wyliczanki, co może nużyć potencjalnego czytelnika. Do czynienia z niepotrzebnymi przerzutniami mamy w strofie 2-ej, 3-ej i 8-ej. Natomiast trafna jest przerzutnia w ostatniej strofie: *A wy twierdżycie że macie / tylko słowa ...*

Takie zakończenie utworu – wypowiedzenie oskarżenia, pozostawia otwarte pytanie o dalsze losy ludzkości, będącej w wirze nieustających wojen, i zmusza do refleksji. Ostatnie dwa wersy strofy 9. to sedno, myśl przewodnia i idea powyższego utworu.

A na koniec wiersz, różniący się poprzedniego, ale mający zarazem pewne z nim związki, bo dotyczy zarówno psychicznego obrazu ludzkiej kondycji, jak i codziennego ludzkiego *wojowania*.

***na placu gier i zabaw (przypomnienie)* [Na placu]**

*ubodzy w słowa już powiedziane
bogaci w niepoznane frazy
dzieci z placu zabaw i gier
dla dorosłych
klasy guma chowane
co wybierasz
buśtawka przefrunęła ponad głowami
a my nadal milczymy w horyzont*

Tytuł wiersza *na placu gier i zabaw* sugeruje czytelnikowi, że zna on miejsce lirycznej akcji i podejrzewa, kim mogą być bohaterowie liryczni utworu. Dosłowne odczytanie tytułu utworu sprawia, że czytelnik sam siebie wprowadza w błąd. Faktycznie, tytuł określa temat utworu, ale jedynie przy zestawieniu z treścią, gdyż cały poetycki obraz jest rozbudowaną metaforą, w której każde zdanie, każde słowo może być dwuznaczne, tzn. posiadać jednocześnie i dosłowne, i metaforyczne znaczenie, co utrudnia interpretację na poziomie treści.

Utwór składa się z trzech części. Każda z nich to kolejna strofa wiersza. Część pierwsza to przedstawienie bohaterów lirycznych wiersza *dzieci z placu zabaw i gier dla dorosłych*, o których de facto dowiadujemy się niewiele. W tym momencie treści czytelnik nie jest w stanie określić liczby tych *dzieci*. Nie wiemy, jak wyglądają, jak są ubrani, co ich w to miejsce sprowadza. Pytania mnożą się dalej, gdyż pojawiają się wątpliwości właśnie o miejsce przebywania, bo czym może być *plac gier i zabaw dla dorosłych*. Czy to chodzi o taki plac zabaw, jaki każdy z nas zna z lat dziecięcych zabaw? I jak to się stało, że dzieci mogły znaleźć się na takim placu? I czy rzeczywiście dzieci? Część druga to dyskurs dwóch osób. Jedna z nich zadaje pytanie, a druga milczy. O tym, że ta druga postać jest, wnioskujemy z wypowiedzianych słów, a dokładniej

z postawionego pytania: *co wybierasz*. Wskazywałoby to, że część ta pozwala nam na określenie liczby bohaterów. Prawdopodobnie jest ich dwóch, o czym świadczy fakt prowadzonego dialogu. Nikt więcej się nie wypowiada, nie ma w tekście żadnej informacji, że pojawia się osoba trzecia. Osoba, zadająca pytanie, wymusza na drugiej podjęcie decyzji. *Klasy guma chowany* czy to jedynie nazwy zabaw, a może symbole? Czy chodzi tu jedynie o wybór zabawy? Część trzecia nie przynosi odpowiedzi, co zostało wybrane. *My nadal milczymy*, co by znaczyło, że adresat liryczny, do którego słowa były kierowane, nie udzielił odpowiedzi, więc nadawca lirycznego komunikatu milczy, bo nie widzi sensu kontynuowania dyskursu i dlatego woli, byśmy *nadal milczeli w horyzont*. Przestrzeń wypełniona została przez nas ciszą.

Problem pojawia się przy ustaleniu podmiotu lirycznego, o którym, a dokładniej, o których równie niewiele można się dowiedzieć. Strofa pierwsza to autoprezentacja *dzieci z placu zabaw i gier*, a więc w tej strofie jest tyle podmiotów, ilu bohaterów, zatem dwóch.

W strofie drugiej zawiązuje się dyskurs między bohaterami, a podmiotem liryczny staje się jedna osoba, nadawca lirycznego komunikatu. W ostatniej strofie podmiotami lirycznymi znów stają się obaj uczestnicy dyskursu.

Ten krótki utwór przeladowany jest symbolami, to na nich się opiera. *Dzieci z placu zabaw i gier dla dorosłych*, to albo młodzi ludzie, którzy nie znajdują się w rzeczywistości dorosłych albo dorośli, którzy nie potrafili dorosnąć i już nie uda im się przejść do fazy dorosłości. *Plac zabaw i gier* to symbol życia, w którym człowiek musi się odnaleźć, by być pewnym i świadomym własnych decyzji. *Klasy guma chowany* to po prostu zbiór możliwości, z których trzeba wybrać jedną opcję, bo nie można mieć wszystkiego na raz, można żyć tylko jednym scenariuszem, opracowanym przez życie. *Przefrunięcie huśtawki* to symbol upływającego czasu. *Huśtawka* jest jednym z symboli ograniczających człowieka. Drugim jest *horyzont*, czyli przestrzeń.

Tematem wiersza, nie jest więc plac zabaw, a życie we wszystkich swych wymiarach. Wiersz jest zatem filozoficzną esencją przeżyć i odczuć ludzkich, wykładem z obserwacji życia i nauką o drugim człowieku, kiedy to niemożliwym jest odczytanie intencji drugiej osoby, bo ona zamiast udzielić odpowiedzi, woli *milczeć w horyzont*.

Utwór jest typowym wierszem białym – bez rymów, znaków interpunkcyjnych i rytmu. Wiersz posiada środki poetyckiego wyrazu, tj.: symbole, pytanie retoryczne i jedną przerzutnię. Jest więc ubogi zarówno w środki poetycki, jak i o treść, ale za to bogaty w metaforyczną semantykę.

Amatorska poezja jest ważnym ogniwem sztuki poetyckiej. Każdy poeta był kiedyś amatorem. Przekształcenie poety-amatora w poetę-zawodowca jest naturalnym procesem ewolucji estetycznej twórcy.

Literatura

1. Glowiński, M., Okopień-Sławińska, A., Sławiński, J. *Zarys teorii literatury*, Warszawa 1986.
2. Leszczak, O. *Lingwosemiotyczna teoria doświadczenia. Tom pierwszy. Funkcjonalno-pragmatyczna metodologia badań lingwosemiotycznych*, Kielce 2008, s. 180-182.
3. *Na placu gier i zabaw (przypomnienie)*, [w:] *Poezja Art*, <http://www.poezjaart.fora.pl/poezja-biala,2/na-placu-gier-i-zabaw-przypomnienie,17713.html> [5.04.2012].
4. *Syrjczycy*, [w:] *Poezja Art*, <http://www.poezjaart.fora.pl/poezja-biala,2/syrjczycy,17681.html>, [16.04.2012].
5. Занка, В.И. *К проблеме типологии идиостилей*, [w:] *Методология наукового пізнання, Тернопіль 1993*, s.80-84.

Эстетическая действительность произведений начинающих поэтов

В статье проанализирована проблема любительской поэзии. Автор статьи поставил вопрос о том, чем является стих, одновременно обращая внимание на его психо-социо-культурный аспект. В статье рассмотрена роль эстетического дискурса и две самые главные его категории: отправитель эстетической экспрессии (поэт) и его реципиент (читатель), связи между ними и функции, которые они исполняют. Показаны также механизмы единичной и общественной оценки данного произведения, как и виды передвижения времени, которые могут влиять на рецепцию произведения. Автор называет черты, которые отличают любительского поэта от профессионала. Для иллюстрации автор проводит анализ двух произведений начинающих поэтов.

Ключевые слова: любительская поэзия, стих, эстетический дискурс, поэт, читатель, рецепция произведения.

The reality of aesthetic works emerging poets

This article has been analyzed the problem of amateur poetry. Posed the question, what is the line, while paying attention to the psycho-socio-cultural character. Also presents the role of aesthetic discourse and its two major categories, ie the sender of the message (the poet) and the receiver (reader) and the relationship existing between them and fulfilled their functions, which allows them to have codes of language and semiotics in their duties. Show are the mechanisms of individual and social assessment of the work and the types of time delay, which may affect the reception line. Show are the distinguishing features of an amateur poet, from poet-pro. Also referred to two amateur lyrics to on the basis of a specific material, an analysis of amateur poetry.

Keywords: amateur poetry, poem, aesthetic discourse, the poet, the reader, reception work.

Ольга Горячая

КПНУ им. Ивана Огиенко, Каменец-Подольский, Украина

«ТАРАС БУЛЬБА» Н. ГОГОЛЯ КАК ВОЛШЕБНАЯ СКАЗКА

Эта статья является краткой мифопоэтической интерпретацией повести Н. Гоголя «Тарас Бульба». Методологические ее предпосылки истекают из той ветви славянского литературоведения, в которой в свое время работали мифологи и фольклористы, археологи и лингвисты А. Афанасьев [Афанасьев 1994], А. Веселовский [Веселовский 1900], В. Пропп [Пропп 1928, Пропп 2000], Е. Мелетинский [Мелетинский 2001], В. Иванов [Иванов 1983-1994] и др. Эти ученые изучали и реконструировали развитие духовной жизни человека от доисторических времен, они занимались исследованием мирового, а в частности славянского фольклора и мифологии.

Историческая повесть «Тарас Бульба» на первый взгляд не кажется достаточно органичной в «Миргороде». Отличается она от других вещей этой книги и содержанием своим и стилем. На самом же деле «Тарас Бульба» представляет собой очень важную часть «Миргорода». Более того, включение этой повести в сборник было необходимым. Она позволяла с еще одной существенной стороны взглянуть на героев других повестей той же книги.

Мы издавна привыкли называть «Тараса Бульбу» повестью. И для этого, разумеется, есть серьезные основания. По многим своим объективным жанровым признакам «Тарас Бульба» и есть историческая повесть, но, тем не менее, широта эпического охвата действительности и основательность в изображении народной жизни, многоплановость композиционного строения — все это позволяет видеть в гоголевской повести произведение, близкое к жанру исторического романа. Более того, в истории русского исторического романа «Тарас Бульба» — весьма важная веха.

Развитие этого жанра в западноевропейской, да и русской литературе шло трудными путями. В XVIII и в самом начале XIX века широкой известностью пользовались на Западе исторические романы Флориана, Мармонтеля, Жанлиса. Собственно история играла в их произведениях лишь роль общего декоративного фона, на котором строились различные, главным образом любовные коллизии. В этих романах отсутствовали живые человеческие характеры как выразители конкретных исторических эпох, судьбы героев развивались изолированно и независимо от судеб истории.

Широко и в самых разнообразных жанровых формах использовали историческую тему писатели-декабристы, например в поэме (К. Рылеев, А. Марлинский), думе (К. Рылеев), трагедии (М. Кюхельбекер), повести (А. Марлинский), романе (Ф. Глинка, М. Лунин). Обращаясь к историческому прошлому, декабристы, прежде всего, искали в нем сюжеты, которые позволили бы им ярко выразить свои гражданские идеалы – их патриотизм, их вольнолюбие, их ненависть к деспотизму. Но известная узость мировоззрения декабристов, присущая им недооценка роли народных масс в историческом процессе, – все это сказалось и в их художественно-исторических произведениях. Главное внимание писателей было сосредоточено на изображении героической личности, романтически приподнятой и не связанной с народной жизнью.

Уже А. Пушкин осознал недопустимость подобного обращения с историей. Он полагал, что писатель должен попытаться, без каких бы то ни было предрассудков, понять прошлое, «его дело воскресить минувший век во всей его истине» [Пушкин 1949, с. 181]. Хотя Пушкин говорил здесь о жанре трагедии, но поставленная им задача была еще более злободневной для исторического романа.

Своим «Арапом Петра Великого», а затем и «Капитанской дочкой» А. Пушкин положил начало новому историческому роману в России – социальному по своему содержанию и реалистическому по своему методу. В это русло включается и «Тарас Бульба».

Автор «Тараса Бульбы» воспринял сильную сторону декабристской традиции, придав исторической теме яркую гражданскую направленность. Но он был свободен от свойственных писателям-декабристам схематизма и дидактики в истолковании исторического прошлого, а также характерного для их произведений одностороннего изображения оторванного от народной жизни героя. С необыкновенной широтой и эпическим размахом раскрывается в «Тарасе Бульбе» народное освободительное движение. Главный герой повести предстает как участник и выразитель этого движения.

Свободно распоряжаясь историческим материалом, не воспроизводя ни одного конкретного исторического события, почти ни одного реального деятеля, Н. Гоголь вместе с тем создал произведение искусства, в котором с художественной мощью раскрыл историю народа.

Нет нужды искать конкретный исторический прототип Тараса Бульбы, как это делали некоторые исследователи. Как нет оснований предполагать, что сюжет повести запечатлел какой-то определенный исторический эпизод. Н. Гоголь даже не заботился о точной хронологии

изображаемых событий. В одних случаях кажется, что события отнесены к XV веку, в других – к XVI, а то и к началу XVII века.

В изображении Сечи и ее героев Н. Гоголь сочетает историческую конкретность, характерную для писателя-реалиста, и лирический пафос, свойственный поэту-романтику. Органическое слияние различных художественных красок создает поэтическое своеобразие и обаяние «Тараса Бульбы».

В. Белинский, первый среди современных Н. Гоголю критиков угадавший своеобразие этой повести, писал, что она представляет собой не что иное, как «отрывок, эпизод из великой эпопеи жизни целого народа» [Белинский 1952, с. 340]. Здесь – объяснение жанровой оригинальности созданного Н. Гоголем творения. В. Белинский называл это произведение повестью-эпопеей, народно-героической эпопеей. «Если в наше время возможна гомерическая эпопея, то вот вам ее высочайший образец, идеал и прототип!» [Белинский 1952, с. 340].

В гоголевской повести вырисовывается перед нами вся жизнь казачества – его частный и общественный быт, его жизнь в мирное и военное время, его административный уклад и повседневные обычаи. Поразительная емкость «Тараса Бульбы», композиционный размах и глубина его содержания – вот что существенно раздвигает жанровые границы этого уникального произведения и делает его исследование в контексте функционирования жанра волшебной сказки актуальным.

История развития человека, а непосредственно духовного ее начала, закодированная в искусстве, важными элементами которого являются мифы, сказки и легенды. Е. Мелетинский говорит о том, что миф неотделим от ритуала. «Литературная история начинается с комплекса «миф-ритуал», который является первоначальным источником всей духовной культуры и содержит в себе синкретическое ядро (с точки зрения формальной и идеологической) религии и донаучных представлений, музыки, танца, театра и поэзии» [Мелетинский 2001, с. 4]. Миф является одним из центральных феноменов в истории культуры и древнейшим способом концентрирования окружающей действительности и человеческой сущности. Миф – первичная модель всякой идеологии.

В свою очередь В. Пропп утверждает, что сказка (сродни мифу) также неотделима от обряда и обычая, поскольку имеет определенную связь с областью культов и религией. «Сказка сохранила следы очень многих обрядов и обычаев: многие мотивы только через сопоставление с обрядами имеют свое генетическое объяснение» [Пропп 2000, с. 11]

Авторская литература, юная по сравнению с тысячелетней устной традицией, является прямым потомком фигурального и метафорического

отношения людей к действительности. Мифолог и структуралист А. Греймас писал «мифология не является, как принято думать, коллекцией собранных мифов одного народа; она является идеологической структурой, способной появиться в любой «литературной форме».

Славянский фольклор, особенно волшебная сказка, сохранил давно утраченные европейской культурой связи с наиболее архаичными морфологическими элементами, из которых происходит искусство и начинаются те духовные изменения, которые в дальнейшем определяют развитие литературы вплоть до нашего времени, несмотря на жанр, стиль, направление, и другие особенности (как индивидуальной авторской интерпретации, так и общей литературной традиции).

Обращение художественной литературы XX века к мифу общеизвестно, много написано о мифологизме творчества Дж. Джойса, Ф. Кафки, Т. Манна, Дж. Апдайка, Дж. Фаулза и других авторов. Часто сами названия произведений указывают на мифы. С интерпретацией литературы XIX в. сложилась несколько иная ситуация, «мифопоэтическую» составляющую этой литературы гораздо труднее объяснять. Но это вовсе не означает, что сказочного элемента в этой литературе нет. Он, несомненно, существует, только на более глубоком подсознательном уровне.

Наша цель – вкратце указать на эти глубинные слои, как именно просвечивается волшебная сказка сквозь повесть Н. Гоголя «Тарас Бульба».

Повесть «Тарас Бульба» чрезвычайно близка к народному духу. Уловить и изобразить этот дух, было сознательным усилием автора. Н. Гоголь, конечно, не старался приблизить свою повесть к сказке, скорее наоборот, он создавал нарратив, не похожий на все известные в жанровом и во всех других отношениях, но как раз этот «народный дух», если разобрать его морфологически сближает его повесть со сказкой. При этом надо подчеркнуть, что возможность разглядеть сказку в сюжете, персонажах и во всей своеобразной философии произведения не является упрощением повести. Это значит, что автором, создавшим художественное произведение, как раз владели те могучие силы коллективного подсознательного, о которых говорил К. Юнг.

Т. Зуева говорит о том, что сказочные сюжеты имеют обычное эпическое развитие: экспозиция – завязка – развитие действия – кульминация – развязка. Но это их родовой, а не видовой признак. Сюжетостроение сказок обладает своими, специфическими особенностями.

В. Пропп обратил особое внимание на действия сказочных персонажей и обозначил их термином «функция» [Пропп 1923, с. 54]. Исследователь отметил, что в разных сюжетах могут повторяться одинаковые функции.

В основе сюжета «Тараса Бульбы» находится повествование о героических временах запорожцев. В экспозиции сказки присутствуют 2 поколения – старшее (Тарас Бульба и его жена) и младшее – Остап и Андрий. Также в экспозиции присутствует т.н. «отлучка» младшего поколения (сыновья возвращаются домой после выпуска из Киевской академии). Завязка сказки состоит в обнаружении и нарушении главным героем (Тарасом Бульбой) запрета, что в последствии накликало на него и его сыновей беду. Здесь мы видим начало противодействия, то есть отправку героев из дома.

В сказке огромное значение имеет описание образов главных героев.

«Сыновья его только что слезли с коней. Это были два дюжие молодца, еще смотревшие исподлобья, как недавно выпущенные семинаристы. Крепкие, здоровые лица их были покрыты первым пухом волос, которого еще не касалась бритва. Они были очень смущены таким приемом отца и стояли неподвижно, потупив глаза в землю» [Гоголь 1937, с. 24].

Именно таково описание Остапа и Андрия, которые далее будут исполнять функции героя и ложного героя соответственно.

В образе Андрия неявственно проступают черты Иуды, а в образе Тараса узнаем демиургичный, богоподобный лик. Но сцена смерти Андрия непосредственно связана со сценой казни Остапа. Младший брат переходит на сторону врагов добровольно; старшего же берут в плен. Младший в минуту смерти говорит чужое женское им и дрожит от страха, старший – молча терпит казнь. Предсмертный возглас он обращает к отцу (не зная, что тот стоит на площади): *«Батько! где ты? Слышишь ли ты?»* [Гоголь 1937, с. 109]. Эта реплика является ни чем иным, как аллюзией на крестные слова Христа: *«Боже мій! Боже мій! Для чого Ти мене покинув?»* [Біблія 2007, Мф. 27, 46] и *«Отче! В руки Твої віддаю дух мій!»* [Біблія 2007, Лк. 23, 46]. По поведению персонажа в критических ситуациях проводим идентификацию подлинности героя.

Главный герой (Тарас Бульба) описывается так:

«Бульба был упрям страшно. Это был один из тех характеров, которые могли возникнуть только в тяжелый XV век на полукочующем углу Европы,.. когда, лишившись дома и кровли, стал здесь отважен человек; когда на пожарах, в виду грозных соседей и вечной опасности, селился он и привыкал глядеть им

прямо в очи, разучившись знать, существует ли какая боязнь на свете; когда бранным пламенем обьялся древле мирный славянский дух и завелось козачество – широкая, разгульная замашка русской природы» [Гоголь 1937, с. 27-28].

Как видим, Тарас Бульба является неким полумифическим представителем своей эпохи: кто он, откуда взялся, об этом указывается, только то, что он был одним из числа коренных, старых полковников и весь был он создан для бранной тревоги и отличался грубой прямоотой своего нрава. В образах главных героев актуализируется образ идеального человека, автор показывает, какими должны быть люди – людьми, не утратившими чувство бытия, сохранившими связь с природой. В сказке при развитии сюжета проводится проверка свойств и качеств персонажа, он проходит ряд испытаний, одно из них также не прошел Андрий, вследствие чего он и перешел на сторону антагонистов сказки. По поведению персонажа в таких жизненных ситуациях проводится идентификация подлинности героя.

Далее в сказке следует развитие сюжета – в нашем случае это путешествие «за три девять земель», в Запорожскую Сечь, призрачный край, где обитают полубоги-полулюди козаки, для которых не существует ремесла, которого они бы не смогли освоить. О Сечи в повести говорится следующее:

«Это было, точно, необыкновенное явление русской силы: его вышибло из народной груди огниво бед. Вместо прежних уделов, мелких городков, наполненных псарями и ловчими, вместо враждующих и торгующих городами мелких князей возникли грозные селения, курени и околицы, связанные общей опасностью и ненавистью против нехристианских хищников. Современные иноземцы дивились тогда справедливо необыкновенным способностям его (козака). Не было ремесла, которого бы не знал козак» [Гоголь 1937, с. 28].

В волшебной сказке все персонажи разбиты на пары: мачехе противостоит умершая мать, сироте – падчерица, злодею – брат или жених. Каждое движение сюжета имеет свое соответствие, каждый повтор действия означает высшую степень и создает напряжение, которое требует развязки. Каждая сказка изображает испытание главного героя, кризисную ситуацию и пробу замены общественных отношений, ритуал обновления и защиту подлинных ценностей. Эта сакральная схема сказки и ее функций воплощены в повести Н. Гоголя.

Повесть Н. Гоголя как и сказку можем назвать выдумкой, фантазией. Однако, ее принято считать реалистическим произведением, потому, что в чувствах, стремлениях, переживаниях главных

действующих лиц, в их взаимоотношениях мы узнаем свой опыт или этим опытом автор нас награждает. То же самое можем сказать о сказке, она не является «выдумкой» и «фантазией народного воображения», а говорит о самых реальных вещах и отношениях. Сказка объясняет многое в повести, а повесть в равной мере – в сказке. Только повесть Н. Гоголя, конечно, намного сложнее, тут мы найдем не только мотивы многих сказок, но и традиции мировой литературы от античности до романтизма, на которые он намекает, или с которыми полемизирует.

«Хорошие» и «плохие» персонажи повести, как того и требует поэтика сказки, постоянно (зачастую не осознавая этого) вступают в дуэли (а между положительными и отрицательными персонажами устанавливаются параллельные отношения). Но сказка, видимо, под влиянием средневековых норм этики поведения и чести, особо выдвигала на первый план кульминационное столкновение добра со злом в виде смертельной дуэли главного героя и антагониста сказки.

Кульминация волшебной сказки, как правило, состоит в том, что главный герой, или героиня сражаются с противоположной силой и всегда побеждают её (эквивалент сражения — разгадывание трудных задач, которые всегда разгадываются). Кульминацией повести является финальное сражение козаков и поляков под г. Дубно, и хотя козацкое войско проиграло битву, тем не менее, главный герой Тарас Бульба выжил. Н. Гоголь изображая сражения, таким образом, отнюдь не искажал сути волшебной сказки. По сколько, в сражениях явственно проявляются черты характера героев.

Главные свойства положительных персонажей сказки в повести Н. Гоголя – доброта, которая переносит все испытания и сохраняет свою первоначальную чистоту до конца произведения.

Негативные персонажи одарены практическим умом и заранее проецируют себя в будущем, и рационально конструируют мир перед собой.

Стоит отметить, что произведение Н. Гоголя примечательно своей нетрадиционной для волшебной сказки развязкой, Тарас Бульба умирает, но перед этим в сцене казни Остапа в конце концов он выпрыгивает у самого себя, приобретая «самость» (термин К. Юнга).

Итак, одна сказка заканчивается, а другая начинается
«Когда очнулся Тарас Бульба от удара и глянул на Днестр, уже козаки были на челнах и гребли веслами; пули сыпались на них сверху, но не доставали. И вспыхнули радостные очи у старого атамана. – Прощайте, товарищи! – кричал он им сверху. – Вспоминайте меня и будущей же весной прибывайте сюда вновь да хорошенько погуляйте! ... Постоите же, придет время, будет

время, узнаете вы, что такое православная русская вера! Уже и теперь чуют дальние и близкие народы: подымается из Русской земли свой царь, и не будет в мире силы, которая бы не покорилась ему!..

А уже огонь подымался над костром, захватывал его ноги и разостлался пламенем по дереву... Да разве найдутся на свете такие огни, муки и такая сила, которая бы пересилила русскую силу!» [Гоголь 1937, с. 113].

В конце повести вопрос борьбы добра и зла остается открытым, такой же открытой и остается и сама повесть. Со смертью любимого и теперь уже единственного сына, обретением самого себя и своей самости перед самой смертью Тарас обретает и сознание подлинных ценностей, что призывает его жертвовать собою. Ведь в мире растут и созревают не только новые поколения, новое добро, но и новые драконы, новое зло, для борьбы с которым понадобятся новые рыцари, начнутся новые поединки, ошибки, потери и осознания.

Зло и добро в повести, особенно такой сложной, как «Тарас Бульба», не показаны в компактном легко идентифицируемом виде, однако характеры и мотивы сказки, порой сильно трансформированные и разделенные, можно опознать. Но главное, что сохранилось и с такой художественной силой передано в повести Н. Гоголя, – дух, идеалы и идея волшебной сказки. Чуткое восприятие окружающего, бережное отношение друг к другу, умение радоваться жизни и просто жить легко и не за счет других, способность любить и ценить любовь – вот главные и вроде простые истины, которым в детстве нас учит сказка, «Тарас Бульба» Н. Гоголя в зрелости.

Литература

1. Афанасьев, А. Н. Поэтические воззрения славян на природу / А. Н. Афанасьев : В 3 т. – М., 1994. – Т. 3. – 840 с.
2. Белинский, В. Г. О русской повести и повестях г. Гоголя // Н. В. Гоголь в воспоминаниях современников / Ред., предисл. и коммент. С. И. Машинского. – М.: Гос. издат. худож. лит., 1952. – С. 340.
3. Біблія / Перекл. І. Огієнка. – К.: Українське Біблійне Товариство, 2007. – 1375 с.
4. Веселовский, А. Н. Из истории древних германских и славянских передвижений // Известия Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук. – СПб., 1900. – Т. V. Кн. 1. – С. 1-35. – Рец. на кн.: Браун, О. Разыскания в области гото-славянских отношений. – СПб., 1899.
5. Гоголь, Н. В. Полное собрание сочинений / Н. Гоголь: В 14 т. – М.; Л.: «АН СССР», 1937-1952. – Т. 2. – 764 с.

6. Иванов, В. В. История всемирной литературы: В 8 томах / В. В. Иванов / АН СССР ; Ин-т мировой лит. им. А. М. Горького. – М. : Наука, 1983-1994.
7. Мелетинский, Е. М. От мифа к литературе / Е. М. Мелетинский. – М. : Наука, 2001. – 167 с.
8. Мифологический словарь / Гл.ред. Мелетинский Е. М. – М. : Советская энциклопедия. – 1990. – 672 с.
9. Пропп, В. Я. Исторические корни волшебной сказки / Владимир Пропп. Научная редакция, текстологический комментарий И. В. Пешкова. – М. : «Лабиринт», 2000. – 336 с.
10. Пропп, В. Я. Морфология волшебной сказки / Владимир Пропп. – Ленинград : «Academia», 1928. – 152 с.
11. Пушкин, А. С. Полное собрание сочинений в 20 томах / Пушкин. – М. - Л. : Издательство академии наук СССР, 1937 – 1949. – Т. 11, с. 181.

„Taras Bulba” M. Gogola, jako magiczna baśń

Autorka artykułu analizuje powieść M. Gogola „Taras Bulba” w kontekście funkcjonowania magicznej baśni jako gatunku folklorystycznego. W artykule została podjęta również próba analizy mitopoetyckiej postaci głównych bohaterów utworu i ustalenia syntetycznego charakteru ich natury. Ponadto, w artykule zawarty jest szczegółowy opis specyfiki istnienia i funkcjonowania głównych bohaterów w rzeczywistości artystycznej powieści M. Gogola.

Słowa kluczowe: mit, obrzęd, zwyczaj, rytuał, baśń, baśń magiczna, M. Gogol, W. Propp.

"Taras Bulba" by N. Gogol as a fairy tale

In the article the novelette "Taras Bulba" by N. Gogol is analyzed in the context of the fairy tale plot functioning. The author also provides a mytho-poetic analysis of the main characters of "Taras Bulba" and establishes their synthetic nature. The author also describes in details the specificity of the main characters existence and functioning in the artistic reality of the mentioned above novelette.

Keywords: myth, rite, custom, ritual, story, tale, fairy tale, N. Gogol, V. Propp.

Дарья Хохель

КПНУ им. Ивана Огиенко, Каменец-Подольский, Украина

ЭПИТЕТНАЯ ОНОМАСТИКА: ЕДИНСТВО ТРАДИЦИИ ГОВОРЯЩЕГО ИМЕНИ И МОТИВА ИСТИННОГО ИМЕНИ В СОВРЕМЕННОМ ФЭНТЕЗИ

Как базовый и исторически первичный троп [Оноприенко 2001, с. 127], эпитет особенно чувствителен к жанровым особенностям текста. Функционирование эпитетных структур в текстах современного фэнтези

очень разнообразно. Одним из полей его активного использования является ономастика. Номинация персонажей в текстах связана не только с литературным приемом говорящего имени, присущим разным жанрам, но и с тематическим мотивом «истинного имени», специфичным для фэнтези.

Мотив «истинного имени» восходит к мифологической традиции. Конвенция (договорённость, закреплённая традиционно) в фэнтези такова: знание истинного имени даёт власть над его носителем [Clute, Grant 1999, с. 966]. Такое исходное значение присуще ряду произведений фэнтези, таких как «Волебник Земноморья» и «Правило Имени» У. Ле Гуин, «Истинные Имена» В. Винджа, «Странные сестры» Т. Пратчетта. Например, У. Ле Гуин так характеризует магию истинного имени: «*Because the name is the thing," he said in his shy, soft, husky voice, "and the truename is the true thing. To speak the name is to control the things*» [Guinn 1989, с. 66]. Заметим, что окказионализм «truename» соединяет определение «true» с определяемым, превращая эпитетную структуру в слово.

Дж. Толкиен предлагает игру с мотивом «истинного имени». В «Хоббите» Бильбо скрывает свое имя от дракона в целях безопасности. Но когда речь идет об эльфийских именах, ситуация значительно усложняется: в трактате об именах он разъясняет сложную систему имен эльфов, включающую «материнское», «отцовское», «принятое» имена и прозвища на других языках Средиземья. В серии романов Дж. Роулинг важна концепция «запретного имени», обратная по магической сути рассматриваемой конвенции. Произнесение «запретного имени» даёт его носителю власть над произнесшим его. С другой стороны, мотив «истинного имени» также становится контрапунктом для построения магической концепции произведения – в романе «Среди прочих» Дж. Уолтон у эльфов отсутствуют имена, их называют люди, и имя не имеет власти.

Целью нашей статьи является определение роли эпитетных структур в номинации персонажей в «Слуге из Добромьяля» Г. Пагуляк и «Мистере Норрелле» С. Кларк, рассмотреть особенности создания и функционирования таких онимов в тексте.

В «Слуге из Добромьяля» мотив «истинного имени» актуален. В интерпретации Г. Пагуляк «истинное имя» приобретает роль отражения сущности персонажа. Оно касается в первую очередь именованного фантастических персонажей произведения.

Главный герой Слуга из Добромьяля за более чем 600-летнее существование сменил ряд имен, отражавших его важнейшую характеристику на определенном этапе.

Актуальность магии материнского, первого данного имени подтверждается следующей цитатой: «Вона на *тому* кострищі терпіла, напевно, страшні муки, але жодного разу не згадала **мого імені, якого я, до речі, так і не знаю досі, тобто мого найпершого імені**, щоб я у відповідь не покликав її» [Пагутяк 2010, с. 86].

Пара эпитетных структур с идентичными определяемыми *«імені»*, которые образуют условную рамку вокруг определений, выделяют из контекста характеристику этого имени. Как данное матерью, первичное, оно магически закрепило связь матери и сына, и он мог позвать ее – дать силу вырваться за пределы освященного круга и не умереть. Таким образом, определения показывают магический подтекст касательно имени. Но оно не выступает как истинное.

Каждый этап становления персонажа отмечен именем, которое по форме является эпитетом. Первое имя – *«Позичений»* [Пагутяк 2010, с. 95] дано персонажу, когда его одалживают семье на воспитание:

Тепер я гадаю, що вони свідомо відитовжували мене від себе, бо знали, що колись по мене приїде Купець із Добромилля і забере назад, коли я вже зможу йому служити. Вони звали мене Позичений, і я довгий час вважав, що то цілком християнське ім'я [Пагутяк 2010, с. 96].

После того, как выяснилось, что у него дар сеять зерно так, что его не выкалывали из земли птицы, он получил новое имя – *«Позичений Сівач»* [Пагутяк 2010, с. 104]. Принцип, по которому имена были даны, характеризуется так: *«З попереднього всі сміялись, хоч Позичений Сівач відповідав моїй тодішній суті. Ім'я давало про мене досить вичерпну інформацію, і я не мусив розтуляти зайвий раз рота»* [Пагутяк 2010, с. 113]. Капитализация как графическое средство выделения слов из контекста присуща текстам фэнтези, но в украиноязычных произведениях она употребляется реже, чем в англоязычных, поскольку само средство чаще встречается в английской литературе. Такая форма обозначения имен и прозвищ фантастических персонажей позволяет отличить их от прочих характеристик, свидетельствует об их важности для предназначенной стадии развития персонажа.

Имена определяются путем, который проходит персонаж: *«Чуси, хлопче, коли твоє життя змінюється, ти сам повинен змінитися. Нове життя – нове ім'я»* [Пагутяк 2010, с. 114]. Два разных определяемых в один ряд ставит повторяющееся определение «нове». Оно стоит в омонимичной словоформе, что приводит к семантическому сближению определяемых, их соотносимости. Поэтому при крещении он выбирает тоже значимое имя – Сильвестр: *«Мені сподобалось також, що нове ім'я означало «лісовий», бо я прийшов з лісу»* [Пагутяк 2010, с. 114]. Заметим, что

даже имя из святцев выступает в тексте в качестве эпитета, определяющего важную для этапа пути персонажа черту.

Но эти имена не были «истинными», они выступали как краткие характеристики персонажа, слухи важной информации о нем. Можно провести параллель, например, с традицией называть героя по его последнему знаменитому поступку. То есть эти имена являются историческими эпитетами.

Как пишет В. Москвин, особым источником формирования постоянных эпитетов выступает амплиация – «фигура, состоящая в прибавлении прозвищного определения к имени собственному. Амплиация «всегда предполагает ту или иную мотивировку»... Путем ее использования формируются эпитеты, присоединяемые к именам правителей, их именуют историческими: Н.Н. Муравьев-Амурский, Ярополк Окаянный» [Москвин 2012, с. 3]. Повторение этой модели создания имен фантастических персонажей в романе позволяет придать им равную аутентичность и мифологичность с образами, основанными на образах исторических деятелей. Подобные наблюдения на материале других произведений современного фэнтези проводит А. Плотникова отмечая, что «Созданный автором образ усиливается использованием имен собственных, построенных по моделям современного ономастикона или напрямую заимствованные автором из именника модерна эпохи» [Плотникова 2010, с. 10]. То есть наследование моделей исторической номинации в нехарактерном для нее контексте художественного произведения является одной из черт современного фэнтези, а использование такой продуктивной модели как исторический эпитет логично.

Таким образом, прием «говорящего имени» используется в романе в двух формах – прозвища и истинного имени. Их разница в том, что первые отражают значимую для каждого временного среза характеристику персонажа, а истинное имя отображает выбор жизненного пути персонажа, его сущность.

Истинное имя персонажа – Слуга з Добромиля, что эксплицировано в следующем отрывке: «Мое **правдиве ім'я** – не **Позичений**, не **Позичений Сівач**, і навіть не **Сильвестр**, а **Слуга з Добромиля**. Воно годиться для **всіх часів** і для **всіх вух**» [Пагутяк 2010, с. 193]. Выделенные эпитетные структуры в первом предложении цитируемого отрывка выстроены по восходящей семантической линии, заканчивающейся кульминацией. Нанизываемые эпитетные структуры с отрицательной частицей называют прозвища персонажа в хронологическом порядке и противопоставлены последней, лишенной отрицательной частицы эпитетной структуре, называющей «истинное

имя». Во втором предложении пара эпитетных структур, объединенных идентичным определением, указывает на универсальность этого имени, что является одной из черт «истинного имени» как магической конвенции.

В художественном мире произведения истинное имя отражает избранный персонажем путь, его служение. Тема служения важна для мира, что отмечает Алёна Артюх: «Знайти для цього [служіння] спосіб і означає «навчитися жити» у світі. Цього вміння головний герой набуває на етапі зрілості, коли йому відкривається його призначення і пов'язана з ним справжня суть імені» [Артюх 2009, с. 133]. Определяемое «Слуга» обозначает не социальный статус персонажа, а его место в мире и призвание.

Имена ряда других персонажей также являют собой эпитетные структуры. Опыри, принадлежащие к Ордену Золотой Пчелы названы следующим образом: «Купец з Добромилля», «Купец з Перемішля», «Купец із Дрогобича», а не принадлежащий – «Ворожит із Бусовиськ». Это их истинные имена, отображающие жизненный выбор.

Опырь «Антось» лишен имени, по своей структуре соответствующего историческому эпитету. В тексте ему дана такая характеристика: «нещасний Антось, підручний ката і вічний покутник, якого ніхто не пам'ятає в лиці» [Пагутяк 2010, с. 308]. Отсутствие капитализации в эпитетных структурах «підручний ката» и «вічний покутник» показывает, что не смотря на то, что они используются в тексте романа для номинации персонажа они не являются ни его истинным именем, ни прозвищем. Они только характеризуют его положение. Этот случай иллюстрирует еще одну функцию «истинного имени» – оно выступает как почетный титул, показывает важность статуса его носителя.

В тексте С. Кларк складывается несколько иная ситуация с номинацией и мотивом истинного имени фантастических персонажей. Главный фантастический персонаж романа – фейри *«the gentleman with thistle-down hair»* [Clarke 2009, с. 104]. Объясняется это имя следующим образом:

«Someone was standing in the middle of the room: a tall, handsome person with pale, perfect skin and an immense amount of hair, as pale and shining as thistle-down. His cold, blue eyes glittered and he had long dark eyebrows, which terminated in an upward flourish. He was dressed exactly like any other gentleman, except that his coat was of the brightest green imaginable the colour of leaves in early summer» [Clarke 2009, с. 106].

То есть самая яркая портретная характеристика становится именем. Заметим, что в мифах о фэйри они традиционно носят зеленые, цвета травы или листьев, одежды и имеют очень светлые (Англия) или огненно-рыжие (Ирландия) волосы.

В связи с частым использованием мотива «истинного имени» в британском фэнтези, он стал использоваться для игры с читателем, основанной на нарушении ожиданий. Например, в «Странных Сестрах» Терри Пратчетта демона зовут «WxrtHltd-jwlpklz». В тексте С. Кларк тоже присутствует игра с читателем, основанная на имени. Мифический король Фэйри носит имя «*the Raven King*» [Clarke 2009, с. 35] или «*the Black King*» (Clarke 2009 : с. 239) и описывается следующим образом: «*a young, darkhaired king at whose feet strutted a great, black bird*» [Clarke 2009, с. 239]. Но в третьей книге трон занимает негр-слуга «*Stephen Black*» [Clarke 2009, с. 174]. Его имя таким образом приобретает двойственную мотивацию – кроме очевидной связи с цветом кожи прослеживается предопределение его новой роли.

В отличие от «Слуги из Добромья», текст «Мистера Норрелла» содержит названия фантастических земель. Это связано с соответствующими мифологическими традициями – фэйри имеют свою страну, а опырей миф помещает в села.

Общим термином для всех королевств является «*Faerie (which magicians sometimes call "the Other Lands")*» [Clarke 2009, с. 17], а королевства названы следующим образом: «*Lost-hope*» [Clarke 2009, с. 182]; «*Untold-Blessings is a fine place, with dark, impenetrable forests, lonely mountains and uncrossable seas*» (Clarke 2009 : с. 222), «*such a miserable little place as Pity-Mel*» (Clarke 2009 : с. 222). Эти эпитетные структуры воплощают основную характеристику каждого королевства.

Определяемое «*Blessings*» в третьей эпитетной структуре, называющей королевство фэйри, связано с британской фольклорной традицией, где фэйри помещают на «Остров Благословенных» («*The Island of the Blest*» [Keightley 1884, с. 45]). Такое лексическое обращение к мифологическому материалу позволяет актуализировать его для британского читателя. В описании этого королевства фэйри присутствует ряд эпитетных структур: «*dark, impenetrable forests*» [Clarke 2009, с. 222] – парные определяемые при одном определении, а «*lonely mountains and uncrossable seas*» [Clarke 2009, с. 222] – пара простых эпитетных структур. Парность и нагромождение эпитетов присущи описаниям фантастических элементов в фольклоре, что является обращением к нему на стилевом уровне.

В «Мистере Норрелле» прослеживаются две тенденции номинации персонажей людей: по принципу имени и фамилии или титула, часть из которых говорящие, и по образцу исторического эпитета.

Примером говорящей фамилии является «*Jonathan Strange*» [Clarke 2009, с. 161]. Это именно фамилия, а не созданное по модели исторического эпитета прозвище, поскольку в тексте указано, что его отец тоже носил эту фамилию. С точки зрения формы эпитетной структуры имеет место инверсия, при которой определяющее находится в акцентированной позиции. В качестве эпитета прилагательное в классической английской поэзии употреблялось мало, а отмеченные случаи касались формы и звука (*that strange gigantic form, this strange deed, strange sounds*), а также в составе поэтического эвфемизма к слову «*idol*» – «*a strange god*». Таким образом, в поэтическом тексте «*strange*» кроме значения «странный» несет коннотацию чуждости. Это подчеркивает особенности характера персонажа и его позиции в жизни – его магический талант отличает его от его окружения.

Вторые касаются упоминаемых в тексте магов прошлого и историков магии: «*Martin Pale*» [Clarke 2009, с. 17], «*the Golden Age or Aureate magicians (Thomas Godbless, Ralph Stokesey, Catherine of Winchester, the Raven King)*» [Clarke 2009, с. 14]. Отметим, что этой группе имен противопоставлена следующая: «*those men we call the Silver Age or Argentine magicians (Thomas Lanchester, Jacques Belasis, Nicholas Gnuber, Gregory Absalom. 1307-99. were scholars first and magicians second)*» [Clarke 2009, с. 14]. Если в первой группе расшифровке не поддается только имя «*Ralph Stokesey*» [Clarke 2009, с. 14], то во второй только последнее имя может быть рассмотрено как прозвище (*Absalom* переводится как *Авессалом* и является аллюзией на Библию), но ни одно из них не является историческим эпитетом. Из чего следует, что имена в первой группе были даны волшебникам, которые имели прямое отношение к магии и таким образом связаны с фантастической составляющей художественной реальности произведения. Отсутствие этой модели в структуре имен второй группы свидетельствует об отсутствии такой связи.

В «Слуге из Добромыля» ситуация сходна. Эпитетная номинация персонажей-людей существует параллельно с их именами и фамилиями, например: «*Адам Віцентійович*» – «*старий психіатр*» [Пагутяк 2010, с. 69]. Функционирование этой эпитетной структуры для называния персонажа мотивируется таким описанием: «*Крім нього тут був ще один лікар, геть старий. Звали його Адам Віцентійович, і своєю химерною вдачею той скидався більше на пацієнта, ніж на лікаря*» [Пагутяк 2010, с. 30]. Поскольку структура

«старий психіатр» лишена капіталізації, вона не є історическим епітетом.

Для людей із других історических епох імя може складати історический епітет, одночасно з котрим в тексті функціонує епітетна структура, відображаюча їх важливу для повествовання рису, як в наступних випадках: «Ян Гербурт, на прізвисько Щасний» [Пагутяк 2010, с. 271] – «староста добромильський» [Пагутяк 2010, с. 277], «Мирон Многогрішний» (Пагутяк 2010 : с. 220) – «Мирон-сретик» [Пагутяк 2010, с. 278]. Но в отличие от подобной номинации фантастических персонажей речь не идет об истинном имени. Графически это различие отражено в том, что в именах фантастических персонажей присутствует капитализация, а тут ее нет. Например, староста предает свой долг перед людом Добромыля, идя на поводу у долга перед шляхетской честью. Истинные имена присущи только фантастическим персонажам, поскольку отражают их сущность не независимо от временных координат.

Эпитетные структуры, функционирующие в текстах как имена фантастических персонажей, отображают их сущность, то есть они аккумулируют их важнейшую рису. По форме реализации они близки к «историческим эпитетам», хотя это приводит к переносу этой модели в несвойственный ей контекст художественного текста. Такая номинация в «Мистере Норрелле» выделяет фэйри из среды людей, а в «Слуде из Добромыля» кроме того важна для группирования персонажей – выделяет принадлежащих к Ордену Золотой Пчелы. «Истинные имена» воплощают сущность персонажей, служат для их дифференциации из среды прочих персонажей, и выступают как почетные титулы. Кроме того, имена выступают дополнительными маркерами исторических эпох, которые проходят в художественной реальности текста. Употребление в тексте одновременно имен исторических персонажей и использование модели исторического эпитета для создания имен фантастических актуализируют значимость пространственно-временных особенностей художественной реальности произведений. Функционирование эпитетных структур в такой роли в рассматриваемых текстах современного фэнтези часто мотивируются их жанровыми особенностями.

Литература

1. Артюх А. В. Проза Галини Пагутяк: герметичність як домінанта індивідуального стилю: Дис. на здобуття наук. ступеню канд. філол. наук : спец. 10.01.01. К. 2009.
2. Веселовский А. Н. Историческая поэтика. М. 1989.

3. Етнографічний збірник. Видає етнографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка. Т. 34. Знадоби до української демонології. [т. II, випуск 2] / Зібрав В. Гнатюк. Львів 1912.
4. Москвин В. П. Эпитет как предмет теоретического осмысления, www.grani.vspu.ru [15.04.2012]
5. Онопрієнко Т. М. Епітет як первісний троп і системоутворюючий центр тропіки // Вісн. Житомир. держ. пед. ун-ту. — 2001. — N 8. — С. 127–130.
6. Пагутяк Г. Слуга з Добромилля / Галина Пагутяк. К. 2010.
7. Плотникова А. В. Принципы и способы атрибуции имен собственных в произведениях жанра фэнтези (на материале английского языка) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка», М. 2010.
8. Clarke S. Jonathan Strange and Mr. Norrell, London 2009.
9. Clute J. Encyclopedia of Fantasy, London 1999.
10. Fairy and Folk Tales of the Irish Peasantry / Edited and Selected by W. B. Yeats, London — New York 1888.
11. Guinn, Le U. The Rule of Names // Prentice Hall Literature. Silver, New Jersey 1989.
12. Keightley T. The Fairy Mythology, Illustrative of the Romance and Superstition of Various Countries, London 1884.

Onomastyka epitetowa: jedność tradycji imienia przemawiającego oraz motywu imienia właściwego we współczesnym fantasy

W artykule zostało rozpatrzone funkcjonowanie struktur epitetowych jako imion w powieści H. Pagutiak „Sługa z Dobromyla” oraz w książce S. Clarke «Mr Norrell», a także poddana analizie realizacja motywu „właściwego imienia” w tekstach oraz roli takich imion w dyferencji bohaterów.

Słowa kluczowe: imię właściwe, S. Clarke, H. Pagutiak, struktura epitetowa.

Epithet onomastics: the unity of charactonym tradition and the “true name” motif in contemporary fantasy

The functioning of the epithet structures as names in “Servant from Dobromil” by H. Pagutiak and “Mr Norrell” by S. Clarke, the “true name” motif realization in the text and the part of such names in differentiation of the characters are analysed in the article.

Keywords: true name, S. Clarke, H. Pahutiak, epithet structure.

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЙСНОСТІ

KULTUROLOGICZNE ASPEKTY RZECZYWISTOŚCI INFORMACYJNEJ

Lia Sayadyan

Yerevan State Linguistic University after V. Brusov, Armenia

PECULIARITIES OF LINGUISTIC POLITENESS: EXTERNAL AND INTERNAL FACTORS PROMOTING LINGUISTIC POLITENESS

Politeness is one of the most important aspects of human communication: human beings can only exist in peace together if containing basic conventions of politeness are observed. Politeness is best expressed as the practical application of good manners or etiquette. It is culturally-defined phenomenon, and therefore what is considered polite in one culture can sometimes be quite rude or simply eccentric in another cultural context.

It is possible to treat politeness as a fixed concept, as in the idea of “polite social behaviour”, or etiquette, within a culture. It is also possible to specify a number of different general principles for being polite in social interaction within a particular culture. Some of these might include being tactful generous, modest and sympathetic toward others.

Brown and Levinson define face as the public self-image of a person. It refers to that emotional and social sense of self that everyone has and expects everyone else to recognize. Then they divide face into two separate, but related aspects-*positive face* and *negative face*, which they define in the terms of wants that every person knows every other person has [Brown and Levinson 1987]. Positive face concerns the desire to be appreciated and approved of by selected others. Negative face concerns a person’s want to be unimpeded and free from imposition. Politeness, in an interaction, can then be defined as the means employed to show awareness of another person’s face. In this sense politeness can be accomplished in situations of social distance or closeness. Showing awareness for another person’s face when that other seems socially distant is often described in terms of respect or deference. Showing the equivalent awareness when the other is socially close is often described in terms of friendliness, camaraderie or solidarity [Yule 1996].

Notion of linguistic politeness can be analyzed within the framework of the context of culture and the context of specific situation

We assume that the context of culture and context of specific situation predetermine the external and internal factors of linguistic politeness. Context of culture is described as the sum of all the meanings it is possible to mean in a particular culture. Consequently, relating to linguistic politeness we can say that the differences in forms of address, in ceremonies, in conversation codes and in all significant activities between one culture and another make up the context of culture. Context of culture, in its turn, can function as the external factor of linguistic politeness.

Furthermore, within the context of culture, speakers and writers use language in many more specific contexts of situation. Each of this is an inner context, which functional linguists call the context of situation. The context of situation is what makes the text what it is: it includes those linguistic features of the language, like words, structural patterns that give a meaning and specificity to the process of interaction and help the participants to construct their speeches according to different varieties.

We assume that the awareness of external and internal factors involves how to use the language that makes sense to people who speak the language. External and internal factors make up part of the context of culture and specific situation and include elements at the level of context of culture, such as the purposes people in a certain culture achieve with language, the meanings people make with the language, how people achieve these purposes and make these meanings and how it connects or does not connect to other cultures.

A great deal of what we communicate is determined by our social relationships. A linguistic interaction is necessarily a social interaction. In order to make sense of what is said in an interaction we have to look at various factors which relate to social distance and closeness. Some of these factors are established prior to an interaction and hence are largely external factors. They typically involve the relative status of the participants based on social values tied to such things as age and power. For example speakers who see themselves as lower status in English speaking contexts tend to mark social distance between themselves and higher status speakers by using address forms that include a title and a last name but not the first name (e.g. Mrs. Clinton, Dr. Dang). We take part in a wide range of interactions (mostly with strangers) where the social distance determined by external factors is dominant [Watts: 2003].

However, there are other factors such as amount of imposition or degree of friendliness which are often negotiated during an interaction. These are internal to the interaction and can result in the initial social distance changing and being marked as less or more during its course. This may result, for example, in participants moving from a title-plus-last name to a first-name basis within the talk. These internal factors are typically more relevant to

participants whose social relationships are actually in the process of being worked out within the interaction.

We assume that context of culture can be regarded as an external factor and context of situation can be regarded as internal factor. Both types of factors, external and internal, have an influence not only on what we say but also on how we are interpreted. In many cases the interpretation goes beyond what we might have intended to convey and includes evaluations such as "rude" and "inconsiderate" or "considerate" and "thoughtful". Recognizing the impact of such evaluations makes it very clear that more is being communicated than is said.

Modern systemic functional linguistics builds upon Firth's further developments of Malinowski's concepts of "**context of situation**" and "**context of culture**", and focuses on creating a systemic functional description of language, but as British linguist **M.A.K. Halliday** has pointed out, it is meaningless to consider the linguistic "code" and linguistic "behaviour" as two separate things [Halliday 1985].

The evaluation of hearer and speaker is culture-related and context-dependent. The relative importance played by these and other situational factors may differ from culture to culture, varying in the directness of requesting behavior. Preferences for interactional style can be deeply rooted in ideological origins and be associated with the problematcity of cultural identity. Besides, Brown and Fraser provide a wider term of situational variables context internal-external factors. In the framework of request behavior, context internal factors include those features of the context which are directly related to its requestive nature, such as the type of request goal, the degree of imposition involved for the speaker relative to the specific goal, and the prerequisites needed for compliance. Included in the context external factors are the categories of social distance and social power and participants rights and obligations, as reflected in the role constellation of the participants [Blum-Kulka & House 1989].

According to Halliday and Hasan (1990) context of situation consists of three aspects: field, tenor and mode. Field refers to what is happening, to the nature of social action that is taking place. It answers such questions as what it is that the participant is engaged in. Tenor refers to who is taking part, to the nature of the participants, their status and roles: what kind of role relationship is obtained among the participants, including permanent and temporary relationships of one kind or another, both the types of speech role that they are taking on in the dialogue and the whole cluster of socially significant relationships in which they are involved. Mode refers to what part the language is playing, what it is that the participants are expecting the language to do for them in that situation: the symbolic organization of the text, the status that it

has, and its function in the context, including the channel and also the rhetorical mode, what is being achieved by the text in terms of such categories as persuasive, expository, didactic and the like.

The more social side of culture enters into communication through the social identities of the communicators (sex roles, class factors, educational level etc) but also through the social character of the immediate communicative interaction. For example, a quarrel during a business negotiation, the telling of a joke during an informal dinner and an episode of flirtation during a commercial transaction in a shop. No reasonably concrete account of the function or purpose of these activities can be given without including culture specific elements. Furthermore, in all these settings, the activities give rise to cultural expectations about social roles. How to talk and write as a businessman, a negotiator, an angry negotiator, a host, a guest, a customer, a sales clerk, a flirtatious customer etc? Linguistic communication is, thus, always carried on in a context which is in large parts culturally constituted. This context sets criteria concerning relevance, adequacy and correctness which in turn determine both the production and the understanding of the linguistic expressions which are used by the communicators.

There are different standards of politeness in different cultural backgrounds of society. The diversities are reflected mainly through the definitions of politeness, the strategy of realization of politeness, etc. So politeness is specific under different cultural backgrounds.

Concepts of context of culture and specific situation can be illustrated by the following example of naming strategy. There are significant differences in the linguistic behaviours of English speaking groups, for example, Americans, Australians and British, particularly in relation to politeness. However, in recent years, the naming strategies of these groups have tended to become more similar, for a variety of social and political reasons. As mentioned above, the general rule in English speaking cultures is that you move to first name terms as soon as possible. If this is achieved then it is felt that an equal relationship has been established. However, it must be borne in mind that this use of reciprocal first names is relatively recent for British speakers and for many British people over the age of fifty it is still quite difficult to call someone to whom they have not been introduced by their first name.

Taking into consideration that linguistic politeness can not be universal and peculiarities of linguistic politeness can't be analyzed basing only on two languages, examples below represent linguistic politeness of four languages: English, Armenian, Russian and Polish.

There are many situations in Britain today where the use of the first name feels inappropriate or overfamiliar to many English speakers: for example, when a shop assistant uses your first name in addressing you, having read it on your credit card, or for those shop assistants and air-cabin crew who have to wear name badges, when they are addressed by their first name by their customers/clients. It should not be considered that reciprocal first name use is widespread throughout British culture, as there are still many situations where title + last name use is more common, for example, reciprocal title+last name are generally used in interviews for jobs, in doctors' surgeries (with adult patients), when dealing with business clients either over the phone or face-to-face, and other situations where a certain institutional or contextual formality or distance is involved. Usage of reciprocal title+last name is also used in Armenian culture. But in Armenian culture most common form is Mr./ Mrs. + last name. While in Russian culture usually address each other and like to be addressed by the first name and patronymic. Thus in Armenian culture this way of naming is not accepted. In the same way in Armenian culture for example, first name usage between people of the same age (after some time's communication) shows familiarity and warmth. But among Russians the same usage of the first name can seem not respectful and impolite. The rejection of first name use is due to clashes in the apprehension of the cultural value of these strategies within other cultures. Russians here seem reluctant to admit in this case Armenians into their discourse systems, and also seem to be unwilling to recognise that there are different meanings associated with first name use in other cultures [Plyukhina 1991].

It is worth noting that context of culture and context of situation are closely interconnected. Context of situation always occurs within the context of culture and vice versa. Very often in the same situation and in the same context of situation representatives of different cultures may act in different ways depending on many cultural factors, for example, religion, political system, formality in the communication, social status, etc. For example, let us take Polish and Armenian officials and their behaviour in the same following situation. If a person (younger in age) approaches an Armenian official and asks something, the latter is likely to speak using "you-singular" constructions taking into consideration that his/her collocutor is younger in age. But on the contrary, in the same situation, if a person (younger in age) approaches a Polish official and asks something, the latter will speak to him/her using "you-plural" constructions though his/her collocutor is younger in age. From the above stated example we can see that formality and also age differences became main factors distinguishing Polish culture representative's way of speaking from Armenian one.

Thus, we can assume that context internal and external factors are closely interconnected and can not be used separately. Each specific situation demands specific reaction of interlocutors, which in their turn are bearers their cultures. And here we see the close relation between context of culture and context of specific situation which is expressed by linguistic means during the conversation.

Bibliography

References

1. Blum-Kulka & House, Cross-cultural and situational variation in requestive behavior. Clevedon. UK, 1989.
2. Brown, G., Yule G. *Discourse Analysis*. Cambridge, Cambridge University Press, 1983.
3. Brown, P., Levinson, S. C. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge. Cambridge University Press, 1987.
4. Brydon, S.R., Scott. M. D. *Between One and Many*. London. Toronto. Mayfield Publisher Company, 1999.
5. Fox. K. *Watching the English: The Hidden Rules of English Behaviour*, Brealey, 2009.
6. Fraser, B., *Perspectives on Politeness*. Boston University, 1990.
7. Goody, N. E. Questions and Politeness. Strategies in Social Interaction. Cambridge, Cambridge University Press, 1978.
8. Grice, H. P. Logic and conversation. New York, University of California Press, Berkeley, 1975.
9. Haliday, R. Politeness Principle Perspective. Cambridge University Press, 1995.
10. Holmes, J. An Introduction to Sociolinguistics. Longman Press , 1992.
11. Jespersen, O., *Philosophy of Language*. Alabama. University of Alabama Press, 1985.
12. K. Beeching, *Politeness*, llas.ac.uk/resources/gpg/695 (01.02.2012)
13. Lakoff, G. Language as Ideology, London: Routledge and Kegan Paul Press, 1979.
14. Leech, G. N. *Principles of Pragmatics*. London and New York. Longman, 1983.
15. *LPRG meetings*, research.shu.ac.uk/politeness (20.02.2012)
16. Nilep, Ch. *Colorado Research Linguistics*, Vol. 19, Boulder. University of Colorado, 2006.
17. *Politeness in conversation*, linguisticszone.blogspot.com/2007/07/politeness-in-conversation.html (25.03.2012)
18. Roberts, J. *Face-Threatening Acts and Politeness Theory*. Journal of Curriculum and Supervision. Vol 7. The University of Georgia, 1992.
19. Watts, J.R., Ide S., Ehlich K. Politeness in language: studies in *its history, theory and practice*. Walter de Gruyter, 2005.
20. Watts, R. J. *Politeness*. Cambridge. Cambridge University Press, 2003.
21. Yule, G. *Pragmatics*. Oxford, Oxford University Press, 1996.

22. Züger, K. Phatic language use. Bern, 1998.
23. Пляюхина, З. А. *Англичане говорят так*. Москва “Высшая школа”, 1991

Fiction Cited

1. Bronte, Charlotte, *Jane Eyre*. Rochester. New York. USA., Portland House, 1988.
2. Ethel, M. Dell. *The Safety Curtain and Other Stories*. London. Wildside Press, 2005.
3. Mitchels, Margaret, *Scarlett*. USA. Warner Books Edition, 1992.

Dictionaries Cited

1. Longman Dictionary of the English Language. 1984. Harlow. Longman.
2. Oxford Advanced Learner's Dictionary. 2008. Oxford University Press.
3. Webster's Dictionary. 2001. Cambridge University Pres.

Особенности лингвистической вежливости (способствующие внешние и внутренние факторы)

Вежливость – одна из самых важных аспектов коммуникации. Лингвистическая вежливость выражается по разному в разных культурах. Прежде всего нужно отметить, что лингвистическая вежливость – это культурно зависимое явление и поэтому, то, что считается вежливым в одной культуре, может быть совершенно невежливым в другой. Феномен лингвистической вежливости может быть анализирован в системе контекста культуры и контекста специфической ситуации. Мы предполагаем, что контекст культуры и контекст специфической ситуации предопределяют внешние и внутренние факторы лингвистической вежливости. Контекст культуры определяется как сумма всех смыслов слова, которые можно понимать в одной отдельной культуре. Следовательно, относительно лингвистической вежливости, можем сказать, что различия в формах обращения во время официальных церемоний, в разговорных кодах между одной и другой культурой составляют контекст культуры. Контекст культуры в свою очередь может функционировать как внешний фактор лингвистической вежливости. Кроме того в контексте культуры люди используют язык в более специфических ситуативных контекстах. В ситуативный контекст входят те особенности языка как слова, структурные модели, которые осмысливают процесс коммуникации и помогают участником разговора строить высказывания. Осведомленность о внешних и внутренних факторах лингвистической вежливости позволяет использовать язык так, чтобы люди, говорящие на том же языке, понимали смысл высказывания. Внешние и внутренние факторы составляют часть контекста культуры и контекста специфической ситуации.

□□□□□□□□ □□□□□, лингвистическая вежливость, культурный контекст, ситуативный контекст.

Osobliwości uprzejmości językowa (sprzyjające czynniki zewnętrzne i wewnętrzne)

Uprzejmość jest jednym z najważniejszych aspektów komunikacji. Autorka stawia tezę, iż uprzejmość wyrażana w sposób werbalny (uprzejmość werbalna), to zjawisko zależne od kultury i dlatego, to, co uważa się za uprzejmość, grzeczność w jednej kulturze, może być nieuprzejme, obraźliwe w innej. Zjawisko uprzejmości językowej może być przeanalizowane w systemie kontekstu kultury oraz kontekstu specyficznej sytuacji. Autorka przyjmuje, iż kontekst kultury i specyficznej sytuacji decydują o zewnętrznych i wewnętrznych czynnikach zachowania. Kontekst kultury kształtuje się jak suma wszystkich znaczeń słowa, które podlega percepcji w ramach kultury. Możemy więc powiedzieć, że różnice w formach ich stosowania podczas kontaktów oficjalnych (np. dyplomatycznych), w komunikacyjnych kodach stanowią zestawienie między kontekstami różnych kultur. Z kolei, kontekst kultury jest również czynnikiem wewnętrznym uprzejmości językowej. Co więcej, w kontekście kultury ludzie wykorzystują język w bardziej specyficznych kontekstach sytuacyjnych. W kontekst sytuacji wchodzi m. in. takie właściwości języka, jak słowa i modele strukturalne, które stanowią istotę procesu komunikacji i umożliwiają uczestnikom komunikacji kreowanie wypowiedzi. Orientacja w zewnętrznych i wewnętrznych czynnikach werbalnej uprzejmości pozwala wykorzystywać język tak, aby ludzie mówiące w tym samym języku, rozumieli przede wszystkim sens wypowiedzi. Zewnętrzne i wewnętrzne czynniki stanowią jednocześnie część kontekstu kultury i kontekstu konkretnej sytuacji.

Słowa kluczowe: uprzejmość werbalna, kontekst kulturowy, kontekst sytuacyjny.

Paulina Machulska
UJK, Kielce, Polska

RÓŻNICE W ŚWIATOPOGLĄDZIE POLAKÓW I ROSJAN ODZWIERCIEDŁONE W PRZYSŁOWIACH I PORZEKADŁACH

Chcąc rozpatrywać problem różnych światopoglądów w przysłowiach i porzekadłach, warto zacząć od wyjaśnienia, czym jest przysłowie i porzekadło, jaka jest różnica między nimi, a także czym się one odróżniają od aforyzmów, sentencji, maksym i tzw. „złotych myśli”. Jak podają polskie źródła?

Przysłowie – zdanie występujące w obrębie danej kultury w stałej postaci, wyrażające w formie bezpośredniej bądź zmetaforyzowanej pewną myśl czy naukę ogólną, odnoszącą się do określonej sytuacji życiowej; ma postać stwierdzenia lub pouczenia, zwykle zbudowanego na zasadzie paralelizmu lub kontrastu znaczeniowego, nierzadko rymowanego wewnętrznie [Sławiński 1988, s. 412].

Porzekadło (powiedzenie, powiedzonko) – zwięzła, zwykle aforystyczna wypowiedź, często właściwa komuś, chętnie powtarzana przez kogoś, „utarte powiedzenie” [Dunaj 2005, s. 506].

Co ciekawe, niektóre polskie słowniki podają, że porzekadło jest rodzajem przysłowia, lub też że jedno słowo jest synonimem drugiego.

W rosyjskiej terminologii terminy te są określone bardziej dokładnie:

Przysłowie jest to gatunek wywodzący się z folkloru, zwięzły, rytmiczny, cechujący się logicznością, zakończony pouczeniem. Przysłowie składa się z dwóch części – pierwsza ma formę porzekadła, powiedzenia, druga natomiast zawiera pouczenie, ocenę. Porzekadło, natomiast, w terminologii rosyjskiej jest to wyrażenie, celnie określające wydarzenia życiowe, ale nie ukazujące na konkretny przedmiot, osobę, wydarzenie, jak to zauważalne jest w przysłowiu, a tylko wskazujące na niego. Nie zawiera w sobie ani pouczenia, ani oceny. Porzekadło określa się w terminologii rosyjskiej „pierwszą częścią przysłowia”.

Dokonanie stanowczej granicy między przysłowiem, a porzekadłem jest praktycznie niemożliwe, warto jednak zauważyć, że przysłowie nawiązuje do konkretnego faktu, stosowane jest w odniesieniu do życiowej praktyki. Użycie porzekadeł natomiast zwykle ma na celu ożywienie, upiększenie mowy [zob. *О поговорох и поговорках*].

Często mylonymi terminami z powyżej wymienionymi są: *aforyzm*, *sentencja*, *maksyma*, *złota myśl*. Przedstawię kilka definicji słownikowych (ze słowników terminów literackich):

Aforyzm, w odróżnieniu do mądrości ludowych, jakimi są przysłowia i porzekadła, w większości przypadków posiada swojego twórcę (na ogół człowieka wykształconego), stąd też aforyzm nie wyraża myśli powszechnie uznanych, zauważalnych przez prostych ludzi, lecz spostrzeżenia osobiste, wyrażone w sposób nieoczekiwany, wieloznaczny, metaforyczny, z użyciem paradoksu, antytezy [zob. *Aforyzm*].

Sentencja – zdanie zawierające ogólną myśl, naukę moralną lub refleksję filozoficzną sformułowaną jak definicja [zob. *Sentencja*].

Maksyma – zwięzłe sformułowanie zawierające ogólną, moralną lub filozoficzną, myśl. Może występować samodzielnie lub w obrębie jakiegoś tekstu. Zwykle jednozdaniowa. Maksymę cechuje jednoznaczność zawartej w niej wskazówki moralnej [zob. *Maksyma*].

Złota myśl jest zwykle zaczerpnięta ze znanych dzieł, może mieć formę zarówno sentencji, jak i aforyzmu, najczęściej zawiera treści pouczające [zob. *Złote myśli*].

Co ciekawe, w większości polskich słowników terminy *złota myśl*, *sentencja*, *maksyma*, *aforyzm* są uznawane za synonimy, świadczy to tylko o rozmytej i trudnej do ustalenia granicy między tymi pojęciami.

Mówiąc o światopoglądzie Polaków i Rosjan, zacząć należy od tego, jak sami siebie postrzegają, a dokładniej, jaki ich obraz „widnieje” w przysłowiach i porzekadłach. Najpopularniejszymi przysłowiami i porzekadłami o Polakach są:

Mądry Polak po szkodzie; Polak gdy głodny to zły; Polak potrafi; Gdzie dwóch Polaków, tam trzy zdania; U Polaka co w sercu, to i na języku; Polak jak mała, co ujrzy, to chce mieć; Czemu inny się uczyć musi, z tym się Polak rodzi; Polakowi każdy strój wolny; Co Polak – to szlachcic. Co Polak – to rycerz; Jak ryba bez wody, tak Polak bez urzędu żyć nie może; Musi to się na Rusi, a Polsce jak kto chce.

Na podstawie wyżej wymienionych przysłów wyraźnie widać wyidealizowaną świadomość Polaków o swoim charakterze narodowym, zbyt wysokie mniemanie o sobie, poczucie samowładztwa, samowolki, przy czym przeplatającej się z kpina nad polską głupotą i naiwnością, pychą, skłonnością do kłótni oraz chciwości.

Natomiast obraz Rosjanina w przysłowiach znacznie różni się od obrazu Polaka:

Русский ни с мечом, ни с калачом не шутит; Русский в словах горд, в делах тверд; Русская душа – нараспашку; Русский человек терпелив до зачина; Русский человек добро помнит; Русский человек хлеб-соль водит; Русский человек – добрый человек.

Przysłowia z Rosjanami w roli głównej odznaczają się brakiem takiej przyziemności i próżności, jaka wyczuwalna jest w przysłowiach polskich. W głównej mierze nawiązują one do uczuć wyższych, takich jak: otwartość, szczerłość, cierpliwość, dobroć, stanowczość, jakimi wg własnego mniemania są obdarzeni Rosjanie. Obraz ten jest również mocno idealizowany i przesadny. Okazuje się zatem, że Polacy w przysłowiach potrafią być bardziej krytyczni wobec siebie. Zresztą problem może polegać jeszcze w tym, że polskie przysłowia o Polakach najczęściej zawierają słowo *Polak*, natomiast rosyjskie przysłowia o Rosjanach mogą odwoływać się do innego nazewnictwa, np. *мужик* („chłop”), które w rosyjskiej świadomości może oznaczać właśnie Rosjanina w ogóle. W tym przypadku przysłowie „Гром не грянет – мужик не перекрестится” jest przykładem krytyczności Rosjan wobec siebie. Jeśli zwrócimy uwagę na charakter powyższych rosyjskich przysłów z wyrazami, wskazującymi na Rosjanina, to zauważymy, że większość z nich („Русский человек”, „Русская душа”) mają podwyższone zabarwienie stylistyczne, co jest znakiem literackości. Przysłowia oryginalne zaś najczęściej wywodzą się z folkloru, czyli z dyskursu ludowego. A w takich przysłowiach rzadko porusza się wprost tak abstrakcyjny wątek jak charakter narodowy. Dlatego wątek ten warto wyprowadzać z analizy przysłów wprost nie mówiących o charakterze całego narodu, lecz zachwalające jedne i piętnujące inne jego cechy.

Bardzo często o ludowym (a nie literackim) pochodzeniu przysłów świadczą używane w nich wulgaryzmy bądź słowa o obniżonej wartości stylistycznej. Ciekawą grupą charakteryzującą światopogląd Polaków są przysłowia niestosowne, ale za to bardzo często używane w zamkniętych kręgach i nieoficjalnych sytuacjach. Powiedzenia typu: *być w czarnej dupie; do dupy z taką robotą; wszystko to o kant dupy roztrząsać* – używane są w sytuacjach krytycznych, oznaczają brak wyjścia z sytuacji. Natomiast powiedzenia typu: *gówno prawda, ale prawda; nie widziała dupa słońca (zagorzała od miesiąca); w dupie byłeś, gówno wiesz i gówno widziałeś* najczęściej są reakcją na kłamstwo lub czyjś bajdurzenie. Ciekawie też Polacy dokonują krytyki, używając tego typu sformułowań, np. dokonując krytyki czyjegoś niestosownego ubioru mówią: *nygladasz jak pół dupy z rąk krzoka*. Inne powiedzenia, wyrażające krytykę to: *taki z ciebie (tu wybrać profesję)... jak z kózkiej dupy trąb; W dupie Ci się poprzewracał; Wyżej dupy nie podskoczysz* itp. Inne przykłady to: *Mów do słupa, a słup dupa* – o kimś ograniczonym, upartym w swych mylnych stwierdzeniach; *Samotny jak palec w dupie* – on kimś/czymś odizolowanym; *Pasuje jak kij do dupy* – o czymś odstającym od powszechnie przyjętych norm.

Co ciekawe, niestosowne przysłowia mogą zawierać prawdy życiowe, których na ogół nie traktuje się poważnie w społeczeństwie polskim, np.:

Nie rozrabiaj, nie podskakuj, siedź na dupie i przytakuj; Z głodu się jeszcze nikt nie zebrał; Kto ma pszczoły, ten ma miód, kto ma dzieci, ten ma smród; Wyżej dupy nie podskoczysz; Z głodu się jeszcze nikt nie zebrał.

Warto zauważyć, że motyw tylniej części ciała i procesów fizjologicznych z nią związanych pojawia się najczęściej.

Dla kontrastu godne uwagi jest i to, że Polska jest krajem nadzwyczaj religijnym – również i to odzwierciedla się w przysłowia i porzekadłach, w których częstotliwość występowania postaci Boga, świętych, aniołów, diabłów, dobra i zła jest ilością przytłaczającą w swoim ogromie w porównaniu do zasobu przysłów i powiedzeń rosyjskich. W polski zasób weszły również fragmenty z Biblii, uprzednio podległe procesowi transformacji, np. *Człowiek nie zna dnia, ani godziny. (Czujawcie, bo nie znacie dnia ani godziny), Nie martw się o mnie, martw się bardziej o siebie (nie płaczcie nade Mną; płaczcie raczej nad sobą i nad waszymi dziećmi!).*

Należy zauważyć, że większość świętych, nawet tych, których kult nie jest spopularyzowany przez Kościół, występuje w polskich przysłowia, i tak w przysłowia wspomina się m.in.: św. Ałojzego, św. Anę, św. Agnieszkę, św. Antoniego, św. Albina, św. Andrzeja, św. Ambrożego, św. Agatę, św. Bartłomieja, św. Jana, św. Florianą, św. Barbarę, św. Bernarda, św. Jacka, św. Dorotę, św. Franciszka, św. Grzegorza, św. Ewę, św. Hannę, św. Zofię. I innych (np. wyimaginowanego św. Dygdę – mówi się *Na świętego Dygdę, co go nie*

ma nigdy). W rosyjskich przysłowiach natomiast wspomina się św. Nikołę (Mikołaja) (*Перед Николайкой иней – овсы хороши будут; Какой день в Миколу Зимнего, такой и в Миколу Летнего; До святого Николы не сей гречки, не стриги овечки.*), św. Wukolę (*На св. Вукола телятся жуколы*). Często powtarzającym się religijnym akcentem w przysłowiach i porzekadłach jest postać Boga: *В мале бог, и в велике бог; Не в силе бог, а в правде; Велик бог милостиво. Богат бог милости; Бог не убог; у бога милости много; У бога всего много. У бога все возможно*, chociaż ilość ta nie jest tak wielką, jak w zasobie polskim. Widoczna jest tu przepaść religijna, jaka istnieje między społeczeństwem polskim i rosyjskim, w szczególności odzwierciedla się to w przysłowiach, gdzie ekwiwalent rosyjski, mimo bardzo podobnej konstrukcji, posiada inny sens, co wywołane jest zupełnie innym słowem kluczowym, np. *На кого Бог, на того и wszyscy święци – На кого бог, на того и добрые люди lub Nie święци garnki lepia – Не боги горшки обжигают*, w których wyraźnie widać wyeliminowanie w rosyjskich odpowiednikach postaci świętych i zastąpionych jednocześnie bogami, dobrymi ludźmi.

Wspominając o religii, nie wolno zapomnieć o „stworzeniach bożych”, jakimi są kobiety, chociaż boskość ich często kwestionuje się przysłowiem: *Гdzie diabeł nie może, tam babę pošle (Куда черт не поспееет, туда бабу пошлет.) / Где сатана не сможет, туда бабу пошлет*). W polskich przysłowiach obraz niewiasty został stworzony jako obraz głupawej, niedouczzonej, ograniczonej, tępej, pozabawionej logicznego myślenia prostej baby, przy czy równocześnie przebiegłej, nieobliczalnej i niebezpiecznej, bardziej niż sam diabeł:

Baby ani diabeł nie ocycani; Czart z babą nie poradzi; Długo ten pokuka, kto babę oszuka; Na wspólnie z babą to i diabeł źle wyszedł; Podawała baba babie przez piec malowane grabie; Trzeba rano wstać, by babę oszukać; Jeszcze nikt się taki nie narodził, co by babie we wszystkim dogodził; Potknął czart babę, ale nie mógł jej strawić; Baba diabłu by też urwała; Baba gorsza niż diabeł, i wiele, wiele innych.

W zasobie rosyjskim kobieta jest pokazana bardzo podobnie, jedyną różnicą jest spora ilość przysłów wskazująca na placzliwość kobiet: *Женский обычай – слезами беде помогать; Баба слезами беде помогает; Без плачу у бабы дело не спорится; У баб да у пьяных слезы дешевы* i w odróżnieniu do przysłów polskich brak tych, które podkreślają ich przebiegłość i wyrachowanie.

Zatem nawiązując do myśli zawartej w porzekadle: *Добрая кума живет и без ума* warto przenieść się na inną płaszczyznę, jaką stanowi opozycja mądrość-głupota, zawarta w przysłowiach i porzekadłach. W Polsce często mówi się:

Bieda temu dokuczy, kto się za młodu nie uczy; Nauką i pracą ludzie się bogacą; Ucz się, ucz, bo nauka to potęgaj klucz; Nauka nie poszła w las; Na naukę nigdy nie jest za późno; U nauk korzenie gorzkie, ale

owoce słodkie; Uczonego zawsze kochają, nieuczonym wszędzie pogardzają; Głupszemu się ustępuje; Co głupiemu po rozumie, kiedy go użyć nie umie?; Lepiej z mądrym płakać, niż z głupim się śmiać.

W Rosji natomiast:

Без наук — как без рук; Без терпенья нет ученья; Век живи, век учишь; Красна птица перьем, а человек ученьем; Ученье свет, неученье тьма; Тяжело в учении — легко в бою; Сдуру, что с дубу. Спроста, что с большого ума; Дураками свет стоит (или: красится); Такой дурак, что только уши пришить; Дурацкую голову и хмель не берет.

Na tej płaszczyźnie rosyjski i polski punkt widzenia pokrywa się: głupota jest wyśmiewana, nauka natomiast pokazywana jest jako środek osiągnięcia dóbr materialnych, władzy, także jako źródło szacunku u innych, często również podkreśla się jej praktycyzm w życiu codziennym.

Rosyjski i polski punkt widzenia jest polowicznie ze sobą zgodny, jeśli chodzi o kwestię miłości – w polskich i w rosyjskich przysłowiaach ta pokazana jest jako pozytywne uczucie, które uskrzydla i dodaje szczęścia, potrafiące pokonać wszystkie przeszkody, np.:

Kto do miłości skory, nie zważa na rygle i zapory; Mówi się trudno i kocha się dalej; Serce nie sługa (nie wie, co to panu); Милее всего, кто любит кого; Для милого не жаль потерять и многого.

Przedstawione jest również jako to, które przysparza człowiekowi cierpienia, chociaż tych więcej jest rosyjskich, niż polskich:

Любила, а ничем не подарила; Злого любить — себя губит; В любви добра не живет; Одно сердце страдает, другое не знает; Кабы люди не сманили, и теперь бы любила; Влюбился, как мышь в короб ввалился; Влюбился, как самка в рожу вцепился.

Wyływa stąd i wniosek, że Rosjanie są bardziej krytyczni pod względem uczuć.

Zarówno przysłowia o mądrości i głupocie, tak i przysłowia o miłości licznie zajmują najwięcej miejsca zarówno w rosyjskim zasobie przysłów i powiedzeń, jak i w polskim.

W polskim zasobie uwagę przykuwa grupa przysłów mówiących o cnocie – nie tylko w znaczeniu zachowania czystości przedmałżeńskiej, ale również cnocie jako fundamencie życia moralnego człowieka, np.:

Kim cnota rzadziej, ten rzadko błądzi; Lepsza cnota w kapocie niż niecnota w złocie; Lepsza cnota, niż wózek złota; Cnota dla wszystkich ma otwarte wrota; Grzeczność i cnota otwierają wrota; Polska cnota: każdemu otworzyć wrota; Prawda i cnota ginie od złota; Prądzżiwa cnota krytyki się nie boi; Ubóstwo cnoty nie traci.

W języku rosyjskim nie jest to zauważalne, jedynie cnota w znaczeniu czystości pojawia się głównie w aforyzmach.

Mówiąc o szlachetnych cechach ludzi, warto zwrócić uwagę na zwierzęta, występujące w przysłowiach, które albo odzwierciedlają ludzkie zachowania, albo stanowią symbol pewnego typu człowieka.

Dokonując analizy przysłów i porzekadeł polskich wypływa wniosek, że najczęściej spotykanym zwierzęciem jest świnia. Mówi się:

Chcesz być bogatym, bądź siedem lat świnia; Jak pannie trzydziestka minie, to się przemienia we świnie; Nie trzeba świni do koryta prosić, sama se drogę znajdzie; Pozwól świni grzędę, ona chce mszędę; Świnia się nie myje i żyje; Świnia świnia będzie.

Wyraźnie widać, że w świadomości Polaków świnia to symbol ludzkiej chciwości, egoizmu, głupoty, brzydoty i niechlujstwa. Nic dziwnego, zatem, że u Polaków skłonnych do częstej krytyki właśnie to zwierzę zajmuje pierwsze miejsce, jeśli chodzi o liczebność przysłów i powiedzeń.

Następnym zwierzęciem, równie często wymienianym w polskich przysłowiach jest kot, np.

Chłop mowny a kot łowny, z głodu nie zemrą; Jak kota nie ma, to myszy harcują; Kot się myje, będą goście; Kot zawsze spada na cztery łapy; Z tym kot rad mieszka w zgodzie, kto mu się da liźać po brodzie; Nie wierz kotkowi, choćby księdzem został.

Zwierzę to zarówno, jak i świnia jest przedstawione w sposób negatywny (choć w tym przypadku jest to odczuwalne w mniejszym stopniu w porównaniu z przysłowiami o świnii) – przysłowia z kotem wyraźnie nawiązują do wygodnictwa, wyolbrzymionych wymagań, wiążących się z wybrzydzeniem, ale także do takich cech jakimi są: przebiegłość, spryt, niebezpieczność, domatorstwo (co budzi pozytywny oddźwięk).

Trzecie miejsce pod względem częstotliwości występowania zajmuje pies: *daj psu spokój, pies ci da dwa; jak pies je, to nie szczeka, bo mu miska ucieka; dobra psu i mucha*; Przysłowia i porzekadła wyżej wymienione ukazują na takie ludzkie cechy jak pokora, umiejętność podporządkowania się, a nawet uległość. Co ciekawe w polskim zasobie istnieje spora grupa przysłów i powiedzeń, nasiąkniętych ironią i kpina do tych zwierząt, np. *Nie dla psa kiełbasa; Pies, co bardzo szczeka, nie bardzo kąsa; Pusto, że nawet pies z kulawą nogą nie zajrzy; Psy szczekają, karawana idzie dalej*, które wg zwolenników psów zostały stworzone przez ludzi lubiących się w kotach.

W rosyjskich przysłowiach zwierzętami, pojawiającymi się najczęściej są: koń, krowa, wilk.

Pierwsze z nich, pokazane jest jako odzwierciedlenie szlachetnych cech: *Конь не выдост, и враг не съест; Деньгами коня не купишь (а удачей); Лошадь человеку крылья*, ale również jako istota potrzebująca zwierzcznika: *На вожжах*

и лошадь умна. Jednakże w dużej mierze zwierzę to spotyka się w przysłowiach i porzekadłach, zawierających ogólne prawdy życiowe, wzory zachowań i pozytywne rady:

Счастье – не лошадь: не везет по прямой дорожке; То лошади и холя: пой да катай, а овса не давай!; Добрую лошадь одной рукой бей, другую слезы утирай; Лошадь молодую покупай, а за старую денег не теряй; Конь тощой – хозяин скупой.

Podobnie jest z krową, która rzadko odzwierciedla ludzkie cechy i częściej spotykana jest w przysłowiach związanych z prawdami życiowymi: *Домашний теленок лучше заморской коровы*, w niektórych przysłowiach ukazana jest także jako symbol dobrobytu, np. *Корова на дворе, жарч на столе; Если есть за коровой уход, от коровы получишь доход*, co nie jest spotykane w polskich przysłowiach (najczęściej mówi się z ironią: *Krowa, która dużo ryczy, mało mleka daje*).

Trzecie miejsce, najczęściej spotykanego zwierzęcia w przysłowiach i porzekadłach rosyjskich należy do wilka. Te również w dużej mierze nawiązują do prawd i wskazówek życiowych:

Волков бояться – в лес не ходить; С волками жить – по-волчьи выть; Отольются волку овечьины слезки, ale również nie brak tych, które odzwierciedlają zachowania ludzi: На волка слава, а овец таскает Савва; Один волк гоняет овец полк; Пожалел волк кобылу: оставил хвост да гриву.

Na sam koniec warto zwrócić uwagę na to, jak Polacy i Rosjanie postrzegają innych, a mianowicie – inne narody.

Polacy, będący narodem bardzo związanym z historią, często powtarzają:

Как świat światem, nie będzie Niemiec Polakowi bratem, jednakże zależnie od sytuacji politycznej Niemca zastępował Rusek lub Turek, lub też Przy Polaku i Niemiec się pożywi, przy Niemcu ani pies; Polsko-czeskie złości – germańskie radości; Niemiec, Szwab, diabłu brat.

Wyraźnie zauważalna jest tu niechęć do narodu Niemieckiego, co również jest widoczne w przysłowiach o Rosjanach:

Rusin w radzie, koza w sadzie, wilk w oborze, łgarz przy dworze, białogłowa na urzędzie – dobrze tam nie będzie; Ruskij dar: dzisiaj dał, jutro odebrał; Z Ruskim gadaj, a w zanadrzu kamień trzymaj.

Jak widać „Ruski”, „Moskale” z punktu widzenia mądrości ludowych niegodni są zaufania i charakteryzują się dziwnymi obyczajami.

Żydzi natomiast ukazani są jako naród skąpy, chciwy, ale i przebiegły, zawsze kojarzący się z pieniędźmi i lichwiarstwem:

Kochajmy się jak bracia, liczymy się jak Żydzi; Nosi go, jak Żyda po pustym sklepie; Babie w kolana, chłopu w piersi, szlachcicom w uszy, a Żydowi w pięty, nigdy nie bywa zimno; Jak bieda, to do Żyda; Już temu bieda, kto musi prosić Żyda; Żydowi chrzconemu i milkowi chowanemu nie wierz; Gdzie chłop traci, tam się Żyd bogaci.

Kolejną nacją, występującą w polskich przysłowiach i porzekadłach, są Cygani:

Co Cygan to kowal; Co Cygan to szalbierz; Co Cygan to złodziej; Dla kompanii dał się Cygan powiesić; Cygańskie dzieci nie boją się ognia; Wiedzie mu się jak Cyganowi rola; Zna się na tym jak Cygan na koniach; Przyrzucili jak Cyganowi matkę.

I jak widać obraz tego narodu też nie jest przedstawiony pozytywnie: w polskiej świadomości Cygan to zawsze złodziej, oszust, z którym należy unikać kontaktów. Taki obraz Cygana-złodzieja, Cygana-klamcy, Cygana-niedolegi najbardziej popularny jest w kręgach wiejskich, w których utarło się, że Cyganie są odzwierciedleniem zła i nieszczęścia.

W rosyjskim zasobie przysłów i porzekadeł najwięcej jest tych o Żydach:

Жид – что уголь: не обожжет, так замазает; Жид в деле, как пивка на теле; Жид в хату, ангелы из хаты; Жид водкой угостит, а потом и спойт; Жид всегда кричит от боли, когда кого-то бьёт до боли; Жид жида хвалит; Жид и без зубов кусает; Жид и в будни пирует, русский и в праздник горюет; Жид как верба – где посадишь, там и примется; Жид как ржавчина – грызет и железо; Жид не волк – в пустой сарай не заберется; Жид обманом сът; Жид правды боится, как заяц бубна, и wiele innych.

Przedstawiony jest tutaj – podobnie jak i u Polaków – jako kłamliwy, skąpy i chciwy, przy czym obraz ten w niektórych przysłowiach jest mocno przerysowany i groteskowy.

Niemcy również są wspomniani w rosyjskich przysłowiach i porzekadłach, np. *Катюша с Тагила – Немцу могила; Что русскому хорошо, немцу смерть; Немцы напорчали, с Россией войну начали.* Przysłowia i porzekadła mówiące o Niemcach opierają się na uszczypliwościach względem narodu niemieckiego.

Na podstawie powyższych przykładów nasuwa się wniosek, że zarówno Polacy, jak i Rosjanie w przysłowiach i porzekadłach dokonują ostrej krytyki innych narodów, przy czym polska krytyka odnosi się w szczególności tych narodów, z którymi wiążą się nieprzyjemne wydarzenia historyczne. Polski zasób jest jednak o wiele bogatszy niż rosyjski – wypływa stąd wniosek, że Polacy przywiązują większą wagą do historii i lubią rozpamiętywać dawne krzywdy, wyrządzone im przez inne narody. Patrząc przez pryzmat przysłów i

porzekadeł, można dojść do wniosku, że Polacy są bardziej krytyczni względem innych ludzi niż Rosjanie i tym samym zaprzeczają swojej (niekiedy dochodzącej do fanatyzmu) religijności, śmiało zatem można powiedzieć, że polską cechą narodową jest hipokryzja. Wspomniana już religijność zajmuje dużo miejsca w polskim zasobie przysłów i porzekadeł: chodzi tu o przysłowia i porzekadła z postaciami świętych, których w rosyjskim zasobie jest znikoma ilość. Jeśli zaś chodzi o przysłowia ze zwierzętami w Polsce najwięcej jest tych ze świnia, która odzwierciedla ludzkie negatywne cechy i zachowania; w Rosji zaś – tych z koniem. Warto zauważyć, że o ile w rosyjskim zasobie zwierzęta w mniejszym stopniu odzwierciedlają ludzkie charaktery i zachowania, o tyle są elementami przysłów i porzekadeł, zawierających prawdy i wskazówki życiowe. Co ciekawe oba zasoby nie posiadają większych różnic w postrzeganiu miłości i opozycji „mądrość – głupota”. Jeśli zaś chodzi o postrzeganie innych narodów zarówno i Polacy, i Rosjanie nie odnoszą się do nich przychylnie. Wnioski te jednak opierają się tylko na przysłowia i porzekadłach, które w obecnych czasach są zastępowane nowymi, zatem nie można stwierdzić, że sumiennie odzwierciedlają rzeczywistość.

Literatura

1. *Aforyzm*, [w:] Słownik terminów literackich-bryk.pl, http://www.bryk.pl/s%C5%82owniki/s%C5%82ownik_termin%C3%B3w_literackich/68872-aforyzm_gr_aphorismos_definicja.html [05.05.2012].
2. Dunaj, B. Nowy słownik języka polskiego, Kalisz 2005.
3. *Maksyma*, [w:] Słownik terminów literackich, www.wiking.edu.pl, <http://www.wiking.edu.pl/article.php?subject=J%EAzyk%20Polski&id=579#maksyma> [05.05.2012].
4. *Sentenja*, [w:] Słownik terminów literackich, www.wiking.edu.pl, <http://www.wiking.edu.pl/article.php?subject=J%EAzyk%20Polski&id=584#synonimy> [05.05.2012].
5. Sławiński, J. Słownik terminów literackich, Wrocław 1988.
6. *Złote myśli*, [w:] Słownik terminów literackich, www.wiking.edu.pl, <http://www.wiking.edu.pl/article.php?subject=J%EAzyk%20Polski&id=590> [05.05.2012].
7. *О пословицах и поговорках*, [w:] Kostyru.ru, <http://www.kostyor.ru/student/?n=181> [05.05.2012].

Различия в мировоззрении поляков и русских, отраженные в пословицах и поговорках.

В статье представлена попытка различения пословиц и поговорок на фоне их оппозиции к афоризмам, сентенциям, максима́м и крылатым словам. Главным объектом наблюдения является русское и польское мировоззрение, отраженное в пословицах и поговорках. Автор сосредоточивается на концептах религии,

любви, добродетели, мудрости и глупости, женщины, своего и других народов. Особое внимание посвящено пословицам и поговоркам о животных, наименования которых выполняют в русской и польской языковой картине мира различные функции.

Ключевые слова: пословица, поговорка, мировоззрение.

Differences in world-view of poles and russians reflected in proverbs and sayings

This article is an attempt to differentiate between proverbs and sayings and also their contrast with aphorism, dictum, maxim and words of wisdom. The main subject of the analysis is the Russian and Polish world-view reflected in proverbs and sayings. This article examines the view on such concepts as: religion, love, virtue, wisdom-stupidity, women, own nation and other nations. Because proverbs and sayings about animals function differently in Russian and Polish lexical resources, special attention was devoted to them.

Keywords: proverb, saying, world-view

Іван Прокіпчук

КОГП ім. Тараса Шевченка, Кременець, Україна

ЗАСОБИ МОВНОГО ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПТУ ПРАВДИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Правда є як ключовим поняттям будь-якої культури та різноманітних сфер знання, так і важливим елементом життя кожної людини. Феномен правди здавна привертав увагу теологів, філософів, психологів, правознавців. Віднедавна концепт ПРАВДА потрапив у коло наукових зацікавлень і лінгвістів (А. Вежбицька, Н. О. Земскова, М. В. Мамич), що вивчають вербальне втілення, а також семантичне наповнення уявлень про правду. Актуальність даної розвідки полягає у тому, що даний концепт аналізується із позиції виявлення специфіки мовних засобів його вербалізації у системі двох неблизькоспоріднених мов – англійської та української.

Аналіз лексикографічного матеріалу дозволяє створити загальний вербальний портрет концепту, що включає сукупність інваріантних ознак у певній мові. Головними формами втілення концепту, на думку деяких дослідників (М. Ф. Алефиренко, С. Г. Воркачов), виступають слово і словосполучення, проте перелік мовних засобів, здатних бути вербалізаторами концептів, може розширюватись та доповнюватись етимологією слів, антонімами, синонімами, семантичними полями, образними асоціаціями, метафорикою, фразеологією, мовними

шаблонами [Алефиренко 2005, с. 59]. Водночас, «концепт можна було б співвіднести з кореневою морфемою, яка складає основу словотвірного гнізда, але тоді він залишиться без імені» [Воркачєв 2002, с. 47]. Натомість дослідження дискурсивних реалізацій концепту доповнюють уявлення індивідуально-авторським розумінням даного фрагмента дійсності, тобто варіантними ознаками.

Мета статті – розглянути та описати вербальне втілення і семантичне наповнення концепту ПРАВДА в англійській та українській мовах. Завдання статті полягає у здійсненні вибірки фактичного матеріалу (на основі даних лексикографічних джерел) щодо засобів вербалізації концепту ПРАВДА та виявленні спільних і відмінних ознак в омовленні концепту ПРАВДА.

Семантичний зміст концепту ПРАВДА в процесі історичного розвитку може змінюватися під впливом соціально-економічних, політико-ідеологічних, етичних та естетичних факторів. Хоча в англійській мові, як зазначає Н. А. Земскова, концепт TRUTH не зазнав серйозних змін, відображаючи стабільність і стійкість устрою західної картини світу [Земскова 2006, с. 53-57].

Поняття «правди» в англійській мові вербалізується у субстантиві *truth*, який використовують: 1. Для позначення того, що відповідає дійсності, факту, стану чи ознаки чогось, що є правдивим, ідеї, прийнятої багатьма людьми за правильну. 2. Щоб показати вірність та сталість. [Longman Exams Dictionary 2007, с. 764; Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English 2010, с. 1660; Webster's Dictionary 1989, с. 342].

Українська лексикографія [Білодід 1976, с. 497; Бусел 2005, с. 1100] подає такі значення лексеми *правда*:

1. *Те, що відповідає дійсності; істина (книжн.) // Певна сукупність достовірних відомостей про що-небудь. // Дійсний стан речей.*
2. *Правдивість; правильність. // Який відповідає істині, дійсності.*
3. *Справедливість; порядок який ґрунтується на справедливості. // Соціально зумовлене розуміння справедливості.*
4. *Уживається як назва кодексів середньовічного права.*
5. *Справді. // Щоправда.*

Правда в українській мові безсумнівна, велика, вічна, жива, ідеальна, істинна, очевидна, повна, прихована, справжня, чиста. Правда безпощадна, безсумнівна, гірка, прекрасна, свята, щира [Полюга 2008: с. 268].

Очевидно, що в українській мові спектр понять, які покриває лексема правда є ширшим, аніж в англійській мові. Аломорфними для англійської мови є уживання цього слова для позначення назви кодексів середньовічного права та семантична ознака «справедливість».

Національно-специфічною рисою на лексико-семантичному рівні є також використання зменшено-пестливих слів (правдонька поет., розм.; правдочка).

До **частиномовних реалізацій** концепту ПРАВДА в англійській мові належать лексеми truth, true, truthful, truthless. На розмовному рівні розвиненішим є вживання прикметників: faithful, loyal, devoted, dedicated, firm, fast, constant, pure, steady, reliable, upright, sincere, honourable, honest, staunch, dutiful. В українській мові концепт ПРАВДА вербалізують іменники правда та істина, а також прикметники праведний (справдішній), правдоподібний (той, що може бути насправді, схожий на правду), правдивий, істинний (факт), вірогідний, чесний, справедливий, правдолюбний, правдомовний, справжній (друг), правильний (висновок). До дієслівних вербалізаторів у двох мовах відносимо trust і правдитися, правдити (діал.) відповідно. Таким чином, в українській мові дієслівні вербалізатори вживаються виключно у діалектному мовленні та не закріпленні на літературному рівні. Прислівниковими вербалізаторами в англійській лексикографії виступають лексеми trustworthy, trusty, truly, truthfully, в українській – правдиве, правдиво, правдісенько (справді так; дуже правдиво), щоправда (правду кажучи), істинно, справді. Прислівники в українській мові також мають зменшено-пестливі варіанти, та, згідно з контекстом, можуть бути вставними словами.

Отже, вербалізація концепту ПРАВДА здійснюється у двох мовах за допомогою цілого ряду лексем, що свідчить передусім про актуальність даного поняття для носіїв зіставлюваних лінгвокультур.

Широкий діапазон значень, які включає концепт ПРАВДА, в повному обсязі представлений на синонімічному рівні мовної структури. Відповідно до лексикографічних джерел (English Synonym Dictionary; Oxford Learner's Thesaurus a dictionary of synonyms 2008, с. 806), синонімами до слова truth є: accuracy, actuality, veracity, authenticity, truthfulness, rightness, candour, certainly, correctness, exactitude, exactness, fact, fidelity, frankness, genuineness, honesty, integrity, precision, quality, reality, sincerity, singleness of heart, truthfulness, uprightness, validity, verity, axiom, gospel truth, statement, tautology, true statement, truism. Українська лексикографія синонімічними вважає лексеми правда, істина, аксіома, трюїзм, реальність (життя) та справедливість, правильність, правдивість, факт, чесність, правота [Данилюк 2009, с. 320; Караванський 2000, с. 322]. Таким чином, на синонімічному рівні активнішою є англійський корелят truth (32 лексичні одиниці в англійській мові та 11 лексем в українській).

На **фразеологічному рівні** об'єктивація концепту ПРАВДА в англійській мові частіше відбувається за допомогою прикметника true, який представлений у складі таких компаративних фразеологічних

одиниць: true as flint, true as a gun barrel – відданий, вірний; true as steel – відданий душою і тілом; true as taxes – щира або чиста правда; true as turnips – чиста правда; true as a needle to the pole – вірний (собі), надійний [Longman Exams Dictionary 2007, с. 1660].

В українській мові характерними є фразеологізми з іронічним змістом для експлікації концепту ПРАВДА (Номис 1993, с. 318-319):

не любить правди, як пес мила; стільки правди, як в шелягу сфєбла, стільки правди, як у решеті води, правий, як вірєвка вь мішку; така правда, як вош кашля (ірон.); це така правда, як ти попадає; така правда, як у рові вовк іздох; так то правда, як пси траву їдять; така правда, як на вербі сруши; правда – як олива наверх вийде.

Отже, в англійській мові у складі компаративних фразеологічних одиниць правда порівнюється із ріпою (*turnips*), кременем (*flint*), сталлю (*steel*), а в українській – із наявністю мотузки у мішку (*як вірєвка вь мішку*), кашлем воші (*як вош кашля*), неживою твариною (*як у рові вовк іздох*), фруктами на неплодоносному за своєю природою дереві (*як на вербі сруши*), рідиною (*як олива наверх вийде*).

Концепт ПРАВДА вербалізується також у прислів'ях та приказках: *to say the truth and shame the devil* («говорити всю правду»); *true blue will never stain* («порядна людина ніколи не підведе»); *the truth must out* («ніде правду діти, правду не сховаш»); *truth of God* («Божа, свята правда»); *trust to one's star* («вірити в свою зірку, в свою долю»); *to trust to the mercy of one* («покластися на чесь милосердя, довіритися комусь»); *true coral needs no painter's brush* («гарний товар сам себе хвалить»). Деяко різними на морфологічному рівні є твердження *truth is at the bottom of a well* і *truth lies at the bottom of a well*, хоча їх лексичне значення однакове – «правда на дні моря спочиває». Складні реалії та перипетії життя відображені у словосполученні *truth is stranger than fiction* – «іноді правда дивніша за вигадку» [Баранцев 2005, с. 966-967].

Фольклор української мови включає такі прислів'я, як щирая правда всюди куток знайде; правда світліша за сонце; засип правду золотом, затопчи її в болото, а вона все-таки наверх вийде. В істині немає нічого осудливого, фальшивого (Що правда, то не гріх), тимчасового (Все минеться, одна правда останеться; Правда і в огні не горить, і в воді не тоне), вона – невід'ємна частина, запорука благополучного життя (Хто з правдою зрідниться, той і грому не боїться) [Курганов 2005, с. 108].

До **стійких словосполучень**, що вербалізують концепт ПРАВДА у зіставлюваних мовах відносимо: *true blue will never stain* позначає порядну людину, яка ніколи не підведе; *true to life (nature)* – «реалістичний, вірний, правдивий»; *true to type* – «типовий, нормальний»; *true to one's word* – «вірний

своєму слову»; *true-love knot* використовують для номінації особливого вузлика з двох стрічок, або подвійного вузла як символу кохання [Longman Exams Dictionary 2007, с. 1660]. В українській лексикографії [Удовиченко 1984, с. 89] зустрічаються вирази *гірка правда* – «прикра, гірка істина»; *правду різати в очі* – «говорити відверто, сміливо, щиро»; *слово честі* – запевнення у правдивості, істинності висловленого про кого-, що-небудь; *правда на могому боці*; *вірою і правдою* – «щиро, віддано»; *ходити правим робом* – «правдувати»; *щербата правда* – «неповна правда»; *казати* (розм. *чесати, тяти, різати*) *щирю правду*; *правду казати у вічі, правдами і неправдами* [Російсько-український словник фразеологізмів].

Таким чином, для пареміології двох мов характерним є відображення ПРАВДИ як незмінного, константного феномена, який у народній творчості займає одну з найголовніших позицій.

Підсумовуючи, зазначимо, що концепт ПРАВДА займає вагомe місце в системі цінностей української та англійської лінгвокультури. Про це свідчить його семантизація у паремійних одиницях, широкий спектр значень, варіативність ключових лексем. Ознакою, властивою тільки українській пареміосфері, є емоційність, образність, що особливо виявляється в компаративних паремійних одиницях.

Література

1. Алефиренко, Н. Спорные проблемы семантики: монография, Москва 2005.
2. Баранцев, К. Англо-український фразеологічний словник, Київ 2005.
3. Бусел, В. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.), Київ 2005.
4. Воркачѳв, С. Концепт счастья в русском языковом создании: опыт лингвокультурологического анализа, Краснодар 2002.
5. Данилюк, І. Сучасна українська мова. Словник синонімів та антонімів, Донецьк 2009.
6. Земскова, Н. Особенности языковой репрезентации концептов «Истина» и «Правда» в русском и английском языках. Дискурсивное пространство : эволюция и интерпретации, Краснодар 2006.
7. Караванський, С. Практичний словник синонімів української мови, Київ 2000. Курганов Н. *Усі крилаті вислови, прислів'я, загадки*, Харків 2005.
8. Мамич, М. Концепти правда/неправда в українській літературній мові : семантико-стилістичний аспект, Одеса 2002.
9. Номис, М. Українські приказки, прислів'я і таке інше, Київ 1993.
10. Полога, Л. Повний словник антонімів української мови, Київ 2008.
11. *Російсько-український словник фразеологізмів (сталих виразів) онлайн*, [в:] <http://stalivyrazy.org.ua/everyfile.php?transfer=folders/pe/pravda.html> [04.04.2012]
12. Удовиченко, Г. Фразеологічний словник української мови, Київ 1984.

13. Lea, D. Oxford Learner's Thesaurus a dictionary of synonyms, Oxford 2008.
14. Summers, D. Longman Exams Dictionary, England 2007.
15. *English Synonym Dictionary*, [in:] Semantic Atlas,
<http://dico.isc.cnrs.fr/dico/en/search?b=1&r=truth&send=Look+it+up>
 [22.03.2012]
16. Turnbull, J. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English, Oxford 2010.
17. Webster's Dictionary, USA 1989.
18. Wierzbicka, A. Understanding cultures through their key words: English, Russian, Polish, German, and Japanese, New York 1997.

Środki wyrażenia lingwistycznego konceptu prawda w języku angielskim i ukraińskim

W artykule został przeanalizowany koncept *prawda* jako jedno z kluczowych pojęć lingwokultury. Autor wychodzi z założenia, że analiza materiału leksykograficznego pozwala stworzyć wspólny słowny obraz pojęcia, które mieści w sobie nabór inwariantnych właściwości konceptu w wybranym języku. Na podstawie różnorodnych źródeł leksykograficznych (słownika danego języka, słownika frazeologicznego i Tezaurusu) zostaje ustalona treść pojęcia *prawdy*, jego realizacja w różnych częściach mowy, a także prześledzona zostaje aktywność i specyfika frazeologicznej obiektywizacji pojęcia *prawda* w leksykografii angielskiej i ukraińskiej. Badanie tego konceptu na materiale dwóch niespokrewnionych języków (angielskiego i ukraińskiego) pozwala ujawnić obok izomorficznych właściwości alomorficzne narodowe właściwości werbalizacji konceptu *prawda* na różnych poziomach językowego systemu, w szczególności, słotwórczym, leksykalnym i frazeologicznym. Różnice w werbalnym uosobieniu konceptu *prawda* wynikają ze specyfiki narodowej percepcji świata i pojmowania tego fragmentu rzeczywistości przez przedstawicieli obu lingwokultur.

Słowa kluczowe: koncept, leksem, synonim, jednostka frazeologiczna (przysłowie i powiedzenie, komparatywna jednostka frazeologiczna), poziomy języka, lingwokultura.

Means of linguistic embodiment of the concept truth In the english and ukrainian languages

The article analyzes the concept TRUTH as one of the key concepts of any linguoculture. Methodological basis of the survey appears assertion that the analysis of lexicographic material allows to create a general verbal portrait of the concept, which includes a set of invariant features of the concept in a specific language. On the basis of various lexicographic sources (explanatory, phraseological, thesaurus dictionaries) semantic content of the concept TRUTH, peculiarities of its realization in different parts of speech, synonymous activity, and specificity of phraseological objectification of the concept TRUTH is established in the English and Ukrainian lexicography. Investigation of this universal concept on the material of two distant related languages (English and Ukrainian) allows to reveal along with the isomorphic features allomorphic national specific features of the verbalization of the concept TRUTH at different levels of language system, in particular on word-building, lexical and

phraseological levels. Differences in verbal embodiment of the concept TRUTH are dictated by the peculiarities of the national world perception and reflection of this fragment of reality by the representatives of two linguocultures.

Key words: concept, lexeme, synonym, phraseological unit (proverb and saying, comparative phraseological unit), language levels, linguoculture

Mieszko Polak

ATH, Bielsko-Biała, Polska

POZYTYWNE I NEGATYWNE SKOJARZENIA WOBEC SYMBOLU SWASTYKI

Swastyka to jeden z najbardziej archaicznych symboli solarnych na świecie. Możemy go spotkać w kulturze Indii, Słowian, Japonii czy w wielu innych miejscach na świecie czy też instytucjach na świecie. Kiedyś swastyka symbolizowała szczęście, radość i pomyślność. W obecnych czasach w naszym kraju używanie symbolu jest przestępstwem z art. 256 za co grozi kara do dwóch lat więzienia. Natomiast nasz kraj sąsiedzki, jakim jest Litwa, uznała symbol swastyki za ważne dziedzictwo kulturowe. Czy swastyka to na pewno symbol nazizmu, oraz zglądy?

Naziści budując swoją mitologię także poszukiwali mitycznych korzeni. Odwoływali się do Arjów – starożytnych plemion, które zasiedliły tereny dzisiejszych Indii i Iranu [...] zaś swastykę uznali za ich symbol, co przyczyniło się do mylnej teorii, że to od tych ludów ona pochodzi [Dziatkiewicz 2006]. Sporej liczbie ludzi może wydawać się, że w XX wieku pojawił się Adolf Hitler, który pod sztandarem czarnej swastyki na czerwonym tle wymordował miliony ludzi. Tymczasem prawdą jest, że Hitler zawłaszczył swastykę dla swoich potrzeb, przez co symbol ten wzbudza w wielu z nas negatywne uczucia i skojarzenia.

Jak podaje Władysław Kopaliński swastyka symbolizuje cztery strony świata, cykl bogów, nieskończoność, życie i dobrobyt. Swastyka – w kształcie równoramiennego (greckiego) krzyża o ramionach załamanych w połowie długości pod kątem prostym w tym samym obrotowym kierunku [Kopaliński 1990, s. 406-407].

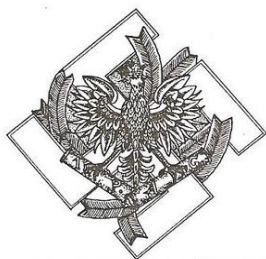
A oto kilka przykładów wykorzystywania symbolu swastyki na świecie:

Logo znanego na całym świecie napoju Coca-Cola.

Swastyka w Polsce zwana krzyżem góralskim, wykorzystywana przez Pułki Strzelców Podbalańskich. Oto oryginalne zdjęcie z defilady z 1936 roku.

1 PUŁK ARTYLERII GÓRSKIEJ

4 PUŁK STRZELCÓW PODHALAŃSKICH

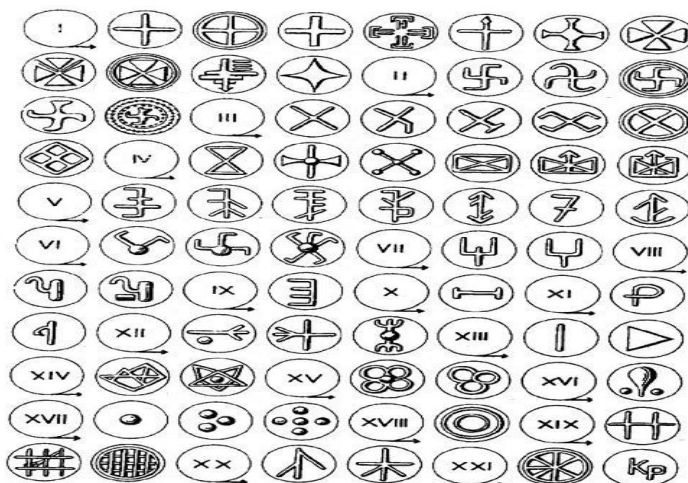
Odznaka Wdzięczności nadana Oldze Matkowskiej na Złocie 10-lecie Harcerstwa dnia 3 lipca 1921 we Lwowie za zasługi dla harcerstwa.

Etykieta znanego na całym świecie piwa Carlsberg.

W tarach, wśród górali, na białostoczczyźnie i w wielu innych miejscach był to ważny symbol w ludowej kulturze, ważny motyw pojawiający się na zdobieniach, haftach, rysunkach. U Słowian na ceramikach, jeden z najpopularniejszych znaków garncarskich, podaje się: procent swastyk wśród znaków garncarskich na Śląsku: Wrocław – Olbin 9,4% , Wrocław Ostrów Tumski – 6,0%, Wrocław lewobrzeżny – 2,2%, Legnica –11,6%, Opole – 27,8% [Piekalski 1990, s. 177].

Do dziś odnajduje się skorupy naczyń różnych kultur prasłowiańskich, w których się on pojawia. Zapinki, brosze, kamienne rzeźby przyozdobione swastykami to chleb codzienny archeologów [Kieryłowicz 2007].

Formy znaków występujących na dnach naczyń wczesnośredniowiecznych.

Fragmety lnianej tkaniny ze swastykami z grobowca św. Ludmiły w Pradze

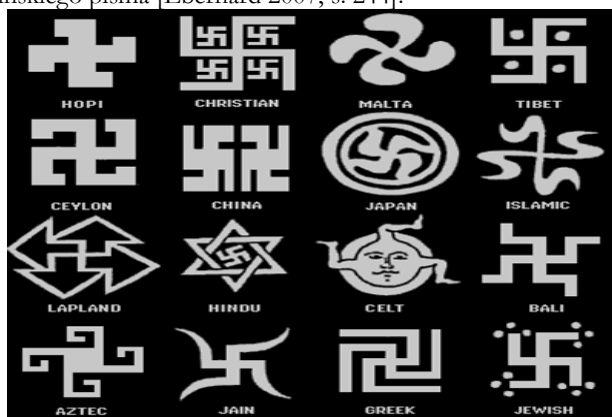
Samo słowo *Svasti* – przynoszący szczęście, od złożenia słów *Su* – dobrze, *asti* – on jest. Omawiany symbol występuje także często pod innymi nazwami jak między innymi: *Hakenkreuz* z niemieckiego, *gammadion* z greki, *lauburu* z baskijskiego (swastyka w formie czterech kropel), *swarga* (nazwa słowiańska), cyrylicie *свпра*, *świąszczyca* (nazwa spolszczona), *krzyżyk niespodziany* (regionalna nazwa górali) czy z rosyjskiego *колора́т*.

Faktem jest, że omawiany symbol nigdy nie był związany z krajem niemieckim. Powstał tysiące lat temu i jest boskim symbolem szczęścia i pomyślności, który zaabsorbowały na swój użytek różne kultury i religie. Swastyka – jej pierwsze znalezione wizerunki powstały w Armenii (rysunki skalne w dolinie Ararat) 10 tys. lat p.n.e. [...] Swastykę w herbie mieli m.in. Stuartowie, Radziwillowie i Borejkwowie [...] fińskie lotnictwo od 1918 r. do 1944 r. używało jako oznaczeń swastyk i nie miało to nic wspólnego z sojuszniczą Rzeszą: niebieska swastyka bowiem była znakiem szwedzkiego barona Ericha von Rosena [...] Żołnierze utworzonej w 1923 r. amerykańskiej 45 Dywizji Piechoty żółte swastyki na czerwonym tle nosili na lewym ramieniu: było to odwołanie do indiańskiego znaku pomyślności [...] Widnieje na chińskich pieniądzach z VII w.n.e. [...] Swastyka znajduje się na piersi Buddy oraz, jako jeden z pomyślnych znaków na jego stopie, oznaczając klucz do raję [...] W Skandynawii znano ją jako młot Mjöllnir – atrybut gromowładnego boga Thora. U Germanów, podobnie jak u Celtów, wizerunek swastyki strzegł wojownika, który nosił go podczas walki [Dziatkiewicz 2006: 37/2006 – 2571]. Znak swastyki znany był wśród Słowian, również na ziemiach polskich [Niedźwiedzki 1916: s. 524]. W religii prasłowiańskiej swastyka była symbolem słońca-bóstwa [...] Nazwa rodzimego bóstwa Polan – Swaroga bierze swój początek od nazwy swastyka [Kieryłowicz 2007].

W hinduizmie swastyka jest często stosowanym znakiem. Uznawana za symbol Ganapatiego, słoniogłowego bóstwa o ludzkim ciele, ku któremu

kierowana jest początkowa mantra lub recytacja w większości praktyk religijnych hindusów [Harshananda 2008, s. 604]. To tylko kilka kolejnych przykładów potwierdzających ogólnoświatowy i ogólnokulturowy zasięg symbolu jakim jest swastyka. Zapewne jest ich o wiele więcej a miejsca występowania omawianego symbolu solarnego nie ogranicza się tylko i wyłącznie do jednego okresu czy miejsca w historii świata.

Swastykę odkryto także w wielu miejscach Nowego Świata, czyli Ameryki. Jej badaczem pod koniec dziewiętnastego stulecia był pochodzący z Polski Michał Żmigrodzki. Uważał on, że swastyki znalezione przez odkrywcę Troi dr. Schliemanna są znakiem dobroci dla człowieka okazywanej przez najwyższych bogów. Autorem pierwszej monografii swastyki jest Amerykanin Thomas Wilson. Napisał swoje dzieło w 1910 r., kiedy nikt nie słyszał jeszcze o Hitlerze [Mroziewicz 2005]. Kolejnym miejscem występowania swastyki są Chiny. W Chinach znak swastyki pojawił się ok. 2 000 lat temu, wraz ze sprowadzeniem buddyzmu z Indii. Za czasów dynastii Tang, z woli jedynej w historii Chin kobiety cesarza Wu Zetian, znak ten trafił do chińskiego pisma [Eberhard 2007, s. 244].

Przykładowe formy swastyk w poszczególnych kulturach.

Denar Mieszka I – pierwszego władcy Polski

Jedno z najstarszych malowideł z motywem swastyki pochodzi z paleolitu – ma więc około 10 000 lat. Znak ten odkryto również na palestyńskich synagogach sprzed 2 000 lat. Czy zatem symbol swastyki jest, aż tak mocno kontrowersyjny? A jeżeli tak to dlaczego? Myślę, że przez ludzką niewiedzę, dlatego uważam, że to ważne zagadnienie i należy uświadczać ludzi o pochodzeniu tego mitycznego symbolu, który jest ważnym dziedzictwem kulturowym także dla nas – Słowian.

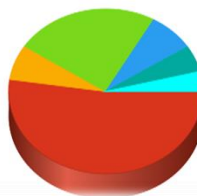
Czy symbol swastyki wzbudza w Tobie pozytywne czy negatywne skojarzenia?

- pozytywne(31.8)
- negatywne(53.2)
- nie mam zdania(15%)

Swastyka kojarzy Ci się z ..

- nazizmem(52.4%)
- hinduizmem(6.9%)
- starożytną religią Słowian(24%)
- szczęściem(7.7%)
- zagładą Żydów(5.2%)
- inne(3.9%)

W badaniu wzięły udział 233 osoby.

Literatura

1. Dziadkiewicz, Ł. Zawłaszczona swastyka, „Polityka”, nr 37 (2571) z dnia 2006-09-16
2. Eberhard, W. Symbole chińskie. Słownik. Wydawnictwo Universitas, Kraków 2007
3. Harshananda, S. A Concise Encyclopedia of Hinduism, Wyd. 1. T. 1, Bangalore: Ramakrishna Math 2008.
4. Kieryłowicz, R.. *Wszystycyśmy spod znaku swastyki*, [w:] Najwyższy Czas nr. 50/2006 i przedrukowała „Angora” w nr 1/2007
5. Kopaliński, W. , Słownik symboli, Wiedza Powszechna, Warszawa 1990
6. Mroziewicz, K. *Na waży i na bazy*, „Polityka”, nr 9 (2493) z dnia 2005-03-05
7. Piekalski, J. Średniowieczny Wrocław. Studium kompleksu osadniczego na Olbinie w wiekach VII-XIII, Wydawnictwo Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1990
8. Słownik języka polskiego pod red. Niedźwiedzkiego; tom VI, Warszawa 1916

Позитивные и негативные ассоциации в отношении к символу свастики

В статье анализируется проблематика восприятия символа свастики в разных культурах и в разных исторических обстоятельствах, а также происхождение символа свастики как религиозного и культурного символа с разными значениями для многих цивилизаций в истории человечества. Свастика - это один из наиболее древних солнечных символов в мире. Его можно встретить в культурах славян, в Индии, Японии и во многих других цивилизациях и регионах мира. События XX века привели к тому, что этот важный символ стал для многих людей символом страдания и смерти. В статье ставится цель утвердить в сознании людей исконный смысл свастики. В конце статьи приводятся данные социологического исследования.

Ключевые слова: свастика, символ, счастье, славяне.

Positive and negative associations to the symbol of swastika

The article marks problem of wrong receiving the meaning of swastika symbol by many people in the world. Article gives the possibility to get to know real origin the symbol of swastika as a religious and cultural symbol of great importance for a large part of civilization in world history. Swastika is one of the most archaic solar symbols in the world. We can find him in the culture of India, Slavs, Japan or many other places or the institutions in the world. Events of the XX century causes that this much important symbol becomes a symbol of death and suffering for so many people. Article aims to

disseminate the real message if swastika in the human consciousness. At the end of the article is a brief probe.

Keywords: swastika, sign, happiness, Slavs

А. Ю. Юрчишина

КПНУ ім. Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна

КОНЦЕПТ ШЛЮБУ В ЕПІТАЛАМАХ ЯК ІДЕАЛІЗАЦІЯ ДІЙСНОСТІ

На сучасному етапі розвитку літератури дослідження концептів стають все більш актуальними та популярними. Метою цієї статті є дослідження концепту «шлюбу» в епіталамах Катулла і Сапфо, як ідеалізація дійсності. Над проблемою визначення концепту працювали С. Аскольдов-Алексеев, Ю. Степанов, В. Дем'янков, В. Карасик, Д. Ліхачов та ін.

Концепт (лат. *concipere* – складати, подавати) – формулювання, розумовий образ, загальна думка, поняття, що домінують у художньому творі чи літературознавчій статті [Літературознавчий словник-довідник 2006, с. 373]. Поняття увів у науковий обіг російський філософ та літературознавець С. Аскольдов-Алексеев у статті «Концепт і слово» (1928), який тлумачив його як мислене утворення, що заміщує в процесі думки невизначену кількість предметів одного і того ж типу [Літературознавчий словник-довідник 2006, с. 373]. Сьогодні цей термін не належить лише лінгвістиці, він активно використовується в науковому дискурсі початку ХХІ ст.

Ю. Степанов ототожнює терміни «поняття» і «концепт»: «Поняття (концепт) – це явище того ж порядку, що і значення слова, яке розглядається в іншій системі зв'язків; значення – в системі мови, розуміння в системі логічних відношень і форм, що вивчаються як в мовознавстві, так і в логіці» [Степанов 1997, с.384]. В. Дем'янков у статті «Поняття і концепт в художній літературі й у науковій мові» приходить до висновку, що концепт може бути основою для поняття: «...далеко не всегда можно “договориться” о понятиях: иногда продуктивнее реконструировать привычные смыслы, или концепты, и на основе сложившихся представлений, старых концептов, не разрушая их, попытаться сконструировать новые понятия» [Дем'янков 2001, с.45]. Нерідко в теоретичних дослідженнях йдеться й про подібність концепту й значення слова. Так В. Карасик твердить, що «Концепти – це посередники між словами та екстралінгвальною дійсністю та значення

слова не повинне зводитися виключно до утворюючих його концептів. Концепт значно ширше, ніж лексичне значення» [Карасик 1996, с.6]. Д. Ліхачов вважає, що концепт співвідноситься зі словом в одному з його значень [Ліхачев 1997, с.18].

За Новітнім філософським словником – концепт (лат. *conceptus* – поняття) – «содержание понятия, его смысловая наполненность в отвлечении от конкретно-языковой формы его выражения. В научном знании определенным образом упорядоченный и иерархизированный минимум» [Новейший философский словарь 2003]. Автори цитованої статті зазначають, що філософія сьогодні трактується як генератор концептів, що втілено у постструктуралізмі, зокрема Дельоза і Гваттари. У сучасній філософії концепт розуміють як «неразделимость конечного числа разнородных составляющих, пробегаемых некоторой точкой в состоянии абсолютного парения с бесконечной скоростью» (Новейший философский словарь 2003). У науці існує й точка зору, згідно якої значення виводилося за рамки лінгвістики та трактувалось як немовна категорія за своєю природою, що є однією із специфічних функцій мислення, тобто суто логічна сутність.

Аналізуючи генезу термінів («концепт», «значення», «поняття») потрібно підкреслити, що термін «значення» відходить на периферію досліджень та надає місце іншому – «концепт». Новий український тлумачний словник за редакцією В. Дубічинського відносить термін до філософських категорій: концепт – філос. (лат. *conceptus* – поняття, думка, уявлення). Формулювання, загальне поняття, думка [Новий український тлумачний словник 2008, с.303]. У сучасних літературознавстві й лінгвістиці термін концепт вживається як ментальне національно-специфічне утворення. Уже досліджено чимало соціально-політичних, ідеологічних, філософських, культурних, ментальних, міфологічних концептів. Концепт шлюбу досліджується також у творах видатних митців світової літератури.

Шлюб (від слов'янського «слюб» – з'єднання за любов'ю) – історично зумовлена, санкціонована й регульована суспільством форма взаємин між чоловіком і жінкою, яка визначає їхні права і обов'язки одного щодо іншого й щодо дітей. Шлюб тісно пов'язаний із сім'єю. Він закріплений законом або культурними традиціями. Шлюби часто розпочинаються спеціальною церемонією – весіллям. Суть шлюбу визначається встановленими суспільними відносинами. Шлюб здійснюється для утворення сім'ї, народження дітей, спільного проживання і утворення спільної власності [Вікіпедія].

Своє яскраве вираження концепт шлюбу отримує у жанрі епіталами вираження ще за античних часів.

Епіталама, епіталамій – в античній поезії вірш або пісня на честь весілля. Розвивались епіталама з народних обрядових пісень з приспівом. Літературне оформлення отримала в грецькій поезії 8 ст. до н. е. (збереглися уривки з епіталами Сапфо), але твердої жанрової форми не отримала і рано розчинилась у масі панегіричної поезії. Іноді вирізняли гіменей (для співів у весільній ході і перед спальнею молодят). Часто вони писались на честь реальних осіб («Епіталама Манлію і Вінії» Катулла), так і на міфологічні теми («Епіталама Єлені» Феокрита). Епіталами писались Епіталами писались як і ліричними розмірами так і гекзаметром, а інколи досягали розміру невеликих поем («Епіталама Гонорію і Марії» Клавдіана). Можна згадати найбільш відомий вітчизняному слухачеві зразок жанру – епіталаму з опери Рубінштейна «Нерон». [Краткая литературная энциклопедия 1964, стб. 920].

Пою тебя, о Гименей!

Ты воссоединяешь невесту с женихом...

Іноді епіталаму називають ще гіменесем, а письменника, який пише епіталами називають епіталоміографом. В новоєвропейській поезії цей термін зустрічається рідше.

Мотив цілісності є дуже актуальним для весільного обряду. Основна мета весілля – забезпечення стабільності, повноти та цілісності молодої сім'ї, як умови продовження життя роду та відтворення соціуму, адже, як правило, лише заміжні жінки, згідно соціальним нормам, могли народжувати дітей. В епіталамі наречена являється основною дійовою особою весільного обряду, що знаходиться у центрі обрядових подій. Згідно з ритуалом наречена мала бути цнотливою. Цей фактор був важливим елементом обрядів. Шлюб – ритуал входження чоловіка і жінки у сімейні стосунки. Алегорія шлюбу – синтез божественного і людського, неба і землі, душі і тіла, інь та янь.

Ідеалізація та романтизація шлюбу рідко знаходила реальне відображення в сімейному житті одруженої пари. В епіталамах оспівують лише позитивні явища шлюбу, які суттєво гіперболізуються. Таким чином пара не отримувала повного уявлення щодо подальшого подружнього життя.

Традиційні фольклорні мотиви прощання з дівочим життям та вільних весільних жартів рано відійшли на другий план; зазвичай основні мотиви епіталами – похвали молодят, опис доброзичливості до них богів, побажання їм щастя. Загалом в епіталамах прийнято було робити акцент на радостях весільного ложа.

Дані аспекти акцентуються в епіталамі в основному, щоб відвернути думки жінки від труднощів дітонародження і подальших сімейних домашніх обов'язків.

Найвідомішою поетесою, що була автором численних епіталам була і залишається древня грецька поетеса Сапфо. Вона писала епіталами, де як правило дівчата жалілись на жениха, що викрав їхню подругу, вихваляли наречених і бажали їм щастя.

Особливо ніжними і чистими постають весільні гімни Сапфо. Попри те що в поетеси їх була велика кількість, дійшла до нас лише мізерна частина. Радісні й веселі, проникнуті м'яким і доброзичливим гумором, традиційного для подібних видів народних пісень, вони наповнені побажаннями щастя молодій парі закоханих. Деякі з епіталам містять жартівливі скарги дівчат, які розлучаються назавжди зі своєю подругою, гумористичні описи нареченого «велетня», який забирає дівчину. Його навіть порівнюють із Богом, що суттєво підносить його в очах обраної. Зображуються також радощі і тривоги нареченої, думки про святість незайманості тощо.

Гей, степло це підіймайте! —

О, Гіменю!

Вище, теслі, то ж вище!

О, Гіменю!

Входить жених, Арсу подібний,

Вищий від самих високих мужів.

Вище, наскільки співець лесбоський

перевериє інших [Хрестоматія по античній літературі 1965, с.

100].

Оспівування молодика в епіталамі Сапфо — це лише потурання фольклорним традиціям. А не передача дійсності, адже споконвіків нареченого ідеалізували, щоб піднести його в очах нареченої. Підсилити бажання дівчини створити з ним сім'ю.

У наступній епіталамі, написаній Катуллом молода пара порівнюється із виноградною лозою та в'язом. В уявленнях соціуму молода пара — ідеальне уособлення кращих рис цих рослин: здатності проростати та гнутися у вмілих руках лози та могутності і сили в'язу. Порівнюючи, Катулл ідеалізує пару як таку. Що володіє ідеальними рисами для подружнього життя. Прихильність до пари богів Олімпу лише підкреслює таке ставлення до молодят.

(Юноши:)

Юноши, вечернастал! Вставайте же! Веспер с Олимпа

Свет долгожданый уже наконец-то для нас зажигает.

Время подняться теперь и покинут обильные яства.

Миг — и невеста придет, и начнут прославлять Гименя.

Гимен, о Гименей, Гимен, явись, Гименей!

(Дівчушки:)

*Девушки, юношей видетеливы? Вставайте навстречу
Значит, на Эте огонь зажигается вестником ночи.
Да, несомненно. Смотрите, как юноши стали проворно.
Встали они неспроста: готовятся петь до победы.
(Юноши:)*

*Если родиться лоза одинокая в поле пустынном,
Вверх не растет никогда, никогда ее грозди не зреют.
Нежно тело свое сгибая под. собственным грузом,
Верхним побегом она едва не касается корня.
Ни земледелец, ни вол возрастить не желают такую.
Если ж случайно она сочетается с вязом-суфругом,
То земледелец и вол возрастить пожелают такую.
Девушка так же: невинна пока—бесплодно стареет.
Если ж, для брака созрев, достойно в супружество вступит,
Мужу дороже и меньше родителю в тягость.
Гимен, оГименей, Гимен, явись, Гименей!*

(Катулла) [Хрестоматия по античной литературе 1947: с. 186]

За цим уривком можемо сказати, що древні римляни вважали шлюб та продовження роду призначенням та долею кожної жінки, якій вона повинна підкоритись і радіти, що має за честь з'єднатись з чоловіком. Здійснити цей обряд хлопці та дівчата призивають бога Гімена. Написана епіталама у формі діалогу, розмови дівчат і хлопців, що свідчить про те, що як чоловіки, так і жінки раді підкоритися природній потребі об'єднання двох людей у сім'ю.

Тредіаковський у своїй епіталамі пречисляє усі чесноти, що супроводжують молоду пару у шлюбі: любов, вірність, постійність, радість. У творі вони персоніфікуються і ведуть пару до вінця. «Корнукопія» ((лат.) – богиня изобилія). «Купидушки», «Гимен» – представники богів з Олімпу. Тредіаковський, описуючи їх присутність під час обряду, підкреслює таким чином бажання вищих сил посприяти входженню пари у шлюб, їх возз'єднанню в сім'ю.

*СТИХИ ЕПИТАЛАМИЧЕСКИЕ НА БРАК ЕГО
СПЯТЕЛЬСТВА КНЯЗЯ АЛЕКСАНДРА
БОРИСОВИЧА КУРАКИНА И КНЯГИНИ
АЛЕКСАНДРЫ ИВАНОВНЫ*

*Гимен на торжественной ехал колеснице,
Купидушки ту везли, прочие шли сиче:
Любовь, держа два сердца, пламенем горящим,
Шла за Гименом; близко потом Верность мила,
С ней Постоянство, Радость все в ладоши была.
Корнукопия везде по дороге цветы*

*Бросала, которыми богато одеты,
Подбирая, меж; собою деточки играли,
А все-таки за строем оным те бежали,
Мужеска все казались пола княжичами,
А женска прекрасными выделялись княжнами. [Тредиаковский 1963,
с. 61]*

Чоловіки і жінки у весільній ході постають князями та княжнами, яких оточують гарні діти та прекрасні квіти. Усе виглядає пишно та багато. Це ще раз підкреслює ідеалізацію та естетизацію обряду входження в шлюб.

За епіталамою, шлюб – головне призначення кожної жінки. Говорячи про те, що в повній мірі вона може реалізуватись лише у шлюбі, їй не залишають іншого вибору. В той же час усі навколо підтримують та живлять ці уявлення про сімейне життя. Які не рідко є ілюзорними, ідеалізованими та гіперболізованими.

Таким чином ми бачимо, що в епіталамах підкреслюється святість шлюбу, символічність самого обряду, він ідеалізується та естетизується, що замовлення дотриманням і шануванням традицій в античні часи. В той же час усі труднощі та проблеми, які виникають саме в подружньому житті замовчуються.

Література

1. Демьянков, В. З. Понятие и концепт в художественной литературе и в научном языке // Вопросы филологии. — 2001. — № 1. — С. 35-47.
2. Карасик, В. И. Культурные доминанты в языке // Языковая личность: культурные концепты. — Волгоград; Архангельск, 1996. — С.3-56.
3. Краткая литературная энциклопедия. Гл. ред. А. А. Сурков. М.: «Советская Энциклопедия», 1975. — Т.8. — Флобер-Яшкар, — 1136 стб.
4. Краткая литературная энциклопедия. Гл. ред. А. А. Сурков. М.: «Советская Энциклопедия», 1964. — Т.2. — Флобер-Яшкар, — 1056 стб.
5. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка. — К.: Академія, 2006. — 752 с.
6. Лихачев, Д. С. Концептосфера русского языка // Русская словесность: Антология. — М.: Academia, 1997. — С.15-87.
7. Новейший философский словарь: 3-е изд., исправл. — Мн.: Книжный Дом. 2003. — 1280 с. // http://slovari.yandex.ru/dict/phil_dict
8. Новий український тлумачний словник. Близько 20000 слів і словосполучень (Текст) / Укл. Н. Д. Кусайкіна, Ю. С. Цибульник; за заг. ред. В. В. Дубічинського. — Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2008. — 608 с.
9. Пащенко, В. І., Пащенко, Н. І. Антична література / В. І. Пащенко, Н. І. Пащенко: Підручник. — Вид. 2-ге, стереотип. — К.: Либідь, 2004. — 718 с.

10. Степанов, Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. — М. : Шк. «Языки русской культуры», 1997. — 542 с.
11. Тредиаковский, В. К. Избранные произведения / В. К. Тредиаковский — М. : Советский писатель, 1963. — 577 с.
12. Хрестоматия по античной литературе: В 2т. — М. : Государственно лечебно-педагогическое издательство министерства просвещения РСФСР, 1947. — Т.1. — 632 с.
13. Хрестоматия по античной литературе: В 2 т. — М. : «Просвещение», 1965. — Т.2 : Римская литература. — 652 с.
14. Шлюб. // Вікіпедія — (Електронний ресурс). — Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A8%D0%BB%D1%8E%D0%B1>

Koncept małżeństwa w epitalamiach jako idealizacja rzeczywistości

W artykule Autorka prezentuje koncept małżeństwa, jako idealizacji rzeczywistości, która występuje w jednym z gatunków literackich – epitalamii. Na przykładzie utworów Safony, Katullusa i Siewierianina rozpatrywane są cechy małżeństwa jako formacji mentalnej, pojęcia ogólnego, które powstawało w świadomości społecznej na przestrzeni wieków. Koncept małżeństwa jest kluczowy dla epitalamii od czasów starożytnej Grecji. W epitalamiach małżeństwa są idealizowane, estetyzowane, a ich wartość hiperbolizowana. Autorzy utworów częstokroć przedstawiają wyłącznie pozytywną stronę małżeństwa i często je estetyzują. Na wesela są zapraszani np. bogowie z Olimpu, co podkreśla świętość i znaczenie obrzędu. W taki oto sposób społeczeństwo stara się wesprzeć i wzmocnić pragnienie jednostki do założenia rodziny i prokreacji.

Słowa kluczowe: epitalamia, koncepcja, małżeństwo, idealizacja, Safona, Katullus, Trediakowski.

Concept of marriage in epithalamium as idealization of reality

The article examines the concept of marriage in one of the lyrical literary genres - epithalamium as an idealization of reality. Using examples of the poetry of Sappho, Catullus, Trediakovsky we analyze the features of the concept of marriage which are treated as a mental formation, a general concept that formed in the minds of society for centuries. According these texts, the concept of marriage is the key to the genre epithalamium since the days of ancient Greece. In epithalamium marriage is idealized and its value is hyperbolized. Authors of works depict only positive side of marriage and often brightly describe it. The gods of Olympus are invited at the wedding, what emphasizes the sanctity and importance of the rite. Thus society support and strengthens the desire of the individual to a family creation and giving birth to children.

Keywords: epithalamium, the concept of marriage, idealization, Sappho, Catullus, Trediakovsky.

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИ І ІСТОРИЧНИ АСПЕКТИ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЙСНОСТІ**

**SPOŁECZNO-POLITYCZNE I HISTORYCZNE ASPEKTY
RZECZYWISTOŚCI INFORMACYJNEJ**

Karol Rębosz
UJK, Kielce, Polska

INDYWIDUALIZM W MODELU LIBERALNYM

Problem prawdy i fałszu w ideologii liberalnej jest bardzo niejednoznaczny i trudny do rozpatrzenia. Przede wszystkim, dlatego, że liberalizm odrzuca istnienie dogmatów, prawd, fałszu i zapisanych niezmiennych zasad. Jako idea nie narzuca światopoglądu i zasad moralnych, którymi powinien kierować się człowiek w swoim życiu. Dlatego też w mojej pracy chciałbym zwrócić uwagę na jedną z najważniejszych cech liberalizmu, czyli indywidualizm. Konsekwencją tego jest oddanie jednostce prawa o decydowaniu o samym sobie i wyborze „swojej” prawdy i fałszu.

Istnieje bardzo wiele podstawowych definicji liberalizmu. Jedną z nich możemy znaleźć w książce Witolda Kwaśnickiego „Historia myśli liberalnej”. Według autora liberalizm jest bardzo trudny do ujęcia w jedną zwięzłą definicję, gdyż zmieniał się on na przestrzeni wieków i znacznie różni się od tego, który był prezentowany, kiedy powstawał. Ponadto ci, którzy mienią się „liberalami” mogą być zarówno „lewicujący” jak i „prawicujący”. Celem jego jest możliwość zrównania reguł dla wszystkich obywateli, którzy będą podlegać takiemu samemu prawu i każdy z nich będzie mógł mieć własne opinie. „Liberalizm dąży (...) do (...) ujednoczenia pewnych ogólnych praw jako obowiązujących wszystkich reguł kierujących społecznymi interakcjami, których treść ma być odzwierciedleniem wymogu równości w zakresie podstawowych praw i wolności” [Kelly 2007, s. 161]. To, co odróżnia liberalów od nacjonalistów, to podejście do systemu pracy. Ci pierwsi wskazują, że praca, to działanie wielu odrębnych jednostek na rzecz dobra wspólnego, natomiast ci drudzy podkreślają kolektyw i pracę nie dla swojego dobra, ale dla dobra państwa. Dla liberala to, co jest dobre dla jednostki, jest także dobre dla całego państwa. „Nazwa liberalizm pochodzi od łacińskiego określenia wolność <liberalis>, którą cieszy się człowieka wolny (liber). Zanim stała się nazwą ideologii politycznej – liberalizmu, posiadała znaczenie apolityczne. W średniowieczu określano nią edukację przygotowującą do studiów wyższych – sztuki wyzwolone (artes liberales)” [Olszewski, Tymoszczuk 2004, s. 16].

„Termin <liberalizm> pochodzi z języka łacińskiego (*liber* – wolny, *liberalis* – odnoszący się do wolności), sens etymologiczny wskazuje na apoteozę idei wolności” [Kowalczyk 1995, s. 9]. Oznacza to, że liberal to osoba, która ponad wszystkie cnoty ceni sobie wolności, a gardzi ograniczeniami i uzależnieniem od decyzji innych, czy to jednostek czy w skrajnych przypadkach organizacji państwa. Sama kreuje istotne dla siebie wzorce zachowań i odrzuca istnienie uniwersalnych zasad. Twórcy tego nurtu wierzyli, że ludzie działają racjonalnie, a co za tym idzie, dzięki wolności będą mogli wskazywać najlepsze dla siebie rozwiązania. Ponadto ich działania objęte są pełnią tolerancją odmiennych poglądów. Dotyczą one kwestii natury moralnej czy religijnej, które nie powinny być tematem sporów publicznych. Pewien określony sposób prowadzenia działań przez jednostki sprawia, że liberalizm bardzo wpłynął na życie ludzi. „Liberalny ład polityczny określa (...) koncepcję wspólnoty politycznej, w ramach której jednostki uznaje się za istoty wolne, równe i odpowiedzialne za kształt swojego życia” [Kelly 2007, s. 126]. Natomiast „termin <liberalny> został użyty na określenie ruchu politycznego dopiero w wieku XIX, kiedy to w roku 1812 umieściła go w swojej nazwie hiszpańska partia Liberales” [Gray 1994, s. 7].

W rozwoju szeroko pojętego ruchu liberalnego Witold Kwaśnicki w cytowanej książce wyróżnia dwa okresy: pierwszy trwał około 150 lat i rozpoczął się wraz z początkiem XVIII wieku. Nazywany był liberalizmem wigowskim lub klasycznym. Kolejny został zapoczątkowany w latach 70. XIX wieku i przyjął nazwę liberalizmu społecznego lub demokratycznego. Autor podkreśla zmiany, jakie zachodziły nie tylko w ówczesnym świecie, ale także w samym nurcie, który ewoluował i stawał się inny wraz z biegiem czasu. Wpływ miał na to także rozwój techniki i szeroko rozumianych dóbr naukowych, które skłaniały do postawienia w centrum człowieka i jego niezaspokojonych potrzeb. „W perspektywie historycznej początkowo, w XVII wieku, najważniejsze były prawa sumienia i tolerancji (...). W XVIII wieku coraz mocniej walczono o prawa własności, wolnej przedsiębiorczości i wymiany handlowej. W XIX wieku stopniowo narastało znaczenie wolności słowa, zrzeszania” [Miklaszewska 1999, s. 260].

Ludwig von Mises, austriacki ekonomista w swojej publikacji „Liberalismus” w 1927 roku uznaje, że „słowo liberalizm jest najodpowiedniejsze do określania ruchu umysłowego, politycznego i społecznego, którego podstawowym celem jest propagowanie zasad wolnego rynku, ograniczonego rządu i wolności indywidualnej” [Kowalczyk 1995, s. 9]. Von Mises podkreśla bardzo ważną cechę liberalizmu: Liberalizm daje jedynie możliwość udziału w subiektywnie pojmowanej szczęśliwości. Nie obiecuje jej każdemu, a jedynie wskazuje drogę i daje możliwości do samorozwoju. Wielu postrzega tę cechę jako bardzo negatywną, ponieważ wskazują tutaj „płyciznę

moralną” tegoż nurtu. Zarzutem jest zbyt materialne nastawienie, gdzie człowiek ma być tą jednostką, która czerpie i wysyskuje jedynie dla swojego zadowolenia. Stąd też odrzucenie istnienia jasnych zasad moralnych, do których każdy ma się dostosować. Krytyka braku zasad moralnych jest często spotykana w kręgach konserwatywnych. Często jest przyczyną sporów i obawą o zepsucie moralne i społeczne jednostek. „W świecie sfragmentaryzowanym, pozbawionym moralnego centrum i zbudowanym z samych peryferii, każdy cel staje się niezależnym centrum...” [Kelly 2007, s. 28]. Brak określonego centrum moralnego niesie za sobą duże konsekwencje, ponieważ nie jest wskazana żadna uniwersalna prawda. Dlatego też według liberalistów państwu pozostawiona jest jedynie funkcja administracyjna, a wybór ram stylu życia pozostaje w gestii jednostki. Dotyczy to także wolności, która również wpisuje się w ramy tolerancji. „Nie ma zatem czynów złych i dobrych, dobra może być tylko tolerancja wobec nich, zła zaś nietolerancja” [Kelly 2007, s. 273].

Ogólną definicję liberalizmu można określić jako: „[liberalizm] jest doktryną indywidualistyczną, w której zakłada się prymat jednostki nad społeczeństwem. Jednostka i jej dobro uznawane są za wartość naczelną, której podporządkowana ma być organizacja całego społeczeństwa”. [Kowalczyk 1995, s. 15] Z całą pewnością można stwierdzić, że ta definicja wskazuje najważniejsze cechy liberalizmu. Przede wszystkim na piedestał wznosi pozycję jednostki, której dobro przekładać ma się na całe społeczeństwo. Odrzucona jest natomiast opiniotwórcza funkcja państwa, co nadaje liberalizmowi specyficzny charakter. Przyczyną tego jest brak określenia moralności zachowań obywateli, a co za tym idzie określenie prawdy i fałszu, dobra i zła, piękna i brzydoty. Każdy obywatel indywidualnie podejmuje decyzje dotyczące wzorców zachowań i spraw sumienia, w które w żaden sposób państwo nie powinno ingerować. Istotą jest podział działalności państwa i społeczeństwa. Ma ona polegać na odłączeniu się instytucji państwa od indywidualnych działań ludzi – państwo ma jedynie zapewniać porządek i odejść od narzucania konkretnych form życia, zasad moralnych i religijnych.

Ciekawą tezę stawia Ferdynand Zweig. W swojej pracy „Zmierzch czy odrodzenie liberalizmu” ocenia liberalizm jako system, w którym najważniejszym jest to, aby przestrzegać wolności, szanować cudzą i gloryfikować ją. Jego zdaniem, to może dać pełnię liberalnej idei. „Liberalizm jest systemem wolności. Uważa wolność za najwyższą wartość gatunku ludzkiego, za najlepszą, najskuteczniejszą i najtańszą zasadę rządzenia i gospodarowania. Liberalizm nie wierzy w skuteczność i dobroczynność przymusu, narzuconego ludziom wolnym [...] Tylko niewolnikom lub poddanym można narzucić przymus [...] Ale praca takich ludzi przedstawia minimalną wartość w stosunku do pracy i twórczości ludzi wolnych. Tylko człowiek wolny [...] może tworzyć dzieła prawdziwie wartościowe i trwałe”

[Zweig 1938, s. 533]. Wolność ta dotyczy także wolności wyboru stylu życia. Brak narzuconych wartości ukazuje różnorodność zachowań ludzkich, a co za tym idzie odrzucenie uniwersalnych prawd.

Podstawowymi cechami liberalizmu są więc indywidualistyczna koncepcja człowieka, zagwarantowane swobody działania jednostkom, jak najmniejsza interwencja państwa w sferze gospodarczej, a także tolerancja. Tym, co wyróżnia liberała spośród innych ludzi to na pewno odrzucenie dogmatów, które kojarzonych są raczej z konserwatyzmem. Współcześnie zauważalna jest konotacja poglądów liberalnych i socjalistycznych lub socjaldemokratycznych oraz ich mariaż polityczny. O wiele rzadziej spotyka się koalicje konserwatystów i liberalistów. Tym samym, jak się wydaje, liberałowie łamią swoją podstawową zasadę odejście od interwencjonizmu państwowego oraz zgadzają się na szeroko zakrojoną pomoc socjalną. A przecież jeszcze w XIX w. liberałowie utrzymywali, że każdy otrzymuje tylko to, co mu się należy. Jedynym zadaniem państwa miało być zapewnienie podstawowego porządku publicznego, a także ochrona praw człowieka. „Państwo musi więc pogodzić się z faktem, że kiedy obywatele nie stosują przemocy wobec siebie, każdy z nich jest wolny do tego, by dbać o własny, unikalny kierunek rozwoju” [Rau 2008, s. 27]. Partie reprezentujące „centrum” posiadają takie poglądy i zawsze są dla nich podstawą. Obawiają się, że ograniczenia wolności mogą negatywnie wpływać na społeczeństwo, co może prowadzić do zniszczenia inicjatyw społecznych i oddolnych ruchów reprezentujących interesy obywateli.

Poza polityką i ekonomią liberalizm funkcjonuje także w ideologii. „(...) liberalizm może oznaczać ideologię, która w imię nośnych społecznie hasel wolności, tolerancji czy pluralizmu, faktycznie upowszechnia różnego typu sceptycyzm i relatywizm: poznawczo-naukowy, etyczny, ideowy, religijny, kulturowy” [Kowalczyk 1995, s. 10]. To istotne spostrzeżenie ukazuje ogromną różnicę w podejściu do życia pomiędzy socjalizmem (socjaldemokracją) lub konserwatyzmem, a liberałami. Negowana, bowiem, jest jakakolwiek możliwość narzuconej drogi, a także jak twierdzi wielu skrajnych liberałów – oceny moralnej.

Tym, co istotne dla nurtu liberalnego jest próba utworzenia odpowiednich warunków do życia duchowego. Wbrew pozorom, zróżnicowanie w obozie liberałów nie odbiera człowiekowi możliwości wiary i doskonalenia duchowego. Mises podkreśla jednak, że musi to płynąć z człowieka szczerze, a nie być w żaden sposób przymuszone lub narzucone przez obojętne jakie organy czy innych ludzi. Stawia na piedestał wolność wyboru człowieka i jego indywidualne możliwości, a także – może przede wszystkim – chęci. „...duchowe bogactwa nie mogą przyjść do człowieka z zewnątrz, ale z wnętrza jego własnego serca” [Kwaśnicki 2000, s.18].

Alexis de Tocqueville w dziele „O demokracji w Ameryce” wolność „traktuje religię jako towarzyszkę swych walk i zwycięstw, kolebkę swego dzieciństwa, boskie źródło swych praw. Uważa religię za strażniczkę obyczajów, obyczaje zaś za rękojmię prawa i gwarancję własnego przetrwania” [Tocqueville 1996, s. 46]. Autor wierzy, że jedyna możliwość szacunku musi być niczym religia, która jest zwartym systemem połączeń. Jeśli choć jedno ogniwo szwankuje, wtedy cały mechanizm przestaje działać lub jest wypaczony i pozbawiony pierwotnego sensu. Mimo, że bardzo często zarzuca się twórcom idei liberalnych brak hamulców moralnych, to wielu z nich w wierze w Boga i religii upatrywało ostoję działania ludzi. To ona ma wyznaczać dobro i zło, prawdę i fałsz. Jednak powinna być wybrana świadomie i bez przymusu, ponieważ narzucenie wiary niesie za sobą możliwość nieszczerzego wypełniania jej dogmatów, a co za tym idzie wypaczenia jej zasad. Jednak decyzja do wiary w Boga lub inne dowolnie wybrane bóstwa należy tylko i wyłącznie do człowieka.

Liberalizm promuje indywidualne decyzje każdego człowieka, który także sam odpowiada za nie. Jeśli popełni błąd, to poniesie konsekwencje swoich czynów. Liberalowie odrzucają istnienie prawd nadrzędnych. Każdy ma swoją prawdę i do niej dąży. Wybór jest pozostawiony jednostkom. Indywidualizm tego nurtu jest bardzo ważny, ponieważ w czasach, kiedy powstawał, zdecydowanie zmienił światopogląd ówczesnie żyjących ludzi. Nie nakazywał określonych zachowań, a pozostawiał dużą swobodę i autonomię wyboru. Określenie prawdy i fałszu w liberalizmie nie jest możliwe, ponieważ ideologicznie nie jest on możliwy. Każda jednostka posiada swoją prawdę i fałsz, która wynika z subiektywnego spojrzenia na świat. Ideologia liberalna nie posiada żadnej dogmatycznie uznanej prawdy. Nie ma uniwersalnych prawd i założeń, stąd normy są tworzone przez ludzi wedle własnych upodobań.

Literatura

1. Gray, J. Liberalizm, wyd. Znak, Kraków 1994.
2. Ideologia, doktryny i ruch polityczny współczesnego liberalizmu, pod red. E. Olszewskiego i Z. Tymoszuka, 2004, wyd. UMCS, Lublin.
3. Kelly, P. Liberalizm, wyd. Sic!, Warszawa 2007.
4. Kowalczyk, S. Liberalizm i jego filozofia, wyd. Unia, Katowice 1995.
5. Kwaśnicki, W. 2000, Historia myśli liberalnej, wyd. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
6. Liberalizm u schyłku XX wieku, pod red. Justyny Miklaszewskiej, wyd. Meritum, Kraków 1999.
7. Rau, Z. Zapomniana wolność. W poszukiwaniu historycznych podstaw liberalizmu”, wyd. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008.
8. Tocqueville, A. de, O demokracji w Ameryce, wyd. Znak, Kraków 1996.

9. Zweig, F. *Zmierzch czy odrodzenie liberalizmu*, wyd. Książnica Atlas, Lwów 1938.

Модель либерального индивидуализма

В статье обсуждается идеология либерального индивидуализма. Автор представляет основные понятия этой идеологии и ее тезисы. Автор ищет идеи истины и лжи в основаниях доктрины. На примере либеральных мыслителей Автор демонстрирует ключевые особенности современного варианта этой идеологии. Индивидуализм, особый подход к морали, разделение государства и общества, состоящего из отдельных лиц, а также терпимость к точке зрения других людей – наиболее важные ее положения. Определение истины и лжи в плоскости либеральной идеологии оставлено на выбор людям.

Ключевые слова: либерализм, идеология индивидуализма, общества, личности.

Model of liberal individualism

The paper concerns the discussion of the ideology of liberal individualism. Presents basic concepts of ideology and its assumptions. The author is looking for ideas of truth and falsehood among the doctrinal basis. For example, liberal thinkers points to key features of the present ideology. Individualism, a specific approach to morality, separation of state and society made up of individuals and tolerance of other views are the most important assumptions. The discovery of truth and falsehood in the plane of the liberal is left to individuals and their choices.

Keywords: liberalism, the ideology, individualism, society, the individual.

Віра Шулган

КОГП ім. Тараса Шевченка, Кременець, Україна

ІВАН ГНАТЮК НА ТЛІ ДОБИ: ПРАВДА І НЕПРАВДА

У час утвердження ідеї української державності закономірно виникли процеси переосмислення та переоцінки вартісності пройденого літературного шляху. З цього приводу актуальними є роздуми Юрія Мушкетика: «Нині має відбутися переакцентація у виборі героя, в підході до дійсності, маємо по-іншому, вже з висоти того пагорка, який нашіпано на віковичну гору історії, подивитися на суспільство, на людину – на її душу <...> як повітря, потрібна повна картина історії, літератури <...> Потрібна нова літературна свідомість» [Мушкетик 1989, с.6] Але нова літературна (швидше – естетична) свідомість може скластися при розумінні причин спотворення суспільної свідомості в цілому. Визначальним фактором, який деформував всі види суспільної свідомості в умовах радянської дійсності і спричинив глобальні наслідки у духовній

сфері, був тоталітаризм з усіма його складниками. Про метаморфози в умовах тоталітаризму – на прикладі художньої спадщини І. Гнатюка – і піде мова в нашому дослідженні.

«Поняття «тоталітаризм», – констатує В. Баран, – уперше вжив Д.Джентіле у 1925 році для назви тієї політичної системи, яка складалася в Італії за часів Мусоліні. З 1930 року цей термін почали вживати також у критичному негативному значенні, викриваючи новітні деспотичні режими. Ще понад сорок років тому К. Фрідріх, один з піонерів дослідження цієї проблеми, визначив основні риси тоталітаризму. І серед них – контроль за засобами масової комунікації» [Баран 1994, с. 104].

У радянських словниках тоталітаризм тлумачився як відкрита терористична диктатура найреакційніших кіл буржуазії, що характеризується всеосяжним (тотальним) втручанням у всі сфери життя суспільства [Політичний словник 1971, с. 628].

Нещадно впливає тоталітаризм на інтереси і внутрішній світ особистості. Чи не першим серед українських дисидентів це помітив В. Мороз, який у 70-х рр. писав: «у ХХ ст. з'являється нечувана раніше практика контролю за всіма проявами громадського життя, в тому числі навіть родинного. Весь життєвий шлях людини – від колиски до труни – знаходиться під контролем» [Мороз 1975, с.33]. Отож, основним завданням нашого дослідження є відстеження постаті відомого українського поета І. Гнатюка на тлі доби.

Останнім часом зростає інтерес молоді до письменників «малої батьківщини». Це пояснюється виходом України на самостійний простір національного розвитку, що зумовило появу новітніх публікацій, про які раніше неможливо було й навіть подумати. Про Івана Гнатюка окрім «Спогадів» [Сорока 2010, с. 200] немає ще й досі літературного портрета, тим більше досліджень, в яких би цілісно аналізувався його життєвий і творчий шлях.

Аналіз останніх публікацій свідчить, що про Івана Гнатюка частково писали О. Никанарова, Л. Проць, Г. Радошівський, П. Сорока, І. Тиран, Г. Чернихівський, М. Шалата, І. Юринець, О. Яворська. Першим кроком до увічнення пам'яті відомого українського поета можна вважати уже згадану книгу спогадів про бориславський період письменникового життя. Тут подано своєрідну біографію письменника. У статті Любові Проць «Безкомпромісність» зроблено акцент на тому, що «письменник І.Гнатюк і в житті, і в літературі був і є „не як усі“: різкий і гострий, непоступливий і безкомпромісний, імпульсивний і непередбачуваний... Одне слово, така собі цікава і вибухонебезпечна суміш вогню й динаміту, з якою слід поводитися вкрай обережно, інакше – спалахне й обпалить палючим дощем дошкульних слів: завжди

об'єктивних і справедливих, хоч не завжди милих та приємних для вуха і серця» [Проць 2004].

Знаковою у творчій спадщині Івана Гнатюка є книга «Стежки-дороги», яка відзначається особливою щирістю і безкомпромісністю, а іноді й жорсткою оцінкою фактів, вчинків як своїх, так і чужих. У ній моделюється уявний образ поета – чоловіка незламного духу, великого щирого серця і поряд з цим, простої людини зі всіма її почуттями. У цих споминах письменника – учасника національно-визвольної боротьби 40-х років і довголітнього в'язня сталінських тюрем та спец таборів, члена Національної Спілки письменників України, переслідуваного в часи брежнєвського застою та його русифікаторської політики, – художніми засобами правдиво розповідається про важку долю й незламну вдачу автора книжки й тієї історії епохи, в яку йому було призначено жити й боротися. «Стежки-дороги» увінчана найвищою літературною відзнакою держави – Національною премією України імені Тараса Шевченка.

Більш цілісною вимальовуватиметься творча постать Івана Гнатюка тоді, коли ми заглибимося у деталі його біографістики. Отже, Іван Федорович Гнатюк народився 27 липня 1929 р. в селі Дзвиняча Кременецького повіту Волинського воєводства (нині Збарзького району Тернопільської області) у бідняцькій селянській сім'ї.

Про своїх батьків автор писав:

«Батьки були майже неграмотні. Батько пішов на війну з Євангелієм – Новим Заповітом. Дуже вірив у Бога. Може, він з ним і загинув, не знаю. А мати на старості літ, самотня, бо ми зайняті, брала окуляри і навчилася собі читати, читала книжечки, щоб чимось заповнити свій час. У мене – це справді так – було два крила: мати і Україна». [Гнатюк 2004: с. 492]

Подібних прикладів (і це потребує окремого дослідження!), коли неграмотні батьки спромоглися закласти в дітях такі духовні цінності, що ті, зумівши отримати освіту, перенесли її у художній світ своїх творів і завдяки цьому стали знаними літераторами, у вітчизняній літературі чимало (згадаймо хоча б Олександра Довженка). Парадокс Івана Гнатюка полягає іще й у тому, що ця «знаність» до нього прийшла спочатку за кордоном (це засвідчується у статті Лесі Храпливої-Шур [Канада], Григорія Вишневого [Австралія], Марії Овчаренко [США]). Засуджений за участь у національно-визвольному русі до 25-річного ув'язнення І.Гнатюк за тоталітарної системи популярним на батьківщині не міг стати в принципі.

Восени 1944 р. батько майбутнього письменника був мобілізований до радянського війська і в останній день Берлінської битви загинув, залишивши дружину з чотирма неповнолітніми дітьми. Ставши

напівсиротою, І. Гнатюк по закінченні сільської школи поступив до Кременецького педагогічного училища, але на початку другого курсу навчання був раптово заарештований.

Цей арешт закарбувався в пам'яті письменника страшним сном, про який він згадує:

«Мене заарештували у Кременецькому педучилищі. Це був передостанній мій арешт. Вперше я був заарештований, коли повернувся з розвідки в 1944 році, вночі, дитиною, 15-ти років. Коней поставив, бо я кіньми до сусіднього села мав привезти невеличку групу повстанців. Коли я приїхав, була така темна ніч, що нічого не було видно — це десь кінець листопада чи початок грудня. Стукаю у вікно, бо знаю, що там мають бути повстанці, а ще один-два мали прийти. У хаті не світиться. А заду — «Руки вверх!» Там була зрада. Вбили одного повстанця, він на засідку натрапив. Він лежав за підметра, я на нього мало не наступив, не бачив. Ото були перші мої арешти. Можете собі уявити, скільки дали мені за дві ночі, а я залишився живий. Але відпустили. Відпустили тому, що голова сілради поручився за мене, сказав, що це справді дитяк з бідної сім'ї, батько його на війні, от чого він поперся вночі, то дідько його знає, то таки варто йому дати. Мене побили і відпустили. А після того було ще кілька облав, арештів, і завжди мене били. Били всіх, але мене за мою вдачу били більше, бо я заробляв» [Гнатюк 2004, с. 124].

По дорозі до в'язниці він утік і невдовзі подав документи в Бродівське педучилище, що на Львівщині. Проте й там йому не вдалося здобути освіти. 27 грудня 1948 р. його знову було заарештовано і після чотиримісячного слідства засуджено за зв'язок з Організацією українських націоналістів на 25 років неволі з відбуванням покарання в спецтаборах так званого Берлагу на Колімі. Ціаком зрозуміло, що перебування поета-політв'язня у коліміських спецтаборах не могло не знайти свого творчого вияву і у поетичних рядках:

РОЗПУКА

*Серед гір і заметів Коліміського краю,
Де морози у зашпори й душу беруть,
Вже сім літ я задарма в неволі караюсь,
Вісімнадцять попереду ждуть.
Та неволя, мов п'явка, припала до серця,
День і ніч по краплині висмоктус кров, —
Не діждуся, коли вона врешиє нап'ється
І хоч мертвого звільнить з оков.
Не діждуся, коли вже для певності в тому,*

*Що помер я, навиліт прохромлять мій труп
І бездушно у горах заринють потому,
Не прикривши й розтулених губ.
Іде, звичайно, розпука, та все ж я свідомий,
Що від смерті мене тут ніхто не спасе, —
Як помру — на могилі поставлять мій помер:
«О — один — дев'ятсот тридцять вісім» — і все [Клуб поезії
2012, с. 1]*

Перебування Гнатюка на Колімі нівелювало страх у ставленні до смерті. І під час одного інтерв'ю 1998 року він поділився своїм розумінням людського фатуму:

«Ми з дитинства повинні думати про смерть. І треба, відповідно, так життя своє прожити, щоб не було страшно вмирати. Адже все одно приходить кінець. І нічого з собою не забереши: ні свого марнославства, ні свого багатства. Про смерть справді потрібно думати».

А потім додав:

«Багато людей чекає мості смерті. Адже я їм дуже не вигідний ні своєю біографією, ні безумовною відвертістю і прямолінійністю. Але я іншим бути не можу, та й не хочу» [Гнатюк 2004, с. 202].

Оскільки Іван Гнатюк не міг довго протриматися на одному місці, то табірна адміністрація намагалася якнайскоріше позбутися такого в'язня. За сім років, прожитих на Колімі, йому довелося побувати у багатьох концтаборах: в Аляскітово, Дебіні, де містилася центральна колимська лікарня для ув'язнених, на Холодному, Дніпропетровському, імені Белова та імені Матросова, з якого 6 лютого 1956 р. він був звільнений через важку хворобу.

У таборах, на пахтах, Іван Гнатюк занедужав на сухоти. Очевидно, мав до них спадкову схильність, адже його дядько також захворів на сухоти у неволі й помер від цього. Із табору поет виїшов саме через хворобу: по смерті Сталіна, у середині 50-х років, з таборів почали випускати тяжкохворих (т.зв. «актіровка»), а у Гнатюка був невиліковний діагноз.

«Мені дали другу групу, послали в центральну районну лікарню на Матросова, де пізніше Василь Стус відбував своє заслання. Там я теж лежав у лікарні. Там у мене був страшний крововибух. Там теж було відгороджено півбараку для політичних туберкульозних. Коли в мене вибухнула кров, то мені незнайомі хлопці, які вже мене знали, за ніч назбирали 1200 карбованців на ліки і передали раненько, щоб я лікувався. Звідти я звільнився додому шостого березня 1956 року» [Гнатюк 2004, с. 97].

Вірші табірнього періоду побачили світ майже через півстоліття після їх написання. Саме у таборі Білово створюється перший великий цикл інтимної лірики Івана Гнатюка «Колоче плетиво дротів», поштовхом до якої стали наступні події: Іван Гнатюк від непосильної праці та нелюдських побутових умов важко захворів, і його, як «доходягу», списали, звільнили і дозволили самому шукати своє могильне місце. Але він вижив. На час його лікування припадає знайомство з каторжанкою Галею із Львівщини, яка уже була звільнена з концтабору в 1954 році після десятирічного ув'язнення.

Після виходу з табору Іван Гнатюк прагне повернутися додому, однак його, як інваліда, що потребує утримання, відпускати з Коліми не хотіли. До того ж і повертатись не було куди: родину поета вислали з Волині у Миколаївську область. Оскільки звільнених за станом здоров'я політичних в'язнів випускали на волю лише за умови, що хтось із рідних через союзне Міністерство внутрішніх справ давав письмову згоду взяти приреченого на своє утримання як інваліда і доглядати до самої смерті, то таку довідку-згоду дала Іванові Гнатюку його майбутня дружина – Галина Капустян.

Коли І. Гнатюк приїхав до Борислава, де вона мешкала, органи Держбезпеки вигнали його за межі Західної України, мотивуючи своє рішення тим, що в сусідній Угорщині неспокійно (це ж був 1956 рік!).

Пізніше саме тут, на Львівщині, у Бориславі, Іван Гнатюк одружується, з'являється на світ його донька, а згодом – син. Дружині поет присвячує цикл «Вербовий цвіт».

Два роки поневіряння в несприятливих для хворих на сухоти південних степах, куди І. Гнатюк переїхав до своєї матері, злидні та моральне пригнічення не могли не позначитися на його здоров'ї. Побачивши безвихідь політ'язня, підтвержену головним лікарем Миколаївської обласної тублікарні, органи Держбезпеки дозволили йому повернутися з дружиною та двома немовлятами до Борислава. Важко хворий, він, як і в сталінських концтаборах на Колімі, де потай писав «захальвні» вірші, знову продовжує літературну діяльність. Його вірші почали з'являтися на шпальтах районних газет та журналу «Жовтень».

У 70-ті роки різко посилюється ідеологічний тиск на літературу. Всюди вишукувались ознаки «українського буржуазного націоналізму», а цензори та редактори правили твори, не утруднюючись навіть повідомити про це авторів. Не уник цього й Іван Гнатюк. Ось як про це згадує професор Дрогобицького педуніверситету ім. Івана Франка Михайло Шалата: «Пам'ятається, у 1972 році – тоді якраз почалася чергова хвиля арештів «неблагонадійних», – я купив у Луцьку, де був у тривалому відраядженні, нову (п'яту) збірку Івана Гнатюка «Життя». Узився

в готелі читати – захотілося плакати: що сталося, подумав, із Гнатюком – невже приборкали непокірного!? А коли повернувся з Луцька й зустрівся з поетом, то він, виявляється, таки плакав, отримавши бідненьку, як саме тогочасне життя, названу книжечку. Подарував мені її, повиправлявши всі редакційні зміни. Уже в першому вірші, наприклад, поетів рядок «Мій рід у космацьких писанках» переінакшили на «Мій рід у ленінських ділах». Зазнали змін і вірші «Борислав», «Солдати сплять», «Місто над Невою», «Дума про пересадку серця» (тут навіть слово «Україна» змінили на «Батьківщина») та інші» (Клуб Апостроф 2012: с.3).

Творчістю Гнатюка тоді зацікавились у Росії. В Україні цей факт воліли просто замовчати, як пригадає Михайло Шалата: «У 1976 році в Москві вийшла книжка поезій І. Гнатюка в російських перекладах Петра Градова («Следь»). Мої намагання надрукувати рецензію на це видання виявилися безуспішними. З «Літературної України» відповіли: «...використати не зможемо, оскільки маємо раніше замовлену рецензію». Ця «раніше замовлена» так і не з'явилася в газеті. З моєю рецензією П. Градов порекомендував звернутися до російського журналу «Дон» – там пообіцяли, та... друкують до сьогодні» [Клуб Апостроф 2012, с.4].

Очевидно, що в умовах редакторської сваволі перед поетом було лише три шляхи: або змиритись і дозволити калічити свої твори, або пристосуватись і писати ідеологічно витримані поезії, або знайти таку тематичну нішу, куди редактори не зможуть причепити ніякі «ленінські діла».

Друга книжка «Калина» (1966) була піддана гострій критиці. На одному із засідань ЦК Комсомолу України вона була визнана націоналістичною, і цей факт наклав табу на його літературне зростання. Коли ж І. Гнатюка того року було прийнято до Спілки письменників, тодішній секретар Львівського обкому партії Маланчук на зібранні письменників-комуністів заявив, що не простить їм того, що вони «контрабандою прийняли націоналіста до Спілки» (Клуб Апостроф 2012: с.6). Іван Гнатюк зразу потрапив у «список неблагонадійних» до можновладців від літератури і лише завдяки своїй наполегливості заявляв про себе то публікацією віршів у періодиці, то книжечкою, як правило, немилосердно відредагованою цензорами різних мастей. За два з половиною десяти років він видав (разом із трьома перевиданнями) п'ятнадцять збірок поезій, які були замовчані критикою.

Саме про цей період творчості Іван Гнатюк розповідав так: *«Були у моєму житті 25 років, коли мене не друкували, не згадували ні критикою, ні похвалою. Найвірніший спосіб знищити письменника і людину – замовчування. А шукати популярності самому – це дешево, самопринизливо»* [Гнатюк 2004, с. 283].

Іван Гнатюк кілька разів відмовлявся від нагород, премій, якими його хотіли приручити до колишньої влади. Він не вірив, що йому присудять Шевченківську премію. І не тому, що сумнівався у вартості своїх творів, а тому, що в Україні, у її державних і недержавних структурах багато противників незалежності. Від Шевченківської премії (2000 р.) письменник не відмовився, сказавши: «*Шевченко для мене – земний бог. Відмовитися від премії його імені означало б відмовитися від самого Шевченка*» [Проць 2004].

Ні один соціальний устрій не впливав на літературу так прямо і всеохоплююче, як суспільство, створене після жовтневого перевороту. Художньому плюралізмові і свободі творчості було покладено край. Серед тих, хто відстоював справжню свободу творчості був знаний за межами України письменник – шукач правди – Іван Гнатюк, який опинився в опозиції до існуючої командно-адміністративної системи. Багато років він перебував в ув'язненні. І в поезії, і в публіцистиці зробив дуже багато для формування державницької свідомості українського народу, утвердження християнських ідеалів. Він вніс до української мемуаристики високомистецький твір «*стежки-дороги*», який за правдивістю художньої реалізації немає аналогів в українській літературі.

Література

1. Баран, В. Цензура в системі тоталітаризму, Київ 1994.
2. Гнатюк, І. Стежки – дороги, Київ 2004.
3. Мушкетик, Ю. Свіжий вітер оновлення, Київ 1989.
4. Мороз, В. Репортаж із заповідника імені Берії, 1975.
5. Проць, Л. Безкомпромісність, 2004.
6. Політичний словник за ред. Г.Шевеля, Київ 1971
7. Спогади про Івана Гнатюка / [упоряд. Петро Сорока], Тернопіль 2010.
8. *Розтука*, [в:] Клуб поезії,
http://www.poetryclub.com.ua/metr_s_poem.php?poem=3489 [10.05.1012]
9. *Іван Гнатюк: талановитий і майже невідомий*, [в:] Клуб Апостроф,
<http://forum.apostrof.in.ua/viewtopic.php?f=10&t=27> [13.05.1012]

Iwan Hnatiuk na tle epoki: prawda i fałsz

W artykule prześlędzono tragiczną drogę znanego ukraińskiego poety Iwana Hnatiuka, który przyszedł przez stalinowskie więzienia i kolymskie obozy. Iwan Hnatiuk był człowiekiem obdarzonym wieloma talentami: poezją, eseistyka, translacja, był też wybitnym działaczem społecznym. Jego powieść autobiograficzna „Ścieżki-drogi” została wyróżniona najwyższą państwą literacką Nagrodą Narodową imienia Tarasa Szewczenki. Światopogląd poety zaczął się kształtować jeszcze w 1942 roku, wraz z

powstańczo-wyzwoleńczą walką narodu z okupantami. Znany ukraiński powieściopisarz Borys Charczuk nazwał Iwana Hnatiuka „sumieniem ziemi zbaraskiej”.
 Kluczowe słowa: totalitaryzm, cenzura, więzienie, poezja obozowa.

I. Hnatiuk on the background of the age: truth and lie

The I. Hnatiuk's tragical way is observed. He was a person coming to the literature through Stalin's prisons and concentration camps. I. Hnatiuk had been a poet, essayist, translator and a public figure had a polyhedral talent. He was awarded The National Award Named after T. Shevchenko for the autobiographical story «Paths-roads». His outlook began its forming in 1942 with rebellious-liberation struggle of the nation against conquerors. He always was principal in the fighting for the Ukrainian national dignity. It's the main reason of naming him «the conscience of Zbarazh land» by B. Kharchuk.

Keywords: totalitarianism, censorship, concentration camps, camp's poetry.

Віталія Ольхович

КОГП ім. Тараса Шевченка, Кременець, Україна

«ПОЗИТИВНИЙ» СТЕРЕОТИП НІМЦЯ В ПУБЛІЦИСТИЦІ УЛАСА САМЧУКА

Життєві долі і творчість сотень письменників усіх народів колишнього СРСР переконливо засвідчили складність соціально-політичних, морально-етичних і художньо-естетичних проблем, пов'язаних з поверненням імен і спадщини таких митців у національні культури, їх входження в масову естетичну свідомість нових поколінь читачів.

Серед таких письменників по-своєму знаковою є постать Уласа Олексійовича Самчука (1905-1987). Він був зарахований до розряду «антирадянських» діячів і вилучений з літературного життя нашого народу; реалізував своє громадянське кредо й свій творчий дар за межами Батьківщини і з кінця 80-х років XX ст. повернувся в українську культуру (на жаль, посмертно).

З початком Другої світової війни Улас Самчук разом з Оленою Телігою переходить польсько-радянський кордон. Розпочинається так званий «рівненський період» у його житті, який тривав 838 днів, впродовж яких він перебував на рідній землі. У цей період письменник дотримувався «позиції рівновіддаленості від організаційних структур обох ОУН та інших партійних осередків, позірної антимілітарності» [Жив'юк 2008, с. 7]. Ці позиції «не додали йому авторитету серед соратників, одні з яких продовжували вважати його чужим, інші відступником, ще інші

навіть заподенцем, начіпляючи письменнику незаслужені ярлики: один раз „опортуніста” (О. Теліга), другий раз „гітлерівця” (Г. Бульба-Боровець) [там же, с. 7].

Просвітницько-популяризаторський період підходу до творчості Уласа Самчука в українському літературознавстві пройдено. Про творчу спадщину українського письменника-емігранта, крім діаспорних праць, в Україні з'явилися не тільки матеріали наукових конференцій, а й дисертації С. Бородіци, В. Бурлакової, А. Жив'юка, В. Кизилової, І. Комінярської, Ю. Мариненка, О. Пасічник, О. Пастушенко, Н. Плетенчук, Н. Приймас, І. Руснак. Мета статті – проаналізувати «позитивний» стереотип німця в публіцистиці Уласа Самчука «ривненського періоду».

Улас Самчук назвав редактовану ним газету «Волинь» «документом доби, якої був свідком». Ця газета та інші легальні українські часописи, в яких друкувався письменник, виходили в період німецької окупації 1941 - 1943рр.

Дослідник публіцистики Уласа Самчука А. Жив'юк поділив усі його статті на 3 групи: передовиці, репортажі та фейлетони.

Першою статтею для газети “Волинь” стала публікація «За мужню дійсність», яка датується 1 вересня 1941 року. Улас Самчук надіється, як і більшість українців, на нову владу: «Прадавня українська земля Волинь вступає у новий період свого історичного буття. Під ударом могутньої збройної сили Великої Німеччини вона звільнилася від окупації головних ворогів українського народу – московсько-жидівського більшовизму та польської навали» [там же, с. 45]

Головний редактор часопису “Волинь” пропонує свій шлях, що призведе, на його думку, до змін у житті українського народу: “Розбудова України і організація українського народу – ось основні гасла нашого часу. Не якісь старі порахунки, не нікчемне амбіціонерське розбигття, не групова розкукуріченість... І не отаманщина. А солідарна, творча, будуюча і організуюча праця. Праця всього народу, праця кожної творчої одиниці” [там же, с. 46]. Завершує Самчук свою статтю закликом “за мужне, за гідне, за творче життя!” [там же, с. 48].

Статтю від 14 вересня 1941 року Улас Самчук присвячує Адольфу Гітлеру: «За панування Гітлера Німеччина досягає величезних поступів в розбудові всіх ділянок життя. Але одночасно ведеться боротьба за становище Німеччини у світі» (там же, 2008, с.56). Улас Самчук стверджує, що основним завданням Другої світової війни «є знищення й викорінення комунізму та жидівства на Сході...» [там же, с.57]. Головний редактор газети «Волинь» вірить, що боротьба армії Адольфа Гітлера пов'язана з майбутнім українського народу: «Ми всі пережили роки большевицько–

комуністичної навали. Ми знаємо, чим були для нас ці роки, тому нашим єдиним бажанням є чинно допомогти цій армії здобути намічену нею мету. Віримо твердо і непохитно в її перемогу, бо на її чолі стоїть муж надзвичайного мірила і надзвичайної духовної сили – Адольф Гітлер» [там же, с.57].

На мою думку, буде доречно згадати, що свою статтю від 9 липня 1942 року, надруковану у газеті «Волинь», Улас Самчук присвятив Кременцю: «Крем'янець! Місто квітів і погідного настрою. Місто соловейків і співу, місто барвистих краєвидів і старих мурів. Місто, над котрим і рано, і ввечері плавають погідно дзвони святинь, які багато віків освячували це місце на нашій землі силою віри, силою краси і силою людської мудрости. Будь благословенно! Здіймаю капелюх і вітаю тебе побожно і щиро...» [там же, с. 304].

Декілька статей Улас Самчук присвятив Києву, де він бажає «армії німецького народу остаточної перемоги над ворогом нашим і цілого культурного людства – большевизмом, а також сприяти тій боротьбі Великої Німеччини аж до здійснення великого Почину» [там же, с. 61].

Отже, як бачимо, Улас Самчук помилово вважав, що саме німецько-фашистські загарбники принесуть на землю України довгоочікувану волю і незалежність.

Зовсім інший задум статті «Нарід чи чернь?» (9 листопада 1941 року), надрукованої в часописі «Українське слово». Вже немає жодного слова про «німця-визволителя». Улас Самчук пояснює, що «найбільшим нещастям українського народу було те, що ціла його історія – перманентне намагання когось зробити з нас не те, чим призначила нас природа. Втручалися до нашої рідної мови. Втручалися до нашого побуту. Втручалися до нашого господарства. Всяка влада, яка тільки не була на нашій землі – російська чи польська – нічим іншим не займалася, а лиш доводила нам, що ми – не ми, а щось інше. Це було постійне ламання нас, нищення нас» [там же, с. 79].

22 березня 1942 року у газеті «Волинь» була надрукована стаття Уласа Самчука «Так було – так буде», яка викликала великий резонанс: «Зокрема, після публікації передовиці “Так було – так буде”, в донесенні начальнику поліції і СД № 187 у Берліні від 30 березня 1942 р., поданому айнзаггрупою Ц в Києві, йшлося: “У Рівному начальник Сіпо і СД конфіскував №31/51 газети “Волинь” за 22 березня 1942 року через статтю одного з прихильників Мельника, Самчука, зміст якої був ворожий щодо німців. 21 тисяча примірників цього номера були знищені”. Інше донесення начальника поліції безпеки і СД з Києва за №191 від 10 квітня 1942 р. доповнювало: “Є припущення, що Головний редактор газети “Волинь” у Рівному Улас Самчук це керівник

мельниківського руху на Волині і Поділлі. У передових, усупереч цензурі, він завжди робив приховані намічування проти німецьких поневолювачів. Члени його групи рекрутуються з-поміж інтелігенції, переважно з “крашних кругів”. Цитовані документи не тільки не містять жодного натяку на якусь колаборацію, а й цілковито засвідчують відсутність будь-якого порозуміння між сторонами, оскільки Улас Самчук “завжди” діяв “проти німецьких поневолювачів”» [там же, с. 15-16].

Головною підставою для звинувачень Уласа Самчука в колаборації стали членство в УРДВ і редагування газети «Волинь». У той же час, «його робота в якості редактора й кореспондента німецького пресового агентства ДНБ у цьому контексті практично ніколи не фігурували» [там же, с. 12].

Торкаючись проблеми колаборації, сучасні українські дослідники Другої світової війни пропонують різні формати для її розгляду. В. Шайкін трактує поняття «колаборації» як «співпрацю громадян УРСР з військовими та цивільними окупаційними органами в усіх сферах життєдіяльності» [там же, с. 13]. Т. Пастушенко не розмежовує буквальне значення терміну колаборація (співпраця) та його традиційне розуміння, як співпраці злочинної, що «робить колаборантами майже все доросле населення окупованої УРСР» [там же, с. 13]. Я. Грицак зазначає, що «колаборація є неодмінним супутником кожної війни. У роки Другої світової, з огляду на “тотальний” її характер, вона набрала небачених раніше масштабів. Однак міру дозволеної колаборації найчастіше вибирало не населення окупованої території, а сам окупаційний режим» [там же, с. 13].

Ми підтримуємо думку А. Жив'юка, що Я. Грицак найповніше розкрив значення колаборації і, що «саме в такій системі координат варто розглядати діяльність мельниківського відламу ОУН у роки Другої світової війни та його рівненського середовища, до якого належав Улас Самчук» [там же, с. 13].

Отже, уважно прочитавши статті Уласа Самчука для часопису «Волинь», в якому він займав пост головного редактора, можна зробити висновок, що цей український письменник, завжди був патріотом, ніколи не зраджував свій народ. «Позитивний» стереотип німця він виводить лише у перших своїх статтях, помилково вважаючи, що нова німецька влада принесе нашому народу такі довгоочікувані волю і незалежність.

Література

1. Жив'юк, А. Документ доби: публіцистика Уласа Самчука 1941-1943 років, Рівне 2008.
2. Костюк, Г. Образотворець «времени лютого», Київ 1994.

3. Пасічник, О. В'язнично-таборовий світ: творчі, виміри, пізнання. Тернопіль 2004.
4. Плетенчук, Н. Поетика світомислення Уласа Самчука, Івано-Франківськ 2002.

„Pozytywny” stereotyp Niemca w publicystyce Ułasa Samczuka

Artykuł poświęcony jest publicystycznej działalności ukraińskiego pisarza-emigranta Ułasa Samczuka (1905-1987), który był zaliczany do szeregu „działaczy antyradzieckich” i dlatego na długie lata wyjęty z obiegu ukraińskiego życia literackiego. Realizował swoje *credo* obywatela i twórczy talent poza granicami Ukrainy. W kraju został poznany dopiero po śmierci w końcu lat osiemdziesiątych XX wieku. Samczuk redagował pismo „Wołyń”. Nazwał go „dokumentem epoki, której był świadkiem”. „Wołyń” oraz inne legalne ukraińskie czasopisma, w których pisarz umieszczał artykuły, ukazywało się w okresie niemieckiej okupacji 1941-1943. Samczuk proponował swoistą drogę rozwoju dla narodu ukraińskiego, w której w większym stopniu należało przeciwstawiać się komunistom niż faszystom. Wielkim echem odbił się jego artykuł pt. „Tak było – tak będzie”. Czytając wnikliwie ten i inne artykuły, można dojść do wniosku, że pisarz zawsze pozostawał patriotą ukraińskim. „Pozytywny” stereotyp Niemca pojawia się tylko w jego pierwszych artykułach, gdy autor błędnie uważa, że nowe niemieckie władze przyniosą Ukraińcom tak długo oczekiwaną wolność i niepodległość.

Słowa kluczowe: Ułasa Samczuk, gazeta „Wołyń”, publicystyka, artykuł.

“Positive” stereotype of a German in Ulas Samchuk’s publicism

The article is dedicated to publicism activity of the Ukrainian writer-emigrant Ulas Samchuk (1905-1987). He was included to the list of “anti-soviet” figures and withdrawn from literary life of our people; fulfilled his civil credo and creative gift outside the native land and returned to the Ukrainian culture in 80ies of the XXth century (unfortunately, posthumously). Ulas Samchuk named the magazine “Volyn”, edited by him, “the document of the century that I witnessed”. This magazine and many other ones, in which the writer’s works were printed, were published in the period of German occupation in 1941-1943. Chief Editor of “Volyn” magazine offered his own way that will lead, according to his opinion, to the changes in life of Ukrainians; believed that the fight of Adolf Hitler’s army is related to the future of Ukrainians. Large resonance was caused by Ulas Samchuk’s article “So it was - so it will be”. Having read and analyzed Ulas Samchuk’s articles for “Volyn” magazine, being its chief editor, it is possible to make the conclusion, that this Ukrainian writer was always a patriot, never betrayed Ukrainians. He represents the “positive” stereotype of a German only in his first articles. Certainly, he misbelieves that new German power will give our people such long-awaited freedom and independence.

Keywords: Ulas Samchuk, “The Volyn Newspaper”, journalism, article.

Mieszko Polak
ATH, Bielsko-Biała, Polska

FAKTY I MITY W RELACJACH RUSKO-TATARSKICH ZA CZASÓW ALEKSANDRA NEWSKIEGO

Istnieje znaczący rozróżnienie między danymi faktograficznymi dotyczącymi postaci Aleksandra Newskiego, jako władcy, a danymi „Żywota Aleksandra Newskiego”, który jako tekst staroruski jest swoistą biografią a może legendą Newskiego. Czy istniało Wielkie Księstwo Mongolskie i jak w rzeczywistości było ono wielkie i jak wiele i czy w ogóle Ruś straciła cokolwiek pod jarzmem Tatarów a może wręcz przeciwnie – wiele zyskała? Postaram się przybliżyć kilka faktów i mitów w relacjach rusko-tatarskich w jak największym stopniu.

Na początku XIII wieku powstało na ogromnych obszarach Azji centralnej i wschodniej imperium mongolskie, którego twórcą był Temudżyn lub Dżyngis-chan. Potrafił on zjednoczyć wiele plemion koczowniczych, wiążąc je głównie przy pomocy świętej organizacji wojskowej, opartej na bardzo surowej dyscyplinie. Zasadniczy trzon armii Dżyngis-chana stanowiła konnica, szybka zwrotna, nadająca się doskonale do nagłych ataków czy pozorowanego cofania się, a przy nieprawdopodobnej wprost wytrwałości wojowników także do długich marszów i dalekich wypraw. Rezultaty najazdów mongolskich były katastrofalne dla wszystkich napadniętych krajów, ponieważ Mongołowie okrutnie rozprawiali się z ludnością i niszczyli cały jej dorobek [Bazyłow 1969, s. 47]. Takie twierdzenie wysuwa Ludwik Bazyłow. Jak stwierdza Lew Szylnik, jednym z najbardziej ugruntowanych mitów historii to mit o głębokiej wzajemnej wrogości Rusi i Ordy. W szkolnych podręcznikach i w popularnonaukowych wydawnictwach i w poważnych historycznych pracach, według Szylnika opowiadane są bajki o brzmieniu ponad siły – jarzmie mongolskim, pod którego uciskiem nieszczęsna Ruś padła ze zmęczenia przez niemal 250 lat. Przy tym z uporem są ignorowane badania innych uczonych [...], stanowczo pokazujące, że rzeczywiste stosunki Rusi i Ordy były bardziej złożone od owego prymitywnego schematu. Istnieją poważne podstawy do tego, by sądzić, iż w istocie był to, według wszelkiego prawdopodobieństwa, obopólny korzystny sojusz. Oczywiście były spalone miasta, i porażka ruskiej drużyny na rzece Syt, i baskaki, daniny, ale przy tym wszystkim Ruś zachowała swoją narodową tożsamość, pewną samodzielność i prawosławną wiarę. [Szylnik 2011, s. 47]. Zaś patrząc na tą kwestię, od strony militarnej, na stosunki mongolsko – ruskie, bardzo dobrze znanym faktem z historii jest to, iż mongolskie oddziały wchodziły w skład armii Aleksandra Newskiego podczas potyczek i bitw z rycerzami liwońskimi i teutońskimi. Pojawia się więc problem historycznej oceny najazdu Batu-chana na Europę.

Wyprawa Batu-chana i wyczyny jego wojsk były tylokrotnie już przedmiotem badań i rozważań, że zdawać by się mogło, iż każdy nawet szczegół został dokładnie naświetlony i na wszystko znaleziono odpowiedź. W rzeczywistości jednak daleko do wyrazistości na każdym polu tych badań, rzecz jasna – głównie ze względu na podstawę źródłową. Trzynastowieczna dokumentacja dotycząca zagadnienia, nie jest należyście dojrzała, nie zadowala ilościowo, wiadomości zapisywane przez kronikarzy zawierają nieraz sporo fantazji [Bazyłow 1981, s. 103-104]. Stanowczo stwierdzić można, że niewola tataro-mongolska przyczyniła się do zapaści kultury rosyjskiej oraz wytworzyła określone mechanizmy sprzyjające rozwojowi satrapii orientalnej po zrzuceniu jarzma (1480).

Reżim wprowadzony przez Tatarów na Rusi, w zasadzie bardzo surowy i ciężki, a nierzadko wprost niemożliwy do zniesienia, odznaczał się pewnymi osobliwymi cechami. Po pierwsze, przy najwyższej władzy chana utrzymywała się jednak nadal także władza poszczególnych książąt ruskich a nawet tytuł wielkoksiążęcy. Wszyscy książęta musieli jednak jeździć osobiście do Saraju po zatwierdzenie tytułu – tzw. jarlyk [Bazyłow 1969, s. 48-49]. To tyczy się także Aleksandra Newskiego, czego dowodem jest fragment z książki, polskiego historyka Feliksa Konecznego, w którym możemy dowiedzieć się o tym jak pogromca Litwy, Szwedów i Krzyżaków potulnym był wobec Batego [...]. Aleksander pojechał bez namysłu wraz z bratem Andrzejem. Nie mając możliwości oporu, wysnuwa ze swego położenia inne wnioski; pragnie zasłużyć sobie jak najbardziej na łaskę kagana, żeby z pomocą Mongołów i na mongolskiej służbie porobić jak największe osobiste zyski [Koneczny 2002, s. 309]. Jarlyk to nic innego jak dokument dyplomatyczny i dekret władców mongolskich i tatarskich, głównie chanów Złotej Ordy i krymskich, dokument wyliczający obowiązki książąt podległych chanom tatarskim (www.encyklopedia.pwn.pl). Chanowie dawali Jarlyk według swego upodobania, często je po prostu sprzedawali lub ofiarowywali tym spośród książąt, którzy zobowiązywali się do płacenia wyższych danin [Bazyłow 1969, s. 49].

W tekście *Житие Александра Невского* nieznaną autor obszernie opisuje przebieg bitwy na jeziorze Pejpus w 1242 i bitwy nad Newą, w 1240, pobieżnie jednak traktuje problematykę jego konfliktów z Batu-chanem. O władcy Ordy jest tylko krótki fragment, w którym Batu przyznaje, że nie ma innego księcia podobnego Newskiemu.

Здумав же великий князь Александръ Ярославичъ, и благослови его Кирилъ епискупъ, поиде к цареви. И виде его царь Батый и подивися и рече велможам своим: Во истину ми поведаша, несть, подобна ему князя во отечествии его. И отпусти его с великою честью [Гудзий 1952: с. 160].

Nieznany autor, tekstu *Житие Александра Невского*, dopuszcza się w tym fragmencie jawnej mitologizacji faktów. Czytając powyższy tekst, można by odnieść wrażenie, że chan traktuje księcia ruskiego na równi z sobą, co oczywiście ma mało wspólnego z prawdą i jest swoistą koloryzacją faktów. Mitologizacja to nic innego jak proces tworzenia się mitu [...]. Polega na przekształcaniu wydarzeń, w mit, także: tworzenie mitów wokół kogoś lub czegoś [Mitologizacja]. Mít to także fałszywe przekonanie, uznawane bez dowodu, wymysł, legenda, bajka [...]. Mity ujmowane są jako wytwory świadomości zbiorowej, nieodpowiadające obiektywnej rzeczywistości, ale inspirujące działania [Ślósarska 2006, s. 418].

A oto co czytamy na temat relacji Ruś – Orda w tekście *Повесть о разорении Рязани Батыем*.

В лето 6745 прииде безбожнѣи царь Батый на Русскую землю со множеством вой татарскѣи, и ста на реке на Воронеже близ Рязанския земли. И присла на Рязань к великому князю Юрью Игоревичю Рязанскому послы бездельны, просяща десятины во всем: во князех и во всяких людех, и во всем. [...] Безбожнѣи царь Батый, лстив бо и немилосерд, принял дары и охабися лестию не воевати Рязанския земли. И яряся-хваляся воевати Русскую землю. И нача просити у рязанских князей дочерей или сестер себе на ложею [Гудзий 1952, s. 147].

Jak widać na załączonym przykładzie, Tataro-Mongolowie bardzo często stosowali szantaż polityczny. Stawiano przeciwnikom ultimatum, w którym wymieniano wszystkie nieszczęścia, jakich doświadczyły inne ludy, gdy stawiały opór. Następnie wysuwano swoje żądania, jak twierdzi Michalek, z reguły bardzo niewielkie: zniszczenie urządzeń obronnych, płacenie corocznego haraczu, oddanie pewnej liczby ludzi do służby w mongolskiej armii oraz przepuszczenie przez ich kraj wojska. W razie odmowy spełnienia tych żądań rozgłaszano wiadomość, że to przeciwnik zmusił ich do wojny, nie chcąc przyjąć tak łagodnych warunków. Jeśli jednak przyjmowano ich żądania, Mongolowie nie dotrzymywali umowy [Michalek 2005, s. 166]. Żądania Chana uderzały we wszystkie warstwy społeczne, także i w najzwyklejszych obywateli ziem ruskich. [Koneczny 2002, s. 308]. Ale też nie trzeba wszystkiego zwać na niewinnego: bynajmniej nie Tatarzy przynieśli na ruskie ziemie azjatyckie metody zarządzania; to bohater Rusinów Aleksander, żelazem i krwią, wprowadzając własny reżim władzy, wykorzystywał w pełni program ordynców [Szylnik 2011, s. 82].

W tekście *Повесть о разорении Рязани Батыем* czytamy o wielkich ordach mongolskich, (jeden musiał walczyć z tysiącami, a dwóch – stawić czoło dziesięciu tysiącom). Poetyckie wyobrażenie olbrzymiej armii mongolskiej rzutuje na obraz jej wielkości – złudnej i nie prawdziwej.

А Батыеве силе велице и тяжце, един быяшея с тысяцей, а два со тмоюю [Jakubowski, Літны 1971, s. 82].

Jak pisze Feliks Koneczny, aż do dni naszych bowiem panowały mylne zupełnie poglądy o tych jadowitych nieproszonych gościach. Rozpowszechnione teraz jeszcze opowiadania o najściu hord mongolskich należy między bajki włożyć. Nie hordy to były, lecz najregularniejsza armia, za którą postępowała zorganizowana dokładnie biurokracja [Koneczny 2002, s. 274]. Zanim powrócimy do kwestii sojuszu rusko-ordyńskiego [...] ma sens, zadanie pytania, a czy mogło w zasadzie powstać pod koniec XIII wieku olbrzymie mongolskie imperium, rozciągające się od Oceanu Spokojnego na wschodzie po Adriatyk na zachodzie i od księstwa Włodzimierskiego na północy, po Birmę i Indochiny na południu? [...] W jaki sposób niewielki naród koczowniczy, jeszcze wczoraj pozostający w ustroju plemiennym, chociaż nawet i stworzył najdoskonalszą wojenną machinę swoich czasów, mógł w ciągu kilku dziesiątków lat zawojować pół świata? [...] Istnieją poważne podstawy by sądzić, że światowe imperium mongolskie to nic innego jak mit, że w rzeczywistości nigdy nie istniało [Szylnik 2011, s. 49-50]. Ważną kwestią w tych rozważaniach jest liczba jaką liczyła sobie armia mongolska. Jedni podają czterysta tysięcy (Wasilij Jan – autor trylogii historycznej z XIII wieku), Wadim Kargalow podaje sto pięćdziesiąt tysięcy. W innych pracach liczba na wacha się od trzech do stu tysięcy. Im praca nowsza tym liczba się zmniejsza. Włodzimierz Czywilchin w swojej książce pod tytułem – Pamięć – podaje liczbę trzydziestu tysięcy. Jeśli przyjąć teorię ortodoksyjne na temat armii mongolskiej za prawdę, to skąd i jakim prawem Mongołowie, podczas wypraw wojennych byli w stanie utrzymać tak wielką ilość koni oraz przewozić swoją słynną kamienną artylerię? Zapas paszy przy takiej ilości koni staje się absurdalny a zdawanie się na zdobyte rejony zdaje się być także naiwne. Warto też zwrócić uwagę i na taki pikantny szczegół – wszystkie większe kampanie Mongołów na Rusi odbywały się zimą. Kolejny pikantny szczegół: nieduże miasta Torżek i Kozielsk Mongołowie oblegali odpowiednio dwa i siedem tygodni, a Riazan padł na szósty dzień, stołeczny gród Włodzimierz utrzymał się osiem dób i nawet Kijów – matka ruskich miast – bronił się przez kilka dni. W kwestii okrucieństwa mongolskiej armii nie można zaprzeczyć, że takowa była wszechobecna. Jak możemy przeczytać w tekście *Повесть о разорении Рязани Батыем*, wojownicy tatarsko – mongolscy dokonali rzezi na ludności i duchowieństwu miasta Riazan.

И приидоша в церков соборную пресвятая Богородице, и великую княгиню Азрепену мать великого князя з снозjami и с прочими княгинями мечи исекоша, а епископа и священническый чин огню предаша, во святей церкви пожгоша, а инии мнози от оружия надоша. А во граде многих людей, и жены, и дети – мечи исекоша.

*И иных в реце потопиша, и ери черноризца до останка исекоша, вес град пожгоша, и все узорочие нарочитое, богатство резанское и сродник их киевское и черьниговское поимаша. А храмы богия разориша, и во святых алтарех много крови пролияше. И не оста во граде ни един живых: вси равно умроша и едину чашу смертную пиша [Jakubowski *Литъры* 1971, s.83].*

Państwowość utrzymuje się pod zwierzchnictwem mongolskim przez ciemnienie społeczeństwa – a społeczeństwo, żeby się obronić, musiałoby rozbić organizację państwową, a więc cofnąć się przez to samo w rozwoju historycznym. Oto skutki niewoli tatarskiej, oto tło tragiczne następnego okresu dziejowego [Koneczny 2002, s. 303-304]. W takich warunkach rezultatem obcego panowania musiało być poważne zacołanie, przede wszystkim ekonomiczne, ponieważ charakter reżimu, stale zagrażające niebezpieczeństwa i ciągle zniszczenia uniemożliwiały normalny rozwój lub poważnie zmniejszały jego tempo [Bazyłow 1969, s. 50]. Gdyby te sprawy rozważać tylko ze stanowiska teorii, należałoby orzec, że Ruś zyskała przez niewolę tatarską. Niewątpliwie bowiem postępem była kultura chińsko-tatarska wobec połowieckiej, której dotychczas ulegała Ruś południowa; i również niewątpliwą jest rzeczą, że dopiero administracja tatarska przemieniła luźne panowanie Rurykowiczów na Rusi w państwo. Jeżeli chodzi o to, co zwiemy porządkiem państwowym, trudno nie przyznać, że wprowadzili go dopiero Tatarzy – ale nie wynika z tego, żeby jarzmo tatarskie było dobrodziejstwem dziejowym. Było stanowczo przekleństwem [Koneczny 2002, s. 304].

Chan miał wielki interes w działaniach, które pomagały Newskiemu przejmować miasta i krainy ruskie. Newski był sumienny i posłuszny Chanowi, a Mongołowie byli świadomi chęci współpracy Newskiego z nimi. Korzyści stawały się obopólne. Aleksander Newski, powolny względem Tatarów, pragnął użyć swych sił przeciw Niemcom, Szwedom i Duńczykom (którzy usadowili się już w północnej Estonii). Zdaje się, że miał on swój program polityczny: opłacać się Mongołom, byle nie uronić dostępu do morza Bałtyckiego. [Koneczny 2002, s. 318].

Miała jednak działalność Aleksandra Newskiego i swoje ujemne strony. Świetny wódz i zdolny organizator, był oczywiście typowym księciem feudalnym, i to o nadzwyczajnych ambicjach, którym podporządkowywał wszystko i z niczym się nie liczył. Stąd zdecydowane wystąpienia przeciw braciom i przede wszystkim surowe i bezlitosne rozprawianie się z uczestnikami masowych ruchów anty-tatarskich [Bazyłow 1969, s. 54-55]. To właśnie on zmusił mieszkańców ziemi nowogrodzkiej do poddaństwa i zaprzestania buntów podczas wielkiej akcji spisowej, prowadzonej przez Tataro-Mongołów w roku 1257, która trwała dwa lata [Bazyłow 1981, s. 105].

Podsumowując: uwzględnianie tekstów *Житие Александра Невского* oraz *Повесть о разорении Рязани Батыем* jako nośnika wiedzy na temat panowania Złotej Ordy na Rusi jest kontrowersyjnym pomysłem. Odpowiedzią na pytanie czy Ruś więcej zyskała niż straciła na „swoistej symbiozie” z Tataro-Mongolami znajdujemy u Konecznego, który stwierdza, iż jarzmo tatarskie było dla Rusi stanowczo przekleństwem.

Literatura

1. Bazyłow L. *Historia Rosji*, Wrocław, Warszawa, Kraków 1969.
2. Bazyłow L. *Historia Mongoli*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk 1981.
3. Гудзий Н.К. Хрестоматия по древней русской литературе XVII веков, Москва 1952.
4. Jakubowski W i Łużny R. Literatura staroruska. Antologia wiek XI – XVII, Warszawa 1971.
5. Koneczny F. *Dzieje Rosji Tom I*, Warszawa 2002.
6. Michalek A. *Słowianie wschodni*, Warszawa 2005.
7. Szylnik L. Czarne dziury historii Rosji, Warszawa 2011.
8. Ślósarska J. *Słownik rodzajów i gatunków literackich*, red. Gazda G. i Makowska S, Warszawa 2006.
9. Mitologizacja, [w:] Słownik Wyrazów Obcych PWN, <http://www.swo.pwn.pl/haslo.php?id=17954> [1.06.2012]
10. Ziemia ruskie i Rosja, www.dajnotatki.pl/bez-kategorii/ziemie-ruskie-i-rosja

Факты и мифы в русско-татарских отношениях времени Александра Невского

Темой статьи «Факты и мифы в русско-татарских отношениях времени Александра Невского» является проблема значительного противоречия между историческими данными, касающимися личности Александра Невского, и данными древнерусского текста «Жития Александра Невского». В статье также поднимается проблема существования и сферы влияния и деятельности Великого Монгольского Княжества, которая вызывает столько контroversий. Своей целью данная статья имеет критику существующего стереотипа монгольского ига и представление нового взгляда на отношения Руси с татарами. Как утверждает Лев Шильник, одним из наиболее устоявшихся современных мифов является миф глубокой враждебности Руси и Орды. Современные исследования ученых подтверждают, что действительные отношения Руси и Орды были более сложными в сравнении с традиционными стереотипами. В статье также подвергаются сомнению устоявшиеся стереотипы, которые создают ложное представление об отношениях монголов с Александром Невским. Важным является вопрос, больше Русь получила выгоду или понесла потери в «своеобразном симбиозе» с монголо-татарами, – на что ответ дает настоящая статья.

■■■■■■■■■■ ■■■■■■: Александр Невский, татары, монголы, Русь, Золотая Орда, хан Батый

Facts and myths in Russian- Tatar relations during the life of Alexander Nevski

Differences between historical data about Nevskis' life and data written in old russian text „Life of Alexander Nevski" is formulated in the article. Document also touches problem of the existance of the Great Mongol Kingdom, which topic is being hardly discussed. The article is about to collide stereotypical visions of Tatar invasions on Russia with new look on the whole thing. By the Lew Szylniks' words, the most beared in mind myth of history is myth about Tatar – Russian hostility, and late researches shows, that realtions of that two nations are more complicated than that simple scheme. I'll try to break lots of myths, which creates vision of realtions of Mongol knight and Alexander Nevski. Also, in the article, I'll try to answer the question if Russia lose or gain more on their 'symbiosis' with Tatar-Mongols.

Key words: Alexander Nevski, Tartars, Mongols, *Rus*, the Golden *Horde*, *Batu-Khan*

Оксана Лівіцька

КПНУ ім. Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна

ВИКРИВАЛЬНИЙ ПАФОС ГРОМАДЯНСЬКОЇ ЛІРИКИ Д. ПАВЛИЧКА

Творчість Д. Павличка, багатогранна в змістовному плані, ось уже понад півстоліття активно впливає на національний літературний процес. Без сумніву, з віршів Д. Павличка можна дізнатися про життєвий шлях, погляди та переконання талановитого поета. Твори Д. Павличка відображені в підсумковому виданні – десятитомнику його поезії та перекладів (2010-2011) [Павличко 2010] та є естетично вартісними. Підтвердженням цього слугують наступні думки відомих українських письменників. Так, О. Гончар пише про Д. Павличка: «...Дмитро Павличко – мислитель, достойний продовжувач Івана Франка, каменяч нової доби» [Гончар 2004, с. 573]. В. Земляк стверджує: «Новий прекрасний поет явився Україні, і його б шанувати нам, дарувати б йому дещо, а не переслідувати, до чого деякі наші українці такі сквапні. Але ти, Дмитре стій, а ми будемо підпирати тебе, будемо всі одним стояти, аби не було в нас „горбатого духу”, аби всі ми, злившись в одне, стали нескореним велетнем; і де ще яка неміч появиться поміж нас, то ми її випхасмо зі всіх своїх рядів на показ народові нашому як докір, аби він більше не плодив немочі, а народжував тільки сильних та нескорених. Прекрасний Дмитре, будьте таким полум'яним, як Ви є... Я міг би всього

віддати тобі, аби ти став ще сильнішим, ніж є» [Лубківський 2006, с. 5]. Недарма твори Д. Павличка стали справжнім надбанням української літератури.

Д. Павличко – невтомний борець за національно-культурне відродження українського народу, його історії, мови, національної гідності й справедливості. Він є одним із організаторів Народного Руху України, Демократичної партії України. Величезну роботу проводив поет як голова Товариства української мови імені Тараса Шевченка. З 21 жовтня 2005 року – народний депутат України (фракція Української Народної Партії). На IV Всесвітньому Форумі Українців, що відбувся в Києві 18-20 серпня 2006 р., Д. Павличка було обрано Головою Української Всесвітньої Координаційної Ради. Як бачимо, це призводить до думки, що Д. Павличко поєднував творчість з політичною діяльністю. Таким чином простежується його плідна участь у житті України як поета та перекладача, так і громадянина та політика. Саме у збірках «Моя земля» [Павличко 2010], «Правда кличе» (Павличко 2010), «Гранослов» (Павличко 2010), «Покаянні псалми» [Павличко 2010] Д. Павличко відображає громадянську позицію, яка полягає, насамперед, у викритті всього, що зневажає свободу і волю людської особистості, не дає людині працювати і жити.

Викривальний пафос проймає лірику Д. Павличка. Так він виражає власні погляди і переконання. Додамо, що «пафос – натхнення, ентузіастичне почуття, пристрасне переживання душевного піднесення, викликане певною ідеєю, подією, у якому емоційна напруга і думка є одним цілим, перетворюючись на душу художнього твору» [Літературознавчий словник-довідник 2006, с. 527]. Таким чином Д. Павличко в поетичних творах зображував тогочасну епоху, сповнену надзвичайно інтенсивних і вагомих духовних процесів у житті суспільства.

Вже з перших рядків збірки «Правда кличе» автор наголошує, що правда повинна пролунати на повний голос, що не варто боятися, а треба йти вперед і боротися за свободу і справедливість для себе і свого народу.

Не змовкає **оооооо оооооо**,

Що веде нас у життя.

оооо тікає, оооо оооооо,

Перед нами із путі.

Щоб за нами на дорогу

Знов не виповзала гидь,

Ми, долаючи знемогу,

Мусимо **оооооо ооооооо!** [Павличко 2010, с. 119]

У віршованому творі «правада» і «брехня» персоніфікуються. Д. Павличко порівнює брехню зі змією, що асоціюється з чимось огидним, що несе зло. Поставивши собі за мету «брехню палить» він закликає до правди.

В збірці «Правда кличе» Д. Павличко наголошує, що, незважаючи на тогочасні суспільні умови, можлива появи справді вільної, духовно багатой людини. Д. Павличко не приховує своєї любові до України, до рідного народу, його історії, його мови.

*У дитячому серці жила Україна —
Материнські веселі і журні пісні,
Та за мову мужицьку не раз на коліна
Довелося у школі ставати мені.
Непокривлену душу хотіли зламати,
Та лишилися тільки болочі кії,
Наді мною почами відплакала мати,
Я ж не зрікся ні мови, ні пісні її [Павличко 2010, с. 129].*

Поет порушує гострі для української нації проблеми мови, історії, мистецтва. Варто згадати поезії «Ти зрікся мови рідної ...», «Якби я втратив очі, Україно ...», «О рідне слово, що без тебе я ...», «Лист до одного знайомого в справах філологічних», у яких Д. Павличко підкреслює, що мова — то найцінніше, що є в кожній людині. Патріотичний настрій є домінуючим у поетичних творах збірки «Правда кличе». Мова для поета — це скарб, який потрібно цінувати, оберігати і поважати як зіницю ока. Недарма Д. Павличко у поетичному творі «Якби я втратив очі, Україно ...» пише про те, що втрату зору він би пережив, але глухоти не стерпить.

*А глухоти не можу перенести,
Бо не вкладе ніхто в печальні жести
Шум Черемоша, співу солов'я.
Дивитися на радощі обнови,
Та материнської не чути мови, —
Ото була б загибель-смерть моя! [Павличко 2010, с. 149]*

Важливо зазначити, що в збірці «Правда кличе» Д. Павличко сказав правду про сталінську добу, її жорстокість, тоталітаризм та лицемірство. Варто згадати один із емоційно найсильніших віршів цієї збірки «Коли помер кривавий Торквемада...» (1955), який відтворює дух страху, непевності, нерішучості, що панував у країні. Томас Торквемада — іспанський інквізитор, що жив у XV столітті (1420-1492) та засудив до спалення понад 8 тисяч «невірних». Після його смерті по всій Іспанії пішли ченці. Ці святі отці боялися, щоб не похитнулася їх могутня влада. Тому самі розповідали, що інквізитор помер в очікуванні, що еретики

легко видадуть себе посмішкою радості. Але люди, слухаючи їх, зображували скорботу:

*Вони самі усім розповідали,
Що інквізитора уже нема.
А люди, слухаючи їх, ридали,
Не усміхались навіть крадькома.
Напевне, дуже добре пам'ятали,
Що здох тиран, але стоїть тюрма [Павличко 2010, с. 151].*

Символом жорстокості став образ всевітньовідомого ката. Це був голос громадянської совісті, яка назвала своїм імям інквізитора двадцятого століття. Чітко й виразно постає алегорія в цьому вірші. XX з'їзд компартії відбувся, на закритому засіданні якого М. Хрущов виголосив тасмну доповідь, присвячену розвінчанню «культу особи Сталіна», викриттю і засудженню масових репресій. Нагадаємо, що коли помер Сталін, проводилися жалобні мітинги, зібрання. Але ті прошарки суспільства, для яких сталінський режим був тяжкою ношею, привчені боятись доносів, приховували свою радість. Д. Павличко демонструє настрій, який переважав в ті важкі часи. Пафос викриття поет свідомо посилює шляхом проведення складних асоціацій та алегорій.

Однак за вказівкою партійних цензорів 18-тисячний тираж збірки «Правда кличе» був знищений, бо сучасні інквізитори злякалися перспективи втрати влади, адже Д. Павличко своїм поетичним словом застерігав громадян, що після смерті диктатора залишилися старий механізм гноблення людини. Маємо яскравий доказ того, що Д. Павличко відверто викриває нищівний режим тоталітарної системи.

Наступною була збірка «Гранослов» (1968) [Павличко 2010], в якій автор виражає думки про незнищенність національної культури. Поетичні твори Д. Павличка часто постають зі спогадів про важливі історичні події, про талановитих людей, без яких неможлива історія українського народу. Варто згадати знаменний для цієї збірки віршований твір «Молитва» (1964):

*Отче наш, Тарасе всемогучий,
Що створив нас генієм своїм,
На моїй землі як правда суціль,
Б'ючий у неправду, наче грім!*

*Язика **оооооооо** і **оооооооо**
Блискавицями пообтинай!
Проколи серця, **оооооо** й **оооооооо**,
І гнівки випусти Дунай! [Павличко 2010, с. 228]*

У цьому поетичному творі Д. Павличко звертається до Т. Шевченка, як до генія «віку двадцять першого предтечо», пафосно зображуючи прихильників тогочасної влади. Поет вдало використовує парні епітети (язики *отруйні і брехливі*; серця *товсті й ліниві*), які безпосередньо лише посилають авторській задум.

Дійсно, Д. Павличко належить до тих поетів, які на своєму віку пережили не одну владу, відчули зміни часу, політичних векторів. Він стверджує, що «література – це політика в розумінні того, що письменник не може бути абсолютно вільним від проблем національного і соціального життя свого народу. Навіть мова письменника несе (поза його волею) національний заряд політики» (Павличко 2006). Так, у ранній творчості Д. Павличко писав і вірші, які були спрямовані проти українських націоналістів. То були кон'юнктурні вірші. Мова йде про те, що Д. Павличко не зміг уникнути впливу влади. Вже зі здобуттям незалежності України він активно відстоює інтереси Батьківщини. Д. Павличко боровся за незалежність України як народний депутат, поет і громадянин.

*Я мушу вмерти сьогодні –
Серце радощі реує!
Україна виходить з безодні,
Дзвони гудуть ██████████,
Об'являється ████ можуть.*

*Розпалися пута ██████████,
Правда, ██ ██████, зійшла...
І писав я слова ██████████...
А було це в суботу, у серпні,
Двадцять четвертого числа [Павличко 2010, с. 91].*

Д. Павличко використовує ряд поодиноких епітетів для підсилення важливості цієї події в його житті. Влучно зауважив Роман Лубківський: «Цей вірш гідний того, аби його було викарбовано на скрижалях доби, яка народилася того дня. Саме тоді поетова сповідь, і молитва, і присяга вознеслися над глибинами минулого, аби кликати Україну голосом правди, який ціле життя кликав і Дмитра Павличка» [Павличко 2010, с. 88]. Без сумніву, цей віршований твір підкреслює любов Д. Павличка до України, радість від того, що прийшла незалежність.

Наведені вище приклади дозволяють зробити певні висновки. Висвітлюючи правду та викриваючи негативні сторони влади, яка панувала над людьми, Д. Павличко в громадянській ліриці намагався

показати авторське ставлення до суспільно-політичних подій Батьківщини. Викривальний пафос у поетичних творах Д. Павличка спрямований проти жорстокості, бездуховності людей, для яких Україна немає ніякого значення, для яких рідна мова – то пусте. І хоча в молодого Д. Павличка не раз зустрічаються кон'юнктурні вірші, написані в добу тоталітаризму, він пристрасно і рішуче продовжує відстоювати інтереси суверенної України, її народу як в своїй політичній діяльності, так і в творчій, що заслуговує великої поваги.

Література

- Гончар, О. Т. *Щоденники: у 3 т.* – Т. 3., Київ 2004.
Літературознавчий словник-довідник / Уклад. : Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів, В. І. Теремко, Київ 2006.
 Лубківський, Р. М. Сповідь. Молитва. Присяга: Літературний портрет Дмитра Павличка, Київ 2004.
 Павличко, Д. *Політика – дитя компромісу, література – накази совісті* / Д. Павличко // Літературна Україна, 5 жовтня 2006.
 Павличко, Д. В. *Твори* — Т. 1: Поезія, 1950—1988, Київ 2010.
 Павличко, Д. В. *Твори* — Т. 2: Поезія, 1989—2000, Київ 2010.

Ujawniający patos poezji narodowej D. Pawłyczki

Artykuł poświęcony jest poezji D. Pawłyczka, która skupia się na negatywnych aspektach władzy radzieckiej na Ukrainie przez ujawnienie o niej prawdy. Liryka D. Pawłyczki jest pełna patosu. Poeta porusza trudne dla narodu ukraińskiego problemy języka, historii i sztuki. Tworzy on skomplikowane skojarzenia i alegorie. W artystyczny sposób ujawnia prawdę o stalinizmie, jego okrucieństwie, totalitaryzmie i hipokryzji. Patos w poetyckich dziełach D. Pawłyczka skierowany jest przeciwko okrucieństwu, braku duchowości u ludzi, dla których Ukraina nie jest wartością i dla których ich język ojczysty jest pusty.

Słowa kluczowe: patos ujawniający, poezja narodowa, D. Pawłyczko.

The revealing pathos of civic lyrics of D. Pavlychko

The article is devoted to civic lyrics of D. Pavlychko, which focuses on exposing the negative aspects of the dominant power in Ukraine by telling the truth. The revealing pathos penetrates through civic lyrics of D. Pavlychko. The poet raises questions of language, history and art which are very important for the Ukrainian nation. The poet deliberately intensifies the pathos of reveal through complex associations and allegories. D. Pavlychko told the truth about Stalin's epoch, its cruelty, hypocrisy and totalitarianism. In the poetic works of D. Pavlychko the revealing pathos is directed against cruelty, people's spiritual impoverishment and also against people for whom Ukraine and its native language is nothing.

Keywords: revealing pathos, civic lyrics, D. Pavlychko.

Aleksandra Kobryn

UJK, Kielce, Polska

MARKETINGOWY WIZERUNEK PAŃSTW. POMIĘDZY PRAWDĄ A FAŁSZEM

Koncepcja budowania wizerunku przez organizacje, czy przedsiębiorstwa przez lata stanowiła jeden z głównych aksjomatów marketingu. Promocja, PR były i są nieodłącznym elementem kreacji pozytywnej opinii wśród konsumentów. Wraz z rozwojem marketingu przedsiębiorstw, rozwinął się także marketing państw. W dzisiejszych czasach techniki kształtowania wizerunku kraju ewoluują bardzo szybko. Choć o promocji, czy kreowaniu wizerunku państw słyzy się rzadziej, niż na temat przedsiębiorstw, dziedzina ta jest bardzo szeroka i od wielu lat powszechnie wykorzystywana. Era informacji przyniosła bardzo dużą konkurencję, a także wzrost wymagań, co do jakości produktów. W tym kontekście produktem stać się może także państwo.

Promocja państw staje się coraz bardziej modna, a także w coraz większym stopniu wykorzystywana przez rządy państw. W kreowaniu pozytywnej opinii o państwie wykorzystywane są techniki i metody przenoszone z marketingu przedsiębiorstw.

Badania marketingowe na temat państw nie są tak częste, jak te dotyczące międzynarodowych, czy krajowych przedsiębiorstw. Lecz staje się coraz bardziej powszechne wykorzystywanie marketingu do kreowania wizerunku państw. Dla wielu państw wizerunek marketingowy ma bardzo duże znaczenie, coraz częściej mówi się o wizerunku państw w Unii Europejskiej, czy postrzeganiu jednego państwa przez drugie.

Według definicji Amerykańskiego Stowarzyszenia Marketingu z 2007 roku (*American Marketing Association – AMA*) „marketing to proces, w którym uczestniczą instytucje kreowania, komunikacji, dostarczania i wymiany propozycji, które mają wartość dla klientów, partnerów i całego społeczeństwa”, (planowania i realizacji koncepcji, ustalania ceny, promocji i dystrybucji idei, dóbr i usług w celu dokonania wymiany mającej służyć osiągnięciu celów organizacji i jednostek) [zob. Oficjalna strona AMA].

Ostatnio dało się zauważyć, iż rekomendowana przez specjalistów taktyka w polityce zagranicznej państw również odnosi się do działań marketingowych. Znaczenie marketingu w gospodarce narodowej jest bardzo ważnym czynnikiem, gdyż marketing polega na integracji celów wielu uczestników rynku. Sprzyja on także uzgadnianiu działań, decyzji wielu

podmiotów rynku. Rola integratora może przypaść zarówno producentom jak i instytucjom handlowym. Procesy, które łączą jednostki handlowe i wspomagające je firmy są połączone wspólnotą interesów i powiązań, które mogą stabilizować system gospodarczy i przyczynić się do znalezienia partnerów rynkowych. Planowanie działań rynkowych to kolejny aspekt, który wpływa na działanie gospodarki narodowej. W ten sposób przedsiębiorstwa unikają zdarzeń przypadkowych. Dzięki planowaniu można uzyskać zamierzony cel, poprzez zdynamizowanie systemu gospodarczego. Efekt motywacyjny jest tutaj kolejnym atutem. Pozytywny wpływ na gospodarkę narodową ma także fakt, iż przedsiębiorstwa cały czas doskonalą, ulepszają produkty. Kierują się wysoką jakością, doskonałością techniczną, co przynosi im przychylność nabywcy. Te cechy (funkcjonalność i użyteczność) produktów prowadzą do wykorzystania zasobów w procesie wytwarzania, obrocie towarowym i usługach [Niestrój 2004, s. 35-37].

Komunikacja, transfer wiedzy, technologii i wzorów, umiędzynarodowienie kultury, turystyka i zarobkowe migracje, rozwój gospodarczy poszczególnych krajów i towarzyszące temu zjawisko nasycenia rynku wewnętrznego [Grzesiuk 2007, s. 37] doprowadziły do powstania marketingu międzynarodowego. Wyżej wymienione czynniki spowodowały dynamiczne skierowanie działań na zagraniczne rynki zbytu, umiędzynarodowienie tych działań i likwidowanie barier w handlu międzynarodowym.

Techniki marketingowe państw, tak jak i firm, są to dobrze zorganizowane i kosztowne działania. Mimo to, by promować swe kraje, jako turystycznie atrakcyjne, albo by uzgodnić ich pozycję regionalną, czy ułatwić akcesję do organizacji międzynarodowych rządy te ciężary związane z promocją muszą ponieść [Fita-Czuchnowska 2005].

Wizerunek, inaczej mówiąc *image* to pozytywny obraz firmy w umysłach odbiorców, który umożliwi uzyskanie wyższej ceny za towary, czy usługi, a także wzbudza lojalność klientów. Jest on pożądaný przez wszystkie instytucje, które usilnie dążą do jego kształtowania, wykorzystując do tego reklamę, public relations, sprzedaż osobistą, sponsoring itp. [Szmidt 2000, s. 395].

Wizerunek kraju to kategoria złożona i wielowymiarowa. Na wizerunek kraju może mieć wpływ zarówno przeszłość, jak i dzieje nam współczesne. Jest on tworzony pod wpływem stereotypów, które są wpisane do tradycji, kultury. Na wizerunek mają także wpływ kontakty z innymi narodami, informacje dostarczane przez media. Na wizerunek kraju składają się elementy takie jak: atrakcyjność turystyczna, stereotyp narodu, jako całości, a także wizerunek jednostki [Ryniejska-Kieldanowicz 2005, s. 13]. Pojęcie to można definiować jako sumę, czy wypadkową przekonań, wierzeń, odczuć, skojarzeń osób niebędących mieszkańcami danego regionu, które łączą się w ich

umysłach z danym państwem, tworząc jego obraz (*image*). Obraz ten nie jest stały, jednolity ani możliwy do jednoznacznego określenia. Stanowi on mozaikę wrażeń, podlega wszelakim zmianom w czasie. Wizerunek kraju jest kształtowany przez takie czynniki, jak wspomniana już historia, środowisko naturalne, produkty eksportowane, politykę, dzieła sztuki, język, ludzi, sport. „Wpływ na kształtowanie wizerunku kraju może mieć również świadoma działalność komunikacyjna nastawiona na jego kreowanie, prowadzona przez rząd lub inne instytucje. Wykorzystywane są tu liczne narzędzia bazujące na naturalnych walorach, mocnych stronach kraju, ale też wprowadzanych specjalnie dla tych celów pojęciach i symbolach mających wyróżnić kraj, nadać mu indywidualność i przyczyniać się do jego zapamiętania w pozytywnym kontekście” [Chmielewski 2009, s. 175-176]. Takie działania mogą przynieść korzyści w postaci zwiększonych inwestycji zagranicznych, rozwoju turystyki, również wyższą pozycję w polityce międzynarodowej.

Wizerunek kraju określane może być także, jako marka kraju. Pojęcie to zdefiniować można, jako tożsamość rynkową kraju, czyli wizerunek kraju i jego społeczeństwa w opinii odbiorców, własnych obywateli, a także innych społeczności. „Stąd również kraj i naród można postrzegać jako markę, a jego wizerunek może mieć zastosowanie i być użytecznym w wielu dziedzinach społecznej aktywności, tak w wymiarze krajowym, jak i międzynarodowym” [Rojek 2007, s. 62]. „Marka to nic innego, jak dobre imię i dobra sława tego, co jest oferowane odbiorcom” [Anholt, Hildreth 2005, s. 9].

Bardzo ważnym elementem w kształtowaniu wizerunku zarówno firmy, jak i państw, czy innych jednostek terytorialnych są działania public relations. Mając na uwadze to, iż każdy dookoła przejmuje się tym, jak jest postrzegany przez innych, także politycy zdali sobie sprawę, iż państwo również może posiadać swój wizerunek. A wizerunek państwa, tak jak firmy, czy polityka można kreować i zmieniać. Firmy walczą o klientów, politycy o wyborców, więc dlaczego państwa nie mogą walczyć o turystów, czy rynki eksportowe? [Ryniejska-Kieldanowicz 2000, s. 291]

Głównymi inicjatorami kształtowania jak najlepszego wizerunku swojego kraju są rządy państw, które starają się przekazać jego pozytywny obraz. Istnieje wiele możliwości, dzięki którym takie procesy mogą być wykonywane. Służą do tego działania polityczne, dyplomatyczne, gospodarcze, kulturalne. Reżyser Władysław Pasikowski w wywiadzie udzielonym Gazecie Wyborczej stwierdził, iż „... film może być najsukuteczniejszym ambasadorem kraju na świecie” [Subbotko]. Błędne jest przekonanie, iż wizerunek kraju to tylko działania i przedsięwzięcia rządu. To także osiągnięcia jego mieszkańców: sportowców, aktorów, pisarzy. Ważna jest promocja tego wizerunku, „dobrej strategii gołym okiem nie musi być widać, ważny jest efekt końcowy całej kampanii” [Surmach, Łobodziński, Rabij 2010, s. 38-41]. Dobre efekty

prowadzić mogą do rozwoju branży biznesowej, zaistnienia na rynku globalnym, co będzie miało efekt w lokowaniu zakładów produkcyjnych na danym terytorium [Węglewski 2010, s. 38-41].

„Wizerunek kraju kształtowany jest przez historię, ale też przez współczesność. (...) Pozostaje on pod wpływem stereotypów głęboko zakorzenionych w kulturze i tradycji, ale również pod wpływem teraźniejszych kontaktów między narodami oraz obrazów i informacji przekazywanych przez media” [tamże, s. 46-47].

Nawiązując do stwierdzenia, iż wizerunek państwa można postrzegać jako budowanie marki kraju, specjaliści, twierdzą, iż występują cztery filary, na których taką markę budować można. Są to: dobry produkt, coś, z czego dany kraj słynie, przekaz, przekazy reklamowe, kampanie, public relations, otoczenie, atmosfera miejsca, zachowanie, cechy charakteru danego narodu [Ryniejska-Kieldanowicz 2007, s. 191].

Pojęcie marki narodowej wiąże się także z terminem branding narodowy. Branding oznacza zarządzanie marką, czyli instytucją, czy jednostką terytorialną jako całością a także poszczególnymi produktami i ich usługami. Branding obejmuje swoim oddziaływaniem marketing, wewnętrzną i zewnętrzną komunikację, zarządzanie zasobami ludzkimi [Olins 2009a, s. 21-25].

Branding narodowy według Wally’ego Olinsa jest niezwykle istotny dla pozycji kraju na świecie. Autor zamiennie używa terminów wizerunek i marka narodowa. Według niego branding oznacza zarządzanie marką narodową, czy też inaczej narodowym wizerunkiem, tożsamością narodową, czy reputacją narodu. Branding narodowy powinien być rozwijany przy każdej nadarzającej się okazji, takiej jak targi narodowe, kampanie, akcje reklamowe, czy poprzez działalność ambasad. Gospodarka i handel mają ważną misję do spełnienia, ale też festiwale filmowe, czy mecze piłki nożnej mogą być doskonałą okazją do promocji państwa [Olins 2009b, s. 147-166].

Tak jak w przedsiębiorstwie nad kreacją wizerunku powinni pracować wszyscy pracownicy, tak również i w państwie, nie tylko rząd i politycy mają za zadanie kreować pozytywny wizerunek kraju. To właśnie przedstawiciele narodu mają na to duży wpływ, gdyż wizerunek to całokształt wielu czynników i byłoby kłamstwem stwierdzenie, że zwykły człowiek nie ma wpływu na to jak jesteśmy postrzegani przez innych. Tak jak w branży biznesowej, kwestie dbania o pozytywny wizerunek firmy są uregulowane prawnie, w umowie, jaka jest podpisywana przez pracowników, gdzie każdy zobowiązuje się o dbanie o dobre imię przedsiębiorstwa, tak też w art. 82 Konstytucji RP widnieje zapis, iż „obowiązkiem obywatela polskiego jest wierność Rzeczypospolitej Polskiej oraz troska o dobro wspólne” [Konstytucja].

Przy planowaniu i organizowaniu działań związanych z kreowaniem wizerunku państw można wykorzystać wiele czynników związanych z public relations.. Strategia PR powinna nawiązywać do misji i wizji, jaką ma państwo w Strategii Rozwoju Kraju [Rozwadowska 2002, s. 87].

Bardzo ważną kwestią planowania wizerunku jest zastosowanie się do konkretnych cech, jakie dana jednostka posiada. Wizerunek przede wszystkim powinien być: aktualny i wiarygodny (powinien mieć potwierdzenie w faktycznych cechach państwa), prosty (powinien opierać się na jego głównej charakterystyce), atrakcyjny (powinien budzić pozytywne odczucia), niepowtarzalny (zbudowany na oryginalnym, niepowtarzalnym motywie) [Szromek 2007, s. 144-146].

Wizerunek kraju nie jest stały, jest to proces bardzo dynamiczny, który ciągle ulega zmianom. Wpływ na to mają: media, kontakty z obywatelami danego kraju, usługami, czy produktami z niego importowanymi, skojarzenia z przedsiębiorstwami, efekty działania służb dyplomatycznych, handlowych, a także organizacji promujących kulturę i obyczaje mieszkańców konkretnego kraju [Duliniec 2007, s. 101].

Wizerunkiem kraju możemy zatem nazwać to, co jest zamierzone i przypadkowe, sprawiedliwe i niesprawiedliwe. Duża część krajów permanentnie prezentuje się światu, za pomocą sześciokąta kanałów komunikacji, a także poprzez działania i zachowania. Skumulowany efekt wysyłanych komunikatów tworzący przez lata, kreuje marki państw. Sześciokąt kanałów komunikowania to nic innego, jak zbiór głównych działań, jakie państwo powinno prowadzić, by jego wizerunek był kształtowany we właściwy sposób. Można tu wyróżnić: promocje turystyczna kraju, produkty eksportowe kraju, decyzje polityczne rządu, komunikacje ze środowiskami biznesu, kulturalna działalność kraju i eksport kultury, wygłaszanie opinii mieszkańców kraju [Anholt, Hildreth 2005, 13-14].

Każde państwo pracuje nad własną strategią budowania wizerunku swojego kraju. Stosowanie technik marketingowych w ogromny sposób przyczynia się do politycznego, społecznego, ekonomicznego i kulturalnego rozwoju regionów, miast i państw. Ważnym zadaniem polityki zagranicznej państwa jest także wykorzystanie mediów, aby dzięki nim kreować pożądaną wizerunek kraju i narodu [Ociepka 2002, s. 209-210].

W dzisiejszych czasach doskonałym źródłem komunikowania się, a także promocji jest również Internet. Można stwierdzić, iż powstało nowe pokolenie, pokolenie ludzi uzależnionych od Internetu jako głównego środka komunikowania się. Co więcej, dziennikarze uważają Internet za drugie, co do znaczenia źródło kontaktów. Współpraca z mediami w Internecie rozwija się bardziej dynamicznie poprzez sieciowe redakcje prasowe, przekazywanie informacji dla prasy poprzez agencje informacyjne, czy robienie rozgłosu

online. Internet daje wiele możliwości, dlatego też jest wykorzystywany do promocji zarówno przedsiębiorstw, jak i państw [Knecht 2005, s. 89-90].

Wizerunek kraju to jego wizytówka. Określa on postrzeganie oferty danego państwa w innych krajach. Oferta ta tworzona jest przez polityków, przedsiębiorstwa, czy markowe produkty. Bardzo ważnym elementem jest to, aby to ludzie także poprzez własne zachowanie w pozytywny sposób przyczyniali się do kształtowania pozytywnego wizerunku, gdyż skojarzenia i uczucia, które wpływają na opinię publiczną, zachowania społeczne i postawy konsumenckie w dużej mierze kształtowane są poprzez osobisty kontakt, czy media.

Promować kraj mogą też turyści, czy zamieszkujący go obcokrajowcy. Bardzo dobrym przykładem promocji kraju jest książka Steffena Möllera „Viva Polonia”, pochodzącego z Niemiec. „Möller w zabawny sposób opowiada w niej o swoich doświadczeniach po przyjeździe do Krakowa, Polakach i ich zwyczajach, osobliwościach języka polskiego, zdrobnieniach, poczuciu humoru, komplementach czy przesadach. Z tego wylania się pozytywny obraz Polski, przelamujący bądź obracający w żart negatywne stereotypy” [Steffen Möller].

Lieratura

1. Anholt, S., Hildreth, J. *Brand America – tajemnica megamarki*, Instytut Marki Polskiej, Warszawa 2005.
2. Chmielewski, Z. *Wizerunek kraju*, [w:] Leksykon PR, J. Olędzki, D. Tworzydło (red.), wyd. Newsline Sp. Z o.o., Rzeszów 2009.
3. Duliniec, E. *Marketing międzynarodowy*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2007.
4. Fita-Czuchnowska, M. *Państwo na sprzedaż*, <http://www.wprost.pl/ar/119380/Panstwo-na-sprzedaz/>, (05.01.2010).
5. Grzesiuk, A. *Marketing międzynarodowy*, CEDEWU.PL Wydawnictwa Fachowe, Warszawa 2007.
6. Knecht, Z. *Racjonalne public relations*, wyd. C.H. Beck, Warszawa 2005.
7. *Konstytucja RP*. [w:] Dz. U. 1997, NR 78 poz. 483.
8. Kowanda, C. *Światła na miasta*, „Polityka”, 2009, nr 38.
9. Niestrój, R. *Istota i znaczenie marketingu*, [w:] Podstawy marketingu, J. Altkorn (red.), Instytut marketingu, Kraków 2004.
10. Ociepka, B. *Komunikowanie międzynarodowe*, wyd. ASRTUM, Wrocław 2002.
11. Oficjalna strona AMA, <http://www.marketingpower.com/AboutAMA/Pages/DefinitionofMarketing.aspx>, (05.01.2010).
12. Olins, W. *Podręcznik branding*, Instytut Marki Polskiej, Wrocław 2009.
13. Olins, W. *Walny Olins o MARCE*, Instytut Marki Polskiej, Warszawa 2009.
14. Piatkowska, M. Marka i wizerunek jednostki terytorialnej – koncepcja i uwarunkowania, [w:] „Marketing i rynek”, 2010, nr 5.

15. Rojek, R. *Marka narodowa*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2007.
16. Rozwadowska, B. *Public relations. Teoria, praktyka, perspektywy*, wyd. Studia EMKA, Warszawa 2002.
17. Ryniejska-Kieldanowicz, M. *Kształtowanie wizerunku Polski w Unii Europejskiej*, [w:] *Kształtowanie wizerunku*, (red.) B. Ociepka, wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego Sp. Z o.o., Wrocław 2005.
18. Ryniejska-Kieldanowicz, M. *Public relations międzynarodowe w promocji państw, regionów i miast*, [w:] *Studia nad komunikacją popularną międzykulturową, sieciową i edukacyjną*, (red.) J. Fras, wyd. Adam Marszałek, Toruń 2007.
19. Ryniejska-Kieldanowicz, M. *Rola public relations w kształtowaniu wizerunku państw*, [w:] *Public relations w teorii i praktyce*, D. Tworzydło, T. Soliński (red.), wyd. Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania, Rzeszów 2000.
20. Smidt, W. *Leksykon menedżera*, wyd. Profesjonalnej Szkoły Biznesu, Kraków 2000.
21. *Steffen Möller o Polakach w Berlinie*, w: PAP, [http://ksiazki.wp.pl/tytul,Steffen-Msller-o-Polakach-w-Berlinie,wid,11479,wiadomosc.html?tid=1eb36,\(25.06.2012\).](http://ksiazki.wp.pl/tytul,Steffen-Msller-o-Polakach-w-Berlinie,wid,11479,wiadomosc.html?tid=1eb36,(25.06.2012).)
22. Subbotko, D. *Jestem dowodem istnienia cenzury*, [http://wyborcza.pl/1,75480,5896770,Pasikowski__Jestem_dowodem_istnienia_cenzury_w_Polsce.htm,\(29.03.2010\).](http://wyborcza.pl/1,75480,5896770,Pasikowski__Jestem_dowodem_istnienia_cenzury_w_Polsce.htm,(29.03.2010).)
23. Surmach, W., Łobodziński, F., Rabij, M. *Choping*, „Newsweek Polska”, 2010, nr 5.
24. Szromik, A. *Marketing terytorialny*, wyd. Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., Kraków 2007.
25. Węglewski, M. *Łony na głony*, „Newsweek Polska”, 2010, nr 6.

Маркетинговый имидж государств. Между правдой и ложью

Работа представляет собой попытку охарактеризовать понятие «маркетинговый имидж государства». Маркетинговый имидж чрезвычайно важен, поскольку влияет на политику, экономику, экономическую ситуацию, а также культурные отношения (между государствами). Он определяет восприятие предложений данного государства в других странах. Эти предложения создаются политиками, национальными компаниями, а также фирменными продуктами. Важно, чтобы граждане государства через свое поведение положительным образом повлияли на формирование положительного имиджа страны, поскольку ассоциации и чувства, которые оказывают влияние на общественное мнение, социальное поведение и подход потребителей, в значительной степени формируются через личный контакт.

Ключевые слова: маркетинг, брендинг, товарный знак, акция, PR, имидж.

The marketing image of countries. Between the truth and falsehood

This paper will attempt to characterise the marketing image of countries. An identifiable national 'image' is extremely important because it has an impact on its

politics, business and trade, its economical situation, and cultural relationships. It defines the perception of what the country has to offer, to other countries. This image is created by politicians, national companies, and brand-name products. An essential element of this is an awareness of the fact that citizens of a country, through their behaviour, can positively contribute to creating a positive image, as the associations and emotions which influence public opinion, social behaviour and consumer attitudes, to a large extent are formed during personal contact.

Keywords: marketing, branding, brand, promotion, PR, image.

Katarzyna Krzysiek
UJK, Kielce, Polska

WIRTUALNE WSPÓLNOTY W SPOŁECZEŃSTWIE INFORMACYJNYM

Spoleczeństwo informacyjne powstaje w wyniku zmian, jakie zachodzą we współczesnym świecie, stały postęp technologiczny jest częścią codzienności, dlatego też tworzenie się nowego społeczeństwa wielu określa mianem rewolucji informacyjnej. Zmiany zachodzą w gospodarce, kulturze i życiu społecznym. Internet – jedno z największych osiągnięć XX wieku niewątpliwie jest czynnikiem, który zmienił i nadal zmienia stosunki społeczne i relacje międzyludzkie. Bardzo często mówi się o tym, że dzięki Internetowi, za pośrednictwem stron WWW czy różnych komunikatorów internetowych mamy możliwość poznania i komunikowania się z ludźmi z całego świata, ale nie możemy pomijać faktu, że Internet jest także środkiem komunikacji ludzi z tego samego środowiska, sąsiedztwa, którzy spotykają się ze sobą na co dzień. Zdaniem jednych Internet negatywnie wpływa na kontakty międzyludzkie, zwiększa wyobcowanie jego użytkowników, inni podkreślają jego pozytywny wpływ na stosunki społeczne i widzą w nim wiele szans na dalszy rozwój. Niewątpliwie stosunki międzyludzkie oraz więzi społeczne w dobie społeczeństwa informacyjnego ulegają przekształceniom. Krystyna Doktorowicz uważa, że w związku z tym, iż społeczeństwo informacyjne charakteryzuje indywidualizm, decentralizacja struktur społecznych oraz dążenie do prywatyzacji, w społeczeństwie dochodzi do rozpadu tradycyjnych więzi, które wcześniej były uznawane za trwałe i nierozzerwalne. Tradycyjne wspólnoty takie jak rodzina, sąsiedztwo tracą na spójności i ważności na rzecz nowych relacji społecznych, płytkich i powierzchownych, zawieranych przy pomocy nowych narzędzi komunikowania. Przyczynia się to również do tworzenia środowiska, w którym zmienia się styl życia, sposób wypoczynku i pracy, obyczajowość. Oczywiście tradycyjne wspólnoty nie uległy całkowicie zanikowi, ale ich rola w społeczeństwie informacyjnym słabnie [Doktorowicz].

Co łączy ludzi w Internecie? Czy istnieją jakieś warunki konieczne do zaistnienia więzi międzyludzkich w Internecie? Czy w ogóle można mówić o czymś takim jak wirtualne wspólnoty czy społeczności? Niewątpliwie konieczna jest do tego „cyberprzestrzeń”, czyli określenie umowne, które oznacza rzeczywistość wewnątrz sieci, oznacza również otwarte komunikowanie się za pośrednictwem połączonych komputerów i pamięci informatycznych pracujących na całym świecie. W dyskursie humanistycznym „cyberprzestrzeń” stała się synonimem Internetu. Obecna liczba internautów na świecie wynosi w przybliżeniu 2 miliardy ludzi [zob. *Internet w liczbach*], co stanowi 30% całej ludzkości, w Polsce liczba ta wynosi ponad 16 milionów użytkowników [Mazurek 2008, s. 117-118]. Komunikowanie się z innymi internautami, słuchanie muzyki, oglądanie filmów, robienie zakupów on-line, surfowanie w Internecie w poszukiwaniu informacji to te najważniejsze możliwości, jakie daje nam Internet, w którym wszystko jest na „wyciągnięcie ręki”. Korzystanie z Internetu dla wielu jest nieodłączną częścią dnia, nie ulega więc wątpliwości, że wpływa on na zachowanie użytkowników oraz relacje między nimi, zarówno w świecie wirtualnym jak i rzeczywistym.

Komunikacja za pośrednictwem Internetu przyczynia się do tworzenia nowych zbiorowości, które nazywane są wirtualnymi wspólnotami, w których skupiają się ludzie o wspólnych zainteresowaniach, czy dzielących te same wartości, a komunikacja jest dla nich celem samym w sobie. Grzegorz Mazurek, obierając sobie za kryterium potrzeby, do zaspokojenia których dążą uczestnicy wspólnot wyróżnia społeczności oparte na:

- wspólnych zainteresowaniach jej członków
- wzajemnych relacjach i interakcjach między użytkownikami
- transakcjach (wymiana informacji przez konsumentów)
- fantazji, członkowie takiej wspólnoty tworzą alternatywę wobec rzeczywistego świata [tamże, s. 117-118].

Podział ten można zredukować do dwóch grup, łącząc wspólnotę opartą na wspólnych zainteresowaniach z wspólnotą opartą na fantazji – założeniem obydwu grup jest dostarczenie członkowi rozrywki, przynależność do takiej grupy pomaga realizować swoje zainteresowania. Druga grupa zawierałaby w sobie społeczności oparte wzajemnych relacjach i interakcjach między użytkownikami oraz na transakcjach (transakcje również bazują na relacjach między użytkownikami).

Grzegorz Mazurek w książce „Błogi i wirtualne społeczności – wykorzystanie w marketingu” przedstawia ideę dwóch Amerykanów: D. Banks’a oraz K. Dauks’a, którzy dostosowali piramidę potrzeb Abrahama Masłowa tak, by jej elementy znalazły odniesienie do potrzeb w świecie wirtualnym. „W cyberprzestrzeni odpowiednikiem dążeń do zaspokojenia

podstawowych potrzeb fizjologicznych i potrzeby bezpieczeństwa jest dążenie do zapewnienia właściwej szybkości i przepustowości łączy internetowych, szyfrowania transakcji czy bezpiecznego przechowywania danych; potrzebie społecznej odpowiada kontakt e-mailowy, chat roomy lub bierny udział w działaniach społeczności internetowej; potrzebę uznania i szacunku zaspokajają tworzenie własnych stron WWW, blogów lub aktywne działanie w grupach i forach dyskusyjnych, potrzebie samorealizacji odpowiada chęć dzielenia się swoimi doświadczeniami z innymi, uprawianie mentorstwa, doradztwa czy udzielanie altruistycznej pomocy” [tamże, s. 133].

Tabela 1. Potrzeby wg Masłowa i ich odpowiedniki wg Dauks’a i Banks’a. W obydwu modelach realizacja potrzeb wyższych uwarunkowana jest dopiero po spełnieniu podstawowych potrzeb

Potrzeby wg Masłowa	Potrzeby wg Dauks’a i Banks’a
Podstawowe potrzeby fizjologiczne	Odpowiednio szybkie łącze internetowe
Potrzeba bezpieczeństwa	Szyfrowanie transakcji, bezpieczeństwo danych
Potrzeba miłości i przynależności	Kontaktowanie się za pomocą poczty e-mail, chatów, komunikatorów internetowych
Potrzeba szacunku i uznania	Posiadanie strony WWW, bloga
Potrzeba samorealizacji	Mentorstwo, doradztwo, bezinteresowna pomoc

Źródło: [Mazurek 2008,133] (modyfikacja własna).

Można tu wspomnieć o różnego rodzaju forach internetowych, czatach, blogach, oczywiście nie można nie wspomnieć o portalach społecznościowych, które w ciągu ostatniej dekady przeżywały swój gwałtowny rozwój. Istnieje mnóstwo portali społecznościowych, które swój sukces zawdzięczają swoim twórcom, którzy zauważyli potrzeby internautów i znaleźli odpowiednią niszę użytkowników, która w miarę rozwoju portalu przerodziła się niekiedy w kilkumilionową (czy czasem nawet kilkudziesięciomilionową) zbiorowość skupiającą ludzi o podobnych zainteresowaniach (TwojaPasja, hobbyści.pl), grupę znajomych (Facebook, NaszaKlasa, grono.net) czy ludzi chcących zaprezentować w sieci swoje osiągnięcia i kwalifikacje zawodowe (LinkedIn, Profeo, GoldenLine). W odniesieniu do wszystkich użytkowników Internetu używa się określenia „społeczność Internetu”, jednak w Internecie spotykamy też bardzo dużą liczbę mniejszych zbiorowości. Wielu specjalistów z zakresu socjologii

Internetu twierdzi, że osoby uczestniczące w wirtualnym życiu takiej zbiorowości tworzą już wspólnotę internetową, gdyż komunikują się ze sobą. Nie ulega wątpliwości, że Internet jest platformą ułatwiającą komunikację, ale taka komunikacja sprzyja przede wszystkim nawiązywaniu słabych więzi emocjonalnych (nie dotyczy to sytuacji, kiedy Internet jako platforma komunikacji służy do podtrzymywania więzi zawartych w rzeczywistym świecie). Dlatego też taka definicja wspólnoty wydaje się być nieostra i nadużywana, gdyż zdawkowe komunikowanie się nie spowoduje, że między użytkownikami wytworzy się wspólnota. Zatem jakie kryteria powinna spełniać zbiorowość, żeby mogła być nazwana wspólnotą internetową? Definiowanie wspólnoty internetowej jako „grupy ludzi, dla których istotnym elementem procesu samorealizacji jest wymiana poglądów i komunikacja wewnątrz określonej tematyki (zadaniowo) problematyki, realizowana za pośrednictwem sieci Internet. Istotnym elementem sieciowych społeczności jest spójny (w ogólnych zarysach) system wartości podzielany przez członków grupy oraz zobowiązanie do przestrzegania swoistych reguł prawnych tworzących ramy ładu społecznego wewnątrz grupy” [zob. *Kilka uwag*] zawiera już bardziej dokładny zarys tworzenia się wspólnot internetowych. Warto również zaznaczyć, czym wirtualna wspólnota różni się od tych rzeczywistych. Wspólnoty w świecie rzeczywistym związane są z czasem, miejscem, naturalnym środowiskiem i bazują na fizycznym kontakcie, dominuje typ komunikacji bezpośredniej, wspólnota taka ma swoją strukturę, organizację oraz formy aktywności członków, wspólnota taka jest względnie stabilną jednostką społeczną. Wspólnota wirtualna skupia ludzi, których nie łączy wymiar czasowy, przestrzenny, powstają one w cyberprzestrzeni za pośrednictwem komunikacji zapośredniczonej, we wspólnocie wirtualnej ludzie są połączeni luźnymi związkami, które w każdej chwili mogą się rozpaść, członkowie takich wspólnot przejawiają określone zainteresowania stąd też nazywane są wspólnotami zainteresowań [tamże].

Tabela 2. Cechy wspólnoty internetowej (wirtualnej) i wspólnoty rzeczywistej

Wspólnota rzeczywista	Wspólnota internetowa (wirtualna)
Członkowie tworzą społeczność w czasie rzeczywistym i w określonym środowisku, relacje budowane są poprzez komunikację bezpośrednią, mowę ciała, członkowie poznają się poprzez bezpośredni kontakt,	Członków nie łączy wymiar czasowy ani przestrzenny, relacje budowane w cyberprzestrzeni poprzez komunikację pośrednią, brak mowy ciała, utrudniona ocena innych członków (czy są takimi, za jakich się podają), może zaistnieć wiele luźnych związków, które łatwiej

	ulegają rozpadowi
Cechy wspólne	
Członkowie wspólnoty posiadają ten sam (lub bardzo podobny) system wartości, przestrzegają zasad panujących we wspólnocie	

Źródło: [*Kilka uwag*] (opracowanie własne)

Przykładem wspólnoty internetowej opartej na silnych emocjonalnych więziach mogą być kobiety skupione wokół forów dotyczących ciąży i macierzyństwa (np. forum dziecko.gazeta.pl). Istnienie takiego typu forów internetowych jest odpowiedzią na potrzeby kobiet, szukających wsparcia oraz informacji, dlatego angażują się w życie wirtualnej wspólnoty macierzyńskiej. Marta Olcoń-Kubicka twierdzi, że na tego typu forach oprócz wymiany wiedzy, kobieta na zasadzie pozyskiwania społecznego dowodu akceptacji redukuje swoje poczucie niepewności. Nabywanie zaufania innych forumowiczek pozwala na większą otwartość, pozytywne doświadczenia sprawiają, że kobiety postrzegają forum jako miejsce, gdzie mogą dzielić się swoimi przeżyciami [Olcoń-Kubicka 2009, s. 152-153]. Tego typu fora są przykładem na to, że „komunikacja elektroniczna nie utrudnia nawiązania bliskich relacji ani osiągania poczucia bliskości czy kreowania atmosfery intymności” [tamże, s. 162], dystans fizyczny i poczucie anonimowości sprzyjają otwartości i poczuciu bezpieczeństwa a użytkowniczki wzmacniają poczucie wspólnoty oraz swoje więzi poprzez podobieństwo przeżywanych doświadczeń, które jest czynnikiem silnie je jednoczącym. Katarzyna Barani przeprowadziła badania wśród użytkowniczek forum dziecko.gazeta.pl, których wyniki skłoniły autorkę do wniosków, że nawet najbardziej aktywne uczestniczenie w życiu tej wspólnoty, nie powodowało ich zamykania się na wsparcie bliskich osób, a wsparcie, które otrzymywały na forum było uzupełnieniem tego otrzymywanego od partnera, matki czy przyjaciółki w rzeczywistym świecie [Szmigielska 2008, s. 177-204].

Kolejną specyficzną wirtualną wspólnotą mogą być religijne społeczności w Internecie czyli zjawisko cyberreligii. Portale o tematyce religijnej nie tylko udzielają informacji internautom, pozwalają wejść w interakcje między nimi oraz umożliwiają im specyficzną formę partycypacji w religijnych rytuałach (spowiedź, komunie, msza). Aby usystematyzować typy religijnych społeczności wirtualnych wyróżnia się:

- społeczności będące przedłużeniem istniejących w rzeczywistości – instytucje religijne działają również w Internecie, oprócz informacji na tematy religijne, wspierają interakcje użytkowników między sobą w celu wytworzenia wspólnoty;

- społeczności istniejące tylko w cyberprzestrzeni – nie mają one odniesienia do rzeczywistości ani nie są przedłużeniem działania realnych instytucji, przykładem może być Alpha Church, na swojej stronie twórcy tej społeczności umieścili informację, że jest to „całkowicie sieciowy Kościół globalny”, serwis umożliwia przez całą dobę przyjęcie komunii, otrzymanie chrztu, zawarcia małżeństwa, wspólną modlitwę oraz chat;
- miejsca duchowej odnowy – przykładem jest tu Ericelder, strona ta oferuje rozmowę z innymi użytkownikami, spacer po wirtualnym lesie oraz posłuchanie uspokajającej chrześcijańskiej muzyki, odsłuchanie przypowieści, istnieje również kilka portali, które mają za zadanie stworzenie wspólnot modlitewnych;
- miejsca kultu on-line – dają możliwość udziału w rytuałach on-line, w 1995 roku powstał Pierwszy Wirtualny Kościół w Cyberprzestrzeni, umożliwia on posłuchanie hymnów, pieśni religijnych, kazań, rozmowę na chacie z kapłanami i innymi użytkownikami oraz daje możliwość uczestnictwa w niedzielnej mszy odbywającej się w wirtualnej kaplicy, użytkownicy mają możliwość wyboru kaplic największych religii świata oraz kaplicę tzw. World Religion (mieszankę największych religii świata + kult Gai), użytkownik nie musi się ograniczać do jednej religii, może wybrać kilka [zob. Siuda].

Na rytuały odbywające się w świecie wirtualnym spada wiele głosów krytyki. Uznawane są jako nieautentyczne, niewymagające zaangażowania równego temu, które pojawia się podczas udziału w nich w rzeczywistości, są ich pastiszem. Dla przykładu w społeczności *Church of the Simple Faith* „elektroniczna komunია to ceremonial, w którym (...) można użyć jakiegokolwiek chleba czy krakersa, choć polecany jest zwykły opłatek” [tamże]. Stephen O’Leary, zajmujący się badaniem wirtualnej społeczności neopogan twierdzi, że rytuały te „przypominają raczej grę komputerową – każdy ma świadomość pewnej umowności oraz nieistotności rytuału” ale uważa, że można je uznać za prawdziwe ponieważ spełniają swoją funkcję, mianowicie tworzą tożsamość zbiorową i integrują członków zbiorowości [tamże], zaspokajają potrzebę przynależności do jakiejś wspólnoty religijnej.

Konsekwencje używania Internetu są bardzo zróżnicowane i nie można jednoznacznie określić czy ma on dobry czy zły wpływ na relacje między ludźmi, gdyż jest to uzależnione od indywidualnej sytuacji danego człowieka,

jego osobowości i zaangażowania w kontakty z innymi ludźmi. Internauci mają ogromną możliwość wyboru, jeśli chodzi o przynależenie do jakiejś wirtualnej społeczności, wystarczy że odszukają w cyberprzestrzeni ludzi o podobnych zainteresowaniach, poglądach czy potrzebach. Naukowcy nastawieni sceptycznie do Internetu twierdzą, że nie można w nim zbudować trwałych więzi, jednostki są wyobcowane i wchodzą w przypadkowe kontakty i rekompensują sobie życiowe niepowodzenia [tamże]. Poglądowi jakoby Internet dominował nad życiem realnym i przyczyniał się do zanikania kontaktów między ludźmi w świecie rzeczywistym na rzecz kontaktów zawieranych w cyberprzestrzeni przeciwny jest pogląd mówiący o tym, że znajomości i więzi utworzone w cyberprzestrzeni są jedynie uzupełnieniem kontaktów rzeczywistych [Szmigielska 2008, s. 198]. Internauci sami decydują o sile społeczności, o podtrzymywaniu lub zaniechaniu kontaktów. Komputer i Internet sprawiły, że wspólnotowość nie musi opierać się na kontaktach typu „door to door” ani na wspólnocie realnej przestrzeni, ale na kontaktach pomiędzy osobami.

Literatura

1. Doktorowicz, K., *Spoleczności wirtualne – cyberprzestrzeń w poszukiwaniu utraconych więzi*, plik w formacie PDF., <http://winnnbg.bg.agh.edu.pl/skrypty2/0095/059-066.pdf> [25.06.2012].
2. *Internet w liczbach*, <http://www.wirtualnemedial.pl/artukul/internet-2011-w-liczbach#>, [25.06.2012].
3. *Kilka uwag na temat wirtualnych społeczności*, <http://cyberkultura.wordpress.com/2007/05/10/kilka-uwag-na-temat-wirtualnych-spolecznosci/>, [28.08.2011].
4. Mazurek, G., *Blogi i wirtualne społeczności – wykorzystanie w marketingu*, Oficyna, Kraków 2008.
5. Olcoń-Kubicka, M., *Indywidualizacja a nowe formy wspólnotowości*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009.
6. *Ponad połowa polskich internautów regularnie zagląda do sieci*, <http://www.komputerswiat.pl/nowosci/internet/2011/47/ponad-polowa-polakow-to-regularni-internauci.aspx>, [25.06.2012]
7. Szmigielska, B. red., *Cale życie w sieci*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008.
8. Siuda, P. *Cyberreligia – powstanie religijnych społeczności wirtualnych*, plik w formacie PDF., http://ukw.academia.edu/PiotrSiuda/Papers/924487/Cyberreligia_-_powstanie_religijnych_spolecznosci_wirtualnych [27.08.2011].

Виртуальные сообщества в информационном обществе

Что соединяет людей в Интернете? Существуют ли какие-то необходимые условия для создания межличностных отношений в Интернете? Можно ли говорить о чем-то таком, как виртуальное сообщество или общественность?

Коммуникация посредством Интернета способствует созданию новых общностей, которые называют виртуальными сообществами – в них сосредотачиваются люди со сходными увлечениями, разделяющие те же ценности, а коммуникация для них является целью самой в себе. Принимая во внимание критерий потребности, к удовлетворению которой стремятся участники сообществ, выделяются общественные группы, основанные на похожих увлечениях их участников, на взаимосвязи.

Keywords: Интернет, социальные связи, интернетные сообщества

Virtual communities in the information society

What does unite people on the Internet? Are there any requirements for the beginning of existence of interpersonal relations on the Internet? Can we even talk about matters as virtual unions or communities? The communication over the Internet boosts the formation of new communities which are called the virtual communities. They gather people of the same interests or values, and the communication is their main goal. Choosing the criterion – needs which have to be fulfilled by participants of virtual communities - we can say that there are communities based on common interests of the members (including fantasy – creation an alternative to the real world) and based on the mutual relations and interactions between users.

Keywords: Internet, social networks, virtual communities.

Aleksandra Kobryn
UJK, Kielce, Polska

WPROWADZENIE W POLSCE WALUTY EURO – WADY I ZALETY

Wraz z upadkiem systemu centralnego planowania w Polsce, wyznaczono nowe cele dotyczące zarówno polityki wewnętrznej, jak i zewnętrznej. Demokratyzacja struktur politycznych państwa i wprowadzenie gospodarki rynkowej odnosiły się do spraw wewnętrznych państwa, natomiast priorytetami w polityce zagranicznej były dwa zadania. W sferze wojskowej było to włączenie do struktur NATO, natomiast w sferze społecznej, technologicznej, prawnej i gospodarczej była integracja ze Wspólnotami Europejskimi.

Włączenie kraju do europejskich struktur gospodarczych i prawnych było najważniejszym celem polityki zagranicznej Polski. Cel ten został osiągnięty 1 maja 2004 roku, kiedy to Polska stała się pełnoprawnym członkiem Unii Europejskiej [zob. *Polska – Unia Europejska*].

Integracja gospodarcza to bardzo ważny element integracji europejskiej. Stopnie integracji gospodarczej można podzielić na kilka etapów:

- obszar preferencyjnego handlu (z obniżonymi taryfami celnymi między niektórymi krajami),
- obszar wolnego handlu (bez wewnętrznych taryf celnych na niektóre lub wszystkie towary dla uczestniczących krajów),
- unia celna (z takimi samymi zewnętrznymi taryfami celnymi dla krajów trzecich i wspólną polityką handlową),
- jednolity rynek (ze wspólnymi przepisami dotyczącymi produktów oraz wolnym przepływem towarów, kapitału, siły roboczej i usług),
- unia gospodarcza i walutowa (jednolity rynek ze wspólną walutą i polityką pieniężną),
- pełna integracja gospodarcza (wszystkie aspekty wymienione powyżej, a także zharmonizowana polityka fiskalna i inne polityki gospodarcze) [zob. *Unia Gospodarcza*].

Jednym z etapów całkowitej integracji jest Unia Gospodarcza i Walutowa. Unia ta wiąże się z koordynacją polityk gospodarczych i fiskalnych, wspólną polityką walutową oraz wspólną walutą euro. Wszystkie państwa członkowskie UE uczestniczą w unii gospodarczej, 17 z nich przyjęło wspólną walutę, tworzą one strefę euro.

Unia Gospodarcza i Walutowa została utworzona w grudniu 1991 roku. Decyzje o jej utworzeniu podjęła Rada Europejska na spotkaniu w Maastricht. Fakt powstania unii został zapisany w Traktacie o Unii Europejskiej. Unia Gospodarcza i Walutowa w znacznym stopniu przyczynia się do zapoczątkowanej w 1957 roku integracji europejskiej. Główne zasady funkcjonowania Unii Gospodarczej i Walutowej to:

- koordynacja polityki gospodarczej między państwami członkowskimi,
- koordynacja polityk fiskalnych, zwłaszcza poprzez ograniczenia długu publicznego i deficytu budżetowego,
- niezależna polityka pieniężna prowadzona przez Europejski Bank Centralny (EBC),
- jedna waluta i strefa euro.

W tym momencie Unia Europejska znajduje się w piątym etapie wspomnianego wcześniej procesu. Decyzja o wprowadzeniu wspólnej waluty euro, nie była początkiem integracji gospodarczej. Unia ta to długi proces, stanowi ona część historii UE, a także jedno z jej głównych osiągnięć [tamże].

Nierozerwalnie z integracją gospodarczą wiąże się unia finansowa i walutowa. Przez pojęcie integracji walutowej można rozumieć proces tworzenia jednolitego obszaru walutowego, który pokrywa się z obszarem

gospodarczym integrujących się krajów. Na takim obszarze walutowym występują takie elementy jak: stałe kursy walut, wymiennialność walut, koordynacja polityki walutowej, wspólny system kursowy wraz z mechanizmem zabezpieczającym jego funkcjonowanie, wspólny system kredytowy i bankowy, który zapewnia regulowanie płatności międzynarodowych oraz najważniejszy element występujący w końcowym etapie integracji walutowej – wspólna polityka walutowa.

„Cechą tak rozumianego jednolitego obszaru walutowego może być wspólna waluta, występująca w roli waluty równoległej lub zastępująca waluty narodowe integrujących się krajów we wszystkich funkcjach pieniądza. Przez pojęcie integracji finansowej powszechnie rozumie się liberalizację przepływów kapitałowych oraz harmonizację systemów podatkowych i budżetowych” [Zabielski 2002, s. 112].

Wprowadzenie wspólnej waluty - euro jest dowodem na to, iż integracja europejska istnieje. Każdego dnia około 327 milionów ludzi w 17 z 27 krajów UE używa wspólnej waluty. Są to Austria, Belgia, Cypr, Estonia, Finlandia, Francja, Niemcy, Grecja, Irlandia, Włochy, Luksemburg, Malta, Holandia, Portugalia, Słowacja, Słowenia, Hiszpania. Na świecie ponad 175 mln ludzi używa walut, których wartość jest powiązana z euro [zob. *Euro i unia*].

Wprowadzenie jednej waluty już przyniosło wiele korzyści, można tu wymienić eliminację wahań kursowych oraz koszty wymiany walut. Dla przedsiębiorstw transgranicznych jest to ułatwienie w wymianie handlowej oraz stabilizacja gospodarki. Wspólna waluta to duże ułatwienie dla turystów. Jeśli chodzi o skalę światową to euro jest silnym atutem UE, gdyż jest drugą po dolarze amerykańskim najważniejszą i najbardziej liczącą się walutą międzynarodową [zob. *Przyjęcie euro*].

Walutę euro w formie gotówkowej do powszechnego obiegu wprowadzono w 2002 roku w dwunastu państwach UE (ze swojej waluty nie zrezygnowała Wielka Brytania, Szwecja oraz Dania). Waluty narodowe dwunastu państw, które przystąpiły do strefy euro ostatecznie wycofano z obiegu. Rozszerzenie strefy euro nastąpiło 1 stycznia 2007 roku, kiedy do strefy dołączyła Słowenia, w 2008 roku Cypr i Malta, 1 stycznia 2009 Słowacja i 1 stycznia 2011 roku Estonia [Sroka, Saiz Alvares 2009, s. 13-24].

Strefa euro nie jest statyczna, zgodnie z traktatem wszystkie państwa członkowskie muszą przystąpić do strefy euro w momencie spełnienia niezbędnych warunków. Poza Danią i Wielką Brytanią, które wynegocjowały klauzulę opt-out umożliwiającą im pozostanie poza strefą euro. Przystąpienie do trzeciego etapu Unii Gospodarczej i Walutowej uwarunkowane jest spełnieniem Kryteriów Kopenhaskich oraz Kryteriów Konwergencji. Kryteria Kopenhaskie, o których mowa była wcześniej są konieczne, by państwo mogło stać się pełnoprawnym członkiem UE, natomiast Kryteria Konwergencji

wyznaczają pulapy rozwoju ekonomicznego kraju, który może realizować III etap UGiW [tamże, s. 24] oraz służą zapewnieniu, że dane państwo członkowskie jest w odpowiednim stopniu przygotowane do przyjęcia jednej waluty oraz do wejścia w strukturę systemu walutowego strefy euro.

Kryteria Konwergencji musi spełnić każde państwo, które stara się o przystąpienie do III etapu UGiW, a tym samym do strefy euro. Są to:

- zadłużenie deficytu budżetowego nie powinno być wyższe niż 3 % produktu krajowego brutto (PKB) danego kraju; a dług publiczny nie powinien przekroczyć 60 % jego PKB;
- stopa inflacji w danym kraju nie powinna być wyższa o więcej niż 1,5 % od inflacji w trzech krajach o najniższym jej wskaźniku; (kraje, które osiągnęły najlepsze wyniki w zakresie stabilności cen);
- stawka oprocentowania długoterminowego nie powinna być wyższa o więcej niż 2% od przeciętnej wysokości stóp procentowych w 3 krajach o największej stabilności cenowej;
- w ciągu dwóch lat przed przystąpieniem do UGiW waluta danego państwa musi być stabilna, tzn. kursy wymiany muszą mieścić się w określonym marginesie wahań względem innych walut europejskich [tamże, s. 24-27].

Euro to środek wymiany, waluta, za pomocą której organy rządowe, przedsiębiorstwa i indywidualne osoby dokonują i otrzymują płatności za towary i usługi. Euro daje także możliwości przechowywania i tworzenia bogactwa na kolejne lata w postaci oszczędności i inwestycji. Euro jest powszechnie używane w międzynarodowym systemie finansowym i walutowym, mogą o tym świadczyć następujące działania:

„Euro jest coraz częściej używane do emitowania pożyczek państwowych i prywatnych na całym świecie. Pod koniec 2006 r. udział euro w międzynarodowych rynkach wierzycielności wynosił około jednej trzeciej, podczas gdy udział dolara USA stanowił 44%.

Światowe banki udzielają znaczących pożyczek denominowanych w euro na całym świecie.

Euro jest drugą najczęściej wymienianą walutą na rynkach dewizowych; bierze udział w ok. 40% dziennych transakcji.

Euro jest szeroko wykorzystywane, obok dolara USA, jako ważna waluta rezerwowa w przypadku kryzysów walutowych. Pod koniec 2006 r. ponad jedna czwarta światowych zapasów dewiz utrzymywana była w euro, w porównaniu do 18% w 1999 r. Rezerwy w euro zwiększyły się najbardziej w krajach rozwijających – z 18% w 1999 r. do ok. 30% w 2006 roku” [*Euro w świecie*].

Waluta euro jest również powszechnie używane w regionach i krajach trzecich, które sąsiadują ze strefą euro, np. w Europie Południowo-Wschodniej, a takie kraje jak – Monako, San Marino i Watykan – używają euro jako waluty urzędowej na mocy specjalnych układów monetarnych z Unią Europejską [tamże].

Korzyści, jakie płyną z wprowadzenia do obiegu jednej waluty, euro są odczuwalne zarówno dla osób fizycznych, przedsiębiorstw, czy całych gospodarek państwowych. Można tu wyróżnić: stabilne ceny dla konsumentów i obywateli, większe bezpieczeństwo i więcej możliwości dla przedsiębiorstw i rynków, bardziej zintegrowane rynki finansowe, silniejsza obecność UE w światowej gospodarce, poprawa stabilności ekonomicznej i wzrostu gospodarczego, bardziej efektywny rynek, brak dodatkowych kosztów płynących z operacji wymiany walut, przejrzystość w transakcjach transgranicznych. W strefie euro istnieje możliwość porównania cen, co zachęca do transgranicznej wymiany handlowej, inwestycji, zarówno indywidualnych konsumentów, jak i dużych inwestorów instytucjonalnych.

Stosowanie jednej waluty stwarza nowe możliwości w ogólnoswiatowej gospodarce, czyni ona strefę euro atrakcyjnym regionem dla krajów spoza tego obszaru do prowadzenia tu działalności gospodarczej [zob. *Dlaczego euro*].

„W sferze międzynarodowych stosunków finansowych euro stało się nowym pieniądzem, który razem z dolarem USA i jenem tworzy podstawę wielobiegunowego świata finansów międzynarodowych. Od 1999 roku jest to w istocie świat trójbiegunowy. Wzrost roli euro w świecie międzynarodowych finansów w dużej mierze zależy od umocnienia kursu tej waluty w stosunku do dolara USA. Należy zaznaczyć, że posługiwanie się przez uczestników życia gospodarczego euro jako walutą transakcyjną i lokacyjną ogranicza ryzyko kursowe i stwarza tym uczestnikom bardziej stabilne niż dotąd warunki gospodarowania” [Zabielski 2002, s. 145].

Przyjęcie euro w Polsce to strategiczny cel, który wynika z przystąpienia do Unii Gospodarczej i Walutowej. Zapis ten został zawarty w traktacie akcesyjnym. Traktat ten został ratyfikowany za zgodą, jaka została udzielona w referendum ogólnokrajowym [Piotrowski 2009, s. 139], jednakże zorganizowanie kolejnego referendum w sprawie określenia konkretnego terminu przyjęcia nowej waluty jest możliwe, lecz zdaniem wielu ekspertów niepotrzebne. Pytanie społeczeństwa o to, kiedy przystąpić do strefy euro nie ma znaczenia, gdyż odpowiedź na to pytanie jest jedna, a wiąże się ona ze spełnieniem poziomu konwergencji wyznaczonej w Traktacie akcesyjnym, który podlegał ratyfikacji, zgoda na nią została wyrażona w ogólnokrajowym referendum, którego ważność potwierdził Sąd Najwyższy [Jungnickel 2009, s. 182].

Przyjęcie euro w Polsce niesie za sobą także zmiany w Konstytucji RP. Finanse publiczne są przedmiotem regulacji konstytucyjnej, o którym mówi rozdział X Ustawy Zasadniczej. W rozdziale tym zawarte są regulacje oraz status Rady Polityki Pieniężnej oraz Narodowego Banku Polskiego. Zmiana dotyczyć ma artykułu 227 Konstytucji, czyli statusu, kompetencji, pozycji Narodowego Banku Polskiego oraz Rady Polityki Pieniężnej [Biszyga 2009, s. 196-198].

Termin przyjęcia wspólnej waluty UE nie jest znany. Temat ten budzi w naszym kraju wiele kontrowersji. 26 października 2010 roku Rada Ministrów przyjęła Ramy Strategiczne Narodowego Planu Wprowadzenia Euro, jednak w dokumencie nie podano żadnej daty [zob. Bęc]. Najwcześniejszym terminem przyjęcia waluty jest rok 2015, z tego względu, iż każde państwo musi przebywać w mechanizmie ERM II przez dwa lata, a także przygotować proces zamiany waluty (ERM II jest to system kursów walutowych, jaki łączy kursy krajowe państw UE z kursem euro. Państwa, które starają się o przyjęcie wspólnej waluty, muszą wcześniej przystąpić do systemu ERM II i przebywać w nim przez kolejne 2 lata. Celem ERM II jest zapewnienie stabilności kursów walut państw spoza strefy euro). Jednak decyzja ta może być odłożona o kilka lat ze względu na interes naszej gospodarki. W Monitorze Konwergencji nominalnej opracowanym przez resort finansów podano, iż: „Z aktualnej wyceny instrumentów finansowych wynika, że rynek dyskontuje wejście Polski do strefy euro w przedziale 2021-2022. Przedział ten stopniowo odsuwa się w przyszłość w miarę upływu czasu. W czasie kryzysu, zadłużenia niektórych państw strefy euro, obserwujemy okresy wysokiej zmienności na rynkach finansowych, co powoduje, że informacje zawarte w terminowej strukturze stóp procentowych są mało precyzyjne z punktu widzenia identyfikacji oczekiwanej przez rynek daty wejścia Polski do strefy euro” [zob. Torój 2011].

Data będzie możliwa do wyznaczenia dopiero w momencie, kiedy Polska spełni warunki konwergencji, a także gdy uzna, iż znajduje się w odpowiednim momencie na przyjęcie nowej waluty. Wiele ekspertów przychylnie wypowiada się na temat przyjęcia euro. Widzą oni pozytywne skutki zarówno bezpośrednio po zmianie waluty, jak i w dłuższym okresie. Jednak zmiana ta niesie za sobą pewne ryzyko.

Natychmiast po wprowadzeniu euro skutki tej zmiany będą widoczne. Przede wszystkim brak kosztów wymiany walut: złoty na euro i odwrotnie. Dotyczy to zarówno sektora osób prywatnych, jak i przedsiębiorców współpracujących z firmami zagranicznymi. Co więcej nie będzie występować ryzyko kursowe (tylko w strefie euro, lecz Euroland to największy partner Polski pod względem importu, jak i eksportu) – nie dojdzie do sytuacji, iż zmiana kursu walutowego doprowadzi do spadku wartości aktywów, czy wzrostu zobowiązań przedsiębiorstwa. Dla zagranicznych inwestorów Polska

stanie się bardziej atrakcyjny, jako docelowe miejsce inwestycji. To powinno spowodować obudzenie aktywności gospodarczej, szybsze tempo procesów inwestycyjnych. Co więcej zostaną ułatwione podróże po krajach Unii bez potrzeby wymiany waluty.

Główny cel przyjęcia euro to pobudzenie gospodarki. Stanie się tak dzięki zmniejszeniu stóp procentowych, redukcji kosztów związanych z opłatami zagranicznymi, eliminacji ryzyka kursowego, przejrzystości cen. Przyjęcie wspólnej waluty dla krajów UE przyczyni się także do wzrostu handlu zagranicznego z krajami strefy euro.

Wejście Polski do strefy euro będzie się również wiązać z możliwością większego zaangażowania naszego kraju w strukturach decyzyjnych UE. Wiąże się to z większym wpływem na podejmowane decyzje gospodarcze. Bardzo istotną zaletą jest także fakt, iż wprowadzenie w naszym kraju waluty euro doprowadzi do wzrostu wiarygodności Polski na arenie międzynarodowej.

W Informatorze o Unii Europejskiej możemy przeczytać, iż wprowadzenie w Polsce euro przyniesie następujące korzyści:

- obniżenie kosztów obrotów ze względu na stosowanie euro we wszystkich transakcjach,
- obniżenie kosztów zarządzania finansami wewnątrz firmy,
- obniżenie ryzyka kursowego, obniżenie kosztów prowadzenia działalności gospodarczej i zmniejszenie poziomu rezerw z tym związanych,
- obniżenie stóp procentowych,
- wzmocnienie makroekonomicznej stabilności w następstwie utrzymywania silniejszej dyscypliny przez nowe instytucje walutowe.

Przystąpienie do Unii Gospodarczej i Walutowej sprawi, iż polscy producenci, inwestorzy, eksporterzy i importerzy nie będą ponosili kosztów, jakie wiążą się z zabezpieczeniem przed zmianami kursów walut, gdyż nie będą narażeni na ryzyko kursowe. Obywatele będą otrzymywali dochody w euro, umożliwi to dokonywanie opłat w kraju i za granicą bez konieczności wymieniania walut i ponoszenia związanych z tym kosztów [zob. Informator o Unii Walutowej].

Wprowadzenie euro niesie za sobą także wiele negatywnych stron. Co jest najistotniejsze, to fakt, iż Polska straci możliwość samodzielnego prowadzenia polityki pieniężnej oraz kursowej, co część polityków i społeczeństwa uznaje za utratę suwerenności. Zadania te przejmie Europejski Bank Centralny. A co za tym idzie, polityka ta będzie dostosowywana do wszystkich krajów Eurolandu, więc nie zawsze może być ona korzystna dla naszej gospodarki. Wprowadzając euro do krajowej gospodarki należy

uwzględnić fakt, iż konieczne stanie się podporządkowanie dyscyplinie narzuconej na finanse publiczne. ESBC jest instytucją ponadnarodową, a więc można wywnioskować, iż decyzje monetarne związane ze strefą euro będą podejmowane z inicjatywy krajów silniejszych gospodarczo, co nie zawsze będzie korzystne dla pozostałych członków. Kolejną wadą wprowadzenia euro może być rezygnacja z ochrony, jaką daje nam własna waluta w przypadku tzw. szoków asymetrycznych [zob. *Teoria*]. (Szok asymetryczny to zakłócenie przebiegu procesów gospodarczych, na przykład spadek PKB, czy wzrost bezrobocia. Jego cechą charakterystyczną jest to, iż dotyka z niejednakową siłą poszczególne kraje członkowskie unii walutowej albo tylko niektóre z nich. Przykładem szoku asymetrycznego może być nagły lub znaczny wzrost cen nośników energii, który w większym stopniu dotyka te kraje bądź sektory, które są od nich bardziej uzależnione.)

Wraz z wprowadzeniem euro i dołączeniem do Eurolandu wzrośnie konkurencyjność ze strony firm strefy euro – firmy działające w Polsce będą musiały wdrażać innowacyjne rozwiązania, dostosowywać asortyment do nowych warunków, obniżać koszty, co może być postrzegane zarówno jako zaleta zmiany waluty.

Z opublikowanego w grudniu 2011 sondażu TNS OBOP wynika, że aż 62 % Polaków negatywnie wypowiada się o ewentualnym wprowadzeniu euro w naszym kraju. Jest o 10 punktów procentowych więcej w porównaniu z badaniem z października. Tylko 12 % z badanych jest za wprowadzeniem euro dla 19 % jest to obojętne. Zalety we wprowadzeniu waluty euro widzą przeważnie młodzi ludzie, osoby o wyższym wykształceniu, mieszkańcy dużych miast, a także ludzie zamożni. Negatywnie zdanie na temat wspólnej waluty mają osoby z wykształceniem niższym, mieszkańcy wsi [zob. *Polacy murem*].

„Zdaniem Waldemara Pawlaka – wicepremiera i ministra gospodarki, przystąpienie do strefy euro wymaga "rozważań", a nie "ślepego entuzjazmu". "Warto w tym względzie wspomnieć autobiografię Margaret Thatcher, która stwierdziła, iż Wielka Brytania wejdzie do strefy euro w odpowiednim momencie. A podejmując tę decyzję, wszyscy zdawaliśmy sobie sprawę, że ten moment nigdy nie nastąpi" – zaznaczył" [*Pawlak*]. Polska powinna przystąpić do strefy euro, dopiero w momencie, gdy będzie do tego odpowiednio przygotowana. Kryzys finansowy w strefie euro wywiera istotny wpływ na strategię wejścia Polski do euro landu [zob. *Kryzys*].

Wprowadzenie euro w Polsce jest nieuchronne. Skutki mogą być różne, zależą one od polityki rządowej i sprawności, z jaką będzie przebiegać proces zmiany waluty. Jak pokazuje doświadczenie większości krajów europejskich, korzyści posiadania wspólnej waluty przewyższyły straty. Szans i zagrożenia jest wiele. Na pewno pozytywne strony tej zmiany odczują przedsiębiorstwa, które

uczestniczą w wymianie handlowej z firmami ze strefy euro, a także te, które używają euro, jako waluty rozliczeniowej [tamże].

Literatura

1. Bęc, P. Zalety i wady wprowadzenia euro w Polsce,
2. Bisztyga, A. Konstytucyjne aspekty przystąpienia przez Polskę do strefy euro, [w:] Polska na drodze do euro, A. Sroka, K. A. Wojataszczyk (red.), wyd. ASPRA – JR, Warszawa 2009.
3. Dlaczego euro?, w: Strona internetowa Komisji Europejskiej, http://ec.europa.eu/economy_finance/euro/why/index_pl.htm, (23.04.2012).
4. Euro – szanse i zagrożenia, w: Poradnik Finansowy, http://www.nbp.pl/edukacja/dodatki_edukacyjne/Fakt3/polak_przedsiębiorczy_6_fakt.pdf, (23.04.2012)
5. Euro i unia walutowa, w: Europa.eu, http://europa.eu/about-eu/basic-information/money/euro/index_pl.htm, (23.04.2012).
6. Euro w świecie, w: Strona internetowa Komisji Europejskiej, http://ec.europa.eu/economy_finance/euro/world/index_pl.htm, (23.04.2012).
7. http://www.wiadomosci24.pl/artykul/zalety_i_wady_wprowadzenia_euro_w_polsce_171497.html, (23.04.2012).
8. Informator o Unii Walutowej, [http://www.cie.gov.pl/HLP/files.nsf/0/C616C858DF83BA8BC1256E7B004860AE/\\$file/inf10.pdf](http://www.cie.gov.pl/HLP/files.nsf/0/C616C858DF83BA8BC1256E7B004860AE/$file/inf10.pdf), (23.04.2012).
9. Jungnikiel, M. Polska na drodze do euro – zagadnienia prawne, [w:] Polska na drodze do euro, A. Sroka, K. A. Wojataszczyk (red.), wyd. ASPRA - JR, Warszawa 2009.
10. Kryzys w strefie euro ma istotny wpływ na strategię wejścia Polski do EMU, w: Onet.biznes, <http://m.onet.pl/biznes/5096682,detal.html>, (23.04.2012).
11. Pawlak: Zrewidujemy plan szybkiego wejścia do euro, w: Wyborcza.biz, http://wyborcza.biz/biznes/1,100896,10116109,Pawlak_Zrewidujemy_plan_szybkiego_wejscia_do_euro.html, (23.04.2012).
12. Piotrowski, R. Prawno – ustrojowe aspekty członkostwa Polski w Unii Gospodarczej i Walutowej, [w:] Polska na drodze do euro, A. Sroka, K. A. Wojataszczyk (red.), wyd. ASPRA - JR, Warszawa 2009.
13. Polacy murem przeciw euro, w: Newsweek.pl, <http://biznes.newsweek.pl/sondaz--polacy-murem-przeciw-euro,85940,1,1.html>, (23.04.2012).
14. Polska – Unia Europejska, w: ^ Ambasada Polskiej Rzeczypospolitej w Caracas, <http://www.caracas.polemb.net/?document=49>, (23.04.2012).
15. Przyjęcie euro, w: Strona internetowa Komisji Europejskiej, <http://ec.europa.eu>, (23.04.2012).
16. Sroka, A. Saiz Alvares J. M., Geneza euro: uwarunkowania, etapy i podstawy prawne, [w:] Polska na drodze do euro, A. Sroka, K. A. Wojataszczyk (red.), wyd. ASPRA - JR, Warszawa 2009.

17. Teoria optymalnych obszarów walutowych, w: NBPportal.pl, <http://www.nbpportal.pl/pl/commonPages/EconomicsEntryDetails?entryId=37&pageId=608>, (23.04.2012).
18. Torój, A. Monitor konwergencji nominalnej w UE 27, http://www.mf.gov.pl/_files_/euro/analizy/monitor/monitor_2011_12.pdf, (23.04.2012).
19. Unia Gospodarcza i Walutowa, w: Strona internetowa Komisji Europejskiej, http://ec.europa.eu/economy_finance/euro/emu/index_pl.htm, (23.04.2012).
20. Zabielski, K. *Finanse Międzynarodowe*, wyd. PWN, Warszawa 2002.

Введение в Польше евро – недостатки и достоинства

Польша должна присоединиться к еврозоне только тогда, когда она будет должным образом к этому готова. Введение евро в Польше неизбежно. Последствия могут быть различными, они зависят от государственной политики и эффективности, с какой будет проходить процесс изменения валюты. Опыт показывает, что в большинстве европейских стран польза, которую принесла единая валюта, перевешивает потери. Возможностей и опасностей очень много. Безусловно, положительную сторону этого изменения почувствуют компании, которые участвуют в торговле с компаниями в странах еврозоны, а также те, которые используют евро в качестве валюты расчетов.

Keywords: валюта евро, Европейский Центральный Банк, налоговая и монетарная политика, еврозона.

Introducing euro in Poland – advantages and disadvantages

Poland should join the Euro Zone only when it is properly and fully prepared to do so. Conversion to the euro in Poland is inevitable. The effects may vary however, depending on the Government's policies, and the effectiveness of the actual process of changing the nation's currency. Experience has shown that in most European countries, the benefits of possessing a shared currency, outweigh the losses. Many opportunities and threats arise. Certainly, one of the positive sides of the conversion is felt by companies which participate in trade exchanges with companies from the Euro Zone, and also by those which use the euro as the currency of exchange.

Keywords: currency euro, European Central Bank, Monetary and Fiscal Policy, the eurozone.

Kamila Witecka
UJK, Kielce. Polska

SŁÓW KILKA O MANIPULACJI W XXI WIEKU, czyli różowe okulary z biało -czarnymi soczewkami w odcieniach szarości

W otaczającej nas rzeczywistości niemal na każdym kroku jesteśmy poddawani manipulacji. Kłamstwo można łatwo dostrzec w środkach masowego przekazu. Politycy „karmią” nas obietnicami niemającymi najmniejszej szansy na realizację zwanymi „kielbasą wyborczą”. Coraz częściej nieświadomie ulegamy sztuczkom będących dziełem specjalistów od marketingu. Zaciera się różnica między tym, co jest prawdą a fałszem.

W potocznym rozumowaniu wielu ludzi manipulacja bywa utożsamiana z reklamą, propagandą, agitacją. Jest ona również bezpośrednio kojarzona z polityką, jako jej nieodzowna część. Manipulacja jest ponadto postrzegana, jako narzędzie, którym w podstępny sposób kierownicze grupy ludzi posługują się tak, aby uzyskać szeroko rozumiane korzyści [Kamieniak].

W XXI w. można zauważyć, iż „Manipulacja umysłami osiąga już taki poziom, że nawet bunt przeciwko takiemu systemowi wydaje się podejrzany i wliczony w koszt manipulacji” [Furšt44].

Dość ogólną definicję manipulacji przedstawia J. Fras, wg., której „manipulacja to: niejawni, podstępny, nierzetelny dobór informacji i środków językowych, który ma na celu: wywarcie wpływu na nastroje, poglądy, opinie innych ludzi; uzyskanie możliwości kierowania zachowaniem ludzi, aby osiągnąć własne niezamierzone cele i korzyści” [Daniel]. Nie mniej trafną, a na pewna krótszą definicję podaje A. Lepa, według którego „manipulacja jest to celowe i skryte działania, przez które narzuca się jednostce lub grupie fałszywy obraz pewnej rzeczywistości” [Nieć 2010, s. 274].

Nie wszyscy badacze są zgodni jednak, co do tego, że manipulacja ma jedynie negatywny wydźwięk. Są tacy, którzy w pewien sposób starają się usprawiedliwić manipulację obecną w takich dziedzinach jak: marketing, zarządzanie czy public relations. Argumentują to chociażby tym, iż ludzie zatrudniani w tych branżach w wykonywaniu swych zadań wykorzystują jedynie wyuczone techniki zawodowe, traktując je, jako narzędzie pracy. Pogląd ten głosi J. Kirschner, przy czym wskazuje, że posługujemy się nią już od dzieciństwa. Tak, więc, jest ona czymś powszechnym, a więc usprawiedliwionym. Co więcej Kirschner proponuje w związku z tym poznanie i doskonalenie technik manipulacji. Twierdzi on, że: »manipulowanie, przekonywanie, sprzedawanie czy też stawianie na swoim – obojętnie, jaką nadasz temu nazwę – to zdolność, której się można nauczyć« [Kamieniak].

M. Nieć [Nieć 2010, s. 275] wymienia następujące środki, jakie manipulаторzy wykorzystują do osiągnięcia swych celów to m.in.:

- stereotyp,
- mit – (np.: wymysł, bajka, legenda),
- plotka – (np.: zakłamana i niesprawdzona informacja, szkodząca czyjejs opinii),
- kamuflaż/zamaskowanie – stosowany w celu zmylenie przeciwnika poprzez ukrywanie czegoś.

Badacz ten wymienia również sześć sposobów manipulowania informacją:

- „informacja nieprawdziwa,
- podawanie informacji nieważnej lub mało ważnej z pominięciem najważniejszej,
- informacja bardzo ważna przekazywana, jako mało ważna lub bez znaczenia,
- informacje umożliwiające wieloznaczną interpretację,
- nadmiar informacji, by wywołać klater (chaos informacyjny)” [tamże, s. 275].

Tak jak informacja jest powiązana z manipulacją tak też i sterowanie jest nieodłącznym elementem tego procesu. Samo sterowanie określane jest, jako „szczególny rodzaj sprzężenia pomiędzy minimum dwoma systemami, z których jeden system sterujący – wywiera celowy wpływ na drugi, z nim sprzężony – system sterowany. Podczas tego procesu w systemie sterowanym dokonywana jest modyfikacja jego zachowania tak, aby była ona zgodna z interesem systemu sterującego” [Mikołajewski 2010, s. 105].

Manipulacja medialna

Rola mediów w życiu człowieka jest niemała. Znaczna część populacji swoje wiadomości o otaczającym nas świecie czerpie właśnie ze środków masowego przekazu. Są to podmioty, które mają ogromny wpływ tak na ludzi jak i wydarzenia, które często same kształtują. Rolą mediów jest m.in. informowanie oraz bycie swoistym łącznikiem między społeczeństwem (obywatelami, opinią publiczną) a politykami, czy też rządzącymi. Media zyskały na znaczeniu m.in. za sprawą rozwoju samych mediów jak i postępowi technicznemu. Ich przekazy w coraz łatwiejszy i szybszy sposób zaczęły trafiać do odbiorców. Nierzadko komunikaty, które wysyłają wpływają na postrzeganie przez ludzi szeregu różnych zjawisk czy też wydarzeń, które prezentują. Współcześnie są one zazwyczaj dla członka danego społeczeństwa jedynym źródłem informacji o sytuacji tak gospodarczej, społecznej jak i politycznej [Skarżyńska 2005, s. 306].

Nietrudno zauważyć, iż media wysyłając komunikaty robią to w określony sposób, albowiem odpowiednia kolejność i forma prezentowanych informacji nie jest przypadkowa. Co więcej, informacja jest tak skonstruowana, aby koncentrować uwagę odbiorcy na konkretnych kwestiach. Coraz bliższe staje się stwierdzenie, iż „kto ma media, ten ma władzę”.

W procesie kreowania opinii publicznej D. Dolińska wyróżnia trzy etapy. Pierwszy określa, jako: przekazywanie informacji. Drugi etap wskazany przez nią nazywa: definiowaniem ważności informacji, gdzie uwzględniono rolę nadawców medialnych, jako gate-keeperów, czyli selekcyonerów. Natomiast trzeci etap stanowi: kształtowanie preferencji politycznych [Dolińska 2009, s. 173-175].

Media traktowane, jako nośniki informacji stały się łącznikami w najrozmaitszych relacjach, które systematycznie zmierzają do wpływania na zachowania i postawy odbiorców. Zadanie to jest o tyle ułatwione, iż współcześnie w świadomości członków społeczeństwa wydaje się zacierać różnica między realnym światem a „rzeczywistością” będącą efektem pracy mediów. W tym rozumieniu media sięgają poza wymiar ustrojowy. Dziś często dziennikarz jest bardziej showmanem aniżeli ekspertem z danej dziedziny wiedzy. Zaś media nawet w serwisach informacyjnych coraz częściej zamiast stanowić rzetelne źródło informacji dostarczają przede wszystkim rozrywki [Jabłoński 2006, s. 33].

Massmedia przedstawiają szereg różnych informacji jednak odbiorcy zauważają i rozumieją jedynie fragment z całego przekazu. Wyboru dokonują nie tylko sami nadawcy, ale również i odbiorcy. Którzy to z treści, które są im dostarczane wylaniają albo te, które są im najbliższe przy uwzględnieniu ich światopoglądu, bieżących potrzeby i oczekiwania, i te, które są zbieżne z ich obrazem świata [Skarżyńska 2005, s. 308].

Politycy bardzo chętnie biorą udział w programach telewizyjnych z udziałem publiczności, których dodatkowym plusem jest transmisja „na żywo”. W tym miejscu R. Sajna zwraca uwagę na tzw. odchylenie polityczne, które jego zdaniem ma wynikać z faktu, iż „establishment polityczno-medialny ma, rzecz jasna, swoje poglądy polityczne”. Zjawisko to polega na stosowaniu takich socjotechnik manipulacyjnych, które dla widza są łatwiejsze bądź też trudniejsze do zaobserwowania. Zwraca on także uwagę, iż czasem sam manipulator, który jest nie świadomy swego odchylenia może mieć problem z wychwyceniem tych technik. Zjawisko to określane w literaturze anglojęzycznej mianem „politicalbias” widoczne jest w programach telewizyjnych, gdzie gospodarz zapewnia zarówno odpowiednie odchylenie polityczne, jak i odpowiednią widownie. Widownia musi być na tyle duża „by jak największej osób poddanych zostało perswazyjnemu oddziaływanu

programu, a przy okazji telewizja zarobiła jak najwięcej z racji umieszczanych przed, w trakcie i po programie reklam” [Sajna 2009, s. 189-190].

Według R. Sajny, aby mówić o socjotechnicznej manipulacji należy skupić się na dwóch celach: odpowiednim odchyleniu politycznemu i atrakcyjnej formie programu. Pierwszy z tych celów został już po krótko przedstawiony. Zaś, jeśli chodzi o drugi cel, jakim jest atrakcyjna forma programu, to można stwierdzić, iż istotne w tym kontekście jest, aby do programu wybrać stosownych gości – polityków. R. Sajna argumentuje to stwierdzenie tym, iż „*telewizualizacja* polityki zmieniła rodzaj ludzi wybieranych do aktywnej polityki (...). To, czego dzisiaj się wymaga, to zdolność do przybierania odpowiednich masek, zachowania się przed kamerami; atrakcyjnego i/lub przywódczego wyglądu na ekranie; mówienia odpowiednim głosem; i najlepiej niemówienia niczego rzeczowego, kiedy dziennikarze są wokoło”. [tamże, s. 190] Ostatnie zastrzeżenie może jednakże stanowić problem dla publicysty, w szczególności, kiedy program transmitowany jest na żywo. Pojawiają się tutaj pewne niebezpieczeństwa, które mogą zaważyć na realizacji, któregoś z celów (odchylenia politycznego lub atrakcyjnej formie programu). Przykładowo, w przypadku atrakcyjnej formy programu istnieje niebezpieczeństwo, że goście mogą np. unikać odpowiedzi na zadane pytanie. Niebezpieczeństwa te stanowią wyzwanie dla gospodarza programu, który musi sprawnie i skutecznie posługiwać się socjotechniką [tamże, s. 190].

Wśród trzech przedstawionych i analizowanych przez R. Sajna przykładów tzw. „telemanipulacji” jest program polskiego publicysty Tomasza Lisa pt. „Co z tą Polską?”. W przypadku socjotechniki stosowanej w tym programie manipulacja polega na połączeniu poglądów gospodarza programu ze „zdrowym rozsądkiem” i „wspólnym zmysłem”. Wymieniony „wspólny zmysł” uwidacznia się w nieprzypadkowo zgodnych z poglądami T. Lisa wynikach esemesowego sondażu. Owa zgodność wynika z logicznego faktu, mianowicie: „widzowie programu to w większości ludzie, którzy (...) chętnie oglądają ten program, a tym samym lubią i/lub cenią T. Lisa, no i w większości spraw podzielają jego poglądy. Jego antagoniści, stanowiący mniejszość wśród widzów, nie są w stanie wysłać tylu sms-ów, by przechylić szalę zwycięstwa na swoją korzyść. Sam moment ogłoszenia wyników sondażu zazwyczaj ma miejsce na zakończenie programu. Co również nie jest przypadkowe, ponieważ wyniki te są idealnym podsumowaniem debaty” [tamże, s. 193-195].

Uwzględniając szeroki aspekt zestawienia mediów, manipulacji i polityki można przyjąć, że wywieranie wpływu na społeczeństwa jest wynikiem zaufania członków zbiorowości ludzkich, którzy w większości przypadków bezkrytycznie wierzą w przekazy medialne. Obecnie politycy zamiast komunikować się ze sobą bezpośrednio niejednokrotnie czynią to za pomocą pośredników, jakim dziś są media. Już sam przymiotnik „polityczny” istnieje,

jako przeciwieństwo określić: „uczciwy”, „fachowy” czy „wiarygodny” [Dolińska 2009, s. 177].

Manipulacja polityczna

W psychologii panuje pogląd, iż posługując się pewnymi wzorcami bardzo łatwo i skutecznie można manipulować dość dużymi grupami ludzi. Jedną z najpowszechniejszych i najczęściej stosowanych metod jest przyciągnięcie uwagi ludzi posługując się czymś, co stanowić ma swoisty wyróżnik np. zachowanie, głoszony pogląd. W drugim etapie tej metody należy przekonać manipulowanego, iż pomimo jakichkolwiek wątpliwości to manipulator ma rację a głoszone przez oponenta kwestie są błędne. Tego typu metoda manipulacyjna jest wykorzystywana najczęściej przy okazji walki o władzę i wpływy [zob. *Programy a ich realizacja*]. Warto zwrócić uwagę, iż współczesne państwa o systemach demokratycznych borykają się z wieloma różnymi problemami. Wśród tych bolączek znajdują się kwestie związane z powszechnym zjawiskiem manipulacji politycznej. Manipulacja w tym rozumieniu w bardzo istotny sposób wpływa na jakość demokracji danego państwa [Daniel]. W takiej rzeczywistości, gdzie demokracja jest słaba łatwiej jest manipulatorom realizować swoje zamierzenia poprzez używanie adekwatnych środków i metod implementacyjnych. W takich okolicznościach bywa stosowana w odpowiedni „sposób manipulacji, której istotą jest uprzedmiotowienie osoby bądź mniejszej lub większej społeczności, polegające na wykorzystaniu cudzej „nieświadomości” lub dezorientacji i zdyskontowania odpowiedniej okazji, jako sprzyjającej okoliczności do ujawnienia przewagi taktycznej” [Ponczek 2009, s. 71].

Patrząc na manipulację polityczną przy użyciu marketingu politycznego można stwierdzić, iż „manipulacja polityczna w marketingu politycznym traktowana jest, jako okłamywanie, aranżowanie określonych sytuacji, schlebienie, narzucanie woli, dostarczanie wzorców, łagodna perswazja, czy też przymus prawny, ekonomiczny, społeczny itp” [Szalkiewicz].

Dla manipulacji stosowanej przez „graczy politycznych” zjawiskiem normalnym będzie kreowanie własnej osoby, jako najlepszego wyboru spośród możliwych i zapewnianie o tym członków danego społeczeństwa. W manipulacji politycznej wykorzystuje się wszelkie nadarzające się okazje takie, jak np. słabość przeciwnika politycznego jak i nieuwagę części społeczeństwa. Najczęstszą stosowaną metodą jest tutaj odwracanie uwagi od spraw istotnych, co stwarza dogodne warunki, aby wskazywać społeczeństwu, iż chodzi o osiągnięcie odmiennych celów aniżeli tych, które są faktycznie istotne. Jak podaje E. Ponczek: „służy temu skłonność do posługiwania się mitami historyczno-politycznymi i stereotypami społecznymi, sprzyjającymi

powstawaniu irracjonalnych uprzedzeń, czy też złudzeń. Czynione jest to po to, aby doszło do zdezorientowania odbiorcy i pozbawienia go wpływu na kreowanie pozytywnego kształtu rzeczywistości społecznej” [Ponczek 2009, s. 71-72].

Cale zjawisko manipulacji politycznej można próbować klasyfikować według obranego klucza. Przykładową segregacją tego zjawiska można podać za K. Danielem, który dokonuje podziału manipulacji politycznej na:

„1.wyborcze – związane z wyborami: składanie nieprawdziwych dokumentów, potwierdzanie nieprawdy, kłamstwa wyborcze;

2.medialne – związane z oddziaływaniem na media: marginalizacja, pominięcia, zatajania, zniekształcenia części lub całości informacji, kontrolowane przecieki;

3.prawne – związane z tworzeniem i przestrzeganiem przepisów prawa: stanowienie korzystnego prawa, zaniechania obietnic, przeciąganie w czasie;

4.kooptacji – związane z rekrutacją na ważne stanowiska: pozakonkursowe rekomendowanie, promowanie wybranych osób, tworzenie trudnych procedur, odwlekanie decyzji;

5.sondażami – związane z badaniami opinii społecznej: przygotowywanie sondaży na zamówienie, wybiórcza i nierzetelna interpretacja danych;

6.instytucjami – związane z wywieraniem wpływem na różne instytucje: zmiana ustaw dotyczących działania instytucji, narzucanie kierownictwa, wpływanie na kierunki działania;

7.informacjami – związane z nieujawnianiem lub ujawnianiem pewnych danych, przekazywaniem nieprawdziwych lub zmanipulowanych informacji, kontrolą źródeł informacji;

8.wizerunkowe – związane z kreowaniem odpowiedniego wizerunku polityka lub partii: kierowanie się w polityce partyjnej aktualnymi trendami sondażowymi, populizm, zmiana charakteru danego polityka (prezentowanie nowej osobowości)” [Daniell].

Jak większość zjawisk i procesów tak i manipulację można próbować pogrupować. Marek Karwat wyróżnił trzy, jego zdaniem, najbardziej elementarne grupy manipulacji. I tak, wyróżnia on:

1. Manipulację akredytacyjną, – której funkcja polega przede wszystkim na otrzymaniu przez polityka poparcia, które jest mu niezbędne by mógł piastować swe stanowisko,

2. Manipulację dyskredytacyjną, – którą można określić, jako swoistą broń skierowaną przeciwko kontrkandydatowi lub osoby zagrażającej politykowi,

3. Manipulację prowokacyjną, – która to łączy w sobie pewne części dwóch poprzednich [Szalkiewicz].

W dzisiejszych czasach na znaczeniu traci to, jaką wiedzę ma polityk i jaki jest sens jego komunikatów. Zaś zdecydowanie zyskuje charakter, jaki ma polityk, to czy jest on obdarzony charyzmą, czy potrafi być showmanem i zaistnieć w mediach. Albert Mehrabian przeprowadził doświadczenie, które pozwoliło zbadać, co wpływa na skuteczność komunikacji. Z jego badań wynika, iż na efektywność komunikacji wpływa: język ciała w 55%; ton głosu w 38%; słowa w 7%. Rezultaty tych analiz wskazują, iż „to, co mówią do nas politycy ma bardzo małe znaczenie. Większe znaczenie ma ich mowa ciała, ton głosu i charyzma” [*Manipulacje w marketingu politycznym*]. W tym miejscu zaczynają odgrywać coraz to większą rolę specjaliści od public relations i marketingu politycznego [zob. *Programy a ich realizacja*]. Dobrym przykładem prezentującym manipulację polityczną są kampanie wyborcze. Wówczas to politycy i ich partie usiłują jak najefektywniej oddziaływać na potencjalnych wyborców, poprzez kreowanie siebie, jako najlepszej alternatywy spośród możliwych. A za technikę pomagającą odnieść zwycięstwo przyjmują manipulację [zob. *Czym jest manipulacja polityczna?*].

Od kilku lat można zauważyć, iż kolejne kampanie wyborcze prowadzone w Polsce stają się coraz bardziej agresywne i pozbawione jakichkolwiek norm etycznych czy moralnych. Celem ich jest pogrążenie kontrkandydata. W prowadzonych kampaniach można obserwować styl, który na masową skalę jest wykorzystywany w USA. Cechą charakterystyczną amerykańskich kampanii wyborczych jest wykorzystywanie różnych informacji, zazwyczaj o charakterze sensacyjnym. Wiadomości sensacyjne wykorzystywane podczas trwającej kampanii wyborczej z reguły przybierają postać przekazu negatywnego. Jako przykład kampanii negatywnej zastosowanej w Polsce można podać ostatni etap kampanii prezydenckiej Mariana Krzaklewskiego, która miała miejsce w roku 2000. Wówczas to zastosowano negatywną kampanię polityczną określaną przez niektórych analityków „niełubiane, ale pamiętane”. Podczas tej kampanii sztab wyborczy M. Krzaklewskiego, w ostatnim etapie medialnej kampanii zaprezentował w telewizji celowo zmontowany film, w którym ukazano sceny przedstawiające ówczesnego prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego i jego współpracowników podczas wizyty w Kaliszu. Na filmie uchwyciono moment, kiedy Marek Siwiec po wyjściu z samolotu całuje ziemię, parodiując gest Jana Pawła II. Celem autorów filmu, określanego później, jako „Incydent kaliski”, było przedstawienie najbliższych współpracowników prezydenta w odpowiedni sposób i miało sugerować, iż M. Siwiec swoim zachowaniem zakpił z papieża i obraził tym samym uczucia religijne wielu Polaków. Zaraz po wyemitowaniu tej „negatywnej reklamy” zarejestrowano spadek poparcia dla A. Kwaśniewskiego. W decydującym momencie jednak urzędujący wówczas prezydent odniósł zwycięstwo nad M. Krzaklewskim. Nieoczekiwanie w cieniu

tych wydarzeń zyskał na popularność trzeci kandydat – Andrzej Olechowski. Sporej części Polaków jawił się on, jako polityk umiarkowany. Wyborcy, którzy poddali się negatywnej kampanii M. Krzaklewskiego udzielili swojego poparcia Olechowskiemu.[Skarżyńska 2005, s. 323-324, Rycerska 2009, s. 143-146.] Jak widać nie zawsze taka manipulacja przynosi korzyści jej autorom.

Poddając pod rozważania manipulację polityczną trzeba również poświęcić trochę miejsca na perswazję i populizm traktowanych, jako elementy języka polityki. W interesujący sposób zwraca na to uwagę Alina Balczyńska-Kosma. Odwoływanie się do perswazji i nierzadko populistycznych haseł to stale elementy mowy politycznej. Opanowanie techniki retoryki i umiejętności posługiwania się słowami jest w dużej mierze gwarancją skuteczności w polityce”. [Balczyńska-Kosman 2007, s. 61-64] Z analizy środków stosowanych w języku polityki wynika, iż w języku polityków przeważa funkcja perswazyjna. Autorka badań zauważa ponadto, że funkcja jest wykorzystywana do zmniejszania dystansu pomiędzy rozmówcami, czego dokonuje się przez: ujawnianie przez polityków osobistych przeżyć, używanie formuł powitalnych i pożegnalnych, wprowadzenie swobody językowej poprzez zastosowanie słownictwa potocznego a także wspólne odczuwanie z rozmówcą jego przeżyć (zazwyczaj przykrych) [tamże].

Słowa w języku polityki mogą budzić pozytywne skojarzenia: „sprawiedliwość”, „równość”, „honor”, „pokój” (...) itp. Z drugiej jednak strony niektóre określenia mogą nieść negatywne emocje: „wojna”, „agresja”, „anarchia”, „zdrada” (...), „bezrobocie”, „obcy kapitał”, „podatki”, „strajk”, czy takie słowa jak: „teczka”, „komisja” (śledcza), „afera”, „korupcja” (...). Aktualnie żadne z liczących się ugrupowań na polskiej scenie politycznej nie zawiera w swej nazwie słowa „partia”. Dzieje się tak dla tego, iż obecne polskie partie polityczne bardziej są kojarzone przez społeczeństwo z konkretnymi nazwiskami – politykami aniżeli z „samą sobą”. Współcześnie zwykło się mawiać np. o „członku Platformy (Obywatelskiej) lub „ludziach z Ruchu (Palikota) zamiast mówić: „członek partii: Platforma Obywatelska” bądź „ludzie z partii politycznej Ruch Janusza Palikota”. Warto w tym miejscu także wspomnieć, że coraz więcej terminów odnoszących się do polityki, takich, które pierwotnie zawierały pozytywne znaczenie ulega przewartościowaniu np. „solidarność”, „liberal”, „koalicja”. Charakterystyczne stało się także posługiwanie się porównaniami oraz przenośniami. Zazwyczaj, porównuje się politykę do teatru, co znajduje wyraz w takich wyrażeniach jak: „scena polityczna”, „aktorzy polityczni”, „gra polityczna” lub „gra parlamentarna”. [tamże, s. 67]

Kończąc rozważania o manipulacji politycznej trzeba jeszcze wspomnieć o kreowaniu wizerunku tak samych polityków jak i ich partii politycznych.

Kathleen M. McGraw analizując wizerunek polityczny odwołuje się do myśli Machiavellego, który twierdzi, Książę musi wiedzieć, jak manipulować swoją reputacją. Co więcej, jeśli chodzi o dobre imię, pozory są ważniejsze niż rzeczywistość. Na tak rozumianą polityczną reputację składają się spostrzeżenia, które są końcowym rezultatem dynamicznego procesu łączącego obywateli i polityków. Formułując to w język współczesnych nauk społecznych, polityczna reputacja jest funkcją dwóch wzajemnie powiązanych procesów: tworzenia wizerunku („impressionformation”) i sterowania wizerunkiem („impressionmanagement”). Pierwszy odnosi się do konstruowania przez jednostkę ludzką reprezentacji – struktury poznawczej przechowywanej w pamięci – składającej się z wiedzy i przekonań na temat innej osoby. W sferze polityki konstruowane przez obywateli wizerunki polityków składają się z wnioskowań dotyczących nie tylko tego rodzaju cech, jakie interesowały Machiavellego, ale także politycznych atrybutów, wyglądu, zachowań itd. Sterowanie wizerunkiem odnosi się z kolei do działań podejmowanych przez ludzi w celu regulowania i kontrolowania informacji o sobie, jakie przedstawiają oni innym ludziom.[McGraw 2008, s. 259-260] Warto pamiętać, iż samo kreowanie wizerunku stanowi swoiste narzędziem wpływu społecznego. [Białopiotrowicz 2009, s. 14]

Współcześnie znaczącą rolę w kreowaniu wizerunku pełni wspomniany już marketing polityczny. Marketing w tej kwestii jest wykorzystywany cały czas a nie tylko w okresie kampanii wyborczej. Istnieje wiele sposobów służących do manipulacji wizerunkiem, wśród stosowanych najczęściej wymienia się: wzmacniania swojej wiarygodności poprzez wyciąganie ręki do przeciwnika, deklarując wewnętrzną zmianę na lepsze czy też nie krytykując konkurentów.[Daniel] Przykładem polityka, który dokonał zmian w swoim wizerunku jest A. Leppera. Postać ta w niebywały wręcz sposób, przy pomocy doradcy medialnego, ze zwykłego organizatora rolniczych strajków zmienił się w polityka, który objął z czasem stanowisko wicepremiera. Także Jarosław Kaczyński wraz ze swoim ugrupowaniem politycznym – Prawem i Sprawiedliwością – próbował w 2010 roku, podczas trwającej wówczas kampanii prezydenckiej, dokonać zmian wizerunkowych. J. Kaczyński w tamtym czasie ewoluował od polityka odbieranego, jako konfliktowy, twardy i autorytarny do osoby skłonnej do zakończenia wojen z przeciwnikami, który używa „języka miłości”. Jednakże wraz z poniesioną porażką w wyborach prezydenckich, wrócił do przedwyborczego, konfliktowego stylu prowadzenia polityki. [tamże]

Manipulacja jest skutecznym narzędziem w ręku osoby, która sprawnie potrafi nim operować. Ludzie są coraz bardziej świadomi, iż są oni jedynie pionkami w grze, na którą przeważnie nie mają wpływ. Dzięki czemu mogą

próbować przeciwstawiać się lub chociażby nie poddawać się sztuczkom manipulacji. Jednakże trzeba mieć na uwadze, iż im większa będzie ludzka świadomość o manipulacji tym będzie pojawiać się więcej metod i technik wpływających na zachowania człowieka. Pojawiające się coraz to nowsze metody mogą nieść ze sobą pewne niebezpieczeństwo, bowiem prawdopodobnie będą jeszcze bardziej wpływać na ludzką psychikę. A przecież nie od dziś wiadomo, iż jakakolwiek ingerencja w ludzką psychikę nie pozostaje obojętna.

Literatura

1. Balczyńska-Kosman, A. Perswazja i populizmy jako elementy języka polityki, [w:] Polityka i perswazja pod red. Liszewski, P., Poznań 2007.
2. Białopiotrowicz, G. Kreowanie wizerunku w biznesie i polityce, Warszawa 2009.
3. Czym jest manipulacja polityczna?, [w:] Portal: Psychologiasukcesu.pl, <http://psychologiasukcesu.pl/czym-jest-manipulacja-polityczna>, [19.02.2012].
4. Daniel, K. Manipulacje polityczne a jakość demokracji– na przykładzie Polski po 1989 roku, <http://www.kampanianegatywna.pl/polityka/28-manipulacje-polityczne-a-jakosc-demokracji-na-przykladzie-polski-po-1989-roku.html>, [19.02.2012].
5. Dolińska, D. Społeczny wizerunek partii politycznych, Toruń 2009.
6. Fursti44, Manipulacja umysłami osiąga już..., <http://www.cytaty.info/mysl/manipulacjaumyslamiosiagajuz/1>, [25.05.2012].
7. Jabłoński, W. Kreowanie informacji. Media relations, Warszawa 2006.
8. Kamieniak, J. Od perswazji do manipulacji, <http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,4641/k,2>, [19.02.2012].
9. Manipulacje w marketingu politycznym, [w:] Portal: Psychologiamanipulacji.pl, <http://psychologiamanipulacji.pl/manipulacje-w-marketingu-politycznym/>, [19.02.2012].
10. McGraw, K.M. Wizerunki polityczne: tworzenie i sterowanie, [w:] Psychologia polityczna pod red. Sears, D. O., Buddy, L., Jervis, R., Kraków 2008.
11. Mikołajewski, K. Pragmatyczne i moralne granice sterowania politycznego. Ujęcie systemowo- cybernetyczne, Warszawa 2010.
12. Nieć, M. Komunikowanie społeczne i media. Perspektywa politologiczna, Warszawa 2010.
13. Ponczek, E. Wyzwania polityki polskiej: opcja aksjologiczna i socjotechniczna, [w:] Socjotechnika w polityce wczoraj i dziś pod red. Kasińska-Metryka A., Kosowska-Pedrycz K., Kielce 2009.
14. Programy a ich realizacja, [w:] Portal: pepepe.pl, <http://www.pepepe.pl/programy-a-realizacja.html>, [19.02.2012].

15. Rogaliński, P. Perswazyjne przemówienia polityczne cz. 1, <http://www.rogalinski.com.pl/marketing-2/perswazyjne-przemowienia-polityczne-cz-1/>, [19.02.2012].
16. Rycerska, I. Wpływ sensoryjnych informacji o kandydatach na wyniki sondaży przedwyborczych i wyniki wyborów w 2001 i 2005 roku, [w:] Socjotechnika w polityce wczoraj i dziś pod red. Kasińska-Metryka A., Kosowska-Pedrycz K., Kielce 2009.
17. Sajna, R. Socjotechniczne manipulacje w politycznych programach telewizyjnych Alo, Presidente, Co z tą Polską i The Opposite Direction, [w:] Socjotechnika w polityce wczoraj i dziś. Tom I. pod red. Kasińska-Metryka A., Kosowska-Pedrycz K., Kielce 2009
18. Skarżyńska K., Człowiek a polityka. Zarys psychologii politycznej, Warszawa 2005.
19. Szalkiewicz W., Marketing polityczny. Barwy walki, http://www.info-pr.pl/?page=articles-&article_id=602&article_category=15&category=marketing-polityczny, [19.02.2012].
20. Zdankiewicz-Ścigala, E., Maruszewski, T. (red.), Wokół psychomanipulacji, Warszawa 2003.

Несколько слов о манипуляции в XXI веке

Манипуляция является мощным инструментом в руках человека, который эффективно может его использовать. С одной стороны, люди все чаще осознают, что они только пешки в игре, на которую не всегда имеют влияние. С другой стороны, чем больше мы будем знать о манипуляции, тем больше будет появляться подходов и методов воздействия на поведение человека. Появляются все новые и новые методы, могущие влечь за собой угрозу, так как, вероятно, они еще активнее влияют на человеческую психику, а любое вмешательство в человеческий разум не остается без последствий.

Keywords: Манипуляция, манипуляция в СМИ, манипуляция в политике, политический маркетинг

A few words about manipulation in the twenty-first century

Manipulation is what which sought to to check at work, an effective tool in the hands of someone who can efficiently operated. On the one hand, people are increasingly aware that they are only pawns in the game, which does not always have an impact. On the other hand, the greater will be the manipulation of human consciousness that will appear more methods and techniques for influencing human behavior. Emerging newer methods may pose a threat, because they probably have more influence on the human psyche. And yet not widely known that any interference in the human mind can not remain indifferent.

Key words: manipulation, media manipulation, political manipulation, political marketing

Małgorzata Chrobak
ATH, Bielsko-Biała, Polska

„WODA Z MÓZGU” W RZECZYWISTOŚCI INFORMACYJNEJ NA PRZYKŁADZIE SOCJOTECHNIKI, MANIPULACJI I PROPAGANDY

Chcąc odpowiedzieć na pytanie, czym właściwie jest rzeczywistość informacyjna okazuje się, że nie wystarczy po prostu wpisać owo pojęcie w wyszukiwarce internetowej. Wygląda na to, że jest to pojęcie, które nie posiada powszechnej i swoistej definicji, ale niewątpliwie istnieje i dotyczy czasów, w których żyjemy. Mimo wszystko można stwierdzić, iż nieodzownym elementem rzeczywistości informacyjnej jest społeczeństwo informacyjne, które tę rzeczywistość tworzy.

Definiując społeczeństwo informacyjne warto skorzystać z opracowań Daniela Bella, który co prawda nie użył tego określenia jako pierwszy, ale przedstawił główne cechy społeczeństwa informacyjnego. Ponadto dzięki niemu termin ten upowszechnił się, kiedy w 1973 r. wydał pracę pt. „The Coming of Post – Industrial Society”. Opisywał w niej społeczeństwo informacyjne, które jest przejawem społeczeństwa postindustrialnego, gdzie dominującą rolę zaczęła odgrywać informacja i bynajmniej nie chodzi tutaj wyłącznie o informacje, jako dane na temat usług czy produkcji. Rzecz w tym, że to właśnie informacje są traktowane, jako usługa bądź produkt, który można sprzedać, jako główną siłę napędową współczesnej cywilizacji [Golka 2008, s.79-81]. Stąd nietrudno zauważyć, że życie w czasach, gdzie nieodłącznym elementem naszej codzienności stały się środki masowego przekazu, stanowi idealne warunki dla istnienia rzeczywistości informacyjnej. Natomiast społeczeństwo informacyjne, które jest niemal synonimem komunikowania stanowi niekwestionowane możliwości szybkiego i taniego obiegu informacji. Właśnie, dlatego stanowi ono potężną i samonapędzającą się broń dla osób medialnych, które jak wiadomo stały się fundamentem istnienia czwartej władzy, obok władzy sądowniczej, ustawodawczej i wykonawczej.

Posiadając tak ogromne możliwości i chcąc narzucać swój punkt widzenia dziennikarze, politycy, ludzie sprawujący najważniejsze funkcje w państwie, a także wszyscy ci, którzy w jakikolwiek sposób współtworzą i kreują otaczający nas świat, posuwają się do wykorzystywania technik niekoniecznie uchodzą za społecznie wartościowe. W tym miejscu nasuwa się pytanie - czy media przedstawiają nam świat i zdarzenia takimi, jakimi są naprawdę? Może, choć czasem trudno w to uwierzyć, media nie zawsze mówią nam jaka jest prawda. W bardzo wymowny sposób podsumował to w swoich badaniach w

1963 r. Bernard Cohen pisząc: *Media być może nie zawsze są skuteczne mówiąc ludziom jak mają myśleć, ale są oszalałymi skuteczne w mówieniu swoim czytelnikom i słuchaczom, o czym mają myśleć.* W praktyce chcąc osiągnąć taki cel osoby medialne posługują się różnymi technikami, należą do nich między innymi socjotechnika, manipulacja i propaganda, dlatego właśnie w tej pracy chciałabym się zająć owymi zagadnieniami. Chcąc zobrazować zasadnicze różnice między nimi pokrótce podam ich definicje i przedstawię przykłady, aby poniekąd udowodnić, iż jest tak naprawdę.

Zacznijmy zatem od socjotechniki. Socjotechnika to ogół metod, środków i działań praktycznych zmierzających do wywołania pożądanych przemian w postawach lub zachowaniach społecznych, np. wpływ reklamy na jednostkowe lub społeczne zachowania konsumpcyjne. Działania socjotechniki stanowią między innymi jeden ze środków walki o władzę, rozwiązywania konfliktów społecznych, komunikacji społecznej. Podstawowe metody socjotechniczne to np. perswazja, manipulacja, intensyfikacja lęku. W praktyce oddziaływania socjotechniczne kierowane są zarówno na emocje (strach, współczucie, miłość), jak i na intelekt (prezentacja danych statystycznych, powoływanie się na badania i autorytety naukowe) [Smolski, Smolski, Stadtmüller 1999]. Stanowi jedną z najważniejszych form oddziaływania aparatu państwowego, partii politycznych i elity władzy na tych, których się już kontroluje, pragnie się kontrolować i którzy przeszkadzają w sprawowaniu pożądanej kontroli [Goćkowski 1968, s. 84.]. Może być używana zarówno do celów moralnie ocenianych jako dobre lub złe. Powinna być stosowana, stwierdza Adam Podgórecki, *wyłącznie do realizacji celów, które są oceniane jako społecznie wartościowe* [Podgórecki 1968, s. 47.]. Tak niestety nie jest i przykładem na to może być działanie Adolfa Hitlera.

Hitler stosując socjotechnikę wykorzystał słabość niemieckiego systemu demokratycznego, co umożliwiło mu zdobycie władzy. Dużą wagę przywiązywał do budowania swojego wizerunku. Przedstawiał się wyborcom jako geniusz, który wyprowadzi naród z kryzysu. Prezentowano go zawsze wśród tłumów ludzi, którzy byli jego zwolennikami i pozdrawiali go charakterystycznym gestem podniesionej prawej ręki i słowami „Heil Hitler?”. Obraz jaki został stworzony fascynował Niemców, co jest dowodem na to, że wykorzystanie socjotechniki przez Hitlera przyniosło oczekiwane skutki.

Narodowi socjaliści po zdobyciu władzy przejęli całkowitą kontrolę nad mediami. Stworzono ministerstwo propagandy, na czele którego stanął Joseph Goebbels, który doskonale potrafił wykorzystać socjotechnikę. W celu stworzenia pozytywnego stereotypu Niemców otaczano obrazami wysportowanych przedstawicieli aryjskiej rasy panów. Dodatkowo, aby utrzymać totalitarną władzę wskazano negatywną grupę odniesienia. W tym celu Hitler przedstawiał Żydów jako tych, którzy wbili Niemcom „nóż w

plecy” podczas I wojny światowej. Dla potwierdzenia takiego wizerunku filmowcy tworzyli filmy ukazujące Izraelitów jako przestępców i degeneratów, który potajemnie spiskują przeciwko czystej rasowo części społeczeństwa. Doprowadziło to do ukształtowania negatywnego tła emocjonalnego i odpowiedniego stereotypu, dzięki czemu stało się możliwe stworzenie holokaustu. SS-mani pracujący w komorach gazowych postrzegali Żydów jako zarazę, z której należy oczyścić naród niemiecki, a zatem nie mieli wątpliwości, że działają dla dobra niemieckiego narodu.

Jeżeli chodzi o manipulacje, która jest jedną z metod socjotechnicznych, należy powiedzieć, że jest to kształtowanie lub przekształcanie poglądów i postaw ludzi, dokonywane poza ich świadomością [Kopaliński 2000]. Techniki manipulacji są różnorodne: od selektywnego informowania, przez cieniowanie informacji, aż do zwykłego wprowadzenia w błąd przez słowa lub obraz. Manipulacja kształtuje fałszywy wizerunek rzeczywistości i urabia świadomość odbiorców tak, że nie mogą oni pojąć faktycznych uwarunkowań życia jednostkowego i społecznego lub uwarunkowania te negują. Przy tym niewielka jest zazwyczaj zdolność odbiorców do obrony przed manipulacjami i nikła ku temu gotowość. Jednak najbardziej niebezpieczna wydaje się właśnie manipulacja w środkach masowego przekazu. Środki manipulacji informacjami w mediach to przede wszystkim: selekcja, fragmentaryzacja, uproszczenie, fałszywa interpretacja, jawne przekłamanie, a nawet czysta kreacja. Są to środki proste, a jednocześnie nader wyrafinowane i zazwyczaj negatywne w skutkach [Golka 2008]. Manipulacja w mediach zaczyna się w momencie wybrania zdarzenia, które zostanie zrelacjonowane w serwisach informacyjnych. Codzienny news jest produktem wyborów podejmowanych przez dziennikarzy i redaktorów, w których pewne rodzaje informacji są uważane za ważne i istotne. Wybrane aspekty podkreśla się, aby były bardziej widoczne, a słowa używane przez dziennikarzy opisują tematy ustalając, w jaki sposób czytelnicy je postrzegają [Kukowska, 2006].

Sztandarowym przykładem stacji telewizyjnej, która stosowała manipulacje informacjami jest amerykańska stacja FOX News TV. Mimo, iż Prezes FOX News, Roger Ailes publicznie zapewniał, że celem serwisu jest jak najlepsze, obiektywne dziennikarstwo, a najważniejszym hasłem marketingowym jest „Uczciwe i Wyważone”, co odnosił się do wiadomości jak i dziennikarstwa, to istnieją niepodważalne dowody, że było wręcz przeciwnie. W 2004r. wyemitowano film dokumentalny pt. „FOX News 2004” przedstawiający kulisy i mechanizmy manipulowania wiadomościami przez Zarząd FOX News. Ponadto uzyskano zeznania od byłych reporterów, producentów i współpracowników FOX News, którzy potwierdzili, że stosowali przeróżne metody manipulacji informacjami. Jak wynika z ich

wypowiedzi, wykorzystywano manipulację, aby zagwarantować stacji realizację celów ekonomicznych, a także określonej ideologii politycznej, tożsamej z poglądami amerykańskich Republikanów. Manipulacja dotyczyła głównie selekcji informacji, technik prezentacji wiadomości, emocji i ideologii politycznej.

Stacja Fox News chcąc skłonić swoich pracowników do uprawiania narzuconej polityki wywierała wewnętrzną presję. Kontrolowano reporterów i prezenterów przez nagrywanie ich rozmów telefonicznych czy też sprawdzanie poczty elektronicznej, cenzurowano teksty i narzucano sposób prezentowania wiadomości. Instruowano dziennikarzy, które tematy powinni omawiać na wizji, a które pomijać, a także w jaki sposób komentować wyselekcjonowane wydarzenia.

W celu uwiarygodnienia przedstawianych wiadomości posługiwano się tymi badaniami opinii publicznej, które były zgodne treściami przekazanych informacji. Umieszczano perswazyjne teksty na dole ekranu. Manipulowano także przez świadome zacieranie różnic pomiędzy informacją a komentarzem. Każda informacja wyrażała jakiś punkt widzenia, przez co ludzie nie mogli poznać faktów, które mogliby ocenić. Zapraszano do studia głównie tych gości, którzy głosili poglądy polityczne zgodne z ideologią polityczną stacji. Potwierdzeniem tego są badania przeprowadzone w drugiej połowie 2003r., z których wynika, że republikanie byli zapraszani do studia pięć razy częściej niż demokraci.

Ważnym elementem służącym do manipulowania ludźmi przez stację FOX News były także emocje. Wykorzystywano strach ludzi, który jest potężną bronią w rękach mediów. Nieustanne poczucie zagrożenia wśród prowadzi do tego, że ludzie domagają się silnej władzy i rządu. Straszono przed imigrantami, homoseksualistami, ludźmi innej rasy, a przede wszystkim przed terroryzmem, który później stał się argumentem przetargowym dla prezydenta USA, George'a W. Busha [zob. *Przegląd* 2006].

Kolejną techniką jest propaganda, która według współczesnej wersji terminu, jaką zaproponowali Victoria O'Donnell i Garth S. Jowett w pracy „Propaganda and Persuasion”, jest celową i systematyczną próbą kształtowania percepcji, manipulowania myślami i bezpośrednimi zachowaniami w celu osiągnięcia reakcji zgodnych z oczekiwaniami propagandzisty. Albo inaczej mówiąc, jak twierdził Jacques Ellul, jest to zespół metod stosowanych przez zorganizowane grupy w celu wciągnięcia do aktywnej działalności mas ludzkich, u których w konsekwencji manipulacji psychicznej, wytwarza się jedność psychiczną pozwalającą na włączenie ich do masowych działań [Dobek-Ostrowska, Fras, Ociepka 1999, s. 9]. Powszechnie uważa się, że propaganda to rozpowszechnianie stronniczych idei i poglądów, nierzadko przy użyciu kłamstwa i podstępów. Jednak propaganda to nie tylko sprytne

oszustwo, ale także sugestia i wywieranie wpływu poprzez manipulację symbolami i przy wykorzystaniu mechanizmów psychologicznych jednostki. Obejmuje zreżymowane posługiwanie się obrazami, sloganami i symbolami, które odwołują się do naszych uprzedzeń i emocji. Ogólnie rzecz biorąc, propaganda jest komunikowaniem pewnego punktu widzenia, mającym na celu sklonienie odbiorcy do „dobrowolnego” przyjęcia tego punktu widzenia za swój [Pratkanis, Aronson 2008, s. 17].

Przykładem może być tutaj sytuacja, jaka miała miejsce w czasie wprowadzenia stanu wojennego w Polsce 13 grudnia 1981r. Propaganda miała na celu uzasadnienie zamachu i pozyskanie opinii publicznej dla władzy. Próbowano przekonać społeczeństwo, że stan wojenny został wprowadzony dla ich wspólnego dobra. Tak też brzmiało orędzie gen. Wojciecha Jaruzelskiego, którego wypowiedź sugerowała, że stan wojenny pomoże uniknąć katastrofy narodowej. Od tego czasu wątek katastrofy był stale wykorzystywany, jednak nigdy nie został dopowiedziany do końca. Mówiono, że Polsce zagraża „anarchizacja życia społecznego” i „dekompozycja państwowości”, co dla większości ludzi było niezrozumiałe, ale też i oto może pośrednio chodziło. Taka sytuacja doprowadziła do szumu informacyjnego, przez co ludzie dopowiadali sobie to, czego władza powiedzieć nie mogła. Ludzie myśląc o katastrofie narodowej obawiali się zagrożenia ze strony sowietów, co wzbudzało lęk i działało na korzyść gen. Jaruzelskiego i jego ludzi, bowiem dzięki temu mieli zapewnione dwie kwestie. Przede wszystkim ludzie zaczęli widzieć w Generale tego, który uchronił Polskę przed najazdem ZSRR, a poza tym ludzie byli gotowi podporządkować się władzy, która przecież miała ich chronić przed zagrożeniem ze strony sowietów.

Kolejnym i bardzo istotnym celem propagandy w czasie trwania stanu wojennego było przedstawienie opozycji z jak najgorszej strony. Najczęściej atakowano liderów „Solidarności” nazywając ich „awanturnikami”, „wichrzycielami”, „krętaczami”, „cwaniakami”, którzy „kierując się niepojętą żądzą władzy” niemal doprowadzili do „zguby Polski”. Krytykowano także członków Konfederacji Polski Niepodległej (KPN) i byłego Komitetu Samoobrony Społecznej „KOR”. Z czasem ludzie sprawujący w tym czasie władzę posuwały się do najbardziej haniebnych metod, aby społeczeństwo zwróciło się przeciwko opozycji. Rozprowadzano ulotki, które informowały, że wielu działaczy kradnie związkowe pieniądze i wykorzystuje je na prywatną konsumpcję. Oskarżano także liderów „Solidarności” w współpracę z wywiadami krajów kapitalistycznych, a co za tym idzie, o zdradę ojczyzny za „dolary”. W grudniu 2001r. jeden z ówczesnych głównych ideologów partii – Marian Orzechowski, przyznał: (...) *to była świadomie przyjęta metoda kompromitowania [opozycji]. Wiadomo, że od rozbiórów pojęcie „agent” ma w Polsce bardzo wyraźną, polityczną i moralną kwalifikację.*

Zakładaliśmy, że to dobry sposób na odebranie wiarygodności. Słowa te można potraktować jako swego rodzaju dowód i przepustkę pozwalającą na stwierdzenie, iż socjotechnika, manipulacja i propaganda to nie tylko teoria i historie opisane w książkach, to rzeczywistość, która nas otacza.

Choć często wydaje się, że tego rodzaju techniki nas nie dotyczą, to tak naprawdę nie zdajemy sobie sprawy z tego jak bardzo się mylimy. Tego rodzaju działaniom jesteśmy poddawani codziennie przyswajając informacje przekazywane przez media. Nietrudno się temu dziwić, gdyż w dzisiejszych czasach media stały się metaforą okna, przez które się patrzy na świat i oknem – światem, na które się patrzy. W związku z tym jesteśmy zalewani informacjami, od ich nadmiaru zanika nasza wolność, mamy coraz większy problem z selekcjonowaniem informacji, bo kto da nam pewność, że to, w co wierzymy jest prawdą? To właśnie obecność informacji zniekształconych, a przy tym niezdolność odbiorców do weryfikacji prawdziwości informacji w dużym stopniu wyklucza prawidłową selekcję. Chciałoby się wiedzieć jak się przed tym obronić, a najlepiej jak temu zapobiegać, ale czy jest na to sposób? Oczywiście nie można podać jakiegos rozwiązania, bo takiego po prostu nie ma. Nie jesteśmy też w stanie przewidzieć jak będzie wyglądał rozwój rzeczywistości informacyjnej, jednak można z dużą pewnością stwierdzić, iż rzeczywistość ta będzie musiała trwać i rozwijać się, bo nie ma już od niej odwrotu. Jedyne, co możemy zrobić to stracić się podchodzić z odpowiednim dystansem do przekazywanych informacji, ale przede wszystkim być świadomym istniejącej sytuacji, śledzić najważniejsze fakty manipulacji „na bieżąco”, co pozwala wyrobić sobie pogłębioną opinię na ten temat. Świadomość tego faktu powinna skłaniać do aktywnych postaw wobec manipulacji, aby uchronić jednostkę i społeczeństwo przed jej przykrymi następstwami. Osobiście żywię nadzieję, że przedstawione refleksje przynajmniej w niewielkim stopniu zdołały przekonać, iż manipulacja stała się już jednym ze „światów” człowieka żyjącego w XXI wieku.

Literatura

1. Dobek-Ostrowska, B., Frasz, J., Ociepka, B. Teoria i praktyka propagandy, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1999.
2. Goćkowski, J. *Kultura, socjotechnika i style oddziaływania na grupy i jednostki*, [w:] Socjotechnika, pod redakcją naukową Adama Podgóreckiego, Książka i Wiedza, Warszawa 1968, t. 2.
3. Golka, M. Bariery w komunikowaniu i społeczeństwo (dez)dezinformacyjne, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
4. Golka, M. Bariery w komunikowaniu i społeczeństwo (dez)dezinformacyjne, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
5. Kopaliński, Wł. Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem, Warszawa 2000.

6. Kukowska, M, Wstęp, [w:] Przegląd technik manipulacji mediów na tle relacjonowania newsów 100 dni rządu K. Marcinkiewicza i kampanii prezydenckiej 2005 r., pod red. Geralda Abramczyka, Warszawa 2006.
7. Podgórecki, A. *Logika praktycznego działania*, [w:] *Socjotechnika*, pod redakcją naukową Adama Podgóreckiego, Książka i Wiedza, Warszawa 1968, t. 2.
8. Pratkanis, A., Aronson, E. *Wiek propagandy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
9. Przegląd technik manipulacji mediów na tle relacjonowania newsów 100 dni rządu K. Marcinkiewicza i kampanii prezydenckiej 2005 r., pod redakcją naukową Geralda Abramczyka, Warszawa 2006.
10. Smolski, R., Smolski, M., Stadtmüller, E. H. *Słownik Encyklopedyczny Edukacja Obywatelska*, Wydawnictwo Europa, Wrocław 1999.

Неправда інформаційної дійсності (на прикладах соціотехніки, маніпуляції та пропаганди)

Стаття присвячена проблематиці використання соціотехніки, маніпуляції та пропаганди медіальними особами з метою досягнення необхідних змін у суспільній поведінці, у формуванні неправдивого образу дійсності у свідомості адресатів. Наслідком подібних дій стає маніпуляція інформацією, а також нездатність адресату до верифікації її правдивості, що великою мірою виключає правильне селекціонування інформації. Такого типу діям ми піддаємось щоденно, сприймаючи масову інформацію.

Перелом XX і XXI віків – це період чергової технологічної революції, пов'язаної з розвитком інформаційних технологій, а також з підвищенням ролі засобів масової інформації. Подібні умови є ідеальними для існування інформаційної дійсності, а функціонує в результаті її повстання інформаційне суспільство отримує можливість швидкого та дешевого обігу інформації.

Засоби масової інформації, які традиційно вважались четвертою владою, щораз частіше означаються як перша влада. Стається так внаслідок їх надзвичайного впливу на всі сфери суспільного життя. Маючи нові можливості та нав'язуючи свою точку зору, журналісти, політики, особи, які виконують найважливіші функції у державі, а також всі ті, хто у якійсь мірі разом створюють оточуючий нас світ, використовують саме такі засоби як соціотехніка, маніпуляція та пропаганда.

Ключові слова: інформаційна дійсність, соціотехніка, маніпуляція, пропаганда, інформаційне суспільство, ЗМІ

“Brainwash” in the information reality on the basis of manipulation, social technique and propaganda

The issue of this article is concerned with the use of manipulation, social techniques and propaganda in order to challenge of shaping public opinion, social attitude and build the untruthful reality.

The existence of distorted information is a result of such actions. Receiver's incapacity of right judgement precludes any selection of information. Nowadays the mass media have an incredible impact on public opinion.

The turn of the 20th and 21st century was a period of another technology revolution (information and communication). It was a beginning of increasing importance of the mass media and it was an ideal option for development of information society and a cheap and smart information flow.

The mass media have been called the fourth estate so far but increasingly are regarded as the first one. It is come from the great impact on every aspect of social life. Journalists, politics, people being in government and other big-hitters take advantage of their position and try to enforce their standpoint. They just use such social techniques like manipulation and propaganda.

Keywords: information reality, social technique, manipulation, propaganda, information society, media.

ПЕРВЫЕ КРОКИ PIERWSZE KROKI

Antoni Kubiak

SSPI nr 100 w Warszawie

(opiekun naukowy mgr Mateusz Kowalski)

OBLICZA WŁADZY W POWIEŚCI „PODRÓŻE GULIWERA” J. SWIFTA

*Nigdy władza nie jest dość pewna,
jeżeli istnieje krzywda.*

Tacyt

Powieść „Podróże Guliwera” została napisana przez angielsko-irlandzkiego pisarza Jonathana Swifta w 1726 roku. Książkę Swifta, zaliczaną do powieści przygodowych, podróżniczych, można też określić mianem powieści politycznej. W tym gatunku literackim kluczową rolę odgrywa opis mechanizmów życia politycznego, a sam tekst porusza szeroko pojętą problematykę polityczną. Tak właśnie jest w przypadku „Podróży Guliwera”, w których autor, opisując barwne i burzliwe przygody głównego bohatera, dokonuje analizy i oceny rozmaitych systemów sprawowania władzy.

Dzięki ciekawości świata bohater powieści Swifta przeżywa wiele barwnych przygód. Pierwsza z nich prowadzi go do kraju Liliputów. W kraju zamieszkiwanym przez ludzi o wysokości nie większej niż 15 centymetrów panuje monarchia absolutna, w której władza cesarza jest nieograniczona. Monarcha skupia w swych rękach władzę sądowniczą, ustawodawczą i wykonawczą. Władca w takim systemie nie jest niczym ograniczony, może podejmować decyzje w sposób autorytatywny, nie bacząc na zdanie innych. Co prawda w Lilipucie władzę wraz z cesarzem sprawowała Rada Ministrów, jednak jej udział w rządzeniu krajem był tylko formalny. Nie miała ona realnego wpływu na politykę państwa. Taki stan można określić mianem demokracji pozornej.

Władca państwa o imieniu Golbasto Momarem Evlame Gurdilo Shefin Mully Ully Gue miał zaledwie dwadzieścia dziewięć lat i od lat siedmiu zasiadał na tronie. Jego władza była tak silna, że wprowadził w swoim kraju kult własnej osoby i ustanowił kalendarz, w którym czas liczono od dnia jego koronacji. Doradcy cesarza żyli w ciągłej obawie przed nim. Cesarz wymagał od nich ślepego posłuszeństwa, każdy mógł być posądzony o szkodliwe

działania na rzecz władcy. Jeśli ktokolwiek postąpił wbrew jego woli, natychmiast był odsuwany od sprawowanego urzędu i zastępowany osobą zdolną do bezwzględnej posłuszeństwa. Poddani ubiegający się o wyższy urząd musieli – ku uciesze monarchy – popisać się zdolnościami akrobatycznymi i gimnastycznymi. Był to, jak pisze Swift, „bardzo brzydki zwyczaj”, ponieważ trzeba było przypodobać się cesarzowi. W czasie popisów zdarzały się przypadki ciężkich obrażeń prowadzących nawet do kalectwa.

Obywatele Liliputu od wielu lat prowadzili wojnę z sąsiednią wyspą – Blefusku. Stosunki między tymi krajami idealnie obrazują konflikt Anglii z Francją w XVIII wieku. Lilipuci postanowili wykorzystać w tej walce Guliwera, nazywanego przez nich „Człowiekiem Górą”. Decyzja monarchy – pozornie słuszna z militarnego punktu widzenia – okazała się tragiczna dla gospodarki kraju. Guliwer pochłonął większość zapasów żywności na wyspie, więc w państwie zapanował głód. Władze, obwiniające Guliwera o tę gospodarczą katastrofę, postanowiły go ukarać. Guliwer w obawie przed śmiercią zbiegł do Blefusku. Ostatecznie udało mu się powrócić do ojczyzny, Anglii.

Oblicze autorytarnego i despotycznego monarchy zostało tu dopełnione (na zasadzie kontrastu) wizerunkiem władcy-mecenasa sztuki. Cesarz Liliputu dał się poznać również jako patron kultury i nauki. Te zaś cechy, w połączeniu z absolutystycznym sposobem sprawowania władzy, są wyraźną analogią do monarchów absolutnych doby oświecenia – zwłaszcza Ludwika XIV.

Absolutyzm jest formą rządów, w której nieograniczoną władzę ma dana grupa czy jednostka. Osoba rządząca w takim kraju stoi ponad prawem, nie ograniczają jej żadne przepisy. Warto w tym miejscu przywołać znane słowa Monteskiusza będące – w mojej opinii – trafnym podsumowaniem tej części rozważań: „Kiedy w jednej i tej samej osobie lub w jednym i tym samym ciele władza prawodawcza zespolona jest z wykonawczą, nie ma wolności. [...] nie ma również wolności, jeśli władza sędziowska nie jest oddzielona od prawodawczej i wykonawczej”.

Kolejną podróż Guliwer odbył do Brobdingnag, czyli państwa olbrzymów. Jego wizja stanowi wyraźny kontrast dla autorytarnego i absolutystycznego systemu politycznego panującego w Lilipucie.

W państwie olbrzymów panowały idealne stosunki między władzą a obywatelem. Wszyscy jego mieszkańcy mieli równe prawa. Istotną rolę w funkcjonowaniu Brobdingnag stanowiła edukacja. Młodzież kształciła się tam bardzo pilnie, gdyż wysokie urzędy zdobywało się dzięki wiedzy, a nie drogą nepotyzmu. Likwidowało to również problem korupcji. Prawo tego kraju było przystępnie i prosto sformułowane, dzięki czemu każdy wiedział, co ma robić, a czego mu nie wolno. Obywatelom nieznanymi były pojęcia „konfliktu

zbrojnego” czy „bitwy”, ponieważ Brobdingnag nigdy nie brało udziału w żadnej wojnie.

Jednym z głównych wątków tej części powieści są rozmowy głównego bohatera z królem Barangatchem III na temat sytuacji politycznej w Europie. Władca nie dowierza, że ludzie w świecie Guliwera mogą być tacy okrutni i rządni władzy. Istotna jest tu krytyka systemu gospodarczego. Monarcha dziwi się, skąd Anglia czerpie zyski, skoro wydaje więcej pieniędzy niż wpływa z podatków do skarbu państwa. Krytykuje również angielskie prawo, niemogące uporać się z problemem przestępczości.

Obywatele Brobdingnag byli pacyfistami. Sam król olbrzymów nie chciał poznać receptury produkcji prochu, bo, jak uważał, taka broń tylko niszczy ludzkie istnienia i owoc ich pracy. Wizja ta nosi wyraźne cechy utopii.

Wir przygód prowadzi Guliwera również na Laputę – latającą wyspę zamieszkiwaną przez matematyków i muzyków. Na Lapucie, tak jak w Zjednoczonym Królestwie Wielkiej Brytanii, władzę sprawował król. Pod jego rządami znajdowała się latająca wyspa z dworem królewskim na czele, a także wyspa Balnibardi ze stolicą Lagado. Gdy w jakiejś miejscowości wybuchł bunt, król zsyłał na rebeliantów nieszczęścia, takie jak: ograniczanie dostępu do światła słonecznego i kamieniowanie zbuntowanego miasta. Dzięki tym posunięciom monarcha utrzymywał się przy władzy.

Laputę zamieszkiwali niemal sami uczeni. Choć posługiwali się skomplikowanymi wzorami matematycznymi i przedmioty ściśle mieli w małym palcu, nie umieli swojej wiedzy zastosować w praktyce. Domy, które budowali, były krzywe i prawie zawsze niedokończone, bo, jak to określił pewien profesor: „Nasi matematycy są tylko do myślenia, a nie do robienia rzeczy pożytecznych dla ogółu”. Stąd też wpływ dokonań inteligencji na losy obywateli niższych warstw społecznych był znikomy, zaś sama stolica państwa i jej okolice były bardzo biedne. Ludzie żyli w ubóstwie i strachu, a gospodarka państwa była w zapaści.

W obrazie mieszczącej się w stolicy Akademii Projektodawców (której profesorowie, zamiast tworzyć rzeczy ułatwiające ludziom życie, robili bezcelowe i całkowicie niepotrzebne eksperymenty) znawcy twórczości Swifta dopatrują się satyry na brytyjską Royal Society (działającą od roku 1660).

Ostatnią podróż Guliwer odbył do kraju Hynhnmów – rozumnych koni. Zwierzęta zamieszkujące tę krainę były bardzo rozwinięte intelektualnie. Konie nie znały pojęcia kłamstwa, ponieważ mowa służyła im do przekazywania wiedzy o rzeczach, które istnieją. W przeciwieństwie do państw Europy pieniądze w tym kraju nie miały żadnego znaczenia, a żywności było tam pod dostatkiem. Życie toczyło się spokojnie, a krajem nie wstrząsały afery polityczne.

Krainą rozumnych koni rządził król wspomagany przez parlament. Choć zwierzęta te żyły niemal beztrudnie, miały często problemy z jahusami – istotami podwładnymi koniom. W kraju tym – odwrotnie niż w naszym świecie – konie odgrywają rolę ludzi, zaś jahusi, mający wiele ludzkich wad, sprowadzeni są do poziomu zwierząt. Po rozmowie z Guliwerem na temat problemów Anglii i Europy król doszedł do wniosku, że gatunek ludzki łączy wiele cech wspólnych z jahusami. Człowiek, podobnie jak one, jest złośliwy, chciwy i podstępny.

Po wyciągnięciu tak bolesnych wniosków, parlament nakazał królowi wydalić Guliwera z państwa. Lemuel powrócił ponownie do domu, tym razem całkowicie na stałe.

Jonathan Swift, opisując w swej powieści mechanizmy funkcjonowania władzy w różnych typach monarchii, zwraca uwagę na różnego rodzaju nadużycia, jakich dopuszczają się władcy wobec swych poddanych. Władza skupiona w rękach monarchy rozumnego, uczciwego i sprawiedliwego zapewnia mieszkańcom kraju dobrobyt i bezpieczeństwo, ale jeśli sprawuje ją człowiek despotyczny, chciwy i próżny, nie wróży to państwu nic dobrego. Analiza przedstawionego w powieści Swifta motywu władzy skłania do wniosku, że sam autor opowiada się przede wszystkim za dwoma systemami jej sprawowania: monarchią konstytucyjną oraz monarchią parlamentarną, jako że w ich obrębie władza nie pozostaje w rękach jednej osoby (jak ma to miejsce w przypadku absolutyzmu), ale jest kontrolowana i normowana nadrzędną literą prawa.

Literatura:

1. Górńska, U. Inna krytyka. Recenzja najnowszej książki W. Boleckiego, www.tekstualia.pl
2. Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny, red. J. Krzyżanowski i in., Warszawa 1984.
3. *Monarchia*, [w:] Wikipedia – wolna encyklopedia, <http://pl.wikipedia.org/wiki/Monarchia>
4. *Podróże Guliwera*, [w:] Wikipedia – wolna encyklopedia, http://pl.wikipedia.org/wiki/Podr%C3%B3%C5%BCe_Guliwera
5. Sierotwiński, S. Słownik terminów literackich, Wrocław 1986.
6. Swift, J. *Podróże Guliwera*, Kraków 2006.

Облики власти в «Путешествиях Гулливера» Дж. Свифта

Автор статьи предпринимает попытку объяснения основных механизмов реализации власти, представленные в романе Д. Свифта «Путешествия Гулливера». В работе особое внимание обращается на критику широко понимаемой монархии, а также на влияние этой системы власти на судьбы общества.

Ключевые слова: политический роман, власть, монархия.

Aspects of power in „Gulliver's Travels” by J. Swift

The author of the presented article is attempting to explain the main mechanisms of exercising of power described in the novel „Gulliver's travels” by J. Swift. The study pays special attention to the criticism of broadly defined monarchy and to the influence this type of government has on the society.

Keywords: political novel, power, monarchy.

ГОСТІ. ПРАЦІ ВИКЛАДАЧІВ
GOŚCIE. PRACE WYKŁADOWCÓW

Дарья Барашева,
СГГУ, Севастополь, Украина

**ОСНОВНЫЕ СВОЙСТВА ОЩУЩЕНИЙ КАК ИСТОЧНИКА
ПОЗНАНИЯ И МЕХАНИЗМА ИДЕНТИФИКАЦИИ
ЛИЧНОСТИ**

Постановка проблемы

Существование духа и тела есть сочетание совершенно исключительное, своеобразное: здесь соединены основные элементы человеческого опыта – субъект и объект, дух и протяженная материя [Бен 1998, с.217].

Тело выступает в роли специфического посредника в формировании отношений между сознанием человека и окружающим миром (субъектом и объектом), доставляя по каналам восприятия разнообразную информацию о внешней и внутренней действительности. В понимании отношений сознания и личности чувственный опыт также значим: в социальной деятельности формируется личность, через идентификацию собственной личности в разнообразных ситуациях происходит распознавание и понимание субъектом своей сущности, своего смысла и индивидуального предназначения.

Роль ощущения как источника познания подчеркивалась многими учеными на заре становления психологии (Г. Эбингауз, А. Бен. У. Джемс, З. Фрейд и др.) и продолжает исследоваться на современном этапе ее развития (Ф.Н. Гоноболин, Т.Б. Кудряшова, Е.В. Осичнюк, Ф. Хаек, Т.Г. Демпси и др.).

Тем не менее, понимание ощущения как механизма идентификации личности опускается, притом, что феномены познания и идентификации являются взаимосвязанными, взаимозависимыми.

Посредством способности познания человек идентифицирует мир, свою личность, личности других. Способность идентификации (отождествления во взаимосвязи с различением; отождествление не возможно без различения) обеспечивает основу познания мира человеком. Способность познания обеспечивает основу идентификации личности. Субъект познает; познавая, он действует; действуя, он

распознает себя, идентифицирует способы своей реализации, распознает устойчивые способы поведения и т.д., – идентифицирует свою личность; идентифицируя свою личность и множество других отдельных личностей, он различает их, а также их и его сходства и различия, определяет закономерности отношений, обобщает, конкретизирует, устанавливает логические связи отношений; идентифицируя свою личность и других, субъект познает действительность и свое «я».

Идентификация личности как процесс направлена, в первую очередь, на познание собственной субъектности, собственного «я»; познаваемый мир «не-я» позволяет выделить и изучать мир «я» в его эмпирических дисплеях. Познание же субъекта направлено на изучение, освоение мира вокруг и адаптации в нем; идентификация личности в данном случае – это один из способов познания. Т.е. познание и идентификация личности связаны.

В плане гносеологическом связь познания и идентификации обусловлена отношениями включенности идентификации в процесс познания как одного из составляющих его механизмов (другие – сличение, различение, аналогия, ассоциация, дифференциация, обобщение, связывание, классификация, категоризация). Идентификация – познавательная функция, один из ментальных механизмов познания. В процессе познания действительности осуществляются два начальных типа мыслительных операций – отождествление и различение, приводящее к формированию парадигматических ассоциативных связей сохраняемых следов переживаемых ощущений приобретаемого опыта, а также связывание смежных следов, приводящее к установлению синтагматических ассоциаций. Познавая окружающий мир, вырабатывая понятия, умозаключения, развивая суждения, человек прежде идентифицирует отдельные его составляющие, комплексы составляющих, себя и других, пытается идентифицировать мир как целое, созданное из комплекса разнообразных составляющих. Т.е. способность познания не может сформироваться в нормальном варианте без частного своего случая – способности идентификации (распознания, отождествления и сличения; механизма познания).

В психологическом плане личности связь идентификации и познания обусловлена функциональными отношениями зависимости. Психосоциальная идентификация личности зависит от комплексной способности субъекта познавать мир. Познание – механизм идентификации личности. Идентификация личности, имея в виду отождествление, подразумевает также и другие способы познания – формирование представлений, понятий, суждений, умозаключений о своем опыте и его результатах (на основе сличения и связывания

поступаемой информации), далее – сличение и связывание вновь образуемых понятий, суждений, умозаключений с уже сформированными и т.д. Через идентификацию своей личности в разнообразии ее дисплеев субъект познает себя, свое «я», его смысловое содержание, разнообразные стороны, их составляющие и связи; отождествляет совокупность накапливаемой в процессе познания информации о проявлениях себя с собой, своим «я». Т.е. способность идентификации личности зависит от общей способности познания человека.

Познание и идентификация личности – две взаимосвязанные стороны бытования субъекта. Познание, обусловленное субъективностью опыта, осуществляется на основе критерия идентификации личности (формирующейся, сформированной, развивающейся, – бытующей в континууме жизни индивида), который определяет формы опыта. Познание невозможно без идентификации собственной личности, оно «пронизано» субъектностью (познающее «я» выражается в познаваемом, эмпирическом «я»). Идентификация личности осуществляется путем познания себя, для чего необходимо также познание не-себя (выделить себя можно только из чего-то другого, что не является собственным «я») – мира природы, вещей и других людей.

На основании связи познания и идентификации личности предполагается, что, будучи источниками познания, ощущения, одновременно, выполняют также функцию одного из механизмов идентификации личности.

Цель работы: исследовать теоретическим путем особенности основных свойств ощущений как источника познания и как механизма идентификации личности.

Изложение основного материала

Значение опыта, эмпирической стороны познания в исследовании феноменов сознания и личности человека просто невозможно исключить. В тезисе О. Лещака, основателя функционального прагматизма в философии языка, человеческий опыт двуполюсен, двунаправлен – опирается на чувственность (телесность) и трансценденцию (чистый разум); из тезиса выдвигается первичная гипотеза «о двух базовых целях, стоящих перед человеком: экзистенция и смысл» [Лещак 2008, с.161].

Идея связи эмпирического и трансцендентного в двунаправленном человеческом опыте в различных вариантах представлена во многих философских и психологических концепциях

(Дж.С. Милль, Г. Спенсер, Ч.С. Пирс, К. Поппер, А. Бен, Г. Эбингауз, У. Джемс, З. Фрейд, О. Лешак, Ф. Хаек, Г.Т. Демпси и др.). Их объединяет в той или иной мере функциональное, прагматическое или функционально-прагматическое понимание предмета исследований.

Ценность функционально-прагматической методологии (в рамках которой осуществляется и данная исследовательская попытка) состоит, по заключению Ю. Ситько, в том, что «функционально-прагматическая методология представляет собой реальную альтернативу сложившемуся в гуманитарных науках положению вещей. Ее основной установкой является умеренный релятивизм, который позволяет согласовывать и в известной степени сочетать различные методологические, мировоззренческие и, если угодно, идеологические установки, опираясь на поиск представлений, которые бы не только учитывали и объясняли факты, вскрываемые различными методологическими течениями, но и имели бы практическую значимость, позволяющую объяснять, а не только описывать факты» [Ситько 2004].

В логической теории Дж.С. Милля [Милль 1914] отвергаются положения о врожденных идеях, которые обуславливают знание и поведение человека. Независимых от опыта априорных истин не существует. Знание человека происходит из опыта, в процессе приобретения которого формируются представления о действительности, вырабатываются понятия, из частных случаев наблюдения человек приходит к умозаключениям об общем положении. Важной в формировании знания способностью человека является способность к ассоциации идей. Задача психологии – выявлять законы, по которым в «духе» появляются и связываются чувства, представления, идеи. Задача логики – изучать и выводить правила и способы доказательств формируемых умозаключений, различения их верности и неверности.

В позитивизме Г. Спенсера философия занимается изучением явлений чувственного характера, обусловленными познавательными способностями человека, проявляемыми в сознании и поддающимися систематизации. Он признает, однако, наличие не только познаваемого, воспринимаемого но и непознаваемого, невоспринимаемого, что обуславливает недоступность первопричин интеллекту. В опытным познавательном процессе человек усваивает отношения между феноменами, характеризующиеся как отношения сосуществования и отношения последовательности. По «В конечном счете, согласно Спенсеру, наше познание исчерпывается познанием явлений (феноменов) сознания. Место реальных объектов и их отражения в

ощущениях и мыслях у Спенсера занимают представления» [Иовчук, Ойзерман, Щипанова 1971].

В идеях эволюционной эпистемологии и социальной логики К. Поппера (связанных воедино, по вступительной статье В.Н. Садовского [Садовский 2000]) отвергается «существование так называемых «субстанций»» и выдвигается центральный тезис о том, что «теория естественного отбора обеспечивает сильнейший аргумент в пользу доктрины о *взаимодействии* между разумом (духом) и телом или, может быть, лучше сказать — между психическими (mental) и физическими состояниями» [Поппер 2000, с.85].

В ассоциативной психологии А.Бена «Ощущение есть духовное впечатление (чувство или состояние сознания), происходящее от воздействия внешних предметов на ту или другую часть нашего тела, способную воспринимать данного рода раздражения и называемую поэтому «органом данного чувства»» [Бен 1998, с.256]. «Внешние чувства» или каналы восприятия А. Бен понимает как «источники познания (т.е. в умственном отношении)» (там же); ощущение «есть духовное впечатление (чувство или состояние сознания)»; ощущение принимается «за начало сознательной жизни (как интеллектуальной, так и эмоциональной) и за основу нашего знания как о внешнем мире, так и о нас самих» [Бен 1998, с. 256-257]. По Г. Эбингаузу, «Душа ориентируется в окружающем мире при помощи ощущений, доставляемых ей органами чувств» [Эбингауз 1998, с. 45].

Один из основателей и ведущих представителей прагматизма и функционализма в психологии, У. Джемс под ощущениями понимает «первичные элементы сознания ... Они суть непосредственные результаты проникновения нервных токов в мозг, прежде чем последние успели вызвать ассоциации или воспоминания, почерпнутые из более раннего опыта» [Джемс 1991, с. 27]. Априорные психофизиологические свойства активности и отражательности предопределяют первичное ощущение — ощущение своего движения или кинестетическое ощущение, воспоминание о котором У. Джемс называет кинестетической идеей, в сопоставлении с опосредованными идеями переработанного сознанием опыта [Джемс 1991, с.315]. Способность восприятия обеспечивает возможность интеграции теоретически бессвязных, неясных ощущений в ассоциативно связанные сети индивидуального опыта. Опыт оставляет «едва заметные следы» ощущений (У. Джемс называет их здесь впечатлениями), и последующие ощущения (впечатления) вызывают ассоциации с предыдущими, влияющими на переживаемые в данный момент. Следовательно, «в ощущениях есть способность к познанию» [Джемс 1991, с. 28]. При этом ощущение в

чистом виде – это абстракция. «Любая различимая степень и любое различимое количество самого ощущения – это неразрывный факт сознания», хотя внешние причины ощущений комплексны, состоят из многих частей и, соответственно, «каждое ощущение есть непрерывное целое» [Джемс 1991, с. 37].

В психоаналитической теории З. Фрейда, «сознание возникает на месте следа воспоминания» ощущений; принцип связывания «следов воспоминаний» в формировании сознания играет главенствующую роль [Фрейд 2005, с. 731]. Но воспоминания – это следы пережитых ощущений, а не сами непосредственно переживаемые ощущения. Увязывание оставляющих следы переживаемых ощущений со следами уже пережитых есть, по сути, одна из самых главных функций взаимодействия структуры Восприятие-Сознание-Подсознание. «Одна из самых главных и ранних функций психического аппарата состоит в том, чтобы «связывать» доходящие до него внутренние возбуждения, замечать парящий в них первичный процесс вторичным, превращать свободную энергию активности в покоящуюся, тоническую» [Фрейд 2005, с.768]. Восприятие сообщает сознанию ощущаемую информацию, которая доставляет удовольствие или неудовольствие. Сознание сохраняет следы ощущений и воспоминаний о них и вытесняет по той или иной причине нежелательные следы в подсознание. Подсознание, храня все следы ощущений опыта индивида, в определенных условиях «выпускает» в сознание отдельные отпечатки хранимых воспоминаний или их связанные ассоциативные комплексы.

Современная исследовательница философии познания Т.Б. Кудряшова, анализируя отношения эмпирической и рациональной форм познания, рассматривает чувственно-сенситивную способность или способность человека получать информацию об объектах с помощью органов чувств как конкретно-чувственное познание, но при этом подчеркивает, что «что такое разделение весьма условно», поскольку чувственное познание «пронизано рациональным. Чувственное познание — это форма познания, связанная с осмыслением чувственных данных, но несводимая к ним» [Кудряшова 2006].

По данным анализа современного исследователя основных ступеней и форм познания Е.В. Осичнюка, «процесс познания проходит две основные ступени: эмпирическую и рациональную. Эмпирическая ступень осуществляется на основе непосредственных данных органов чувств, непосредственного взаимодействия человека с окружающим миром»; основными формами эмпирического познания признаются ощущение, восприятие, представление, воображение; при этом «ощущением является только такое воздействие на органы чувств,

которое фиксируется в мозге человека, осознается. Поэтому ощущение – это превращение энергии внешнего раздражения в факт сознания». Ощущения передают данные об отдельных свойствах предметов и явлений; взаимодополняя друг друга, они создают «интегрированные представления о предметах, явлениях»; ощущения позволяют человеку ориентироваться в мире; переживаются субъективно; на их основе формируется отношение человека к миру и субъективный образ объективного мира [Осичнюк].

Итак, связь ощущений и сознания обусловлена опытом, представляет собой связь эмпирического и рационального в опыте жизнедеятельности человека – его экзистенции и трансценденции, бытования как конкретного живущего индивида и как личности в социальных взаимоотношениях с другими личностями, с одной стороны, и бытования его как целостного смысла, ценности в собственном сознании, с другой.

Связь эмпирической и трансцендентной сторон опыта обусловлена, по сути, функцией личности. Посредством переживания ощущений человек получает опытную информацию о мире и себе, которая, перерабатываясь, принимает форму знаний и обеспечивает человека возможностью адаптации в мире. Эмпирические знания влияют на способы и формы адаптации человека в мире – адаптации к самому себе и социальной адаптации – в мире социальных отношений с другими. Способом же адаптации человека в социуме является личность (те действия и поступки, посредством которых человек взаимодействует с другими людьми и проявляет свою внутреннюю сущность, свой индивидуальный смысл). Информация о своих лицах, приобретаемая в эмпирическом опыте, связывается в сознании в образ собственной личности; формируется трансцендентная сторона опыта человека – представление о себе, самопонимание (в большей или меньшей степени).

Ощущение опыта идентификации своего «лица», как и ощущение опыта идентификации «лиц» других людей, может быть в той или иной степени приятным или неприятным и, соответственно, будет влиять на направление собственной активности в приобретении нового опыта. Опыт трансцендентного переживания, в свою очередь, влияет на последующий эмпирический – презентацию своего «я», которое через функцию «личность» принимает в конкретной ситуации социального взаимодействия конкретное значение – то лицо, в котором выразилось «познающее я» (термин У. Джемса) и т.д. «Познающее» (трансцендентное) и познаваемое «я» (эмпирическое) связаны функцией личности.

Результаты теоретического анализа (А. Бен [Бен 1998], Г. Эбингауз [Эбингауз 1998], У. Джемс [Джемс 1991], З. Фрейд [Фрейд 2005], Т.Г. Демпси [Dempsey], И.Л. Виленский и В.В. Креденцер [Виленский, Креденцер], Ф.Н. Гоноболин [Гоноболин], Т.Б. Кудряшова [Кудряшова 2006], Е.В. Осичнюк [Осичнюк]) привели к выделению общих свойств ощущений как источника познания и позволили заключить понимание их как механизма идентификации личности (табл. 1).

Таблица 1

Дифференциация функциональной значимости общих свойств ощущений как источника познания и как механизма идентификации личности

Общие свойства ощущений	Функциональная значимость	
	как источника познания	как механизма идентификации личности
Опосредованность опытом	«Преобразование энергии внешнего раздражения в факт сознания»	Являются результатом «действительного соприкосновения с внешним миром»
Субъективность накопления и усваивания	Склонность к распознаванию сходного или аналогичного субъективному опыту и к субъективному интерпретированию, созданию субъективных представлений о феноменах	Влияют на формирование образов «я», «другой», «другие», «мир» в процессе идентификации собственной личности, социума и его представителей, др. явлений действительности
«Жизненность»	«Основной ток психической жизни», сознания собственной активности	Позволяют осознать собственное существование как живого организма, способность производить действия, а также выделить свой организм из окружения
«Трансмиссия»	Связывание физического (физиологического) и психического, «поставщики» эмпирических данных	Обеспечивают сознание постоянной тождественности своего физического тела, своих физиологических и психических переживаний собственному «я»

Локализация	Соответствие ощущения органу чувств	Способствуют распознанию субъектом физической и психической составляющих своего эмпирического «я»
Дифференциация	Распознавание частей целого	Способствуют распознанию собственных разнообразных состояний, реакций на взаимодействия различного рода в процессе опыта
Связность	Влияние на формирование памяти Формирование ассоциативных «узлов» и путей в развивающейся сети следов ощущений	Способствуют отождествлению объектов (в том числе своей субъектности) в опыте познавательной деятельности
Накопление, кумуляция	Ускорение познавательного процесса	Способствуют привычному отождествлению своих состояний с собой и выделению новых явлений в идентификации своей личности
Интенсивность	Переключение и избирательность внимания	Задают чувственную основу выбора ценностных приоритетов. Способствуют распознанию волевых актов
Реляция	Связывание сторон психической активности	Обеспечивают сознание связи разума, эмоций, воли, мотивов своей личности в процессе опыта

Опосредованность опытом (табл. 1)

Идея опосредованности феномена ощущений опытом в современной психологии, по сути, входит в разряд априорных, не вызывающих сомнений, и давно заняла свое место в учебниках. Тем не менее, таким прочным укоренением наука обязана основателям функционально-прагматического подхода в психологических (и,

изначально, философских) учениях – А. Бену, Г. Эбингаузу, У. Джемсу. Дальнейшее же развитие идея получает в современных гуманитарных исследованиях антропоцентричной парадигмы – исследованиями души и тела в философии Нового времени В.В. Пятуну [Пятун 2008], гносеологических идеях Т.Б. Кудряшовой [Кудряшова 2006], Е.В. Осичнюка [Осичнюк], психологических исследованиях личности и ее опытной адаптации Ф.Н. Гоноболина [Гоноболин], психологических исследованиях опосредованной опытом связи ощущений и эмоций в формировании мотивов поведения человека И.А. Виленского и В.В. Креденцера [Виленский, Креденцер] и др.

Ощущения, по У. Джемсу, «первичные элементы сознания», которые есть «суть непосредственные результаты проникновения нервных токов в мозг, прежде чем последние успели вызвать ассоциации или воспоминания, почерпнутые из более раннего опыта» [Джемс 1991, с. 27].

По А. Бену, который подчеркивает познавательное значение ощущений и их роль в мыслительной деятельности, ощущения сохраняют все же одну основную черту, отличающую их от «мысленных процессов», но одновременно обуславливающую связь их (ощущений) и мышления – эмпиричность: «они обязаны своим существованием действительному соприкосновению с внешним миром» [Бен 1998, с. 257].

В опытной эмпирической действительности человек ощущает «действительное соприкосновение с внешним миром» [Бен 1998, с. 257], в результате чего энергия внешнего раздражения превращается в факт сознания [Осичнюк]. В процессе опыта человек ощущает результаты контакта с действительностью. Эти ощущения дают материал для осуществления познавательной деятельности. Ощущения, т.о., источник познания. В плане значения ощущений в идентификации личности, некоторые важные идеи прочитываются, например, в работах У. Джемса [Джемс 1991] и З. Фрейда [Фрейд 2005].

У. Джемс отождествляет личность с «познаваемым элементом в сознании» или с «эмпирическим Ego», а «Я» – с «познающим элементом в нашем сознании» («наше «я»») или с «чистым Ego». Т.е. «Я» познает, а личность познается. Познает оно, изначально, распознаванием своих ощущений – ощущений физического тела, социальных контактов, своих духовных состояний, вызванных связями предыдущих. Их познание, постепенно усложняясь, приводит к идентификации личности. Структура личности или, по уточнению У. Джемса «естественной личности» («познаваемого элемента сознания») в широком смысле представлена тремя основными компонентами: 1) ее составными элементами: физической личностью, социальной личностью, духовной

личностью, 2) чувствами и эмоциями, вызываемыми ими (самооценка), 3) поступками, вызываемыми ими (заботы о самом себе и самосохранение). Телесная, социальная и духовная личности являются составляющими, образующими «естественной личности», при этом «все они являются, собственно говоря, объектами мысли, которая во всякое время совершает свой процесс познания» [Джемс 1991, с. 98]. Чувства и эмоции, вызываемые составными элементами естественной личности, зависят от состояния физической, социальной и духовной личности человека и обуславливают ее самооценку. В структуре естественной личности как познаваемого элемента самосознания У. Джемс имеет в виду: 1) отношения физической, социальной и духовной личности как проявление активности собственного организма; 2) ощущения, при этом переживаемые, которые определяют чувства и эмоции в отношении своих состояний; 3) деятельность и поступки, этими ощущениями и состояниями побуждаемые. Т.е. помимо познавательного значения ощущений в широком значении они приобретают функциональную значимость в идентификации личности: сигнализируют о собственной «жизненности» (выделяется свое тело, свои мысли, свои действия), доставляют удовольствие или неудовольствие (оценивается свое состояние), побуждают к действиям («я» выражает себя в функции «личность»), результат чего вновь познается и т.д.).

У З. Фрейда индивидуум представляется «как непознанное и бессознательное *Оно*, на поверхности которого покоится Я, возникшее из системы W как ядра» [Фрейд 2005, с.849]. Ядром «Я» является восприятие или, по более позднему утверждению, восприятие и сознание: «Только система W – Ww может быть признана ядром Я» [Фрейд 2005, с. 852]. Ядром «Оно» – влечение. «Я» проявляет себя через действия, и познает себя через личность. Система восприятия информирует систему сознания, их связь обуславливает познание «Я» и идентификацию личности. Подсознательное «Оно», мотивируемое отношением ощущений удовольствия-неудовольствия, обуславливает влечение к новому переживанию удовольствия-неудовольствия. Ощущение, т.о., становится индикатором собственного состояния и механизмом идентификации.

Итак, опыт – источник познания; в процессе опыта человек ощущает состояния своего организма и распознает внешнюю среду, ощущая ее; ощущение опосредовано опытом. Познавая действительность через опыт ощущений, субъект распознает свое эмпирическое «я», идентифицируя свою личность – интегрированную совокупность частных случаев проявления своего «я».

Субъективность накопления и усваивания (табл. 1)

Субъективность восприятия, обусловленную индивидуальностью опыта, и субъективность связывания результатов восприятия в сознании подчеркивает Ф. Хаек в своих идеях эволюционной эпистемологии, в частности, в психологической теории коннекционизма.

По результатам анализа его работ, осуществленном Г. Демпси (Gary T. Dempsey) [Dempsey], «Коннекционизм Хаека, поэтому, ведет к утверждению, что не существует никакого основания верить, что репрезентации физической реальности, которые сознание (the mind) делает возможными, являются полной репрезентацией мира. Скорее каждое сознание функционирует посредством узнавания того, что является сходным этому сознанию в оценивании того, что является особенным для какого-либо предмета. “То, что мы воспринимаем из внешнего мира, – объясняет Хаек, – никогда не является всеми свойствами, которыми конкретный объект, может быть сказано, обладает объективно, и даже не является только некоторыми свойствами, которыми эти объекты на самом деле обладают физически, но является всегда только определенными ‘аспектами’, отношениями к другим качествам объектов, которые мы приписываем элементам классов, в которые мы помещаем воспринятые объекты”. Это может часто охватывать \ включать отношения, которые объективно вовсе не принадлежат конкретному объекту, но которые мы просто приписываем ему как члену класса, в которые мы поместили его как результат некоторого случайного сбора обстоятельств из прошлого (ibid., p143). Другими словами, коннекционистское сознание Хаека есть не строгий каталог эмпирических данных, но выборочное собрание сходств или аналогий. Как верно подытоживает его взгляд Анна Галеотти, сознание не знает специфических вещей, но качества (отличительные признаки) (1987, p170)» [Dempsey].

Hayek's connectionism, therefore, leads him to assert that there is no basis to believe that the representation of physical reality that the mind makes possible is a complete representation of the world Ding an sich. Rather, each mind functions through a recognition of what is similar to that mind at the expense of what is particular to an item. “What we perceive of the external world,” explains Hayek, are never all of the properties which a particular object can be said to possess objectively, not even only some of the properties which these objects do in fact possess physically, but always only certain ‘aspects,’ relations to other kinds of objects which we assign to all elements of the classes in which we place the perceived objects. This may often comprise relations which objectively do not at all belong to the particular object but which we merely ascribe to it as a member of the class in which we place it as a result of some accidental collection of

circumstances from the past (ibid., p143). In other words, Hayek's connectionist mind is not a strict catalogue of empirical data, but an extracted collection of similarities or analogies. As Anna Galeotti correctly summarizes his view, the mind does not know specific things, but kinds [Dempsey 1987, p170]

Осознание тождественности ощущений собственному организму, собственному сознанию определяет основу идентификации личности – осознанию себя как субъекта отношений. Значение ощущения тождественности подчеркнуто у У. Джемса в плане значения его для формирования сознания: «Чувство тождественности ощущений составляет основу, остов нашего сознания» [Джемс 1991, с.142]. Более того (в плане идентификации личности), именно оно, чувство тождественности ощущений своему организму, своему сознанию здесь и сейчас, вчера, годы назад, вера в такую тождественность завтра обуславливает формирование трансцендентного «я» (или «познающего», по У. Джемсу) и способность его определять более или менее адекватные способы реализации в эмпирическом «я» через функцию личности: «моя вчерашняя личность чувствуется тождественной с моей личностью, умозаключающей в данную минуту. ... моя тогдашняя и теперешняя личности непрерывны; изменения там происходили постепенно и никогда не касались сразу всего моего существа» [Джемс 1991, с.105]. По У. Джемсу, признак непрерывности (или, по А. Бену, «основной ток психической жизни» [Бен 1998, с.272]) сообщает личности сознание единства «сплошности», цельности, что всегда актуально, вне зависимости от социальных условий, в которых проявляются различные лица личности, обусловленные ситуацией.

Будучи сознаваемым, ощущение сигнализирует субъекту о его существовании, позволяет распознать *свои* состояния, отождествить их с собой и отличить их от *не-своих*, выделить себя, свою личность в мире – идентифицироваться и идентифицировать другое и других.

«Жизненность» (табл. 1)

Свойство «жизненности» относится, в первую очередь, к так называемым органическим ощущениям, по А. Бену, и кинестетическим ощущениям, по У. Джемсу (ощущения движения своего тела [Джемс 1991, с.315]). Именно они обеспечивают человеку постоянно сопровождающее его осознаваемое (активно или пассивно) ощущение или чувство собственного бытия, бытования: «органическое чувство есть единственное, которое всегда находится с нами, даже когда оно заглушено или подавлено другими указанными выше ингредиентами сознания (*например, мысли и эмоции, – вставка Д.Б.*). Оно начинается собою наше дневное бодрствование и продолжается до тех пор, пока в область

сознания не войдут другие элементы, всегда готовое появиться вновь, как только эти другие элементы исчезнут или потеряют силу» [Бен 1998, с.272].

«Жизненность» как одно из основных свойств ощущений заключается, по А. Бену, в том, «насколько они завладевают вниманием, устраняя или подавляя впечатления, также стремящиеся завладеть им» [Бен 1998, с.258]. Внимание концентрируется на более ярких, привлекательных или непривлекательных, переживаемых ощущениях, постоянном «токе психической жизни» [Бен 1998, с.264], что, соответственно, задает направление познавательной деятельности.

Нельзя, безусловно, игнорировать такой психологический феномен, как воля, которая обеспечивает личность способностью регулировать процесс собственной познавательной деятельности. Тем не менее, предпринятию волевого усилия по регуляции, направлению собственной активности предшествует распознавание и анализ переживаемых ощущений, завладевающих вниманием в большей или меньшей степени.

Соответственно, идентифицируя себя, свою эмпирическую личность, человек выделяет из общего фона ощущений те, которые в наибольшей степени овладевают его вниманием. Будучи приятными или неприятными, они, оставляя следы в памяти, ассоциативно связываясь со следами предыдущих эмпирических ощущений, перерабатываясь, с одной стороны, «складывают» образ личности и образы других, с другой – формируют основу мотиву дальнейшей деятельности (желание или нежелание переживания подобных ощущений).

Ощущения определяют постоянное сознание своего существования, своей активности, жизни. Сопровождая деятельность человека, они дают «пищу» познавательной деятельности, определяют основу познавательной активности и, будучи в различной степени актуальны для проживания ситуации опыта, влияют на особенности процесса познания. Удерживая человека в сознании, ощущения способствуют его сознанию собственной экзистенции и выделению своего организма и субъектности из окружения, обеспечивают сознание возможности выразить свое «я» в функции личности.

«Трансмиситтерация» (табл. 1)

Такое свойство ощущений как трансмиттерация (передача информации через связывание физического и психического) прочитывается в «Очерке психологии» Г. Эбингауза: «чувствования, ..., суть не что иное, как субъективные знаки полезных и вредных воздействий, объективно испытываемых организмом» [Эбингауз 1998, с. 158].

А. Бен определяет ощущение как «духовное впечатление (чувство или состояние сознания), происходящее от воздействия внешних предметов на ту или другую часть нашего тела, способную воспринимать данного рода раздражения и называемую поэтому “органом данного чувства”» [Бен 1998, с.256]. Ощущение выступает как некий «связной» между телом, воспринимающим явления действительности посредством рецепторов, и сознанием, отражающим результаты восприятия действительности и влияющим на специфику последующего опыта контакта.

По теории коннекционизма Ф. Хаека (данные анализа Г.Т. Демпси [Dempsey]), не существует расщепления сознания и тела: “there is no mind-body split”; напротив, все наши мысли, воспоминания и амбиции – результат операций материи/тела: “ Instead, all our thoughts, memories, and ambitions result from the operation of matter”. Для Ф. Хаека ментальные феномены суть не что иное, как определенные комплексы физических событий (цит. по Г.Т. Демпси [Dempsey]: “mental phenomena are 'nothing but' certain complexes of physical events” (1989, p. 88)).

Ощущения как непосредственные реакции на раздражение рецепторных поверхностей сенсорных органов поставляют данные для ментальной переработки, и обуславливают производные от них ощущения удовольствия или неудовольствия; последние влияют на способ и форму активности как реакции на переживание ощущения удовольствия-неудовольствия. Т.о. свойство ощущения, транзиттерации закладывает основу и идентификации личности: сообщает связь распознавания и отождествления своего состояния, распознавания удовольствия-неудовольствия переживаемым состоянием, побуждения к переживанию нового состояния.

Локализация (табл. 1)

По Г. Эбингаузу, «душа ориентируется в окружающем мире при помощи ощущений, доставляемых ей органами чувств, например, ощущений цветов, тонов, запахов и т.п.» [Эбингауз 1998, с. 45], а также органических ощущений [Бен 1998], кинестетических [Джемс 1991] – непосредственно переживаемых ощущений движения – и таких сложных видов ощущений, как пространственные и временные [Бен 1998; Эбингауз 1998; Джемс 1991]. По У. Джемсу, «наши обычные способы ощущать внешние объекты зависят от того, с какими частями мозга связаны определенные концевые аппараты, на которые падает внешнее раздражение» [Джемс 1991, с. 27].

Именно ощущения позволяют изначально распознать себя как «живость», экзистенцию. «Ощущения делятся соответственно телесным органам, с которыми они связаны, на пять (внешних) чувств: вкус,

обоняние, осязание, слух, зрение. / Различие телесных органов сопровождается различием как внешних предметов, возбуждающих данного рода ощущения, так и самих состояний нашего сознания. Свет совсем не похож на звук, и состояния сознания, соответствующие тому и другому, также имеют свои отличительные черты; поэтому мы никогда не смешиваем свет со звуком» [Бен 1998, с. 256].

В современных психологических исследованиях личности и мотивов поведения человека И.Л. Виленского и В.В. Креденцера подчеркивается различие ощущений и эмоций, обусловленное, прежде всего, их локализацией. Являясь оба элементами восприятия, они отличаются тем, что «содержат в себе разную информацию о пространственно-временных параметрах источника воздействия». Ощущения локализируют раздражитель и дают, таким образом, достаточно точную информацию о месте действия источника раздражения. «Боль мы испытываем в определенном месте, головокружение происходит в голове, тошнота в желудке и т.п. Эмоции напротив не дают точных сведений о локализации источника воздействия. Они выражают лишь наиболее общее отношение к стрессору» [Виленский, Креденцер].

Свойство локализации, т.о., обуславливает способность идентифицировать свой организм как целое, состоящее из совокупной связи различных органов, дифференцировать свое тело (физическое) и свое не-тело (психическое), отделить себя то не-себя, от другого мира.

Дифференциация (табл. 1)

Свойство локализации ощущений обуславливает их свойство дифференциации. Будучи вызываемы раздражением рецепторной поверхности конкретного сенсорного органа, каждое ощущение имеет свою специфику. Раздражение рецепторов сетчатки глаза вызывают зрительные ощущения, барабанной перепонки – слуховые и т.п. Ощущение боли, имеющее общий характер, также будет иметь свою специфику в зависимости от его локализации. Дифференцированные ощущения, соответственно, дают информацию об отдельных свойствах объектов.

Т.Б. Кудряшова дает следующее определение: «ощущения – это элементарная дифференцированная форма чувственного познания, когда в первоначальном образе начинают выделять отдельные его качества (форму, цвет, вкус и пр.)»; познавательное значение их состоит в том, что «через ощущения человек получает первичную дифференцированную информацию об объекте, о его отдельных свойствах» [Кудряшова 2006].

Т.е. ощущения дифференцированы, что обусловлено связью с соответствующим сенсорным органом, принимающим стимульный импульс. Данное свойство обуславливает возможность

дифференцированного познания свойств и характеристик различных феноменов, в том числе и своей личности, различных ее дисплеев при сохранении целостного образа себя (плюс свойства связности и реляции). Тем не менее, в опытной действительности разнообразны дифференцированные ощущения связываются в сложные комплексы, что обусловлено закономерностями восприятия.

Связность (табл. 1)

Тем не менее, не смотря на раздельность конкретных ощущений, связанных с нервным импульсом, вызванным раздражением рецепторной поверхности конкретного сенсорного органа, во-первых, в потоке восприятия они распознаются комплексно; во-вторых, в сознании следы их связываются ассоциативно, что также обусловлено спецификой опыта переживания конкретной ситуации.

Так, например, в переживании ощущения вкуса большую роль играет сопутствующее ему и, соответственно, ассоциативно связываемое с ним ощущение запаха [Эбингауз 1998, с. 51]. Зрительное восприятие места аварии, в которой пострадал человек, может вызвать у него ощущение боли, страха, слуховое ощущение скрежета и т.п. В качестве примера можно привести также явление синестезии или одновременного ощущения – явление, «состоящее в том, что какой-либо раздражитель, действуя на соответствующий орган чувств, помимо воли субъекта вызывает не только ощущение, специфичное для данного органа чувств, но одновременно еще и добавочное ощущение или представление, характерное для другого органа чувств» [Петровский, Ярошевский 1999, с.363]. Например, так называемый «цветной слух», наблюдавшийся у композиторов Н.А. Римского-Корсакова, А.Н. Скрябина, или ассоциирование нами цветов с теплом или холодом (теплые желто-оранжевые и холодные сине-зеленые цвета), спокойствием или энергией (спокойные пастельные тона или энергичный красный цвет).

Или, например, такие сложные ощущения, как пространственные и временные. Для переживания пространственного ощущения должны связаться такие, как «вызванные движением кинестетические ощущения, присоединяясь к другим впечатлениям» (зрительным, слуховым); такая связь переживаемых ощущений позволит судить о расположении объектов в пространстве [Эбингауз 1998, с. 61] и, вслед за этим, будет способствовать формированию представления пространства и, далее, понятия о пространстве.

Временные ощущения специфичны тем, что их невозможно распознать сознанием в конкретный момент их переживания: как только мы осознаем переживание момента, тут же наступает следующий момент,

и сознание «скользит» от одного интервала к другому: «В момент, когда начинается временный интервал, его еще нельзя воспринять, потому что неизвестно, когда он кончится; когда же окончится, его опять-таки нельзя воспринять в собственном значении этого слова, потому что начало его прошло и его можно воспринять только в мыслях» [Эбингауз 1998, с.60]. Подобный феномен назван принципом «шифтера» у Р.О. Якобсона, или «скольжения» у Ж. Лакана в исследованиях связи языка и сознания. Сознание переживания ощущения времени, следовательно, может быть обусловлено наличием ментально сохраненных связанных следов уже пережитых разнообразных других ощущений, с одной стороны, и сознанием опыта «преходящести» ощущения, сменности его другим и возможности переживания нового. Таким образом, сознание переживания ощущения времени абстрактно, но производно формируется на основе переживания конкретных ощущений в их связях.

По Г. Эбингаузу, в одно и то же время переживается единственность и множественность: «множественность то более, то менее тесно объединенная в одно целое, и целое, расчлененное на части с различной степенью ясности»; это переживание «представляет собой чувственное восприятие, данное непосредственно с ощущением и в ощущении» [Эбингауз 1998, с.63]. Отдельные элементы воспринимаемой целостно информации воспринимаются не как лишённые связи суммы, «а в указанном выше смысле, как целое со своими частями» [Эбингауз 1998, с.64], т.е. связано.

Идея обусловленной опытом связи ощущений и их генеративное в познавательном отношении значение до определенной степени прочитывается и в работе У. Джемса. Способность восприятия обеспечивает возможность интеграции теоретически бессвязных, неясных ощущений в ассоциативно связанные сети индивидуального опыта. Опыт оставляет «едва заметные следы» ощущений (У. Джемс называет их здесь впечатлениями), и последующие ощущения (впечатления) вызывают ассоциации с предыдущими, влияющими на переживаемые в данный момент. «Опыт оставляет едва заметные следы в мозговом веществе, и последующие впечатления, пересылаемые органами чувств, вызывают в мозгу реакцию, в которой пробужденный след предшествующего впечатления играет свою роль. В результате получается новый вид ощущений и высшая ступень познания» [Джемс 1991, с.27].

В потоке восприятия ощущения переживаются не просто как сумма отдельных единиц, но как интегрированные связанные комбинации переживаний. Теоретически мы можем дифференцировать, например, ощущения зрительные, обонятельные, тактильные и т.д. Тем

не менее, в опытной действительности организм индивида одновременно испытывает множество влияний, как окружающей (например, температурные, световые, непосредственно контактные), так и внутренней среды (например, движение, боль, покой и т.д.). Интегративные потоки связанных ощущений обуславливают восприятие как целостное отражение «бытования» индивида. Связность ощущений обуславливает также тождественность собственной личности и собственных состояний.

Накопление (табл.1)

Идея связывания посредством перекрывания, «нахлестывания» (*overlapping*) сенсорных переживаний в физиологической памяти является, по мнению Г.Т. Демпси, одной из наиболее значимых в теории сознания Ф. Хаека [Dempsey].

Поскольку существует множество импульсов, ассоциируемых с каждым сенсорным переживанием, с которым мы сталкиваемся в опыте, импульсы различных ощущений могут одновременно занимать, использовать один или более тех же нервных путей, что обуславливает феномен «нахлестывания» физиологической памяти (*overlapping of physiological memory*). В одно и то же время сенсорные переживания относятся ко всем видам других сенсорных переживаний через разделенные между ними нервные пути. Эти разделенные пути имеют эффект группирования вместе или категоризирования сенсорных переживаний вдоль линий нервной общины (*neural commonality*). Далее, «в любой заданный момент сенсорное переживание станет членом более чем одного класса событий, относящимися посредством физиологической памяти со многими другими сенсорными переживаниями» (“at any given moment a sensory experience will be a member of *more than one class of events*, related through physiological memory to many other sensory experiences”) [Dempsey].

В теории коннекционизма сознания Ф. Хаека (по данным Г.Т. Демпси [Dempsey]) сенсорные переживания образуются из множества импульсов, соответствующих разнообразным аспектам наблюдаемого объекта или события. Эти импульсы исходят не из одного, а из многих рецепторов органа чувств (*sensory organ*); они происходят в связи с другими импульсами, ассоциируемыми с участием в специфической кинестетической активности, такой как прикосновение, зрение, слушание. Подобная «упаковка» импульсов (*package of impulses*) затем курсирует через нервную систему и через «физиологическую память» (“*physiological memory*”, термин Ф. Хаека), и прокладывает (проковывает – *forges*) соединительные, связующие пути «звеньев» между нейронами. Такие связи, сочетания формируются по причине того, что

электромеханические импульсы, запущенные сенсорными стимулами, изменяют «порог возбуждения» (*“threshold of excitation”*) затронутого нейрона так, что будущие импульсы «позитивно отягощаются» (*“positively weighted”*), «увеличивают вес» и протекают легче, что обусловлено состоянием их уже подготовленности к действию.

Взгляды Ф. Хаека, по мнению Г.Т. Демпси, согласуются с современными взглядами нейронауки, утверждающей, что сенсорные переживания, особенно вновь протекающие или травматические переживания, генерируют связи между нейронами: “sensory experiences, especially recurrent or traumatic experiences, generate connections between neurons”. Подобный процесс назван *“long-term potentiation, or LTP”* (Baudry and Davis, 1996) – длительное придание силы, по данным Г.Т. Демпси [Dempsey]. Он обуславливает возможность электромеханических сигналов, утяжеляясь, «путешествовать» легче по «протоптаным тропинкам» LTP-путей.

По Ф. Хаеку, «поскольку каждое появление комбинации таких импульсов будет способствовать постепенному образованию сети связей постоянно увеличивающейся плотности, каждый нерв будет постепенно овладевать более и более ясно определенным местом в обширной системе таких связей (*ibid.*, p.103)» (But since every occurrence of a combination of such impulses will contribute to the gradual formation of a network of connexions of ever-increasing density, every neuron will gradually acquire a more and more clearly defined place in the comprehensive system of such connexions” (*ibid.*, p103)). То, что мы в состоянии различать явления и приобретать знание о мире, обусловлено подобной густотой (*thickness*) или плотностью (*density*) связей. На самом деле единственным обстоятельством, которое отличает сознание взрослого от сознания ребенка, является то, что у последнего имеется «гораздо более тонкая сеть упорядочиваемых отношений» (“much thinner net of ordering relations” (1978с, p44)). Таким образом, опыт взрослых «богаче, чем их (*детский – вставка Д.Б.*) вследствие экипировки нашего сознания не отношениями, которые более абстрактны, а большим числом абстрактных отношений» (“Thus our experience is “richer than theirs as a consequence of our mind being equipped, not with relations which are more abstract, but with a greater number of abstract relations” (1989, p66)) [Dempsey].

Плотность и густота накапливаемых следов ощущений обуславливает нашу способность различать явления и приобретать знания о мире. Более того, различение привычного, накопленного происходит быстрее, что определяет больше внимания в отношении различения и переработки нового. В плане идентификации накопление ощущений способствует формированию чувства тождественности своего

организма себе, с одной стороны, и различение новых приобретаемых сторон в процессе идентификации личности, с другой.

Интенсивность (табл. 1)

В отношении ощущений к внешним раздражениям Г. Эбингауз выделяет взаимосвязанные «три обстоятельства, имеющих общее значение», которые могут быть обобщены феноменом интенсивности:

1) способность передавать самые слабые по интенсивности внешние раздражения (особое свойство «возбудимости нервной субстанции»): внешний стимул раздражает сенсорный рецептор, раздражение посредством «нервной субстанции» передает сигнал в ЦНС, человек переживает ощущение разной степени интенсивности [Эбингауз 1998, с.64-65];

2) «закономерность зависимости ощущений от интенсивности вызывающих их раздражений» (чем сильнее раздражение, тем сильнее ощущение, но ощущение усиливается тем медленнее, чем сильнее уже имеющееся раздражение): интенсивность переживаемого ощущения относительна; она зависит, с одной стороны, прямопропорционально от силы раздражения – сильнее раздражение – сильнее ощущение, а, с другой, обратнопропорционально от привыкания, адаптации, приспособления к переживанию данного ощущения – продолжительнее раздражение – медленнее усиление интенсивности [Эбингауз 1998, с.65-68];

3) «отношение ощущений к внешнему миру», состоящее «в том, что они явно отдают предпочтение совершающемуся и меняющемуся перед установившимся и неизменным» (приспособляемость, адаптация к ощущению снижает степень интенсивности, на фоне чего новое ощущение переживается более интенсивным): снижение степени интенсивности «привычного» ощущения обуславливает усиление ощущения как реакции на новый или иной раздражитель [Эбингауз 1998, с.68-70].

Т.о., специфика свойства интенсивности ощущений зависит от их свойств эмпиричности (результат опытной активности), субъективности (обусловленность психофизиологическими индивидуальными различиями и индивидуальным опытом субъекта), транзиттерации (передача стимульного раздражения), локализации и дифференциации (сообщения органа чувств и соответствующего ему ощущения), связности (сообщение ощущений в потоке восприятия и связь их следов в сознании). Интенсивность ощущений играет своеобразную сигнальную роль в познании вообще и в идентификации личности (концентрация на интенсивных ощущениях и переключение внимания на новые ощущения).

Реляция

Ощущения (интегрируемые в потоке восприятия) имеют действительное значение в познании человека и в идентификации личности только в тесной связи с другими психическими процессами, такими как мышление (переработка эмпирических данных и трансформация их в знание), память (сохранение следов ощущений и переработанных данных, знаний), внимание (концентрирование на определенном ощущении или комплексе ощущений; сосредоточенность на каком-либо объекте, объектах восприятия), эмоции (сигнализирование о благосостоянии или дискомфорте, переживаемом организмом; пристрастное переживание смыслов, явлений, ситуаций, психических состояний), воля (усилия по самодетерминации и саморегуляции собственной деятельности и психических состояний).

По результатам анализа теории коннекционизма Ф. Хаека, проведенному Г.Т. Демпси, сенсорный импульс сам по себе не характеризует специфические ментальные репрезентации; скорее ментальная репрезентация определяется порядком *всех связей*, установленных в сознании (“In other words, a given sensory impulse does not in and of itself designate specific mental representations. Rather, a mental representation is designated by the order of *all the connections* established in the mind”) [Dempsey].

Ощущения и мышление. По У. Джемсу, «характерной особенностью мышления в узком смысле слова» является «способность ориентироваться в новых для нас данных опыта» [Джемс 1991, с. 252], а данные опыта сообщаются с мышлением ощущениями (выше об этом говорилось). Основой мыслительных операций становится ассоциативная сеть, ментально связанных парадигматически и синтагматически следов ощущений, которые перерабатываются далее мыслительно более сложными операциями (тема другого исследования).

Ощущения и память. Сохранение следов ощущений (феномен «нахлестывания» физиологической памяти, *overlapping of physiological memory*) опыта позволяет распознавать сходное с результатами предыдущего опыта, и на основе этого — ускорять познавательный процесс, распознавая новое и уделяя его анализу больше внимания, а привычному все меньше [Dempsey]. Т.о. ощущения имеют функциональную значимость в познавательных процессах в тесной связи с мнемическими процессами (процессами запоминания).

Ощущения и внимание. Связь ощущений и внимания обусловлена в первую очередь таким свойством ощущений как интенсивность. По Г. Эбингаузу (см. выше: табл. 1 и интерпретация), интенсивность ощущения зависит от силы возбудителя, вызывающего первое. Наиболее

интенсивное ощущение переключает на себя внимание в потоке восприятия, с одной стороны. Привычное ощущение обуславливает ослабевание внимания к нему и переключение на другое, новое или неожиданное.

Ощущения и эмоции. А. Бен, подчеркивая значение ощущений как источников познания, учитывает также «эмоциональную окраску» ощущений: они сигнализируют о физиологическом благосостоянии или неблагополучии организма и «также входят в число удовольствий и страданий, составляющих нашу духовную жизнь» [Бен 1998, с.257]. Т.е. ощущения непосредственно связаны с эмоциями, задают основу для формирования последних.

Ощущения и воображение. Воображение, по У. Джемсу, непосредственно зависит от ощущения, ментального сохранения его следа и увязывания с другими следами. Воображение, воспроизведение ощущений, точнее их следов или копий (репродуктивное), и всевозможное их комбинирование в новых вариантах образов и ситуаций (продуктивное) имеет основой эмпирический факт переживания ощущения, вызванного «прямо раздражением извне» [Джемс 1991, с. 201]. У. Джемс подчеркивает также роль ощущений как критерия реальности-виртуальности опыта [Джемс 1991, с. 210]. В отличие от воображения, они есть результат раздражения рецепторов сенсорных органов (внешнего раздражения, вызванного контактом с окружающей средой), что указывает на реальность процесса опыта. Воображение же есть результат опосредования результатов опыта – сохраненных следов уже пережитых ощущений; следовательно, не смотря на то, что необходимое условие функции воображения – опытные данные, сам продукт воображения скорее виртуален (особенно, когда речь идет о продуктивном воображении), чем реален.

Ощущения и воля. Связь феноменов ощущений и воли прочитывается, например, в трудах Г. Эбингауза, У. Джемса, в некоторой степени З. Фрейда.

Воля, по Г. Эбингаузу, понятие абстрактное, не есть просто и тождественно «самой по себе душевной деятельности», но состоит из «отдельных, охватывающих множественное содержание волевых актов, которые только в силу общей однородности этих содержаний дают повод к образованию [данного] абстрактного понятия» [Эбингауз 1998, с.79]. К составляющим воли Г. Эбингауз относит ощущения внешних проявлений, ощущения влечений / не влечений, представления о переживаемом удовлетворении. Ощущение удовольствия, производное от непосредственно переживаемого конкретного эмпирического ощущения, обуславливает следующее за ним влечение (ощущение

хотения повторного переживания приятного, дающего удовлетворение ощущения). Последнее обуславливает представление о желаемом переживании ощущений опыта и в совокупной связи данные три основных составляющих воли (непосредственное эмпирическое ощущение внешних проявлений, ощущение влечения, представление о желаемом ощущении) результируют конкретным действием (волевым актом, различной степени интенсивности и сознательности) по достижению желаемого результата.

У. Джемс, подчеркивая значение представления – «в волевом акте мы должны *предвидеть* идеи», выстраивает концепцию воли на основе концепта идеи движения, обусловленной изначально эмпирическим ощущением, след которого сохраняется мнемически. «Все содержание нашего сознания, весь составляющий его материал – ощущения движения, равно как и все другие ощущения, – имеют, по видимому, периферическое происхождение и проникают в область нашего сознания прежде всего через периферические нервы» [Джемс 1991, с.318]. Формирование волевого акта обусловлено взаимосвязью непосредственной идеи о движениях (воспоминания о непосредственных ощущениях движения – «кинестетические идеи», ощущения двигающихся частей тела), опосредованной идеи (об ощущении активности, движения тела и его действия на какой-либо объект), которые (следы ощущений, идеи) сохраняются в памяти в результате неоднократного повторения соответствующих им движений и определяют «предварительное накопление идей»; предварительное накопление идей является «первым условием для возникновения волевых, произвольных движений» [Джемс 1991, с. 315]. Для «запуска» волевого механизма в простейших актах достаточно приведенной выше связи; результат – «идеомоторное действие» (типичный образец волевого действия, «в котором мысль о движении вызывает последнее непосредственно, без особого решения воли» [Джемс 1991, с. 321]). В более сложных случаях необходим еще третий элемент – некоторый предшествующий «добавочный психический элемент в виде решения, согласия, приказа воли или другого аналогичного состояния сознания» [Джемс 1991, с.321]; результат – обдуманное действие.

В концепции З. Фрейда, сформулированной в работе «По ту сторону удовольствия» [Фрейд 2005], базовым положением является принятие принципа удовольствия (ощущение удовольствия) как автоматически регулирующего течение психических процессов. Возбуждение, каждый раз связанное с неудовольствием возникающего напряжения, задает направление работе психических процессов таким образом, что работа эта заключается, в конечном счете, в осуществлении

активности по уменьшению такого напряжения, по устранению неудовольствия или получения удовольствия [Фрейд 2005, с.713].

Формирование сознания личности и жизнедеятельность человека вообще обусловлены изначально фактором влечения, влечения к получению ощущения удовольствия. Более того, «Наше сознание сообщает нам изнутри не только о чувствах удовольствия и неудовольствия, но также о специфическом напряжении, которое опять-таки само по себе может быть приятным и неприятным» [Фрейд 2005, с.770].

Следует отметить, однако, что особое значение в плане стимула, «включателя» активности в теории З. Фрейда, по сути, получает как раз таки феномен неудовольствия, а в плане мотива действий – удовольствия. Именно переживаемое ощущение неудовольствия стимулирует активность индивида. Психическое напряжение, связанное с данным ощущением, не может выдерживаться долгое время и, соответственно, индивид вынужден предпринять какие-то действия, изменить форму активности, чтобы снять доставляющее неудовольствие психическое (впрочем, как и физическое, психофизиологическое, психологическое) напряжение. Уже само по себе снятие подобного напряжения приводит к ощущению, если не удовольствия, то облегчения. Важной здесь становится интерпретация З. Фрейдом содержательных основ удовольствия. Общее содержание неудовольствия – чрезмерное по времени и / или силе и интенсивности психическое напряжение. Общее же содержание удовольствия – психическая разрядка, ведущая к переживанию ощущения или состояния покоя и сам по себе покой.

Именно такое понимание содержания удовольствия и неудовольствия привели ученого к дифференциации оппозиции в глубинном содержании влечения, а именно влечения к жизни и влечения к смерти. Влечение к жизни обуславливается инстинктом продолжения, по сути, продолжения и бесконечности себя, и взаимосвязано с явлением психического напряжения, а, значит, косвенно – с переживанием ощущения неудовольствия. С другой стороны, длительный покой приводит к «затуханию» жизни, а, будучи рожден, организм инстинктивно нуждается в продолжении жизни, в повторении.

Человек инстинктивно стремится к жизни через продолжение рода. Сам по себе физиологический акт совокупления (природно – для продолжения рода, себя) символически отражает отношения оппозиции – влечения к жизни и к смерти. Сильное психофизиологическое напряжение, актуализируемое влечением к жизни, достигает высшей точки и направляет активность индивида на снятие такого напряжения с целью достижения желаемого состояния покоя, т.е. с целью

удовлетворения влечения к смерти. Непосредственный момент разрядки напряжения подобен взрыву, поскольку в нем интегрируются несовместимые, противоположные формы влечения – к жизни и к смерти, кульминации достигает их конфликт и получает мгновенное и тут же завершающееся разрешение в одновременном удовлетворении влечения и к жизни (активность, продолжение себя), и к смерти (достижение удовлетворения снятием напряжения и покоя).

По З. Фрейду, «влечения к жизни имеют больше дела с нашими внутренними восприятиями, выступая как нарушители мира, принося вместе с собой напряжения, разрешение которых воспринимается как удовольствие. Влечения же к смерти, как кажется, непрерывно производят свою работу. Принцип удовольствия находится в подчинении у влечения к смерти: он сторожит вместе с тем и внешние раздражения, которые расцениваются влечениями обоого рода как опасности, но совершенно отличным образом защищается от нарастающих изнутри раздражений, которые стремятся к затруднению жизненных процессов» [Фрейд 2005, с.770].

Именно данное противоречие, конфликт двух базовых глубинных влечений обуславливает активность индивида, формирование сознания, становление личности, выработку стратегии межличностных отношений, поступков. Такое положение объясняет и стремление человека себя увековечить в детях, «увековечить» в продуктах своей деятельности (даже в абсолютно примитивной «наскальной живописи» типа «Здесь был Я»), материальной и духовной, стремление «наследить», оставить след в памяти других, в сознании которых отражается он сам или будет / может отражаться его след.

У З. Фрейда влечение к жизни получило название сексуального влечения, и введение данного понятия, как и понятия сексуальности «наделало, – по словам самого автора теории, – много шума в чопорных и лицемерных кругах» [Фрейд 2005, с.758]. Влечения к жизни (или сексуальные влечения не в вульгарном их понимании) «действуют в противовес другим влечениям, которые по своей функции ведут к смерти», что и составляет именуемую между ними противоположность; «это как бы замедляющий ритм в жизни организмов: одна группа влечений стремится вперед, чтобы возможно скорее достигнуть конечной цели жизни, другая на известном месте своего пути устремляется обратно, чтобы проделать его снова от известного пункта и удлинить таким образом продолжительность пути» [Фрейд 2005, с.747]. Этим объясняется влечение к повторению переживания ощущений, ощущению присваивания, отождествления следов, отпечатков этих ощущений.

Ученый, по сути, также как и У. Джемс говорит о значении ощущений. Только он дифференцирует ощущения удовольствия и неудовольствия, взаимосвязанные с влечениями, которые, в свою очередь, «обладают таким общим свойством, что они стремятся восстановить раз пережитое состояние», в частности, состояние покоя, что объясняет влечение к смерти как к предшествующему изначально состоянию покоя [Фрейд 2005, с.768]. И в этом случае «связывание есть подготовительный акт, который вводит и обеспечивает господство принципа удовольствия» [Фрейд 2005, с.769].

В таком случае, фактор влечения к переживанию определенных ощущений (удовольствия – неудовольствия), состояний, ассоциативно интегрированных, в подсознании, «связанных» с их отпечатками, следами в сознании обуславливает мотивы действий и деятельности личности. *Ощущение неудовольствия при сознании или ощущении возможности получения удовольствия – фактор развития.* Именно данное условие изначально стимулирует индивидуальную активность и обуславливает познавательную деятельность, направляя в процессе адаптации к среде. В процессе приобретения опыта потребности усложняются качественно и их удовлетворение требует дифференциации и трансформации усилий.

Итак, основания теоретического анализа реляционного свойства ощущений (их связи с другими психическими функциями) позволяют придти к следующему заключению. Сенсорный импульс обуславливает переживание ощущения, которое перерабатывается (распознается, оценивается) и связывается с сопутствующими в процессе восприятия другими ощущениями, а также с предыдущими. Следовательно, ощущение как механизм познания сам по себе, отдельно, не имеет смысла. Именно в связи с когнитивными процессами мышления и памяти (обеспечивающими переработку, усвоение, связывание и сохранение), с эмоциями (сопровождающими непосредственно ощущения в потоке восприятия и ассоциативно связанными с ними), с волевыми процессами в их разнообразных аспектах (влияющими на направление активности по переживанию ощущений в новом опыте) ощущения выполняют функцию источника познания и механизма познания (одного из механизмов всего «двигателя»).

Выводы

1. Познание и идентификация личности – это двусторонний процесс бытования субъекта, в связи эмпирического «я», бытующего в мире внешнем (взаимосвязанном мире природы, вещей и людей), и трансцендентного «я», бытующего в мире внутреннем (в мире сознания).

Познание мира феноменов осуществляется в связи с дифференциацией этого мира как познаваемой составляющей и себя как особой познающей составляющей. Идентификация личности осуществляется в связи с познанием себя как субъекта, выделяемого на фоне других личностей.

Посредством познания мира, действия познавательной способности в опыте, человек постепенно идентифицирует свою личность. Распознавая свои ощущения, субъект отделяет себя от мира, формирует представление о себе и мире, о своих отношениях с миром (отношение мира к себе и отношение свое к миру).

Посредством идентификации своей эмпирической личности, в чем-то сходной и в чем-то различной в сопоставлении с другими феноменами (социальными и не социальными), субъект познает мир вещей и социальный мир как совокупное целое, состоящее из единиц – других личностей. Знание о действительности, формируемое в сознании человека, специфично – оно имеет субъектную основу, образуется в результате индивидуальной субъективной переработки данных конкретного опыта разнообразных отношений конкретного субъекта с действительностью, данных, доставляемых в процессе переживания и переработки собственных ощущений, организованных особым субъективным образом в потоке опытного восприятия.

Познавательная способность обуславливает способность идентификации личности (распознавания, отождествления, понимания субъектом себя, своего «я», сохранения целостного «я» при наличии различных его «лиц» – посредством идентификации личностных проявлений в различных ситуациях опыта). Идентификация субъектом своей личности (в сопоставлении с другими феноменами) обуславливает специфику всего формируемого в сознании индивида знания – субъективирует его. Трансцендентное «я» формируется на основе переработки данных о различных дисплеях эмпирического «я» в разнообразных связях и отношениях с миром.

Ощущения играют роль проводника и посредника между ними: проводят опытные данные, доставляют материал для когнитивной переработки и эмоционального оценивания, влияют на последующее самопредъявление субъектом себя миру посредством действия функции «личность», т.е. опосредуют отношения внутреннего трансцендентного и внешнего эмпирического «я». Основа идентификации личности – познание (способность познания действительности). Но основа познания – способность идентификации своей личности (постепенно, от распознавания и отождествления ребенком частей своего тела и ощущений, связанных с ними, с собой, ощущением себя до распознавания и отождествления своей личности как совокупности принадлежащих и

свойственных себе действий, поступков, мыслей, эмоций, знаний) и отличие «себяйности» (понятие введено О. Лешаком) от других феноменов. Наличие трансцендентного «я», формируемого на основе переработки результатов опыта эмпирического «я» организует процесс познания.

Ощущения связывают эмпирическое и трансцендентное «я»: выступают источником познания субъекта (дают опытный материал для переработки и преобразования в знание) и выполняют функцию механизма идентификации личности (обуславливают возможность отождествления себя, различения от «не-себя», сохранность ощущения своей непрерывной экзистенции и «живости», способности бытовать, проявлять себя, действовать, влиять, вступать в отношения).

2. В качестве основных общих свойств ощущений выделены следующие: опосредованность опытом, субъективность переживания, «жизненность», «трансмутация», локализация, дифференциация, связность, накопление, интенсивность, реляция.

Опосредованность опытом обусловлена априорными психофизиологическими свойствами активности и сознания человека. В опытной деятельности «внешнее раздражение» превращается в «факт сознания», происходит процесс познания, эмпирический материал для которого доставляется, в первую очередь, ощущениями. На основе переработки ощущений активности собственного организма формируется механизм идентификации личности как способа познания субъекта; ощущение выполняет функцию одного из связанного комплекса механизмов идентификации личности.

Субъективность переживания обусловлена индивидуальностью опыта, в процессе которого распознается и интерпретируется сходное или аналогичное субъективному опыту, создаются субъективные представления о феноменах. Данное свойство влияет на формирование образов «я», «другой», «другие», «мир» в процессе идентификации собственной личности, социума и его представителей, других явлений действительности

Свойство «жизненности» обеспечивает сознание собственной активности, постоянный приток нового материала, позволяет осознать собственное существование как живого организма, стимулирует способность производить действия, способствует выделению своего организма и своей личности из окружения

Свойство «трансмутации» обуславливает связывание физического (физиологического) и психического (ощущения – «поставщики» эмпирических данных), обеспечивают сознание

постоянной тождественности своего физического тела, своих физиологических и психических переживаний собственному «я».

Свойство локализации обеспечивает сознание соответствия ощущения органу чувств, способствует распознанию субъектом физической и психической составляющих своего эмпирического «я». Дифференциация обеспечивает распознавание частей целого, способствует распознанию собственных разнообразных состояний, реакций на взаимодействия различного рода в процессе опыта. Связность обуславливает формирование ассоциативных «узлов» и путей в развивающейся сети следов ощущений, влияет на формирование памяти, способствует отождествлению объектов (в том числе своей субъектности) в опыте познавательной деятельности.

Свойство накопления способствует ускорению познавательного процесса (быстрее распознается знакомое и больше внимания уделяется переработке и усвоению нового), способствует привычному отождествлению своих состояний с собой и выделению новых явлений в идентификации своей личности.

Интенсивность способствует концентрации, избирательности, переключаемости внимания, задает чувственную основу формирования и выбора ценностных приоритетов личности.

Реляция (отношения ощущений с другими психическими процессами) обуславливает связывание сторон психической активности, обеспечивает сознание связи разума, эмоций, воли, мотивов своей личности в процессе опыта. Ощущения в комплексном потоке восприятия в ситуации опыта взаимодействуют с другими психическими процессами, такими как внимание, память, мышление, воображение, эмоции и обеспечивают психику человека информацией, которая отражается сознанием. Ощущения «поставляют» информацию для работы мыслительных процессов; доставляют переживание удовольствия или неудовольствия и обуславливают формирование эмоциональной сферы; следы пережитых и переживаемых ощущений сохраняются мнемическими процессами, в совокупности с мыслительными процессами они увязываются ассоциативно одновременно по принципу парадигматических и синтагматических отношений; внимание мотивируется сохраненными ощущениями, которые доставили удовольствие или неудовольствие и направляется интенсивностью переживаемых ощущений; разнообразные волевые усилия, мотивируемые отношением интегративного взаимодействия когнитивной и эмоциональной сфер, направляют познание личности в соответствующее (соответствующее индивидуальным особенностям данного отношения в сознании конкретного человека) русло

индивидуальной активности. В совокупности все свойства ощущений взаимодополняют друг друга, что обуславливает их двустороннюю функцию как источника познания и механизма идентификации личности.

Литература

1. Бен, А. Психология // Основные направления психологии в классических трудах. Ассоциативная психология [Текст] / Г. Эбингауз, А. Бен. – М. : ООО «Издательство АСТ-ЛТД», 1998. – С. 209 – 511
2. Виленский, И. А. Креденцер В. В. Составление психологического портрета человека на основе анализа скрытых мотивов его поведения : метод. пособие по применению экрального анализа / И. А. Виленский, В. В. Креденцер ; <http://www.ekra-analiz.net> [1.06.2012]
3. Гоноболин, Ф.Н. Психология <http://www.fund-intent.ru> [1.06.2012]
4. Джемс, У. Психология [Текст] / Под ред. А. А. Петровской. – М. : Педагогика, 1991. – 368 с.
5. Иовчук, М. Т., Ойзерман, Т. И., Щипанов, И. Я. Завершение первой формы позитивизма. Г. Спенсер // Краткий очерк истории философии / Под ред. М. Т. Иовчука, Т. И. Ойзермана, И. Я. Щипанова. – М. : Мысль, 1971 ; <http://www.biografia.ru> [1.06.2012]
6. Кудряшова, Т. Б. Курс лекций по философии; ИГАСУ, 2006 ; <http://kudr-phil.narod.ru> [1.06.2012]
7. Лещак, О. В. Основы функционально-прагматической теории языкового опыта: аналитика, критика, типология [Текст]. – Тернополь: ТЭИПО, 2008. – 232 с.
8. Милль, Дж. Ст. Система логики силлогической и индуктивной. Изложение принципов доказательства в связи с методами научного исследования [Текст] / Перевод с английского под редакцией приват-доцента Императорского Казанского университета В. Н. Иванова. Второе, вновь обработанное издание. – М. : Г. А. Леман, 1914. – 880 с.
9. Осичнюк, Е. В. Философия. Основные ступени и формы познания; <http://libr.org.ua/book> [1.06.2012]
10. Поппер, К. Естественный отбор и возникновение разума // Эволюционная эпистемология и логика социальных наук: Карл Поппер и его критики / Д. Г. Лахути, В. Н. Садовский, В. К. Финн ; перевод с английского Д. Г. Лахути; вступительная статья и общая редакция В. Н. Садовского; послесловие В. К. Финна. — М. : Эдиториал УРСС, 2000. — 464 с. ; <http://elenakosilova.narod.ru> [1.06.2012]
11. Психологический словарь [Текст] / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Политиздат, 1999. – 429с.
12. П'ятун, В. В. Проблема взаємозв'язку душі і тіла у філософії Нового часу : автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.05 [Текст] / В. В. П'ятун; Дніпропетр. нац. ун-т. — Д., 2008. — 19 с.

13. Садовский, В. Н. Эволюционная эпистемология Карла Поппера на рубеже XX и XXI столетий // Эволюционная эпистемология и логика социальных наук: Карл Поппер и его критики / Вступительная статья / В. Н. Садовский. — М. : Эдиториал УРСС, 2000. — 464 с. ; <http://elenakosilova.narod.ru> [1.06.2012]
14. Ситько, Ю. Л. Бытование функционально-прагматической методологии в отечественном языкознании 60-х годов XIX века 1-ой половины XX века (На примере понятия части речи) : Дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 [Текст] / Ю. Л. Ситько; Тернополь, 2004. — 218 с.
15. Фрейд, З. Я и Оно : Сочинения [Текст]. — М. : Изд-во Эксмо; Харьков: Изд-во Фолно, 2005. — 864 с.
16. Эбингауз, Г. Очерк психологии // Основные направления психологии в классических трудах. Ассоциативная психология [Текст] / Г. Эбингауз, А. Бен. — М. : ООО «Издательство АСТ-ЛТД», 1998. — С. 14 – 208
17. Dempsey, Gary T. Hayek's Evolutionary Epistemology, Artificial Intelligence, and the Question of Free Will / G. T. Dempsey. — Cato White Papers and Miscellaneous Reports. — **Vienna, Austria : the Konrad Lorenz Institute** : <http://www.cato.org> [1.06.2012]

Загальні властивості відчуттів як джерела пізнання та як механізму ідентифікації особистості

У статті формулюється проблема відношень функціональної значущості зв'язку пізнання суб'єкту та ідентифікації особистості. Дослідження проводиться у рамках підходу функціонального прагматизму. Методом теоретичного аналізу виводяться і досліджуються особливості загальних властивостей відчуттів, які розглядаються двостороннє – як джерело пізнання та як механізм ідентифікації особистості

Ключові слова: досвід, відчуття, свідомість, пізнання суб'єктом, ідентифікація особистості

Main proprieties of sensations as a source of cognition and as a mechanism of personal identification

There is a problem of functional relations of subjective cognition and personal identification formulated in the article. The research is conducted in the field of Functional Pragmatism. With the method of theoretical analysis peculiarities of main proprieties of sensations, which are comprehended as a source of cognition and as a mechanism of personal identification, are concluded and studied

Keywords: experience, sensations, consciousness (mind), subjective cognition, personal identification

Кам'янець-Подільський національний університет
ім. Івана Огієнка (Україна)
Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут
ім. Тараса Шевченка (Україна)
Університет ім. Яна Кохановського у Кельце (Польща)
Технічно-гуманітарна академія у Бельсько-Бялій (Польща)
Новгородський державний університет ім. Ярослава Мудрого (Росія)
Studia Methodologica

Наукове видання

Інформаційна дійсність: проблеми правди і неправди:
збірник наукових праць

Підписано до друку 11.05.2012 р.
Формат 60х90/16. Гарнітура Times New Roman.
Папір друк. Умов. друк. арк. 19,25.
Умовн. фарб. відб. 1,0. Друк RESO.
Наклад 300 прим. Зам. № 45

Редакційно-видавничий відділ
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027